

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİLERDE
MESNEVİ DIŞI NAZIM ŞEKİLLERİ
(15. YÜZYILA KADAR)

NEFİSE KURUM

140101002

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. KEMAL YAVUZ

İSTANBUL 2018

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİLERDE
MESNEVİ DIŞI NAZIM ŞEKİLLERİ
(15. YÜZYILA KADAR)

NEFİSE KURUM

140101002

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. KEMAL YAVUZ

İSTANBUL 2018

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yüksek lisans programı 140101002 numaralı öğrencisi Nefise KURUM’un ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (15. Yüzyıla Kadar)**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 11.06.2018 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kemal YAVUZ

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cemal AKSU

(Jüri Üyesi)

İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nefise Kurum

TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİLERDE MESNEVİ DIŞI NAZIM ŞEKİLLERİ

(15. YÜZYILA KADAR)

ÖZET

Bu çalışmamızda Türk edebiyatında başlangıcından 15. yüzyıla kadar yazılan mesnevilerde bulunan nazım şekillerini inceledik. Bunu yaparken neşredilen mesnevileri kullandık. Gerek duyulan yerlerde neşredilen mesnevilerin farklılık gösteren kısımlarını dipnotlarda belirttik. Mesnevilerde yer alan şiirleri kısaca açıklayıp mesnevide ne sebeple yer aldığını izah etmeye çalıştık. Çeşitli sebeplerden ötürü ulaşamadığımız mesneviler mevcuttur. Buna göre incelediğimiz 52 mesnevinin 25'inde mesnevi dışı nazım şekillerinin var olduğunu gördük. Bu nazım şekillerini kronolojik sırayı da gözeterek gazeller veya nazımlar, kasideler, kıt'alar, murabbalar, terci-bend başlıkları altında, konularına göre teker teker açıkladık. Ele aldığımız mesneviler ilk dönem eserleri olduğundan, şiirleri konularına göre tasnif ederken eski Türk edebiyatında kullanılan tasnifi tam olarak kullanamadık. Şiirlerin içeriklerini ve mevcut tasnifi göz önünde bulundurarak yeni bir tasnif geliştirdik. Nazım şekillerinin daha iyi anlaşılabilmesi için mesnevilerin kısa bir özetini verdik. Elde ettiğimiz sonuçlardan yararlanarak mesnevilerde yer alan şiirleri yüzyıllarına, konularına ve tercih edilen nazım şekline göre değerlendirerek bir sonuca vardık.

Anahtar Kavramlar: mesnevi, nazım şekilleri, kaside, gazel, kıt'a, murabba, terci-bend

UN-MASNAVI POETRY FORMS IN MASNAVIS IN TURKISH LITERATURE

(UNTIL FIFTTENTH CENTURY)

ABSTRACT

We have analyzed poetry form included in masnavis starting from the beginning all the way down to 15th century of Turkish literature in this piece. To do this, we have benefitted from the masnavis which are already published. When needed, we have shared differentiating parts of published masnavis in citation section. Describing the poetries in the masnavis briefly, we have tried to clarify the reason why they are included in the masnavis. There have been some masnavis that are out of reach of us owing to a couple of reasons. We have observed that there have been un-masnavi poetry forms in 25 out of 51 masnavis that we have analyzed. We have explained those poetry forms one by one in accordance with their topics observing the chronological order under the topics of odes or poetries, eulogies, kit'as, murabbas, terci bend, and verses without rhymes. Since the masnavis we have handled date back to early period of Turkish literature, we have not been able to make use of classification used in Turkish literature while we classify the poetries according to their topics. Taking the content of poetries and existing classification into consideration, we have invented a new way of classification. We have given a short brief of masnavis for poetry forms to be understood better. Benefitting from the results we gained, we have reached a conclusion by categorizing the poetries in the masnavis according to their centuries, topics and the poetry forms preferred.

Key Words: masnavi, poetry forms, odes, eulogies, kit'a, murabba, terci- bend

ÖNSÖZ

“Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri” başlığını taşıyan tezimizde mesnevilerin ilki olan ve 11. yüzyılda yazılan Kutadgu Bilig’den başlamak suretiyle 15. yüzyıla kadar yazılan mesnevilerin içerdikleri nazım şekillerini incelemeyi, bu nazım şekillerini kronolojik ve konu bakımından tasnif etmeyi, nazım şekillerinin yazılış sebeplerini de vererek araştırmayı amaç edindik. Yaptığımız çalışma üzerine genel bir çalışma yapılmamış olması bizi bu konu üzerinde çalışmaya teşvik etti. Bu konu üzerinde yapılan çalışmalar daha çok tek tek mesnevilerin ele alınması şeklindedir.

Biz bu çalışmada ulaşabildiğimiz 52 mesneviden yola çıkarak nazım şekilleri hakkında genel bir yargıya ulaşmaya çalıştık. Mesnevilerin farklı nüshalarının var olması ve farklı nüshalardaki nazım şekillerinin bazen küçük de olsa farklılık göstermesi mevcut olan şiirleri bir nazım şekli olarak tasnif ederken bizleri zorladı. İncelenen eserler eski Türk edebiyatının olgunluk döneminde yazılmadığı için vezin ve kafiye açısından pek çok kusur bulundurmaktadır. Biz vezin bulurken esas amacımız nazım şekilleri olduğundan bu kusurları ayrıca göstermeye gerek duymadık. Nispeten kusursuz olan beyitleri göz önünde bulundurarak vezin bulmaya çalıştık. Bununla beraber kafiye bulundurmayan müfred beyitleri bir nazım şekli teşkil etmedikleri için çalışmamız dışında bıraktık.

Çalışmamızda taradığımız mesnevilerdeki şiirlerin mesnevideki konumu hakkında daha rahat çıkarım yapılabilmesi için mesnevilerin kısa bir özetini verdik. Çalışmamızın ana konusu olan nazım şekillerinin durumunun daha net görülebilmesi için tablolardan istifade ettik. Bunlardan yola çıkarak mesnevilerdeki şiirlerin hangi yüzyıllarda daha çok kullanıldığını, hangi konulu mesnevilerde artıp azaldığını, hangi nazım şeklinin daha çok tercih edildiğini tespit etmeye çalıştık.

Konunun seçiminden taslağının oluşturulmasına kadar ve yazma sürecinin hiçbir aşamasında desteğini ve deneyimlerini benden esirgemeyen, daha iyisini yapabilmem için beni sürekli cesaretlendiren, sabrıyla ve hoşgörüsüyle bu zorlu

süreçte zoru kolay kılan değerli hocam Prof. Dr. Kemal Yavuz'a hürmetlerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tezi yazmamda bana destek olan sevgili kardeşim Sena Kurum'a; şiirlerin açıklanmasında beni aydınlatan, kıymetli desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Gamze Beşenk'e ve Olcay Güneş'e; tezimi inceleyip gerekli teknik düzenlemeleri ve tezin son okumasını yapan arkadaşım Özlem Başboğa'ya gönülden teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	xix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	12
1. TÜRK ŞİİRİNİN DOĞUŞU MESELESİ.....	12
İKİNCİ BÖLÜM.....	23
2.TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİ.....	23
2.1. BİR NAZİM ŞEKLİ OLARAK MESNEVİ	23
2.2. Mesnevinin Türk Edebiyatındaki Seyri (15. yüzyıla kadar).....	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	59
3. NAZİM ŞEKİLLERİ.....	59
3.1. KASİDE.....	59
3.1.1. Yakınma, Sitem, Şikâyet, Hayıflanma, Pişmanlık Konusunu Ele Alan Kasideler	64
3.1.1.1. Kutadgu Bilig (Yusuf Hâs Hacib).....	64
3.1.1.1.1. <i>Birinci Kaside</i>	64
3.1.1.1.2. <i>İkinci Kaside</i>	69
3.1.2. Nasihat Konusunu Ele Alan Kasideler.....	75
3.1.2.1. Kutadgu Bilig (Yusuf Hâs Hacib).....	77
3.1.2.2. Pend-i Rical (Mürîdî)	82

3.1.2.2.1. <i>Birinci Kaside</i>	82
3.1.2.2.2. <i>İkinci Kaside</i>	85
3.1.2.2.3. <i>Üçüncü Kaside</i>	88
3.1.3. Övgü Konusunu Ele Alan Kasideler.....	92
3.1.3.1. Menâkıbu'l-Kudsiyye ve Menâkıbu'l-Ünsiyye (Elvan Çelebi)....	92
3.1.3.2. Pend-i Rical (Mürîdî)	97
3.2. GAZELLER VE NAZIMLAR.....	102
3.2.1. Övgü Konulu Gazeller.....	106
3.2.1.1. Kitâbu Evsâfı Mesâcidî's-Şerîfe (Ahmet Fakih).....	113
3.2.1.1.1. <i>Birinci Gazel</i>	113
3.2.1.1.2. <i>İkinci Gazel</i>	115
3.2.1.2. Menâkıbü'l-Kudsiyye fî-Menâsibi'l-Ünsiyye (Elvan Çelebi)....	116
3.2.1.2.1. <i>Birinci Gazel</i>	116
3.2.1.2.2. <i>İkinci Gazel</i>	120
3.2.1.2.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	122
3.2.1.2.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	124
3.2.1.2.5. <i>Beşinci Gazel</i>	126
3.2.1.2.6. <i>Altıncı Gazel</i>	129
3.2.1.2.7. <i>Yedinci Gazel</i>	131
3.2.1.2.8. <i>Sekizinci Gazel</i>	133
3.2.1.2.9. <i>Dokuzuncu Gazel</i>	134
3.2.1.2.10. <i>Onuncu Gazel</i>	135
3.2.1.2.11. <i>On Birinci Gazel</i>	136
3.2.1.2.12. <i>On İkinci Gazel</i>	139
3.2.1.2.13. <i>On Üçüncü Gazel</i>	140
3.2.1.2.14. <i>On Dördüncü Gazel</i>	142
3.2.1.2.15. <i>On Beşinci Gazel</i>	144

3.2.1.2.16. <i>On Altıncı Gazel</i>	146
3.2.1.2.17. <i>On Yedinci Gazel</i>	147
3.2.1.2.18. <i>On Sekizinci Gazel</i>	149
3.2.1.3. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)	151
3.2.1.3.1. <i>Birinci Gazel</i>	151
3.2.1.3.2. <i>İkinci Gazel</i>	152
3.2.1.3.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	153
3.2.1.4. Kıssa-i Yusuf (Erzurumlu Darîr).....	155
3.2.1.4.1. <i>Birinci Gazel</i>	155
3.2.1.4.2. <i>İkinci Gazel</i>	157
3.2.1.5. Hüsrev ü Şîrîn (Fahrî).....	158
3.2.1.6. Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	161
3.2.1.6.1. <i>Birinci Gazel</i>	161
3.2.1.6.2. <i>İkinci Gazel</i>	163
3.2.1.7. Ferahnâme (Kemaloğlu)	165
3.2.1.7.1. <i>Birinci Gazel</i>	165
3.2.1.7.2. <i>İkinci Gazel</i>	166
3.2.1.7.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	167
3.2.1.7.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	168
3.2.1.8. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih).....	169
3.2.1.8.1. <i>Birinci Gazel</i>	169
3.2.1.8.2. <i>İkinci Gazel</i>	171
3.2.1.8.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	172
3.2.1.8.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	173
3.2.1.9. Vefât-ı Hazreti Muhammed ‘Aleyhis-selâm (Şeyyâd Hamza) 175	
3.2.2. Nasihat Konulu Gazeller.....	180
3.2.2.1. Kitâbu Evsâfı Mesâcidî’ş-Şerîfe (Ahmet Fakih).....	181

3.2.2.2. Menākıbü'l-Kudsiyye fî-Menāsibi'l-Ünsiyye (Elvan Çelebi)....	183
3.2.2.2.1. Birinci Gazel	183
3.2.2.2.2. İkinci Gazel	185
3.2.2.3. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah).....	187
3.2.2.4. Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	189
3.2.2.5. Ferah-nâme (Kemaloğlu İsmail)	190
3.2.2.5.1. Birinci Gazel	190
3.2.2.5.2. İkinci Gazel	191
3.2.2.5.3. Üçüncü Gazel	192
3.2.2.5.4. Dördüncü Gazel	193
3.2.2.6. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)	195
3.2.2.6.1. Birinci Gazel	195
3.2.2.6.2. İkinci Gazel	196
3.2.2.6.3. Üçüncü Gazel	198
3.2.2.6.4. Dördüncü Gazel	199
3.2.2.7. Nasihat-nâme (Süleyman Penâhî)	202
3.2.2.7.1. Birinci Gazel	202
3.2.2.7.2. İkinci Gazel	204
3.2.2.8. Cumhur-name (Dursun Fakih)	207
3.2.2.9. Pend-i Rical (Mürîdî)	209
3.2.2.9.1. Birinci Gazel	209
3.2.2.9.2. İkinci Gazel	210
3.2.2.10. Kıssa-i Umman Cengidür (Tursun Fakih)	211
3.2.3. Âşk, Âşık, Mâşuk Konulu Gazeller	215
3.2.3.1. Garib-nâme (Âşık Paşa).....	216
3.2.3.2. Süheyl ü Nev-Bahâr (Mes'ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes'ûd).....	218

3.2.3.2.1. <i>Birinci Gazel</i>	218
3.2.3.2.2. <i>İkinci Gazel</i>	219
3.2.3.2.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	220
3.2.3.2.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	222
3.2.3.3. Kıssa-i Yūsuf (Erzurumlu Darir).....	223
3.2.3.3.1. <i>Birinci Gazel</i>	223
3.2.3.3.2. <i>İkinci Gazel</i>	225
3.2.3.3.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	226
3.2.3.3.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	227
3.2.3.3.5. <i>Beşinci Gazel</i>	229
3.2.3.3.6. <i>Altıncı Gazel</i>	230
3.2.3.3.7. <i>Yedinci Gazel</i>	231
3.2.3.3.8. <i>Sekizinci Gazel</i>	232
3.2.3.4. Varka vü Gülşah (Yusufi).....	234
3.2.3.4.1. <i>Birinci Gazel</i>	234
3.2.3.4.2. <i>İkinci Gazel</i>	235
3.2.3.5. Mihr ü Vefâ (Ümmi İsa).....	236
3.2.3.5.1. <i>Birinci Gazel</i>	236
3.2.3.5.2. <i>İkinci Gazel</i>	239
3.2.3.6. Hürşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa).....	240
3.2.3.6.1. <i>Birinci Gazel</i>	240
3.2.3.6.2. <i>İkinci Gazel</i>	242
3.2.3.6.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	243
3.2.3.6.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	244
3.2.3.6.5. <i>Beşinci Gazel</i>	246
3.2.3.6.6. <i>Altıncı Gazel</i>	247
3.2.3.6.7. <i>Yedinci Gazel</i>	249
3.2.3.6.8. <i>Sekizinci Gazel</i>	250

3.2.3.6.9. Dokuzuncu Gazel	251
3.2.3.7. Ferah-name (Kemaloğlu İsmail)	253
3.2.3.7.1. Birinci Gazel.....	253
3.2.3.7.2. İkinci Gazel.....	254
3.2.3.8. İskender-nâme (Ahmedî).....	255
3.2.3.8.1. Birinci Gazel.....	255
3.2.3.8.2. İkinci Gazel.....	257
3.2.3.8.3. Üçüncü Gazel.....	258
3.2.3.8.4. Dördüncü Gazel.....	259
3.2.3.9. İşk-nâme (Mehmed)	261
3.2.3.9.1. Birinci Gazel.....	261
3.2.3.9.2. İkinci Gazel.....	262
3.2.3.9.3. Üçüncü Gazel.....	263
3.2.3.9.4. Dördüncü Gazel.....	265
3.2.3.9.5. Beşinci Gazel.....	266
3.2.3.9.6. Altıncı Gazel.....	267
3.2.3.9.7. Yedinci Gazel.....	269
3.2.3.9.8. Sekizinci Gazel.....	270
3.2.3.9.9. Dokuzuncu Gazel	271
3.2.3.9.10. Onuncu Gazel.....	272
3.2.3.9.11. On Birinci Gazel.....	274
3.2.3.9.12. On İkinci Gazel.....	275
3.2.3.9.13. On Üçüncü Gazel.....	276
3.2.3.9.14. On Dördüncü Gazel.....	278
3.2.3.9.15. On Beşinci Gazel	279
3.2.3.9.16. On Altıncı Gazel.....	280
3.2.3.10. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)	282
3.2.3.10.1. Birinci Gazel	282

3.2.3.10.2. <i>İkinci Gazel</i>	283
3.2.3.10.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	285
3.2.4. Hasret, Ayrılık, Veda Konulu Gazeller	291
3.2.4.1. Süheyl ü Nev-Bahâr (Mes'ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes'ûd).....	291
3.2.4.1.1. <i>Birinci Gazel</i>	291
3.2.4.1.2. <i>İkinci Gazel</i>	293
3.2.4.1.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	294
3.2.4.1.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	295
3.2.4.1.5. <i>Beşinci Gazel</i>	296
3.2.4.2. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah).....	297
3.2.4.2.1. <i>Birinci Gazel</i>	297
3.2.4.2.2. <i>İkinci Gazel</i>	299
3.2.4.2.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	300
3.2.4.2.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	302
3.2.4.2.5. <i>Beşinci Gazel</i>	303
3.2.4.3. Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir).....	305
3.2.4.3.1. <i>Birinci Gazel</i>	305
3.2.4.3.2. <i>İkinci Gazel</i>	306
3.2.4.3.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	307
3.2.4.3.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	309
3.2.4.3.5. <i>Beşinci Gazel</i>	310
3.2.4.3.6. <i>Altıncı Gazel</i>	312
3.2.4.4. Destân-ı Varka vü Gülşah (Yusufi).....	314
3.2.4.4.1. <i>Birinci Gazel</i>	314
3.2.4.4.2. <i>İkinci Gazel</i>	315
3.2.4.4.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	317
3.2.4.4.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	318
3.2.4.4.5. <i>Beşinci Gazel</i>	320

3.2.4.4.6. <i>Altıncı Gazel</i>	322
3.2.4.4.7. <i>Yedinci Gazel</i>	323
3.2.4.5. Mihr ü Vefa (Ümmi İsa)	325
3.2.4.6. Hürşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	328
3.2.4.6.1. <i>Birinci Gazel</i>	328
3.2.4.6.2. <i>İkinci Gazel</i>	329
3.2.4.6.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	331
3.2.4.6.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	332
3.2.4.6.5. <i>Beşinci Gazel</i>	334
3.2.4.6.6. <i>Altıncı Gazel</i>	336
3.2.4.7. Ferah-nâme (Kemaloğlu).....	337
3.2.4.8. İskender-nâme (Ahmedî)	339
3.2.4.8.1. <i>Birinci Gazel</i>	339
3.2.4.8.2. <i>İkinci Gazel</i>	340
3.2.4.9. Işk-nâme (Mehmed)	341
3.2.4.9.1. <i>Birinci Gazel</i>	342
3.2.4.9.2. <i>İkinci Gazel</i>	343
3.2.4.9.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	345
3.2.4.9.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	346
3.2.4.9.5. <i>Beşinci Gazel</i>	347
3.2.4.9.6. <i>Altıncı Gazel</i>	349
3.2.4.9.7. <i>Yedinci Gazel</i>	350
3.2.4.10. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)	352
3.2.4.10.1. <i>Birinci Gazel</i>	352
3.2.4.10.2. <i>İkinci Gazel</i>	353
3.2.4.10.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	355
3.2.4.10.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	356

3.2.4.11. Gazavat-ı Resulullah (Tursun Fakih).....	358
3.2.4.12. Vefât-ı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-Selâm (Şeyyâd Hamza)	360
3.2.5. Şikâyet, Yakınma, Hayıflanma, Pişmanlık, Sitem Duygularını İşleyen Gazeller	367
3.2.5.1. Süheyl ü Nev-Bahâr (Mes’ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes’ûd).....	368
3.2.5.1.1. <i>Birinci Gazel</i>	368
3.2.5.1.2. <i>İkinci Gazel</i>	369
3.2.5.1.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	371
3.2.5.1.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	372
3.2.5.2. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)	374
3.2.5.2.1. <i>Birinci Gazel</i>	374
3.2.5.2.2. <i>İkinci Gazel</i>	376
3.2.5.2.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	378
3.2.5.2.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	379
3.2.5.2.5. <i>Beşinci Gazel</i>	381
3.2.5.2.6. <i>Altıncı Gazel</i>	382
3.2.5.3. Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir).....	385
3.2.5.3.1. <i>Birinci Gazel</i>	386
3.2.5.3.2. <i>İkinci Gazel</i>	387
3.2.5.3.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	388
3.2.5.3.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	390
3.2.5.4. Hürşîd-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	392
3.2.5.4.1. <i>Birinci Gazel</i>	392
3.2.5.4.2. <i>İkinci Gazel</i>	394
3.2.5.5. Işk-nâme (Mehmed)	395

3.2.5.6. Dastan-ı Ahmet Harami	396
3.2.6. Mesneviyi Özetleyen, Açıklama Yapan Gazeller.....	400
3.2.6.1. Süheyl ü Nev-Bâhar (Mes'ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes'ûd).....	400
3.2.6.2. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)	402
3.2.6.3. Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir).....	403
3.2.6.4. Vefat-ı Hazreti Muhammed Aleyhis-selam (Şeyyâd Hamza)	405
3.2.7. Yardım, İstek, Arzu Konusunu Ele Alan Gazeller	407
3.2.7.1. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)	408
3.2.7.1.1. Birinci Gazel	408
3.2.7.1.2. İkinci Gazel.....	409
3.2.7.1.3. Üçüncü Gazel	410
3.2.7.2. Ferah-nâme (Kemaoglu).....	412
3.2.7.3. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih).....	413
3.2.8. Tevekkül Konusunu Ele Alan Gazeller.....	415
3.2.8.1. Maktel-i Hüseyin (Şeyyâd Hamza)	415
3.2.8.1.1. Birinci Gazel.....	415
3.2.8.1.2. İkinci Gazel.....	417
3.2.8.1.3. Üçüncü Gazel.....	418
3.2.8.1.4. Dördüncü Gazel.....	420
3.2.9. Dua, Beddua, Şükür Konusunu Ele Alan Gazeller	422
3.2.9.1. Süheyl ü Nev-bahâr (Mes'ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes'ûd)	422
3.2.9.2. Menâkıbü'l-Kudsiyye Fi Menâsıbü'l-Ünsiyye (Elvan Çelebi)...	424
3.2.9.3. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)	424
3.2.9.4. Işk-nâme (Mehmed)	426

3.2.9.4.1. <i>Birinci Gazel</i>	426
3.2.9.4.2. <i>İkinci Gazel</i>	427
3.2.9.5. Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	428
3.2.9.5.1. <i>Birinci Gazel</i>	429
3.2.9.5.2. <i>İkinci Gazel</i>	430
3.2.9.6. <i>Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)</i>	432
3.2.9.6.1. <i>Birinci Gazel</i>	432
3.2.9.6.2. <i>İkinci Gazel</i>	434
3.2.9.6.3. <i>Üçüncü Gazel</i>	435
3.2.9.6.4. <i>Dördüncü Gazel</i>	437
3.2.9.6.5. <i>Beşinci Gazel</i>	438
3.2.10. Naat Konusunu Ele Alan Gazeller.....	442
3.2.10.1. Pend-i Rical (Mürîdî).....	442
3.2.10.2. Dâstân-ı Hâtun.....	444
3.3. KIT'ALAR.....	445
3.3.1. Kitâbu Evsâfî Mesâcidî's-Şerîfe (Ahmed Fakih)	448
3.3.1.1. Birinci Kıt'a	448
3.3.1.2. İkinci Kıt'a	449
3.3.1.3. Üçüncü Kıt'a	450
3.3.1.4. Dördüncü Kıt'a.....	452
3.3.2. Hz. Fatıma Destanı	454
3.3.3. Pend-i Ricâl (Mürîdî).....	454
3.3.3.1. Birinci Kıt'a	454
3.3.3.2. İkinci Kıt'a	456

3.3.4. Vefât-ı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-Selâm (Şeyyâd Hamza).....	457
3.4. TERCİ-BEND.....	458
3.4.1. Hurşîd-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	459
3.5. MURABBA	463
3.5.1. Dâstân-ı Fâtıma	464
3.5.2. Dâstân-ı İbrâhîm Edhem.....	466
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	468
4. KRONOLOJİK AÇIDAN VE İÇERİK BAKIMINDAN NAZIM ŞEKİLLERİNİN DURUMU VE TASNİFİ	468
4.1. KRONOLOJİK AÇIDAN NAZIM ŞEKİLLERİNİN DURUMU.....	468
4.2. İÇERİK AÇISINDAN MESNEVİLERDEKİ NAZIM ŞEKİLLERİNİN DURUMU	470
SONUÇ.....	479
KAYNAKÇA	481

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
D.H:	Destan-ı Hatun
D.İ.E:	Dâsitân-ı İbrahim Edhem
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
Fatıma D.:	Fatıma Destanı
F.nâme:	Ferahnâme
G.nâme:	Garibnâme
K.E.M.Ş:	Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’ş-Şerîfe
K.Y:	Kıssa-i Yûsuf
M.H:	Maktel-i Hüseyin
M.nâme:	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye
s.	Sayfa/sayfalar
S.	Dergi sayı numarası
t.y.	Basım tarihi yok
V.	Varak numarası
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
V.Hz.M.A:	Vefat-ı Hazreti Muhammed ‘Aleyhisselâm
y.y.	Basım yeri yok
Y.Z:	Yusuf ve Zeliha

GİRİŞ

Mesnevi; Türk edebiyatında kullanılan, musarra beyitlerden meydana gelen uzun bir nazım şeklidir. Eski Türk edebiyatındaki bu nazım şekli gerek yazılışındaki kolaylık ve gerekse konu çeşitliliği sebebiyle eski Türk edebiyatının ilk dönemlerinden beri çokça tercih edilmiştir. Âmil Çelebioğlu, “Türk Edebiyatı’nda Mesnevi”¹ başlıklı kitabında 13. yüzyılda yazılan 7, 14. yüzyılda yazılan 58 mesneviye yer vermiştir. Ahmet Atillâ Şentürk ise 13. yüzyılda 7, 14. yüzyılda 79 mesnevinin yazıldığını söyler. Biz çalışmamızda 52 mesneviye ulaşabildik. Ulaşabildiğimiz bu mesnevileri kronolojik sırayı da göz önünde bulundurarak şu şekilde tablolatabiliriz:

Numara	Mesnevinin Adı	Mesnevinin Müellifi	Mesnevinin Yazılış Tarihi
1	Kutadgu Bilig	Yusuf Hâs Hacib	1069-1070
2	Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’ş-Şerife	Ahmet Fakih	13. yy.nin birinci yarısı
3	İbtidanâme	Sultan Veled	1291
4	Rebabnâme	Sultan Veled	1300-1301

¹ Amil Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı’nda Mesnevi (15. yy.’a kadar)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.

5	Dâstân-ı Sultan Mahmut	Şeyyad Hamza	13. yy.
6	Yûsuf u Zeliha	Şeyyad Hamza	13. yy.
7	Ahvâl-i Kıyamet	Şeyyad İsa	13. yy.
8	Şeyh Addürrezzak Destanı	?	13. yy veya 14. yy.ın başı
9	Risaletü'n-nushiyye	Yunus Emre	1308
10	Mantıku't-tayr	Gülşehri	1317
11	Garibnâme	Âşık Paşa	1329/1330
12	Süheyl ü Nevbahar	Hoca Mesut	1350
13	Ferhengname-i Sa'di Tercümesi	Hoca Mesut B. Osman	1354
14	Menâkıbü'l-Kudsiyye Fi Menâsibi'l-Ünsiyye	Elvan Çelebi	1358/1359

15	Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin	Kastamonulu Şeyyad Şazi	1362
16	Kıssa-i Yusuf	Erzurumlu Darir	1367
17	Hüsrev ü Şîrîn	Fahrî	1367
18	Varka ve Gülşah	Yusuf-ı Meddah	1368
19	Mihr ü Vefa	Ümmi İsa	1372/1373
20	Hurşid u Ferahşad	Şeyhoğlu Mustafa	1387
21	Ferahname	Kemaloğlu İsmail	1387/1389
22	İskendernâme	Ahmedi	1390
23	Işkname	Mehmed	1397/1398
24	Gazavat-ı Muhammed Hanefi	Tursun Fakih	14. yy.
25	Gazavât-ı Resulullah	Tursun Fakih	14. yy.

26	Kıssa-i Mukaffa	Tursun Fakih	14. yy.
27	Dastan-ı Hamame	Kirdecı Ali	14. yy.
28	Dastan-ı Kesikbaş	Kirdecı Ali	14. yy.
29	Dastan-ı Ejdeha	Kirdecı Ali	14. yy.
30	Tavus Mucizesi	İzzetoğlu	14. yy.
31	Dastan-ı Geyik	Sadreddin	14. yy.
32	Dastan-ı İbrahim	Kayserili İsa	14. yy.
33	Dâsitân-ı İblis	Yusuf-ı Meddah	14. yy.
34	Hikayet-ı Kız Ma'a Cehud	Yusuf-ı Meddah	14. yy.
35	Keramat-ı Ahi Evren	Gülşehri	14. yy.
36	Fakr-nâme	Âşık Paşa	14. yy.
37	Dâstân-ı Vâsf-ı Hal	Âşık Paşa	14. yy.

38	Hikâye Risalesi	Âşık Paşa	14. yy.
39	İbtidaname Tercümesi	Muhyi	14. yy.
40	Mansur-name	Niyâzî-i Kadîm	14. yy.
41	Nasihat-nâme	Süleyman Penahi	14. yy
42	Yusuf u Zeliha	Süle Fakih	13. yy. sonu 14. yy. başı
43	Dastan-ı Hatun	?	14. yy
44	Gazavat-ı Bahr-ı Umman ve Sanduk (Cumhurname)	Tursun Fakih	14. yy.
45	Hikayet-i Temim-Dari	?	14. yy.
46	Dastan-ı İbrahim Edhem	?	14. yy.
47	Dastan-ı Ahmed Harami	?	14. yy.

48	Camasbname	Ahmed-i Dai	14. yy. veya 15. yy.
49	Cem'ül-Hakayık	Zâîfî Çelebi	14. yy.
50	Vefat-I Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's-Selam	Şeyyâd Hamza	14. yy.
51	Destân-ı Yusuf	Yusuf Meddah	14. yy.
52	Pend-i Ricâl	Mürîdî	14. yy. sonu 15. yy. başı

İncelediğimiz 52 mesnevinin 25 tanesinde mesnevi dışında nazım şekline rastladık. Bu mesnevileri ve içerdikleri toplam şiirleri aşağıdaki tabloda gösterdik:

Nu- mara	MESNE- VİNİN ADI	MÜELLİ- Fİ	TARİH	KASİ- DE	GA- ZEL	KIT' A	TER- Cİ- BEND	MU- RAB- BA	TOPLAM NAZIM ŞEKLİ
1	Kutadgu Bilig	Yusuf Hâs Hacib (ö. 1070'den sonra)	1069- 1070	3	-	-	-	-	3

2	Kitābu Evsāfı Mesācidi'ş -Şerīfe	Ahmet Fakih (ö. 1252?)	13. yy.nin birinci yarısı	-	3	4	-	-	7
3	Garib- nāme	Âşık Paşa	1329/13 30	-	1	-	-	-	1
4	Süheyl ü Nev-Bahār	Hoca Mes'ûd	1350	-	15	-	-	-	15
5	Menākıbü' l-Kudsiyye fi- Menāsibi'l -Ünsiyye	Elvan Çelebi	1358/13 59	1	21	-	-	-	22
6	Maktel-i Hüseyn	Şâdi Meddah	1362	-	24	-	-	-	24
7	Kıssa-i Yūsuf	Kıssa-i Yūsuf	1367	-	21	-	-	-	21
8	Hüsrev ü Şîrîn	Fahrî (ö. ?)	1367	-	1	-	-	-	1
9	Destân-ı Varka vü Gülşah	Yusufî	1368	-	9	-	-	-	9

10	Mihr ü Vefa	Ümmi İsâ	1372/13 73	-	3	-	-	-	3
11	Hurşid- nâme	Şeyhoğlu Mustafa	1387	-	22	-	1	-	23
12	Ferah- name	Kemaloğlu	1387/13 89	-	12	-	-	-	12
13	İskender- nâme	Ahmedî	1390	-	6	-	-	-	6
14	Işk-nâme	Mehmed	1397/13 98	-	26	-	-	-	26
15	Yusuf ve Zeliha	Süle Fakih	13. yy. sonu 14. yy. başı	-	21	-	-	-	21
16	Nasihatna- me	Süleyman Penâhî	14. yy.	-	2	-	-	-	2
17	Destan-ı Hatun	?	14. yy.	-	1	-	-	-	1
18	Fatıma Destanı	?	14. yy.	-	-	1	-	1	2
19	Dastan-ı Ahmet Harami	?	14. yy.	-	1	-	-	-	1

20	Cumhur-name	Tursun Fakı	14. yy.	-	1	-	-	-	1
21	Gazavat-ı Resulullah	Tursun Fakı	14. yy.	-	1	-	-	-	1
22	Kıssa-i Umman Cengidür	Tursun Fakı	14. yy	-	1	-	-	-	1
23	Pend-i Rical	Mürîdî	14. yy. sonu 15. yy. başı	4	3	2	-	-	9
24	Vefat-ı Hazreti Muhammed Aleyhis-selam	Şeyyâd Hamza	14. yy.	-	3	1	-	-	4
25	Dâsitan-ı İbrahim Edhem	?	14. yy.	-	-	-	-	1	1

Buna göre 25 mesnevîde toplamda 217 şiir vardır. Bu şiirlerin çoğunluğunu gazeller oluşturmaktadır. 25 mesnevîde toplamda 198 gazel, 8 kasîde, 8 kıt'a, 1 terci-bend, 2 murabba bulunmaktadır. Araştırmamızda elde ettiğimiz bu şiirleri önce nazım şekillerine ayırdık. Taranan mesnevîlerde beş nazım şeklinin kullanıldığını gördük. Bu nazım şekillerini kasîde, gazel, kıt'a, murabba, terci-bend başlıkları altında ele aldık. İncelemeye başlarken de kronolojik bir sıra takip ettik. Örneğin ilk

mesnevimiz Kutadgu Bilig olduğu ve Kutadgu Bilig, üç kaside ihtiva ettiği için nazım şekillerine kasideden başladık. Öteki nazım şekillerinde de aynı yöntemi takip ettik. Sonra aynı nazım şekillerini kendi aralarında konularına göre ayırıp bir değerlendirme yapmaya çalıştık. Bunu yaparken klasik edebiyatımızın sınırlarının dışına çıkıp farklı bir tasnifte bulunduk. Bunu yapmamızın sebebi taradığımız mesnevilerdeki şiirlerin mevcut tasnife uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin klasik tasnifte gazeller tasnif edilirken şuhâne, âşıkâne, rindâne gibi tasnifler kullanılmaktadır. Oysaki övgüyü, yardımı, duayı veya bedduayı ele alan bir gazeli bu tasnife uydurabilmek imkansıza yakındır. Bunun nedeni kanaatimizce incelediğimiz dönemlerde nazım şekillerinin tam olarak oturmamasından, klasikleşmemesinden kaynaklanmaktadır. 15. yüzyıla kadar incelediğimiz mesnevilerde sadece bir tane terci-bende rastladık. Bu nazım biçiminde vasıta beytinin olması işimizi kolaylaştırdı. Keza kıt'aları bulurken matla beytinin olmaması da aynı şekilde bizlere yol gösterdi. Fakat kaside ve gazellerde böyle net bir ayırım yapmak en azından incelediğimiz birçok şiirde yanlış bir yorum olur. Sadece beyit sayısı veya içerik, konu ayırımında yetersiz kalmaktadır. Biz; tasnifi yaparken hem içeriği, hem beyit sayısını, hem mesnevideki konumunu ve mesnevinin yorumunu dikkate alarak tasnif yapmaya çalıştık. Bu konuda farklı görüşlerin olması da pek tabii olarak mümkündür. Hatta murabbaların tasnifinde bile böyle bir durum söz konusudur. Perihan Ölker, Fatıma destanlarının bazılarında iki gazelin, bazılarında bir gazel, bir murabba olduğunu söyler. Farklı nüshalarda aynı içeriğe sahip küçük değişiklikler gösteren şiirlerin farklı nazım biçimleriyle ifade edilmesi de bu dönemlerde nazım şekilleri konusundaki karmaşıklık, netsizlik gözler önüne sermektedir.

Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde şiirin edebiyatımızda ne şekilde oluştuğu ve ne zamandan beri var olduğu üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde nazım şekli ihtiva eden mesnevilerin özellikleri ve kısa bir özeti verilerek şiirlerin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır ve mesnevinin Türk edebiyatındaki yeri hakkında bilgi verilmiştir.

Tezimizin esas bölümü olan üçüncü bölümde ise taranan mesnevilerdeki nazım şekillerine yer verilmiş, nazım şekilleri; şekillerine ve konularına göre tasnif

edilerek 217 şiir tek tek incelenmiş, şiirlerin beyit sayıları, vezinleri, varsa başlıkları, beyit numaraları, varsa bulundukları varak numaraları, neşredilen eserde bulundukları sayfa numaraları verilmiş ve şiirin kısa bir açıklaması yapılarak mesnevide ne sebeple bulunduğu, niçin ve kimin ağzından söylendiği tespit edilerek yazılmıştır.

Son bölümümüzde ise kronolojik açıdan nazım şekillerinin durumu belirtilmiş ve tasniflere göre değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışmamızda ilk dönemlerden beri edebiyatımızda önemli bir yer tutan mesnevilerde mesnevi dışındaki şiirlerin varlığı, sayısı, nazım şekline göre çeşidi tespit edilmeye çalışılmış ve genel bir çerçeve çizilerek tasnif denemesinde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK ŞİİRİNİN DOĞUŞU MESELESİ

Şiir, eskilere göre mevzun ve mukaffa yani bir ölçü ve kafiye ile yazılan sözdür. Günümüzde ise şiir; okunduğunda duyguları harekete geçiren, etkileyici, sembolik ifadeli olabilen, ahenkli, okuyucuda estetik duygular uyandıran bir söz söyleme sanatıdır.

En genel ifade ile maddi ve manevi unsurların toplamı olarak tanımlayabileceğimiz kültür, yaşam tarzı ile yakından ilgilidir. Başlangıç itibarıyla göçebe bir hayat tarzı süren Türkler, buna bağlı olarak sözlü bir edebiyat meydana getirmişlerdir. Sürekli göç eden ve dolayısıyla farklı kültür ortamlarına giren Türkler, buna bağlı olarak gittikleri yerlerdeki kültürleri etkilemiş ve tabii olarak da bu kültürlerden etkilenmişlerdir. Edebiyat da hayatın, kültürün bir parçası olduğuna göre bu etkileşimden payını aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Fuat Köprülü, etkileşimden kaynaklanan bu yansımayı dikkate alarak Türk edebiyatını ana hatlarıyla üç başlık altında inceler. Lise kitaplarından başlayıp üniversite kitaplarında dahi rastladığımız bu üç başlıkta esas olarak alınan kriter dindir. Türklerin edebiyatını İslamiyet'ten önce, İslami devir ve İslamiyet'ten sonra olmak üzere üç bölümde toplayan Fuat Köprülü'nün bu ayrımı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Yazılı edebiyata geçişin sağlandığı İslami devir ve İslamiyet'ten sonraki devir, kaynaklar dolayısıyla aydınlanabilmişken İslamiyet'ten önceki devrin bazı hususlarda hala karanlığını koruduğunu malesef üzülererek söyleyebiliriz. Burada bizim esas üzerinde durmaya çalışacağımız mesele Türklerdeki ilk şiirin ve nazımın neler olabileceği, nazım şekillerinin nasıl doğmuş olabileceği meselesidir.

Araştırmacıların bir kısmı Çin kaynaklarında yer alan bir şiir parçasının ilk Türk şiiri olduğunu söylerler. Talat Tekin adı geçen parçayı şu şekilde okumuştur:

sūkā talıkaŋ

bökukgı tutañ (Orduyu gönder, Bokuk’u yakalat)¹

Araştırmacılar, bu iki mısranın Hunca olduğunu söylerler. Mehmet Ölmez, eğer böyle kabul edilirse ilk Türk şiirinin yukarıda verdiğimiz bu iki mısra olduğunu dile getirir.

Eldeki bilgilere göre Türklerdeki en eski yazılı ve okunabilen metin Göktürk Abideleri’dir. VIII. yüzyılda yazıldığı bilinen bu yazıtların en eski şiir örnekleri sayılabileceğini iddia eden araştırmacılar bulunmaktadır. Bu araştırmacılara örnek olarak Korş’u ve Stebleva’yı verebiliriz. Hatta Talat Tekin, Korş’un ileri sürdüğü bu varsayımı Köprülü’nün de kabul ettiğini yazar.²

Steblava, yazıttaki satırları alt alta sıralayarak bu nesre nazım görüntüsü vermeye çalışmış ve bu yazıtlarda Türklere ait ilk nazım parçalarının olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Talat Tekin ise bu görüşü reddeder. Biz de bu konuda Talat Tekin ile hemfikiriz. Yan yana yazılan ve başta veya sonda kafiye bulunmayan bu yapma üçlükleri, dörtlükleri vs.leri Türklere ait ilk nazım parçaları saymak bilimsel bir kabul olmaz kanaatindeyiz.

İlk Türk nazmı ile ilgili bir başka fikir ise nazmın atasözlerinden doğmuş olma ihtimalidir. Bu fikrin sahipleri arasında Talat Tekin’i görmekteyiz. Talat Tekin, ilk Türk nazımının nasıl oluştuğunu bilemediğini açıkladıktan sonra Türklerin genel olarak kafiye, aliterasyonu sevdiklerini ve bunu kullandıklarını söyler. Buna örnek olarak da Divanü Lügati’t-Türk’teki atasözlerini verir.³

Bilindiği gibi Divanü Lügati’t-Türk, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan bir sözlüktür. Kaşgarlı; bazı hususları açıklarken şiirlerden, atasözlerinden örnekler verir. Eser her ne kadar 11. yüzyılda yazılmış olsa da örneklerin daha eski olduğu muhakkaktır. İşte Kaşgarlı’nın eserinde bulunan bu atasözlerinde bazen kafiye bazen de hem kafiye hem de hece ölçüsüne rastlıyoruz. Hatta bunları alt alta yazdığımızda kafiyeli, ölçülü iki mısra ile

¹ Mehmet Ölmez, “Duyurular”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, C.4, 1994, s.226.

² Detaylı bilgi için bkz: Talat Tekin, “İslam Öncesi Türk Şiiri” **Türk Dili**, C. 51, S. 409, 1986, s.3-6.

³ Talat Tekin, “İslam Öncesi Türk Şiiri” **Türk Dili**, s. 6.

karşılaşıyoruz. Bu durumu somutlaştırmak için Talat Tekin'den birkaç örnek verebiliriz:⁴

- Alp yagıda, alçak çoğıda
- Yir basrukı tag, bodun basrukı beg
- Alımçı arslan, birimçi sıçgan
- Aç ne yimes, tok ne times

Verdiğimiz ilk iki örnekte kafiye'nin, son iki örnekte ise hem kafiye'nin hem de ölçünün olduğu görülmektedir. Talat Tekin, bunları ilk şiir örnekleri olarak kabul etmez, ama bu atasözlerinin nazma geçişte öncü olduğunu belirtir.

Bilindiği gibi Türklerde zengin bir sözlü edebiyat mevcuttu. Dolayısıyla çok kuvvetli bir ihtimalle ilk Türk şiiri de sözlü olarak verilmiştir. Genel olarak baktığımızda ilk edebi mahsullerin destanlar olduğunu görürüz. Destanlar sözlü kültür ortamında meydana geldikleri için orijinal halleri ile yazıya geçirilememiştir, ama destanların manzum olduğu düşüncesi yaygındır. O halde Türklere ait ilk şiir örneklerinin destanlar olduğunu söylemek yanlış olmaz kanısındayız. Bu destan parçalarının bir kısmına Divanü Lügati't-Türk'te tesadüf edilir.

Divanü Lügati't-Türk'teki manzum parçaların ilk söylenme tarihi belli olmadığından Türklere ait yazılı olan ilk şiirlerin Uygurlardan kalma olduğu görüşü yaygındır. Hatta Uygurların Doğu Türkistan'a yerleşmeden ve Budizm'i kabul etmeden şiirler yazdıkları da bilinmektedir. Dolayısıyla bizlere ulaşabilen yazılı ilk şiir örnekleri başta Maniheist Uygurlar olmak üzere Maniheist ve Budist Uygurlardan kalmadır.

Talat Tekin; Maniheist Uygurlardan kalma sekiz şiirin olduğunu, bu şiirlerden üçünün ilahi, iki tanesinin övgü, geriye kalan üç şiirden birinin ölüm tasviri, birinin cehennem tasviri, diğerinin de aşk veya sevgi şiiri olduğunu belirtir.

⁴ Talat Tekin, "İslam Öncesi Türk Şiiri" **Türk Dili**, s. 6.

Hatta yazılan iki ilahinin Maniheist ve Uygur ilahilerinden çok farklı olup serbest nazım tekniği ile yazılmış modern şiiri çağrıştırdığını da ekler.⁵

Budist Uygurlardan kalma eserler, Maniheist Uygurlardan kalma eserlere göre daha fazladır, fakat Budist Uygurlardan kalan eserlerde genel olarak şiirsellik zayıftır. Bunun nedeni olarak da Budist Uygurların bu şiirleri daha çok dini konularda yazmış olmaları gösterilebilir. Budist Uygurlar, bu eserlerin çoğunu Budizm'i öğretmek maksadıyla yazmışlardır. Bu nedenle bu eserlerin şiirsellikten uzak olmaları, didaktik yönlerinin kuvvetli olması doğal bir sonuçtur.

Genel olarak baktığımızda başlangıç itibariyle Türk şiirinin kafiye açısından iki koldan ilerlediği söylenebilir. Bunlardan birincisi Uygur metinlerinde gördüğümüz baş kafiye, diğeri ise Divanü Lügati't-Türk'te gördüğümüz mısraların sonundaki kafiyeledir. Araştırmacılar, mısra başı kafiye'nin daha eski olduğu görüşünde birleşirler. Arat, mısra başı kafiye'nin mısra sonu kafiye'den daha eski olduğunu ve mısra başı kafiye'nin mısra sonuna geçme sürecinde vurgunun etkili olduğunu söyler. Vurgusuz olan kafiye'nin tek başına ahenk yaratamayacağını dile getiren Arat, mısra başındaki kafiye'nin vurgulu söylenmesi gerektiğini ve ancak bu şekilde bu kafiye'nin fark edileceğini ve ahenkli bir hale gelebileceğini söyler. Türkçede vurgu unsuru son heceye geçince kafiye de yavaş yavaş mısranın sonuna doğru kaymıştır. Arat, kafiye'nin mısra sonuna kaymasında sadece vurgunun etkili olduğunu düşünmez. Ona göre kafiye'nin sona kaymasında etkili olan bir faktör de Arap ve Fars etkisidir. Bilindiği gibi Arap ve Fars edebiyatlarında kafiye, mısranın sonunda bulunur. Türkler, İslamiyet'i benimsedikten sonra kültür olarak da bu iki toplumun etkisinde kalmış ve edebiyat da bu etkiden nasibini almıştır. İşte bu yüzden ki Arat, Uygurlardan beri var olan mısra başı kafiye'nin mısra sonuna kaymasında kültür etkileşimini de etkili bulur.

Talat Tekin, "XI. Yüzyıl Türk Şiiri" adlı eserinde mısra sonu kafiye'nin İslam etkisiyle Türk nazmına geldiği görüşünü reddeder. Mısra sonu kafiye'nin İslam'ın kabulünden önce de var olduğunu söyleyerek bu duruma Türklerde bulunan atasözlerini örnek verir.

⁵ Talat Tekin, "İslam Öncesi Türk Şiiri" **Türk Dili**, s. 8.

Kafiyenin mısranın sonuna kayması elbette birdenbire meydana gelen bir oluşum değildir. Başta sadece rediflerle kendini gösteren bu durum, zaman içinde kafiye ve redif birlikteliğine gitmiştir. Yazıya geçirilişi 15. yüzyıla tekabül eden ancak var olması çok daha önce olan Dede Korkut'taki manzum parçalarda mısra sonu redifeye rastlıyoruz:

Oğul oğul ay oğul

Topuz ay tar karnumda götürdüğüm oğul

On ay diyende dünyaya götürdüğüm oğul

Tolması altın bişikde beledüğüm oğul⁶

Her ne kadar mısra başı kafiye, mısra sonu kafiyeden daha eski olsa da Türklerde mısra sonu kafiyenin İslam edebiyatı kaynaklı olduğunu söyleyemeyiz. İlk mısra sonu kafiyenin nerede, hangi şiirde veya eserde kullanıldığı muammadır, ama ilk olarak, ilk mesnevimiz olan, İslam etkisinde yazılan ilk eser olarak kabul edilen Kutadgu Bilig'de de kullanılmadığı aşıkardır. Çünkü Divanü Lügati't-Türk'te mısra sonu kafiyelere rastlanmaktadır. Bunun da ötesinde Türk atasözlerine bakılacak olursa bazı atasözlerinin mısra sonu kafiyeli olduğu görülür. Bu da bize aslında Türklerin mısra sonu kafiyeye de alışık olduklarını, yabancı olmadıklarını göstermektedir.

Mısra başı kafiyeli olan eski şiirimizde eğer bir mısra ünlü harf ile başlıyorsa diğer mısraların da ilk mısradaki ünlü harf ile başlaması yeterliydi. Mesela bir mısra “a” harfi ile başlıyorsa diğer mısralar da “a” harfi ile başlardı. Eğer mısranın ilk harfi ünsüz harf ile başlıyorsa kafiye ünsüz harften sonra gelen ünlü harf de dahil edilirdi. Yani ilk mısra “ba” ile başlıyorsa sonraki mısralar da sadece “b” harfi ile değil “ba” hecesi ile başlardı. “ba”nın “be” hali olmamakla beraber “bo” olan heceler “bö” olarak, “bı” olan heceler “bi” olarak “bu” olan heceler “bo” olarak da kafiye teşkil ederdi. Yani “a” harfi “e” olurken kafiye kabul edilmez, ama “o/u, ö/ü, ı/i” kafiye olarak kabul edilirdi. Bu duruma Reşit Rahmeti Arat'ın “Eski Türk Şiiri” adlı kitabından örnekler vermek mümkündür:

⁶ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı (Giriş-Metin-Faksimile)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 106.

tuyunmak-ık tanuk-lağı öd-keğegi.
toğ-ta yig-i üç erdinig umuğ tuğup.
tuğçı isđim bodı-lığ yig yoriğ öz-e.
tolp yirdinçüğ tuyunmak-ta ornağayın.

öriğip yig öşeliksiz bodıçııt-ıđ.
öğünürmen küden-leyü tınlığ-lar-ıđ.
örgüt yorıp yig yoriğ-ta erinmeksiz.
öz-üm oşup oşğurayın öngi-lerığ

alķu öd-te söz-ler üçün ķentü öz-üm.
atın-lar-ķa kergek bolğay saķınç öz-e.
anķa munķa yığıp ķoşđum bıraty-a şiri.
asığ bolup tınlığ-lar-ķa burķan bolz-un-lar.⁷

⁷ Şiirin tercümesi:

Nüfûz etmeği tanıklama zamanına kadar,
her şeyin üstünü olan üç cevheri ümit edinip,
dâima badhi'nin üstün hareketi ile
bütün dünyayı nüfûz etme içinde yeleştireyim.

En üstün yüksek bodhicitta'yı meydana getirip,
canlıları, misâfir karşılar gibi, buyur ederim,
her vakit üstün hareketle üşenmeden yürüyüp,
kendim geçip, başkalarını da geçireyim.

Her zaman söylenmek için, ben Pratyaya Śrī,
başkalarına gerek olur düşüncesi ile,
bunları şöyle-böyle toplayıp, bizzat nazmettim;
canlılara faydalı olsun, onlar da burkan olsunlar.

Bunun yanında “a” ve “e” harfinin kafiye oluşturduğu istisna örnekler de vardır:

(...)sarvaartasıdı tigin ad  ng d n-l g.
sekiz on yaş yaşamış-ın k rkitmiş erür.
sartavağı yol ı yir i aşu- a yime.
sağınıp neng  t ke in siz söz-l g yid isiz.
sansız  k ş kalp  d öz-e  r ki  seril r.
saşımsız yarp  ut k s ş-l g k  i bar-ıntın.
sansar u ı t p kgin e pek meng g  turur.⁸

Zamanla mısra başı kafiye kullanılmaz hale gelirken mısra sonu kafiye, halk edebiyatı mahsullerinde varlığını devam ettirir. Zaten Kaşgarlı’nın eserinde rastladığımız hece ölçüsünü ve mısra sonu kafiye barındıran dörtlükler, halk edebiyatının şiir alanındaki ilk örnekleri sayılır.

Her ne kadar 11. yüzyıldan sonra mısra başı kafiyenin önemini yitirdiği bilinen bir ger ekse de bu yüzyıldan sonra da mısra başı kafiyenin kullanıldığı örneklere rastlıyoruz. Bu örneklerin başında Dede Korkut’u verebiliriz:

(...)

Reşit Rahmeti Arat, **Eski Türk şiiri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 152-153.

⁸ şiirin tercümesi:

(...) daha önce Sarv rthasiddha şehz de adı ile
seksen yaş yaşamış olduğunu göstermiştir;
yahut sartavağı yolcu ve rehber adı ile
yüz bin ko ı nayuta yıl ve ay yaşamıştır;
düşünmekle hiç bitirilmez, sözle erişilmez,
sayısız çok devirlerde d im  yerinde kalır;
 n ne geçilmez, kuvvetli sa det arzusu gücü mevcut olduğundan,
sams ra’nın ucu sona erinceye kadar, sağlam, ebed  durur.

Reşit Rahmeti Arat, **Eski Türk şiiri**, s. 72-73.

Kanlu kâfir iline dünin girdüñ
Kara buğa geldüğünde ħurdaĥaş eyledüñ
Kağan aşlan geldüğünde bilini бүkdüñ
Kara buğra geldüğünde ne kiçdüñ
Kara kara tağlardan ħaber aşı
Kıanlu kıanlu şulardan ħaber kiçe
Kalın Oğuz iline ħaber vara
Kañlı Koca oğlu Kıan Turalı nitmiş diyeler
Kara buğa geldüğünde ne kılçatmamış
Kağan aşlan geldüğünde bilin бүkmiş
(...) ⁹

Türkler, VIII. yüzyılda İslamiyet'i kabul edince farklı bir kültürle tanışmış oldular. Zamanla bu kültürün etkisiyle eserler ortaya koydular. Bunun örneklerine yine Kaşgarlı sayesinde ulaşmış oluyoruz. Kaşgarlı'nın eserinde sadece hece ile değil aruzla da yazılmış örnekler mevcuttur. Her ne kadar aruzla yazılan ilk müstakil eser olarak Kutadgu Bilig bulunur ise de aruzla yazılan şiir parçalarına Divanü Lügati't-Türk'te de rastlıyoruz. Divanü Lügati't-Türk'ün 1072-174, Kutadgu Bilig'in 1069-1070 yılında yazıldığını ve Divanü Lügati't-Türk'teki şiirlerin eserin yazılış tarihiyle aynı vakitte ortaya çıkmadığını göz önünde bulundurursak büyük bir ihtimalle aruzla yazılan ilk şiir parçalarının Divanü Lügati't-Türk'te bulunduğu kanaat getirebiliriz.

Kaşgarlı'nın eserinde hece ile yazılan şiir sayısı elbette aruzla yazılardan fazladır. Fakat bu eser, aruzla yazılan ilk Türk şiirlerini de ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Talat Tekin, "Karahanlı Dönemi Türk Şiiri" ¹⁰ adlı eserinde Türklerdeki en eski halk şiiri örneklerini beş grupta toplar:

- 1) Lirik şiirler
- 2) Pastoral şiirler

⁹ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı (Giriş-Metin-Faksimile)**, s. 191.

¹⁰ Talat Tekin, "Karahanlı Dönemi Türk Şiiri", **Türk Dili**, C. 51, S. 409, yy, 1986, s. 81-157.

3) Savaş ve kahramanlık şiirleri

4) Destanlar

5) Ağıtlar

Divanü Lügati't-Türk'te hece ile yazılan ve Türk halk şiirinin ilk örnekleri kabul edilen şiirlerden bir örneği burada zikretmek istiyoruz:

Keldi esin esneyü

Kadka tükel osnayu

Kirdi bodun kasnayu

Kara bulıt kükreşür

Ördi bulıt ingraşu

Aktı akın möngreşü

Kaldı bodun tanglaşu

Kükrer takı mangraşur¹¹

(...)

¹¹ Şiirin tercümesi:

(Bahar) rüzgârı eserek geldi.

(Ama bu rüzgâr) kar tipisine benziyordu.

Halk soğuktan titreyerek (evlere) girdi.

(Gökyüzünde) kara bulutlar gürlüyor.

Bulutlar gürleyerek yükseldi

ve seller şarıldayarak aktı.

Halk (bu anî sağanak karşısında) hayret içinde kaldı;

bulutlar gürlüyor (ve insanlar) bağrışıyorlar.

(...)

Talat tekin, Karahanlı Dönemi Türk Şiiri, s. 87-88.

Örnek olarak verdiğimiz ve bahar betimlemelerini içeren bu şiir, mısra sonu kafiyeleşmiştir ve 7'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Kafiye şeması aaab, cccb, dddb, eeeb şeklinde gitmektedir.

Divanü Lügati't-Türk'te bulunan ve aruzla yazılan manzum şiirlerin hepsi beyit esasına dayanmamaktadır. Bunların bir kısmı eski şiirimizin nazım birimi olan dördlüklerle yazılmıştır. Talat Tekin, divanda bulunan aruzla yazılmış manzum parçaları konularına göre altı kategoride değerlendirir:

- 1) Savaş ve kahramanlık şiirleri
- 2) Av ve avcılıkla ilgili parçalar
- 3) Aşk şiirleri
- 4) Doğa tasvirleri
- 5) Övgüler
- 6) Dinî-ahlâkî öğütler

Divanda yer alan ve aruzla yazılan bir şiiri burada örnek olarak vermek istiyoruz:

Terken Katun kutınga tegür mendin koşuğ
Aygıl sizing tapuğçı ötnür yangı tapuğ

Tutçı yağar bulıtı altun tamar arığ
Aksâ anıng akını kandı mening kanığ

Urmış ajun busuğın kılmış anı bālığ
Em sem angar tilenip sizde bulur yakığ¹²

¹² Şiirin tercümesi:

Terken Hatun hazretlerine benden (bir) kaside sun (ve)
de (ki): “Hizmetkârınız (sizden) yeni hizmetler rica ediyor,

Üç beyitten meydana gelen bu şiir, aruzun müstefîlün feûlün müstefîlün feûl kalıbıyla yazılmıştır. Talat Tekin¹³ ilk mısranın vezne uymadığını ve “mendin” ile “tegür” kelimelerinin yer değiştirmesiyle vezin sorununun çözüleceğini söyler. Verdiğimiz örneğin kafiye şeması aa, aa, aa şeklinde olup tüm mısralar kafiye açısından uyumludur.

Eski şiirimizde belirli nazım şekillerinin varlığını kesin ayrımlarla görememekteyiz. Türklerde şiir karşılığında koşuk/koşug, ır/yır, küg, takşud, kavi vb. kelimelerin kullanıldığını görmekteyiz. Türklerde İslamiyet’ten önce destan, sagu, sav ve koşuk nazım şekillerinin varlığından bahsedilebilir. Sagu, ölenin arkasından söylenen yas şiiridir. Sav, bugün atasözü olarak adlandırdığımız ve tecrübe, deneyim sonucu söylenen didaktik sözlerdir. Koşukları da kahramanlık, aşk ve doğa şiirleri olarak değerlendirebiliriz. Yalnız koşuk kelimesi, eski şiirde bazen genel anlamlı olarak her türlü şiir anlamında kullanılmıştır. Bu kullanıma Kaşgarlı’nın Divanü Lügati’t-Türk adlı eserinde de rastlamaktayız. Kaşgarlı, koşuk kelimesini “şiir, kaside” olarak tanımlar. Bu da bize 12. yüzyıla hatta 13. yüzyıla kadar yerleşmiş, net bir nazım şekli ayrımının olmadığını göstermektedir. 13. yüzyılda ise nazım şekilleri yavaş yavaş oturmaya, netleşmeye başlar.

(Onun ihsan) bulutu durmadan (hediyeler) yağdırır; (ondan âdeta) halis altın damlar.

Onun (ihsan) seli (bana doğru da) akarsa muradıma ermiş (olacağım).

Felek pususunu kurmuş (ve) onu (yani gönlümü) yaralamıştır;

(gönlüm) ona (yani, derdine) derman arayıp durdu (ve) yakıyı (ancak) sizde buldu.”

Talat Tekin, Karahanlı Dönemi Türk Şiiri, s. 125-126.

¹³ Talat Tekin, Karahanlı Dönemi Türk Şiiri, s. 126.

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİ

2.1. BİR NAZIM ŞEKLİ OLARAK MESNEVİ

Mesnevi, her beyti kendi içinde kafiyelenen yani aa, bb, cc, dd... şeklinde bir kafiye örgüsü olan, beyit sayısı sınırsız olan bir nazım şeklinin adıdır. İki beyitten oluşan mesnevilerin varlığı da söz konusu olabilirken binlerce beyitle yazılan mesnevilere de Türk edebiyatında tesadüf edilebilmektedir. Beyit sayısı az olan mesneviler, müstakil bir eser olmaktan ziyade divanlarda yer almıştır. Divanlarda yer alan kısa mesneviler genellikle 2-50 beyit arasındadır.¹

Araştırmacılar; mesnevileri konularına göre aşk mesnevileri, dinî mesneviler, ahlakî mesneviler, tasavvufî mesneviler gibi sınıflamalara tâbi tutmuşlardır. Bu konuda farklı sınıflandırmalar da söz konusudur.

Türk edebiyatında kaleme alınan ilk mesnevilerde konu olarak ahlakî, dinî, öğretici yönün ağır bastığını görürüz. Yusuf Hâs Hâcib'in Kutadgu Bilig'ini, Erzurumlu Darîr'in Kıssa-i Yûsuf'unu, Âşık Paşa'nın Garibnâme'sini, Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ını, Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye'sini, Şâdi Meddah'ın Maktel-i Hüseyin'nini, Şeyyâd Hamza'nın Ahvâl-i Kıyamet ve Yusuf u Züleyhâ'sını bu konuda örnek verebiliriz.

Yazması diğer nazım şekillerine göre daha kolay olduğu için uzun sürecek olan konularda bu nazım şeklinin tercih edildiği bir gerçektir. Ferhâd ile Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn gibi aşk hikayelerinde, dini-ahlaki konularda, sözlüklerde, şehrengizlerde, sergüzeştnamelelerde vb.de bu nazım şekli tercih edilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında mesnevilerin belirli bir planı vardır. Genel olarak mesneviler besmele ile başlar, tevhid ile devam eder. Tevhidden sonra sırasıyla münacaât, naat gelir. Bazen bu bölümlerden sonra Miraç Gecesi, Dört Halife'nin

¹ Daha fazla bilgi için bkz. Yücel Ünlü, "Divanlarda Kısa Mesneviler", Gazi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

övgüsü, mesnevinin takdim edileceği kişiye methiye gibi bölümler yer alır. Genel kompozisyon böyle olmakla beraber bunların bazılarının yer almadığı, doğrudan mesneviye girişin yapıldığı örnekler de mevcuttur. Bu doğrudan mesneviye girişin yapıldığı örnekler, genellikle kısa mesnevilerde söz konusudur.

Mesnevinin esas konusuna geçilmeden önce şair, mesneviyi neden yazdığını söyler. Bu bölüm sebab-i telif, sebab-i nazm-ı kitâb gibi bir başlık altında verilir. Bu bölümden sonra mesneviye giriş yapılır. Mesnevinin esas bölümünde başlıklar varsa bunlar genellikle Farsçadır. Mesela Ahmedî'nin İskender-nâme'sinde² Der-Beyân-ı Mikdâr-ı Felek-i Zühre, Der-Beyân-ı Mikdâr-ı Âftâb gibi bölümlere geçişte Farsça başlıklar bulunmaktadır. Mesnevinin sonunda ise hatime bölümü bulunur. Şair, burada Allah'a kendisi ve mesneviyi sunacağı kişi için dua eder. Bu bölümde bazen mesnevinin yazılış tarihi, toplam beyit sayısı da bulunur.

Ana hatlarıyla ele aldığımızda mesnevide üç bölümün olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar giriş, konunun işlendiği bölüm ve sonuçtur.

Mesneviler genel olarak uzun nazım şekilleri oldukları için anlatım bir süre sonra monotonlaşır. Şairler bu monotonluğu kırmak için mesnevinin arasına çeşitli nazım şekilleri serpiştirir. Kafiye'nin ve ölçünün değişmesiyle mesneviye canlılık verilmiş olur. Bazen mesnevide yer alan nazım şekillerinin aruz kalıbıyla mesnevinin aruz kalıbının aynı olduğu da görülür. Buna örnek olarak Âşık Paşa'nın Garibnâme'sindeki gazeli verebiliriz. Mesnevilerde kıt'alara, kasidelere, terci-bendlere, terki-bendlere, murabbalara vd.ne rastlanmakla beraber en çok tercih edilen nazım şekli gazellerdir. Mesela Süheyl ü Nev-bahâr'da on beş gazel, Şâdî Meddah'ın Maktel-i Hüseyin adlı eserinde yirmi dört ve Işknâme'de yirmi altı gazel yer almaktadır.

² Hasan Akçay, "Ahmedî'nin İskender-nâme'si", Harran Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 1999, s. 68-69.

Mesnevide farklı nazım şekillerine yer verilmesi ilk mesnevimiz olan Kutadgu Bilig’de başlamaktadır. Bu mesnevide üç kasideye ve 197 dörtlüğe³ yer verilmiştir.

Bir şairin beş mesnevisinden mürettep olan eserine hamse adı verilir. İlk hamse sahibi olan şair, Nizâmî’dir. Türk edebiyatında ise bu alandaki ilk, Ali Şîr Nevâî’dir. Türk edebiyatında hamse sahibi şairlere örnek olarak Hamdullah Hamdi, Ali Şîr Nevâî, Lâmî Çelebi, Kara Fazlî, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahya verilebilir.

Mesnevi nazım şekli Arap kaynaklıdır. Ahmet Kartal, “Kökeni Arap edebiyatına dayanan mesnevî nazım şekli daha sonra hem Türk hem de İran edebiyatında kullanılmıştır”, der. Araplar, bu nazım şekli için kaside-i müzdevce, müzdevce, recez vb. isimler kullanmışlardır. İran edebiyatında bu nazım şekli ilk olarak şehnâmelerde kullanılmıştır. Türk edebiyatında ise ilk mesneviyi 11. yüzyılda görmekteyiz. Yusuf Hâs Hâcib’in yazdığı Kutadgu Bilig adındaki eser, ilk olması açısından önemli bir yer teşkil eder.

Kutadgu Bilig ile başlayan bu serüven, Ahmed Fakih, Erzurumlu Darîr, Süle Fakih, Şeyyad Hamza, Hamdullah Hamdi, Fuzûlî, Zatî, Taşlıcalı Yahya, Şeyh Gâlib gibi şairlerle güçlü bir şekilde devam eder. Diğer nazım şekilleri gibi mesnevi nazım şekli de 19. yüzyılda yeni edebiyatla birlikte eski görkemini kaybeder ve edebiyat sahnesindeki yerini yeni nazım şekillerine bırakır.

2.2. Mesnevinin Türk Edebiyatındaki Seyri (15. Yüzyıla Kadar)

Arap edebiyatı kaynaklı bir nazım şekli olan mesnevi, Türk edebiyatında bilindiği kadarıyla ilk olarak 11. yüzyılda görülmüştür. Edebiyatımızda yazılan ilk mesnevi Yusuf Has Hacib’e ait olan Kutadgu Bilig’tir. İlk olmakla beraber mesnevi nazım şeklinin kaidelerini başarılı bir şekilde vermesi, bu mesneviden önce de yazılmış mesnevilerin var olabileceğini düşündürmektedir. Ahmet Kartal, “Doğu’nun Uzun Hikayesi” adlı eserinde Türklerin Uygurlar döneminden itibaren şiirlerde aa, bb, cc... şeklinde bir şiir formu geliştirdiklerini ve bu formun mesneviye uygunluğu

³ Rabia Betül Gürer, “Kutadgu Bilig’de Dörtlükler”, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2013, s. VI.

dolayısıyla bu nazım şekline hızlı bir şekilde adapte olup mesneviyi yabancılık çekmeden kullandıklarını söyler.⁴

Kutadgu Bilig, birçok açıdan ilk olması dolayısıyla Türk edebiyatında önem arz eder. Hem İslam öncesi hem de İslam sonrası Türk düşünce ve kültür hayatından izler taşıyan eser, konusu bakımından değerlendirilecek olursa nasihat mesnevileri içerisinde yer alır. Alegorik bir hüviyet taşıyan eser, dört ana kişi üzerinden mesajlarını verir. Bu kişiler Kün Togdı, Ay Toldı, Ögdülmiş ve Odgurmuş'tur. Kün Togdı adaleti, Ay Toldı kutu yani saadeti, devleti temsil eder. Ögdülmiş akli ve bilgiyi temsil ederken Odgurmuş kanaat ve akibeti temsilen kullanılmıştır. Sembolik kişiler konuşturularak devletin teşkilatı, felsefesi, ahlakî temelleri hakkında bilgi verilir. Memurların hakan, hakanın da memurlar üzerindeki hak ve görevlerine yer verilir.

Ay Toldı bilgisini, faziletini, adaletini işittiği Kün Togdı adındaki hükümdarın hizmetine girmek ister. Hükümdar tarafından beğenilen bu kişi vezir yapılır ve aralarında devlet, yönetim, saadet, adalet, söz, sözün faydası konularında konuşulur. Uzun bir ömür süremeyen Ay Toldı, hükümdara ve Ögdülmiş'e öğütlerde bulunur. Ay Toldı'nın ölümü üzerine vezir görevine getirilen Ögdülmiş ile hükümdar arasında konuşmalar devam eder ve Ögdülmiş, Odgurmuş adlı bir kişinin hem hükümdar hem de devlet için faydalı olacağını söyler. Fakat akibeti temsil eden Odgurmuş, hayattan el etek çekmiş zahid bir kişidir. Dolayısıyla dünya nimetlerini kabul etmez. Müellif burada beşeri ihtiraslarla dünyayı ve dünya nimetleri istemeyen görüşleri çarpıştırır ve iyilik yapmanın doğruluğundan, güzelliğinden bahsederek iyilikle arzu ve zevklerin tatmin edilebileceğini telkin eder.

Kutadgu Bilig'de de görüldüğü gibi ilk dönemde yazılan mesnevilerde ağır basan konular dini, tasavvufi, nasihat yüklü konulardır. Bu durum, Kutadgu Bilig'den başlar ve XV. yüzyıla kadar devam eder. Bunda yazarların halka bazı duyguları aşlamak, onları bazı konularda bilgilendirmek istemelerinin etkili olduğu söylenebilir.

⁴ Ahmet Kartal, **Doğu'nun Uzun Hikâyesi**, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 14.

Türk edebiyatında yazılan ilk mesnevi XI. yüzyıla ait olmakla birlikte Türk edebiyatında Anadolu sahasında yazılan ilk mesnevinin tarihi XIII. yüzyıldır ve yazılan mesnevi Kitabı Evsâf-ı Mesâcidî'si-Şerîfe'dir. Küçük hacimli olan bu eser, Ahmet Fakih tarafından kaleme alınmıştır ve dini içeriklidir.

Ahmet Fakih, mesnevi tarzında yazdığı bu eserinde bir grup arkadaşıyla gittiği hacc yolculuğu sırasında gördüğü, gezdiği yerleri ve bu yerlerin özelliklerini anlatır. Bu şehirler Şam, Kudüs, Mekke, Medine kentleri ile orada ziyaret edilen kutsal yerlerdir. Şair; gördüklerini ayrıntılı bir biçimde anlatmış, yapıların kubbelerinin, sütunlarının, merdivenlerinin özelliklerini belirtmiştir.

Yine bu yüzyılda Mevlânâ'nın yazdığı Mesnevi-i Ma'nevi ve Sultan Veled'in iki mesnevisinin varlığı söz konusudur. Mevlana'nın eseri, ölümsüzleşerek asırlarca bu sahada eser veren sanatkarlara ilham kaynağı olmuş ve şairlerce istifade edilen kaynakların başında gelmiştir. Fakat bu eser Farsça olduğu için çalışmamızda bahis konusu edilmemiştir. Yine Sultan Veled'in Farsça yazılan İbtidâ-nâme'sinde ve Rebâb-nâme'sinde birer Türkçe mesnevi vardır, fakat bu mesneviler hacimli eserler değildir. İki mesnevi de din ve nasihat içeriklidir.

Bu yüzyılda yazılan diğer mesneviler Şeyyad Hamza'nın Yusuf ve Zelîha'sı ile Dasitan-ı Sultan Mahmud mesnevisi, Şeyyad İsa'nın Ahval-i Kıyamet ile Salsal-nâme eserleridir. Gülşehri'nin haber verdiği, fakat elimizde bulunmayan Şeyh Abdürrezzak Destan⁵ adlı mesnevi de yine XIII. yüzyıla aittir.

Klasik edebiyatın mahsulleri açısından baktığımızda XIII. yüzyıl çok verimli değildir. Bunda bu edebiyatın gerektirdiği donanımın daha yeni aşına oluyor olmamız büyük ölçüde etkilidir. Nitekim klasik edebiyatın başlangıcı olarak da edebiyat tarihçileri tarafından kabul edilen yüzyıl XIII. yüzyıldır.

⁵ Amil Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (15. yy.'a kadar)**, s. 39-40.

XIV. yüzyılda mesnevi sayısı açısından ciddi bir artış söz konusudur. Amil Çelebioğlu, “Türk Edebiyatı’nda Mesnevi”⁶ başlıklı kitabında XIV. yüzyılda yazılan 58 mesneviye yer vermiştir. Ahmet Atillâ Şentürk ise XIV. yüzyılda 79 mesnevinin yazıldığını söyler. Bu mesnevilerin bazılarının telif tarihleri, bazılarının müellifleri, bazılarının da hem telif tarihleri hem de müellifleri belli değildir. Bu yüzyılda, konu bakımından çeşitli manzumeler bulunmakla beraber, daha çok dinî-dâsitanî mesnevilerin bolluğu dikkati çekmektedir. Tursun Fakı ve Kirdecî Ali, bu türde en fazla eser sahibi olan müelliflerdendir.⁷

XIV. yüzyılda Güvercin Destanı (Kirdecî Ali), Kız ve Cehûd (Yusuf-ı Meddah), Dâsitan-ı İbrahim gibi dini eserlerin yanında Mihr ü Vefa, Hurşid-nâme, Kıssa-i Yusuf gibi iki kahramanlı aşk hikayeleri ve din ile maceranın iç içe geçtiği Kesikbaş Destanı, Ejdeha Destanı gibi destansı mesneviler de vardır.

Yunus Emre’nin yazdığı Risâletü’n-nushiye; ahlaki, öğretici mesnevilerin başında gelir. Şair, bu eserinde insanı manevi bir yolculuğa çıkarır. Veli tipinin işlendiği bu mesnevide Yunus Emre, insanları farkındalığa davet eder.

Yine bu yüzyılda yazılan ve dini- tasavvufî olan diğer eserler arasında Mantıkü’t-tayr, (Gülşehri), Garib-nâme (Âşık Paşa), Fakr-nâme (Âşık Paşa), Vâsf-ı Hal (Âşık Paşa) gösterilebilir.

Bazı kaynaklarda Divan-ı Âşık, Divan-ı Âşık Paşa, Maârifname ve Gencnâme gibi adlarla anılan Garib-nâme’nin beyit sayısı Sadettin Nüzhet Ergun, Amil Çelebioğlu gibi araştırmacılar tarafından farklı verilmiştir. Nüshaların beyit sayıları farklıdır. Kemal Yavuz, eserin 10613 beyit olduğunu belirtmektedir.⁸ On bölümden meydana gelen eserin her bölümünde on kıssa yer alır. Eser, tasavvufî yönde Hakk’a kavuşmanın sırlarını verir.

⁶ Amil Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı’nda Mesnevi (15. yy.’a kadar)**, s. içindekiler.

⁷ Amil Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı’nda Mesnevi (15. yy.’a kadar)**, s. 44.

⁸ Kemal Yavuz, **Garib-nâme**, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2000. s.XLV-LVIII.

Sosyal açıdan Âşık Paşa eserinde günlük hayata geniş yer vermektedir. Ekin ekmekten, oğul-kız düşüncesinden, çocuklara isim vermekten, kızları evlendirmekten, öksüzlerin ve itibardan düşenlerin hallerinden, hükümdarlığın akıl, asalet, yiğitlik, ilim, fedakârlık, vefakarlık ve cömertlik gibi sağlam temeller üzerine kurulabileceğinden bahseder. Rahat, neşe ve sevincin ancak güven içindeki bir cemiyette bulunabileceği üzerinde durarak devrinin devlet adamlarını uyarma yoluna gider. Ayrıca hangi yemeğin nasıl olduğunu, hangi kumaşın kimler tarafından giyildiğini de ele alır, para ve çeşitlerinden bahseder. Deniz ve karaları içindeki yaratıklarla ele alarak karşılaştırır. Bir tohumun çimlenmesi için gerekli şartları belirtmesi, insan vücudunu ilikten deriye kadar ele alıp anlatması ve kainatla karşılaştırması, yıldız ve gezegenlerle ilgili fikirleri Âşık Paşa'nın nasıl bir gözlem içinde olduğunu gösterir. O, bu yönüyle fen bilgilerine de yönelir. Ayrıca tarikat ve adabını, şeyh-mürid ilişkisini hayatından örneklerle anlatır. Meseleleri ve hadiseleri açıklayan bir bakış açısına sahiptir. Kainat ona göre bir aynadır.

Âşık Paşa ele aldığı her konuyu iki yönlü düşünür. Bunun birinde dünya hayatını ele alırken ötekinde manevi hayata yer verir. Onun anlattıkları başından geçen, bizzat müşahade ettiği olaylardır.

Âşık Paşa hayatın geçiciliğini, geçmişe bakarak insanların ne ile kalıcı olduğunu, zamanların ötesine eserleriyle ulaştıklarını görür. Kendi isminin de anılacağı bir yadigar bırakmak gerektiğini söyler ve bununla kendisini anmalarını ister.

Eserini tertip ederken onlu sistemi kullanmıştır. Şaire göre onlar ve katları sonsuza açılan penceredir.⁹

Menkabevi özellik taşıyan mesnevilerin de varlığı yine bu yüzyılda görülmektedir. Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye'si, Şadi Meddah'ın Maktel-i Hüseyin'i, Ahmedî'nin İskender-nâmesi¹⁰ bu mesnevilere örnek oluşturur.

⁹ Kemal Yavuz, **Garib-nâme**, s. XXIX.

¹⁰ Amil Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (15. yy.'a kadar)**, s. 43-44.

Menakıb-nâme, Muhlis Paşa'yı konu edinir. Dede Garkın isimli bir eren, dönemin Selçuklu Sultanı Alaeddin ile bir şekilde karşılaşır ve erenin kerametlerini gören sultan ona mürid olur.

Dede Garkın bir mağarada Baba İlyas ile buluşup onunla görüşür. Çeşitli sıkıntılara düşen 400 halife bir gün Dede Garkın'ın yanında toplanır ve hepsi Baba İlyas'ın olduğu mağaraya gider.

Dede Garkın, dört halife seçip onları Baba İlyas'la beraber Anadolu'nun irşadı için görevlendirir.

Yol boyunca Baba İlyas'ın çeşitli kerametleriyle karşılaşılır ve bunu görenler de yine kendisine mürid olurlar. Anadolu'ya vardıklarında ise bu kalabalık grup Baba İlyas önderliğinde dergah kurar.

Bir gün dergaha gelen bir kişi Baba İlyas'la konuşmak ister. Baba İlyas'ın yanındaki köpekleri gelen adama saldırır ve onun cüppesini parçalarlar. Baba İlyas adamın Müslüman olmadığını ve sünnetsiz olduğunu söyler. Bunun üzerine adam şaşırır ve Müslüman olup dergahta yaşamaya başlar.

Baba İlyas Anadolu halkını İslam'a çağırır. Bu doğrultuda çalışmalar yapar. Ancak münkir olanlar bu çağrılarını isyan olarak görüp halkı ve sultanı kışkırtmak için devrin sultanı Alaeddin'e anlatırlar. Alaeddin vezirleriyle dergaha gider ve Baba İlyas keramet göstererek onları tanıdığını belli eder. Alaeddin bu keramet karşısında ona mürid olur.

Bir zaman sonra Alaeddin zehirlenerek öldürülür, yerine Gıyaseddin geçer.

Bazı kişiler bu durumdan faydalanıp Gıyasettin'e yaranmak ve ondan ayrıcalıklar almak için Baba İlyas'ın boz atını ona sunmak isterler. Ancak at sıkıştığı duvarı yararak oradan kurtulur. Bu atı almak isteyen iki kişi bu sefer Baba İlyas'a gider ve ondan keramet göstermesini ister. Baba İlyas kudretini gösterir ve bu kişilerden birisi olan Uban ona biat eder. Ancak Kure Kadı baş eğmeyecektir.

Bir zaman sonra Kadı Kure, Baba İlyas için iftiralara atar. Onun askerlerinin olduğunu ve kendini peygamber ilan ettiğini söyler. Böylece sultanı ona karşı kışkırtır. Sultan dergaha asker gönderir. Bunu duyan Baba İlyas seksen kişiyle

birlikte başka yere kaçar ve Anadolu'ya rahmet inmemesi için, gavur eline düşmesi için beddualar eder.

Baba İlyas'ın bu hale düştüğünü duyan baş halifesi Baba İshak isyan başlatır. İnsanları toplayıp savaş hazırlığı yaparlar. Baba İlyas bunu istemez. Onu vazgeçirmek için ona kendi sarığını ve adamlarını yollayarak haber gönderir. Baba İshak vazgeçmez. Şeyhin de adamlarını öldürür ve Anadolu'ya doğru kıyım yaparak ilerler. İsyanı bastırmaya gelen sultanın askerlerine bu ordunun Baba İlyas'ın izniyle kurulduğunu, savaşı onun çıkardığını söyler. Gıyasettin de tahtının tehlikeye düştüğünü düşünerek harekete geçer ve adamlarını yollar. Baba İshak öldürülür.

Bu sırada Baba İlyas Amasya kalesinde esirdir. Zindana atılır ve atıldığı zindanda bir keşiş vardır. Baba İlyas'ı gören bu kişi Müslüman olur ve ona mürid olur. Kırk gün sonra Baba İlyas duvarı yararak zindana giren boz atına biner ve göğe yükselir. Baba İlyas'ın dört oğlu vardır. Bunlardan biri Muhlis Paşa'dır.

Muhlis Paşa halk tarafından saygı ve destek görür. Dönemin sultanı yine Gıyasettin'dir. Muhlis Paşa Şeyh Osman diye bir dervişin evine konuk olur. Bir süre orada ikamet eder. Evin hanımının ricası ve yakarışıyla onlara bir kız çocuğu için dua eder. Ancak kızın, oğlu Âşık Paşa'yla evlenmesini vasiyet eder. Bir gün Şeyh Osman'ın zaviyesine gelir ve ona çeşitli vasiyetlerde bulunur. Kendi şeyhliğini de ona emanet eder ve bir süre sonra da Hakk'a yürür.¹¹

Türk edebiyatının bilinen en eski Maktel-i Hüseyin'i Şâdî Meddâh tarafından yazılmıştır. Kerbela olayının işlendiği bu mesnevi on meclisten oluşmaktadır. Mesnevide Yezid halifedir. Kufe halkı zulüm gördüğü için Hz. Hüseyin'in Kufe'ye gelmesini ister. Mekke halkı Hz. Hüseyin'i uyarır ve Kufelilere güvenilemeyeceğini söyler, fakat Hz. Hüseyin yardım isteyenlere yardım edeceklerini söyleyerek yola çıkar. Durum Yezid'e bildirilir. Yezid bu iş için Ubeydullah'ı görevlendirir. Ubeydullah, yüzünü saklayarak Kufe halkına kendini Hüseyin olarak tanıtır.

¹¹ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. XXXII-XLVIII.

Hız. Hüseyin, Kufe hakkında bilgi almak için önden Müslim'i gönderir. Müslim, şehit edilir. Hız. Hüseyin Kufe'ye gelir. Ubeydullah, Hız. Hüseyin'in biat etmesini, etmezse öldürölmesini ister. Hız. Hüseyin biat etmez. Hüseyin'in yanında yetmiş iki kişi vardır. Hüseyin onlara geri dönmeyi teklif eder, fakat onlar Hız. Hüseyin'i yalnız bırakmazlar. Hüseyin ve taraftarları su içmesinler diye su yolları kesilir. Savaş başlar. Mesnevide kimlerin ne şekilde savaştığı, kaç yara aldıkları anlatılır. Hız. Hüseyin savaş meydanına atılır ve önüne geleni öldürür. Yetmiş üç yara alarak çadıra geri döner. On harici çadıra gelerek Hız. Hüseyin'in başını kesmek ister. İçlerinden Şemr adındaki harici, Hız. Hüseyin'in başını keserek onu şehit eder.

Haricilerin şehit ettiğı Hız. Hüseyin ve taraftarları kırk gün savaş meydanında kalırlar. Her gece bu meydana nur iner. Bunu gören Yahudiler şehitleri gömerler.

Hariciler, Hız. Hüseyin'in ailesi ve şehit başlarıyla şehre gelirler ve Hız. Hüseyin'in başını Ubeydullah'ın önüne koyarlar.

Hız. Hüseyin'in kesik başı ve esir kadınlar Yezid'e getirilir. Durumu kınayanlar öldürölür. Yezid'in karşısına çıkarılanlar korkusuzca konuşur, Hız. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidin, Yezid'e meydan okur, babasının başını ister. Yezid bu isteğı kabul eder ve başka istekleri varsa onları da yerine getireceğini söyler. Zeynelabidin, babasını şehit edenleri de ister ve bu isteğı de kabul edilir. Esir edilenler Medine'ye gönderilir.¹²

Ahmedî'nin İskender-nâme isimli mesnevisi Nizâmî'nin aynı isimli mesnevisinin telifidir. Mesnevide İskender'in hayatı, savaşları, Gülşah'a olan aşkı konu edinilmiştir.

14. yüzyılda aşk konusu da mesnevilerde çokça işlenmiştir. Süheyl ü Nevbahar, Kısıa-i Yûsuf, Varka vü Gülşah, Mihr ü Vefa, Hurşid-nâme, Işk-nâme, Destân-ı Ahmet Harami bu mesneviler içerisinde zikredilebilir.

Süheyl ü Nevbahar, ikili bir aşk hikayesini ele alır. Yemen padişahı Bahr'ın oğlu olmamaktadır. Tahtı bırakacak kimsesi olmadığı için üzülen şahın halkın

¹² Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (15. yy.'a kadar)*, s. 56-58.

dualarıyla bir oğlu olur. Bu erkek çocuğa Süheyl adı verilir. Süheyl biraz büyüüp yedi yaşına gelince babası tahtı ve tüm mal varlığını oğluna bırakır. Oğlu hazineleri görmek için kırk kapıyı gezerken bir kapının kilitli olduğunu görür. Bu elmas kilitli olan kapının anahtarı kendisine verilmediği için o kapıyı açamaz. Merakının ağır basması üzerine kapının kilidine gizli bir şekilde ulaşır ve kapıyı açarak çok güzel bir köşk ile karşılaşır. Bu köşte bir taht üzerinde bir kopuz, meze ve içki bulunmaktadır. Süheyl; tahta oturur, mezeleri yer, içkiyi içer ve kopuz çalar. Bir havuz üzerine aks eden bir resim görür ve tavana bakınca asıl resmi görerek resimdeki kişiye âşık olur. Bu resmi yapan nakkaşı arayıp bulur ve resimdeki güzelin Çin fağfurunun kızı Nev-bahar olduğunu öğrenir. Babası onu göndermek istemese de Süheyl hazırlıklarını tamamlayarak Çin'e gider. Çin'e vardıklarında Süheyl, mal mülk dağıtarak şöhrete kavuşur ve hatta Çin fağfurunu çadırına davet ederek ona hediyeler verir. Nev-bahar da bu arada Süheyl'i rüyasında görmüş ve ona âşık olmuştur. Çin fağfuru Süheyl'in Çin'de bir saray yaptırmasına izin verir. Süheyl'in nakkaşı öyle bir saray yapar ki Nev-bahar evinin damına çıktığında Nev-bahar'ın aksi Süheyl'in sarayının havuzuna yansır. Süheyl kopuz eşliğinde şiir okuyunca da bu ses Nev-bahar'a ulaşır. İki âşık Nev-bahar'ın cariyesi yardımıyla sık sık buluşurlar. Süheyl, bir gün Nev-bahâr'a annesini ve babasını özlediğini, bu sebeple de ülkesine dönmek istediğini söyler. Nev-bahâr, Süheyl'in kendisini de beraberinde götürmesini ister. Nev-bahâr'ın babasının buna rıza göstermeyeceğini düşündükleri için beraber kaçmaya karar verirler. Nev-bahar, Süheyl'in cariyesinin kılığına girer ve babası ile iki erkek kardeşini sarhoş eder. Süheyl, iki at hazırlar ve şehrin kapısında Nev-bahar'ı beklerken uyuyakalır. Çin fağfurunun Sa'lûk adında bir düşmanı vardır. Nev-bahâr'ın yanında iki at görünce olayı merak eder ve beklemeye başlar. Nev-bahâr, geldiğinde hiç konuşmadan ata biner ve at üstündeki kişinin Süheyl olduğunu zanneder. Sabaha kadar yol alır, aydınlıkta beraber gittiği kişinin Sa'lûk olduğunu anlar ve Süheyl'e ne olduğunu öğrenmek için Sa'luk'u seviyormuş gibi davranır ve Sa'lûk'un Süheyl'i öldürmediğini öğrenir. Sa'lûk'u kandırarak onun Süheyl'i öldürmediği takdirde babasının her şeyi anlayacağını ve peşlerine düşeceğini söyler, Sa'lûk'u tekrar Süheyl'in uyuyakaldığı yere gönderir ve ondan kurtulur. Süheyl; uyandığında feryat eder, inler ve Nevbahâr'ı aramaya başlar. Sa'lûk

geri döndüğünde Nev-bahâr'ı bulamaz. Sa'lûk'un elinden kaçan Nevbahar aç, susuz günlerce yol alır. Dağ taş dolaşır. Bir gün şahları ölen bir şehir halkının yanına yolu düşer. Bu şehir halkı yolda karşılaştıkları ilk kişiyi şahları yapacaklardır. Nevbahar'ı görünce onu tahta oturturlar.

Nevbahar Süheyl'i unutamamıştır. Havuza yansiyacak şekilde kubbeye Süheyl'in suretini çizdirir. Havuzun yanına gelip ah eden olursa kendisine hemen haber verilmesini ister. Sa'luk, Nevbahar'ı aramak için dağ taş gezer ve Nevbahar'ın bulunduğu şehre varır. Su içerken resmi görür ve feryad eder. Bunun üzerine Sa'luk'u zindana atarlar. Nevbahar birini göndererek Sa'luk'un ağzını aratır ve Süheyl'in ölmediğini öğrenince çok sevinir.

Süheyl uyanmıştır ve Nevbahar'ı göremeyince Çin'e geri döner. Nevbahar'ı arar ama bulamaz. Bulmak ümidiyle Nakkaş'ı yanına alarak yola koyulur. Dağ taş geçerler, aç susuz gezerler, maceralar atlatırlar ve en sonunda Tufan şehrine varırlar. Havuzda kendi suretini gören Süheyl bayılır. Bunun üzerine Nevbahar'ın huzuruna çıkarılır. Nevbahar Nakkaş'tan bütün maceraları dinler ve altından iki tane taht kurdurur. Birine kendisi diğerine de Süheyl oturur. Süheyl Nevbahar'ın yerine tahta geçer, Nakkaş ise vezir olur. Yedi gün yedi gece Süheyl ve Nevbahar'ın düğünü kutlanır. Süheyl'in ve Nevbahar'ın aile üyelerine mektup yazılarak aileler durumdan haberdâr edilir. Süheyl ve Nevbahar'ın bir oğulları olur ve adını Hümân koyarlar. Bir gün Süheyl babasından bir mektup alır. Babası ona oğlunun artık delikanlı olduğunu, tahtı ona bırakarak kendisinin yanına gelmesini söyler. Süheyl tahtı Hümân'a bırakarak Yemen'e döner. Bir süre sonra Yemen padişahı hastalanır ve ölür. Oğlu Süheyl'e bıraktığı vasiyet üzerine Süheyl tahta geçer. Babasının vasiyeti doğrultusunda ülkeyi adaletle yönetir.¹³

Süle Fakih'in eseri olan Yusuf ve Zeliha, Hz. Yusuf'un rüyası ile başlar. Yusuf çocuk yaştayken rüyasında on bir yıldız, Ay ve Güneş'in ona secde ettiğini görür. Bu rüyayı babası Yakup'a anlatır. Babası rüyayı Yusuf'a yorumlar ve ilerde peygamber olacağı müjdesini verir. Yakup Peygamber, Yusuf'a gördüğü rüyayı diğer çocuklarına anlatmaması gerektiğini söyler. Çocuklarından en çok Yusuf'u seven

¹³ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s. 69-75.

Yakup, diğer çocukları tarafından kıskanılmaktadır. Bir gün çocukları Yusuf'u kırlara götürmek isterler. Yakup, kardeşlerinin Yusuf'a bir şey yapacaklarını düşünerek götürmelerini istemez. Çocukları çok ısrar edince izin verir. Yakup'un çocukları önce Yusuf'u öldürmeyi düşünürler. Fakat kardeşlerden Yehuda; Yusuf'a acıdığı için Yusuf'u kuyuya atmalarını, öldürmemelerini söyler. Diğer kardeşler bu fikri onaylar ve Yusuf'u kuyuya atarlar. Dönerken yolda bir oğlak bulurlar ve kanını Yusuf'un üzerinden çıkardıkları gömleğe sürerler. Yakup'a, Yusuf'a bir kurdun saldırdığını ve onu öldürdüğünü söylerler.

Bir kervan konaklamak için bir yerde durur. Kervanın sucusu kuyuya su almaya gelir ve suyu çekerken Yusuf da kovayla beraber sudan çıkar. Sucu kuyudan bir çocuk çıkardığını kervandakilere söyler. Yusuf'un kardeşleri, Yusuf'un kuyudan çıkarıldığını görürler ve onu para karşılığında kervancıya satarlar. Kervancılar Yusuf'u Mısır'a götürürler ve bol altın karşılığında Mısır azizine satarlar. Yusuf o kadar güzeldir ki tüm Mısır halkı Yusuf'un güzelliğinden bahsetmektedir. Bu sırada Mısır azizinin karısı Zeliha, Yusuf'a âşık olur. Fakat Yusuf, Zeliha'ya karşılık vermemektedir. Zeliha'nın Yusuf'a âşık olduğunu duyan halk Zeliha ile alay etmeye başlar. Zeliha bir oyun oynar ve kadınları bir gün evine davet eder. Herkesin eline birer turunç ve bıçak verir. Yusuf'u getirir ve ona yüzünü açmasını söyler. Yusuf'u gören kadınlar Yusuf'un güzelliğinden afallarlar ve turunç yerine ellerini keserler. Böylece Zeliha'nın Yusuf'a olan aşkının sebebini anlarlar.

Bir gün Zeliha Yusuf'u odasına çağırır ve Yusuf, Zeliha'nın kendisini neden odasına çağırdığını anlayınca dışarı çıkmak ister. Bu sırada Zeliha'nın eşi gelir ve olanları görür. Zeliha, Yusuf'un kendisine saldırdığını söyler. Bunun üzerine Yusuf zindana atılır. Zindanda Yusuf'a rüya yorumlama ilmi bahşedilir. Zindanda bulunan iki kişinin rüyasını yorumlar ve rüyalar doğru çıkar.

Mısır hükümdarı bir rüya görür. Yusuf'un rüyaları yorumladığını duyar duymaz Yusuf'a rüyasını yorumlatır. Yusuf rüyasını yorumlar ve yedi yıl bolluk, yedi yıl kıtlık olacağını söyler. Bunun üzerine hükümdar Yusuf'u zindandan çıkarır ve Yusuf'u mali işlerden sorumlu tutar. Yusuf kıtlık zamanı için yedi yıl stok yapar.

Kıtlık Yakup ve oğullarının köyünü de vurmuştur. Yakup Mısır'da bolluk olduğunu öğrenince oğullarını Mısır'a gönderir. Yusuf kardeşlerini görür görmez tanır. Bu sırada Zeliha'nın kocası ölür. Zeliha yıllar içinde çok zayıf düşmüş ve gözleri görmez olmuştur.

Yusuf kardeşlerine ziyafet verir istedikleri kadar yiyecek almalarına izin verir. Kardeşleri Yusuf'u tanımazlar. Yusuf, onlara ikinci kez geldiklerinde yanlarında İbn-i Yamin'i getirmelerini söyler. Kardeşlerin ikinci gelişlerinde Yusuf, onlara kardeşleri olduğunu bir mucizeyle bildirir. Elindeki taşı konuşturarak olanları anlatır. Yusuf kardeşlerden birine gömleğini verir. Gömleği verirken babasının gömlek sayesinde gözlerinin açılacağını biliyordur. Kardeşler daha köye girmeden Yakup, Yusuf'un gömleğinin kokusunu alır. Yakup'un yanına gelen oğulları, olan biteni babalarına anlatırlar. Yakup gömleği gözlerine sürer ve gözleri açılır. Yakup ve oğulları daha sonra Mısır'a gelirler. Yusuf, Zeliha ile evlenir ve çocukları olur. Yusuf'un duasıyla Zeliha, güzelliğine tekrar kavuşmuştur. Bir zaman sonra Yakup'un ve daha sonrasında Yusuf'un ölmesiyle eser son bulur.¹⁴

Erzurumlu Darir'in kaleme aldığı Yusuf kıssasında Yakup annesiz büyüyen oğlu Yusuf için bir hizmetçi satın alır. Hizmetçinin güzel yüzlü bir oğlu vardır. Sütü iki çocuğu emzirmeye yetmeyince Yakup, hizmetçinin çocuğunu satar. Bunun üzerine hizmetçi Yakup'a beddua eder ve kendisinin de oğlunun satılmasını ister. Bedduası Allah tarafından kabul edilir. Yusuf gelişir, büyür ve bir gün bir rüya görür. Rüyasında on bir yıldız, Ay ve Güneş kendisine secde etmektedir. Yakup bu rüyayı duyunca dehşete düşer ve asla kardeşlerine anlatmaması gerektiğini söyler. Bu sırada kardeşler bunu işitmiştir. Zaten Yakup'un Yusuf'a olan düşkünlüğü kardeşleri kızdırmaktadır. Bunun üzerine bir plan yaparlar. Bir gün Yusuf'u gezmeye götüreceklerini söylerler ve dışarı çıkarırlar. Yusuf'u gördükleri bir kuyuya bırakırlar. Yusuf korkup ağlarken Cebrail gelir ve kendisine müjde verir. Yusuf'un kardeşleri yolda gördükleri bir oğlağın kanını Yusuf'un gömleğine bularlar ve

¹⁴ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (15. yy.'a kadar)*, s. 94-95.

Yusuf'un öldüğünü söylerler. Yakup buna inanmaz, ağlar, feryat figan eder. Ağlamaktan gözleri görmez olur.

Kuyuya düşen Yusuf kervancılar tarafından kurtarılır. Civarda koyun güden kardeşler yaptıkları kötülüğün ortaya çıkmasından korkarlar ve yalan söyleyerek Yusuf'u kervancıya satarlar.

Başka bir ülkede bir şahın Züleyha adında çok güzel bir kızı vardır. Züleyha bir gün rüyasında bir delikanlı görmüş ve ona âşık olmuştur. Birçok bey Züleyha'yı istemiş fakat Züleyha kabul etmemiştir. Rüyasında gördüğü delikanlının hasretiyle günden güne erimektedir. Anne ve babası Mısır azizine bir mektup yazarlar. Kızlarının durumunu anlatırlar. Mısır azizi Züleyha'ya talip olur, Züleyha'yla evlenirler ve Züleyha gerdek gecesi Mısır azizinin, rüyasında gördüğü delikanlı olmadığını anlar.

Kervancılarla Mısır'a gelen Yusuf'un güzelliğini halk duyup onu karşılamaya çıkmıştır. Halkın arasında Züleyha da vardır. Züleyha, Yusuf'u görür görmez rüyasında gördüğü delikanlı olduğunu anlar ve kocasına Yusuf'u kendilerinin satın alması gerektiğini söyler. Mısır azizi Züleyha'nın Yusuf'a olan aşkıdan habersiz Yusuf'u satın alır. Züleyha Yusuf'u büyütür, besler. Fakat Züleyha'nın aşkı karşılıksızdır. Züleyha; Yusuf'a vuslatı teklif eder, fakat Yusuf kabul etmez. Züleyha, dışarı çıkmak üzere olan Yusuf'a engel olmak ister. Bu sırada Yusuf'un gömleği arkadan yırtılır. Buna kundaktaki bir bebek şahit olur. Mısır azizi Yusuf ve Züleyha'yı görür. Züleyha kendisini kurtarmak için Yusuf'a iftira atar. Bunun üzerine kundaktaki bebek, Allah'ın izniyle konuşur ve her şeyi anlatır. Suçsuzluğu ispatlanan Yusuf, ortalığın sakinleşmesi adına zindana girmeyi kabul eder. Zindanda bulunan iki kişinin rüyasını yorumlar ve rüya yorumları gerçekleşir. Bunun üzerine zindandakiler imana gelir.

Mısır'ın padişahı bir rüya görür. Rüyasının yorumlanmasını ister fakat kimse rüyayı yorumlayamamaktadır. Saki yedi yıl önce Yusuf'un yorumladığı rüyayı hatırlar ve padişahın rüyasını yorumlaması için Yusuf'a gider. Yusuf rüyayı yorumlar. Yedi yıl bolluk, yedi yıl kıtlık olacağını, bunun için de gerekli önlemlerin alınması gerektiğini söyler. Padişah bu rüya yorumuna hayran kalır ve Yusuf'u

zindandan çıkarır. Bu sırada kıtlık başlar ama Yusuf gerekli önlemleri almıştır. Mısır'da bolluk hakimdir. Yakup ve oğulları da kıtlıktan paylarını almışlardır. Yakup'un oğulları Mısır'daki zenginliği duyunca buğday almak için Mısır'a gitmeye karar verirler. Yusuf kardeşlerini sevinçle karşılar, istediklerini verir ve develerini altınla doldurur. Çok geçmeden tekrar gelmelerini, fakat bu sefer kardeşleri İbn-i Yamin'i de getirmelerini söyler. Kardeşler sözlerini tutmak için Mısır'a geri dönerler. Yusuf İbn-i Yamin'e gerçekleri anlatarak kardeşi olduğunu söyler. İbn-i Yamin çok sevinir ve iki kardeş kucaklaşır. Mısır'a geri dönecek olan kardeşler hazırlık yapmaktadır. Fakat Yusuf, İbn-i Yamin'i bırakmaz. Kardeşler İbn-i Yamin'i almayı başaramazlar. Eve dönen oğullar, babalarına olan biteni anlatırlar. Yakup bir evlat hasreti daha çekecek durumda değildir. Yusuf'a bir mektup yazar, Yusuf da mektuba cevap verir. Yakup Yusuf'un cevabına hayran kalmıştır. Yusuf'un kardeşleri, tekrar Mısır'a giderler. İbn-i Yamin'in sarayda taht üstünde oturduğunu görürler. Gerçek anlaşılır ve bunun üzerine kardeşler yaptıkları kötülüğün utancıyla başlarını eğerler. Altın ve gümüş tabaklarla döşenmiş sofraya hep beraber otururlar. Bu sırada Yehuda, Yusuf'un gömleğini alarak Yakup'a gitmek üzere yola çıkar. Yakup gömleği gözlerine sürer ve gözleri açılır. Yusuf babasına mal ve erzak gönderir, onu Mısır'a davet eder. Baba oğul kavuşurlar.

Bu sırada Züleyha Yusuf'un aşkıyla yanıp tutuşmuştur. Gelen geçenden bilgi almak için tüm servetini harcamıştır. Mısır azizi tarafından azat edilen Züleyha'nın tek isteği Yusuf'a kavuşmaktır. Üzüntüden, kederinden gözleri görmez olmuştur. Bir gün Züleyha Yusuf'un geldiğini haber alır. Züleyha yüksek bir yere çıkar ve Yusuf'a feryat eder. Bu feryat Allah'ın emriyle Yusuf'a ulaşır. Eski güzelliğinden eser kalmayan Züleyha, Yusuf'un sarayına getirilir. Yusuf Züleyha'nın eski güzelliğine kavuşması için dua eder ve duası kabul olur. Züleyha eskisinden daha güzel olur. Yusuf bu güzelliğe âşık olur ve Mısır halkının katıldığı bir düğünle Yusuf ile Züleyha evlenirler.¹⁵

Fahri'nin Hüsrev ü Şîrîn'i de iki kahramanlı bir aşk mesnevisidir. Hürmüz tahta geçtiği vakit ülkeyi adaletle yönetmeye ant içmiştir ve Allah'tan bir oğul

¹⁵ Leyla Karahan, **Kıssa-i Yûsuf**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 27-32.

istemektedir. Çok geçmeden Allah ona bir oğul verir ve adını Hüsrev koyarlar. Boş vakitlerini değerlendirmesi için Hüsrev'e bir hoca tutulur. Çok geçmeden Hüsrev ata binmeyi, ok atmayı öğrenir.

Bir gün Hüsrev'e iftira atılır. Hüzmüz'e oğluna ceza vermesi gerektiği söylenir. Kışkırtılan Hüzmüz oğluna ceza verir. Bir süre sonra oğlunun pişmanlığını sezen babası oğlunu affeder ve Hüsrev'i veliaht ilan eder. Uğradığı iftiraya rağmen Hak yolundan ayrılmayan Hüsrev, bir gün rüyasında dedesini görür. Dedesi kendisine kaybettiği dört şeye karşılık dört güzel şey verileceğini bildirir. Bunlar; Şirin adında güzel bir kız, bir taht, bir sazen ve çok güzel; hızlı koşan bir attır. Bu rüyaya sevinen Hüsrev gerçekleşeceği günü beklemeye başlar.

Bir gün bir gezgin Şirin adındaki bir kızdan ve onun dillere destan atından bahseder. Hüsrev Şirin'e âşık olur ve Hüsrev'in resmini gören Şirin de Hüsrev'e âşık olur. Her geçen gün birbirlerine daha çok sevdalanırlar. Bir gün Şirin bir pınar görür ve yıkanmak için pınara girer. Tam bu sırada pınardan geçen Hüsrev; güzeller güzeli Şirin'i görür, ama tanımaz. Birbirlerinden ayrılırlar ve bir müddet zaman geçtikten sonra Şirin pınarda gördüğünün resimde gördüğü adam olduğunu anlar. Kader Hüsrev'i ve Şirin'i tekrar bir araya getirir ve beraber vakit geçirirler. Şirin'e sahip olmak isteyen Hüsrev, olumsuz yanıt alır. Şirin, Hüsrev'e önce tahtına sahip çıkması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Hüsrev kızar ve tahta çıkmak için yola koyulur. Tahta çıkan Hüsrev, bir süre sonra Meryem adında bir kızla evlenir; ama Şirin'in aşkını unutamaz ve sürekli onu düşünür. Yanına aldırmayı düşünürse de Meryem razı değildir.

Şirin süt içmeyi çok sevmektedir. Fakat koyunlar çok uzakta kaldığı için içememektedir. Ferhad adında bir adam bulur ve köşke getirtir. Süte rahat ulaşabilmesi için Ferhad'dan yol yapmasını ister. Ferhad, Şirin'i görür görmez âşık olur ve yolu kısa zamanda yapar. Ferhad Şirin'e olan aşkıdan Sahra'ya düşer. Ara sıra gül yüzlü sevdiğine secde etmek için uzaktan onu izler. Bu durumu duyan Hüsrev, Ferhad'ı merak eder ve onu yanına çağırıp bir görev verir. Görevi yerine getirmesi için bir dağa götürürler. Ferhad dağa Şirin'in resmini çizer ve ağlamaya başlar. Sonra da kayaları deler. Bu durumu duyan Hüsrev şaşırır ve Ferhad'a Şirin'in öldüğü haberinin ulaştırılmasını ister. Ferhad Şirin'in öldüğünü duyduğunda yıkılır,

feryat figan ederek intihar eder. Ferhad'ın öldüğü bu yerde bir nar ağacı biter ve bu ağacın her derde deva olduğu söylenir. Şirin, Ferhad'ın ölümünü duyunca çok üzülür.

Hüsrev, Ferhad'ın ölüm haberini alır ve üzülür. Bu sırada Hüsrev'in eşi Meryem ölür. Bu duruma Hüsrev sevinir, çünkü hala Şirin'i sevmektedir. Bir ay yas ilan edilir. Daha sonra bir adam Şeker adında bir cariyeden bahseder. Şeker'in methini duyan Hüsrev onunla evlenir. Başta güzel giden evlilikleri Hüsrev'in aklına Şirin'in düşmesiyle bozulur. Bir gece Şirin'in aşkından sabaha kadar ağlar.

Hüsrev bir sabah ava çıkmak için şehirden ayrılır ve bu sırada Şirin'in yanına uğrar. Şirin, Hüsrev'e zevk ve sefa peşinde olduğunu söyler ve ona sitem eder. Hüsrev, Şirin'den af diler. Şirin, Hüsrev'den nikah ister. Hüsrev bu isteğini kabul eder ve ona söz verir. Hüsrev ve Şirin büyük bir merasimle evlenirler. Hüsrev dedesinin bahsettiği dört şeye kavuşur. Bir gün Hüsrev, Şirin'in dizinde yatarken camdan bir katil girer ve Hüsrev'in göğsüne hançeri saplar. Hüsrev önce Şirin'e seslenmeyi düşünür, daha sonra Şirin'in birkaç gündür uykusuz olduğunu düşünerek seslenmekten vazgeçer ve sessiz sedasız can verir. Sabah kalkıp Hüsrev'i gören Şirin gözyaşlarına boğulur. Hüsrev'e bir cenaze töreni düzenlerler. Şirin cenaze töreninde o kadar süslenmiştir ki insanlar Hüsrev'in ölümüne üzülmeyi düşünürler. Şirin Hüsrev'in mezarına yaklaşır, göğsünü açar ve yarasını öper. Kendi göğsünü de açarak hançerini çıkarır ve göğsünde aynı yerden hançeri kendisine batırır. Hüsrev'i kucaklar, feryat figan içinde can verir.¹⁶

Yusufî (Yusuf-ı Meddah) tarafından kaleme alınan Varka vü Gülşah, eserdeki beyitlerden anlaşıldığı üzere H. VIII. (M. XIV). yüzyılda kaleme alınmıştır. Mesnevi altı meclise bölünmüştür.¹⁷ Mekke'de bulunan "Zahir İbni Hayy Beni Şeybe" adlı kavmin yiğitlikle nam salmış, kardeş olan Hümmam ile Hilal adında iki reisleri vardır. Bir gece Hümmam'ın bir oğlu Hilal'in de bir kızı dünyaya gelir. Kız olana Gülşah, erkek olana Varka adı verilir. Bu iki bebek geceli gündüzlü beraber

¹⁶ Özlem Güneş, "Fahrî'nin Husrev u Şîrîn'i (Metin ve Tahlil), Nizâmî ve Şeyhî'nin Eserleriyle Karşılaştırılması", İ.Ü SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 131-144.

¹⁷ Senay Koçak, Türkan Özel; "Destân-ı Varka vü Gülşah", Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum, 1997, s. III-IV.

büyür, aynı beşikte uyur. Beraber okula giderler. Gülşah ile Varka'nın birbirlerine çok bağlı olduğunu gören aile reisleri bunların düğünlerini yapmaya karar verirler. Bunların yakınlarında Hayy-i Beni Zayf adlı bir kafir kabilesi vardır. Reisleri Beni Amr'dır. Beni Amr Gülşah'ın dillere destan güzelliğini duyar ve düğün evini basarak Gülşah'ı kaçıır. Gülşah'ı kurtarmaya gelen Varka; Gülşah'ın da yardımıyla Beni Amr elinden kurtulur, yurtlarına dönerler. Bu sefer Hilal'in karısı, Varka'nın yetimliğinden ve parasızlığından dolayı kızını vermek istemez, "Kızı istiyorsa ağırlığını versin öyle alsın", der. Varka zenci kölesini Yemen şahı olan dayısı Selim Şah'a göndererek yardım ister. Kölesi geri dönmeyince kendi gider. Yemen'in düşman tarafından sarılmış olduğunu ve dayısı Selim Şah'ın esir düştüğünü görür. Varka, Selim Şah'ı ve beyleri kurtarır. Selim Şah, Varka'nın kahramanlığından dolayı varını yoğunu korkudan bırakıp kaçanların mallarını Varka'ya verir. Selim Şah, Varka'ya "Ben sana doymadım", der ve onu hemen göndermez, yanında bir müddet tutar. Bu sırada Melik Muhsin Gülşah'ın güzelliğini duyar, görmeden ona âşık olur. Onu istemeye karar verir. Hilal, Gülşah'ı Varka'ya verdiğini söyleyerek karşı çıkar ancak Melik Muhsin değerli eşyalarla annesini kandırıp Gülşah'ı alır, Şam'a giderler. Düğünleri yapılır. Gülşah, Melik Muhsin'i gerdekte yanına yaklaştırmaz. Aksi takdirde kendisini öldüreceğini söyler. Melik Muhsin bunun üzerine "Sen benim kız kardeşim ol", diyerek Gülşah'a dokunmaz. Varka geri dönünce ona Gülşah'ın öldüğünü söylerler. Varka, daha sonra Gülşah'ın bir arkadaşından gerçekleri öğrenerek Şam'a gitmeye karar verir. Varka yolda haramilerle dövüşerek Şam'a bitkin bir halde varır. Melik Şah Varka'yı bularak sarayına getirir. Varka Melik Şah'ın kendisini öldüreceğini düşünüp kimliğini saklar. Kırk gün sonra Varka sağlığına kavuşur. Gülşah'ın orada olduğunu anlar, kendisini tanıtmak ister. Gülşah'la karşı karşıya gelip kucaklaşırlar. Melik Muhsin bu duruma çok sevinir. Eğlence düzenler. Melik Muhsin'in iyilikleri altında ezilen Varka yurduna dönmeye karar verir ve Gülşah ile Melik Muhsin'in ısrarlarına karşı gelip yola çıkar. Varka Allah'a canını alması için dua eder, duası kabul olur. Yoldan geçen iki yolcu Varka'yı gömer, Şam'a ulaşınca durumu Gülşah'a duyururlar. Gülşah ağlayarak Varka'nın mezarına gelir. Burada kendisini hançerler. Gülşah'ı da Varka'nın yanına gömerler. Bu sırada şehre Hz. Peygamber gelir. Onu Melik Muhsin

karşılar ve olanları anlatır. Hz. Peygamber mezarı görmek ister. Sahabeler Hz. Peygamber'in Varka ve Gülşah'ın tekrar dirilmesi için Allah'a dua etmesini isterler. Hz. Peygamber sahabelere ömürlerinden feda edecekleri sene kadar yaşamaları için Allah'a dua edeceğini söyler. Bunun üzerine sahabeler ömürlerinden onar sene verirler. Hz. Peygamber dua eder, duası kabul olur. Varka ve Gülşah dirilir. Hz. Peygamber'in elini öperler ve nikahları kıyılır. Böylece kırk yıl mutluluk içinde yaşarlar.¹⁸

Mihr ü Vefâ mesnevisinin müellifi Ümmi İsa'dır. Rum'da yaşayan Filekavs adlı bir padişah ve üç oğlu vardır. Padişah bir gün hastalanır ve vezirlerine vasiyetini bildirir. Hazine odasında üç küp olduğunu, küplerin de birer hikmetleri olduğunu ve bu hikmetlere göre oğullarının ülkeyi yönetmesini istediğini söyler.

Padişah ölünce vezirler hazine odasına gider ve küpleri boylarına göre çocuklara paylaşırlar. Büyük oğlun küpünde toprak vardır. Yani ondan ülke yönetmesi istenmektedir. Ortanca oğlunkinde kemik vardır. Bu, ortanca oğlun ülkenin hayvanlarını ve geçimini idare etmesinin istenmesi demektir. Küçük oğula da bir küp altın düşmüştür.

En küçük oğul olan Vefa, aldığı altınlarla dergâh yaptırır ve burada fakir ve yardıma muhtaç kimselerin bakımını sağlar. Gün gelip paralar bitince çevresinde hiç kimse kalmaz ve o da şehzade olduğu için bu durumdan utanır, şehri terk etmeye karar verir. Gitmeden evvel parmağındaki yüzüğü satar ve geleceğini öğrenmek için falcıya gider. Remmal ona bir şehzade olduğunu ve başına çok fazla olayın geleceğini söyler. Bunun için içinden nehir akan şehre vardığında orada çok kalmaması öğüdünü verir. Daha sonra bir pınar başında gördüğü canavarı takip etmesini, böylece kırk hücreli büyük bir hazineye ve güzel bir kıza sahip olacağını söyler.

Vefa bu sözlerle birlikte yola koyulur. Falcının dediklerini yapar. Pınar başına gelince canavarı takip eder ve hem hazineyi hem Mihr'i bulur. Mihr; Vefa'ya, Hz. Hızır'ın Vefa'nın geleceğini haber verdiğini ve bu yüzden birbirleriyle

¹⁸ Senay Koçak, Türkan Özel; "Destân-ı Varka vü Gülşah", s. VI-XIX.

evlenmeleri gerektiğini söyler. Vefa bu sırada kırk hücreli hazineyi görür ve bunu Mihr'e sorar. Mihr hazinenin otuz dokuzunu gösterir, sonuncusu yasaklıdır. Ancak Vefa merakına yenik düşer ve yasaklı odaya girer. Odada hastaları iyileştiren, körlerin gözlerini açan gömleklerin yetiştiği ağaçlar vardır. Vefa bunu almaya çalışırken bir tanesi rüzgara kapılır ve odadan dışarı çıkar. Bunu fark eden Mihr de üzülür ve mutluluklarının bozulacağını, ayrılık yaşayacaklarını söyleyerek dertlenir.

Sihirli gömlek Magrip ülkesine düşer ve bir şekilde Magrip kralına ulaşır. Kral bu güzel gömleğin sahibine âşık olur, onu buldurmaya çalışır. Bir cadıya danışır ve cadı Mihr ile Vefa'nın bulunduğu yere gelerek Vefa'nın boynunu keser Mihr'i de kaçıtır. Olayları anlayan Mihr; bir sene izin ister, yas tutmak istediğini söyler ve bu sürede her yerde siyah giysi giyilir. Ülkede yas tutulur.

Vefa'nın altınları ve mirasını bitirdiğini duyan ağabeyleri onun izine düşerler. Ortanca kardeş remmale gider ve onun yardımıyla Vefa'yı bulur. Başına gelenleri öğrenince feryat etmeye başlar. Bu yakarışları duyan Hızır yardıma gelir ve kardeşin yarı ömrünü vermesi karşılığında Vefa'yı diriltir. Vefa hemen gizli odadaki gömleklerden ikisini, bir adet çiçeği ve bir kese altını alarak Mihr'in peşine düşer. Mihr'in yaşadığı ülkeye vardığında her yerde siyah giyildiği için beyaz gömlekle dikkat çeker ve bir bahçıvan onu kurtarır, yanına alır. Hikayeyi dinleyen bahçıvan; Vefa'ya yardım eder. Saraya gidecek meyve-sebzelerin yanında çiçeği de sihirli gömleğe sararlar ve saraya götürürler. Çiçeğin kokusundan Mihr, Vefa'nın geldiğini anlar. O sırada yas için izin verilen bir sene geçmiştir ve Mihr evlenecektir. Düğün hediyesi olarak Mihr sultandan iki at ister ve onları ahıra koydurur. Düğün sırasında eğlenen herkes sarhoş olur ve Mihr ile Vefa iki atla oradan kaçarlar. Durumu fark eden sultan çok sinirlenir ve âşık olduğu Mihr'i bulmak için yollara düşer.

Ülkeden kaçan Mihr ile Vefa bir pınar başında dinlenmek için dururlar ve burada uykuya dalarlar. Yakınlardaki Zengi kalesinin askerleri Mihr'in güzelliğinden etkilenirler ve onu beylerine götürmek için kaçırmaya çalışırlar.

Vefa uyanınca Mihr'i göremez ve hemen onu aramak için yola koyulur. Yolu bir eve düşer. Ana ve oğlun yaşadığı bu evdeki çerçi tablasını para vererek alır ve yollarda çerçicilik yapmaya başlar. Böylece Mihr'i bulmaya çalışır. Vefa'nın

sesini duyan Mihr, onu hemen tanır ve onunla tekrar buluşup kaçmaya karar verir. Zengi beyini bir akşam yanına alır ve ona ilaçlı içki sunar, onu bayıltır ve hemen Vefa ile kaçarlar. Bunu anlayan Zengi beyi âşık olduğu kadını bulmak için yollara düşer.

Zengi beyinden kurtulan sevgililer bir mahalleye uğrarlar. Burada yalnız yaşayan bir kadına misafir olurlar. Mihr'in güzelliğinden etkilenen kadın onu bir sarrafa satar. Vefa bunu anlayınca sevgilisini yine çerçicilik yaparak bulur ve akşam kaçmaya karar verirler. Mihr'e âşık olan sarraf onu bulmak için yollara düşer.

Sarraftan kaçacakları akşam Vefa, Mihr'i beklerken uyuyakalır. Erkek kılığına girip ahırdaki atla kaçan Mihr, buluşacakları yere geldiğinde sarhoş bir seyis görür ve onu Vefa sanarak peşine düşer, birlikte oradan giderler. Yanlışı anlayan Mihr, seyisten de kaçar ve onun güzelliğine âşık olan seyis Mihr'i tekrar bulmak için yollara düşer.

Mihr'in geldiği memlekette varisi olmayan padişah iki-üç gün önce ölmüştür. Halk da şehre gelen ilk kişiyi padişah yapmaya karar verir. O sırada da şehrin kapısından erkek kılığındaki Mihr girer ve padişah olur. Mihr resmini çizdirir ve bunu görüp bayılanların zindana atılması emrini verir. Sırasıyla Magrip sultanı, Zengi beyi, sarraf, seyis ve Vefa gelirler. Mihr kendisinin kadın, Vefanın da şehzade olduğunu söyleyerek yeni padişahın Vefa olduğunu ilan eder. Vefa'nın ağabeyleri de düğüne davet edilerek hep birlikte düğün yapılır. Mutlu sona ulaşılır.¹⁹

Şeyhoğlu Mustafa tarafından yazılmış olan Hurşid-nâme, 7903 beyittir. Müellif mesnevisine Hurşid-nâme, Hurşid ü Ferahşâd, Şehrîstan-ı 'Uşşak gibi isimler vermiştir.²⁰ İran şahı Siyavuş'un eşi Hitayi Ay Hatun bir kız dünyaya getirir. Padişah adet olduğu üzere müneccimleri toplayarak kızının talihine baktırır. Müneccimler 16 yaşında bu kızın güzelliğinden şahın tahtının tehlikeler geçireceğini, uğruna çok kan döküleceğini söylerler. Sultan, hanımına bu kızı ortadan kaldırmaları gerektiğini söyler. Hitayi Ay Hatun razı olmuş gibi görünüp kızını, yüz görümlüğü olan Dar'ül

¹⁹ Sevim Yılmaz Önder, *Ümmî İsâ'nın Mihr ü Vefâ Mesnevisi*, Ofis 2005 Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 38-42.

²⁰ Hüseyin Ayan, *Hurşid-nâme*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979, s. 16-31.

Mekk kalesine gizlice götürüp orada büyütür. Siyavuş'un diğer kadınları Hurşid'in gizlice büyütüldüğünü fark edip Siyavuş'a haber verirler. Siyavuş önden dört kölesini göndererek adamlarıyla beraber kaleye gider. Önden giden iki muhafız geri gelmemiştir. Üzerine iki muhafızını daha gönderir, onlardan da ses çıkmaz. Daha sonra kendi gider Hurşid'in yanına. Hurşid yatağında uyur vaziyettedir. Dört muhafız da Hurşid'in güzelliği karşısında yatağın etrafında bayılıp kalmışlardır. Siyavuş; kızının güzelliği karşısında şaşırır, kızını öldürmekten vazgeçer. Kızıyla beraber saraya dönerek sarayı yedi kat burçla her ihtimale karşı çevreler. Hurşid'in başını kesmekle görevlendirilen dört siyah köle muhafız, kendilerine geldiklerinde naralar atarak sahraya çıkarlar. Bunlardan biri dayanamayıp ölür. Diğer üç muhafız bu arkadaşlarını gömerler ve mezar taşına durumunu anlatan bir beyit yazarlar. Daha sonra köleler ayrılırlar. Biri doğuya, biri batıya, biri de Mısır'a doğru yola çıkar.

Bir gün Hurşid dışarı çıkmak ister. Yedi kat burçla çevrili saraydan lalası onu gizli bir geçitle dışarı çıkarır. Gezerken bu siyah muhafız kölenin mezarını görüp mezar taşını okur. Her şeyi anlar. Ağlayarak bu sadık aşığının üzerini türbe ile süslemek ister. Babasına da bir yalan uydurur. Rüyasında Hızır İlyas'ın burayı işaret ederek bir türbe yaptırmasını istediğini söyler. Babası kızının isteğini yerine getirir, türbe adını da Hızır İlyas koyar.

Kölelerden biri Mağrib yönüne gider, macerası Mağrib sarayında duyulur. Mağrib sultanının oğlu Ferahşad, köle muhafız Azad'dan Hurşid'in kimliğini öğrenip onu tanımadan âşık olup Hurşid'in yanına gitmek üzere yola koyulur. Azad ile beraber İran'a gelip Hızır İlyas türbesini görür ve mezar taşını okuyunca bunu Hurşid'in yaptırdığını anlar. Türbe bekçisine derviş olduklarını, rüyasında Hızır'ın burayı tarif edip oraya gidip kalmalarını emrettiklerini söyler. Bu durum derhal Hurşid'in kulağına gider. Hurşid anlatılanlardan, Ferahşad'a âşık olur. Ferahşad ile önce mektuplaşmaya daha sonra da gizli gizli buluşmaya başlar.

Siyah adında diğer muhafız köle Hitay ülkesine varır. Pazar yerinde ıklık çalan bir adamdan ıklık çalmayı öğrenir. Güzel ıklık çalmasıyla tüm ülkede meşhur olur. Hitay ülkesi padişahı Boğa Han, Siyavuş'a kızını istediğini belirten bir mektup yazar. Mektupta hem yalvarır, hem tehditler savurur. Siyavuş, hanımıyla beraber bir kızının olmadığı cevabını verince Boğa Han ordusunu toplayarak İran'a savaşa gelir.

Savaşrlar, çok sayıda insan ölür. Siyavuş danışma meclisini toplar. Danışma meclisi Hurşid'i verip kurtulmalarını söyler. Babası bu kararı Hurşid'e açıklar. Hurşid hemen bir hile yapar ve Boğa Han'a bir mektup gönderir. Kendisine âşık olduğunu, annesinin razı olmadığından bu durumların yaşandığını söyler. Ertesi gün Hurşid, erkek kıyafetleri giyerek Boğa Han'ın karşısına teke tek çıkar. Zırhının yüzlüğünü çıkarır. Boğa Han; Hurşid'in güzelliği karşısında etkisiz hale gelince Hurşid, Boğa Han'ın kafasını keser. Ferahşad'ın yanına gidip Boğa Han'ı kendisinin öldürdüğünü söylemesini söyler. Ferahşad denileni yapar.

Siyavuş, kızını Ferahşad'a vermek ister. Ancak danışma meclisi, Ferahşad'ın bir sultan oğlu olduğunu kanıtlaması için ülkesinden şeb-çerağlardan birini getirmesini ister. Ferahşad yola çıkar, ülkesine gelir. Ferahşad'ın babası tahtını oğluna bırakmak ister. Ferahşad; Hurşid'e âşık olduğunu, onunla evlenmek için İran'a geri döneceğini söyleyince babası Ferahşad'ı zindana atar.

Diğer yandan muhafız Kafür Çin ülkesine ulaşır. Oradaki bir ressamdan resim yapmayı öğrenip ressam olur. Kısa sürede meşhur olur. İpek bir bez üzerine Hurşid'in resmini çizip onunla avunur. Bir gün yine Hurşid'in resmine bakarken aniden bir fırtına çıkar, ipek bez uçup Mısır Sultanı Tüs'ün oğlu olan Behram'ın yanına düşer. Behram Hurşid'in resmine bakınca güzelliğinden bayılır. Ayıldığında Hurşid'i istemeye gideceğini söyler. Babası Tüs, Hurşid'i alamayacağını söyler ve Boğa Han'ın başına gelenleri anlatır. Ancak Behram ikna olmaz. Bunun üzerine deve yükü altınla ve akıllı kişilerle oğlunu İran'a yollar. Behram Siyavuş'tan kızını ister, Siyavuş danışma meclisinden onay alıp kızını Behram'a verir. Bu sırada Mağrib sultanı hastalanır, tahtını oğluna bırakarak vefat eder. Ferahşad da hacca gideceğini söyleyerek şeb-çerağın en kıymetlisini alarak Siyavuş'un huzuruna çıkar. Artık iki damat adayı vardır. Siyavuş kızını hangisine vereceğini şaşırır, sonunda kızına danışır. Hurşid taliplerini tanımadığını ancak biriyle evlenmesi gerekiyorsa Boğa Han'ı öldürüp tahtı yıkılmaktan kurtaranla evlenmek istediğini söyler. Ferahşad ile

Hurşid'in nikahı kıyılır. Siyavuş, Behram'ın gönlünü alarak ağır hediyelerle beraber onu ülkesine yollar.²¹

Mehmed tarafından yazılan *Işk-nâme*, ikili bir aşk hikayesini anlatır. Yazmanın nüshası eksik olduğu için hikaye ortadan başlamaktadır.²²

Cemşid Şah ölünce tahtı oğlu Numan'a kalır. Numan Şah'ın hiç çocuğu olmamaktadır. Veziri Kamil ise falcılara haber yollar ve bu soruna çözüm ararlar. Sonunda bir falcı Maşrık diyarında güzel bir kadın bulunduğunu, onunla evlendiğinde bir oğlu olabileceğini söyler. Kadın bulunur ve evlilik gerçekleşir.

Ferruh arkadaşı Hurrem ile (Vezir Kamil'in oğlu) sevgilisi Hüma'nın yaşadığı şehre giderler. Şehrin hakimi, Hüma'nın babası Hümayun Şah'tır. Hüma Ferruh'u rüyasında görüp ona âşık olur. Ferruh, Hüma'nın gittiği kilisenin tavanına kendi resmini çizdirir ve bu vesileyle tanışıp sevgili olurlar.

Hitay şehrine sefere çıkan iki padişah Hüma'yı oğullarına istemektedir. Savaş çıkmasından korkan Hüma'nın babası, bu iki padişahı birbirine düşürüp hangisi galip gelirse kızını ona vereceğini söyler. Böylece kendini kurtarmış olur. Kızını savaşı kazanan Kişmir Şahı'nın oğluna verir. Bunun üzerine Hüma sevgilisi Ferruh'la o gece plan yaparak kaçar.

Çeşitli olaylardan sonra önce Ferruh'un arkadaşı Hurrem, daha sonra da Ferruh ile Hüma birbirlerinden ayrı düşerler. Hüma'nın yolu bir şehre düşer. Ülkenin şahı ona âşık olur ve evlenmek istediğini söyler. Hüma o şehirden bir gemiye binerek kaçar.

Hüma'nın bindiği geminin kaptanı, Hüma'yı kendine cariye yapmak ister. Zorda kalan Hüma, bir oyunla gemi kaptanını gemiyi demirledikleri şehirde bırakarak gemiyi uzaklaştırır.

Gemiyle vardıkları şehirde ülkeyi yönetecek bir varis olmadığı için şehre ilk giren kişiyi şehir halkı şah yapacaktır. Şehre giren ilk kişi Hüma olur. Erkek kılığına giren Hüma, şah olarak ülkeyi yönetir.

²¹ Hüseyin Ayan, *Hurşid-nâme*, s. 34-43.

²² Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965, s. 24.

Bir gün Hürrem, Hengam ve Hürrem'in sevgilisinin yolları Hüma'nın yönettiği Ferah şehrine düşer. Hürrem ile sevgilisi evlenir ancak gelin o gece ölür.

Hürrem tekrar Ferruh'u aramaya çıkar. Bezm şehrine varır ve şahın kızını görür, birbirlerine âşık olurlar. Bunu öğrenen şah Hürrem'i zindana attırır, kızını da yılan ve akreplerle dolu bir mağaraya sürgün eder. Şehir girişinde bir aslan şehre dehşet saçar ve Sencer Şah şehri boşaltmak zorunda kalır. Bir gün Ferruh'un yolu bu boş şehre düşer, olayları öğrenir ve aslanı öldürür. Sencer de ona teşekkür ve bol bol dua eder. Hürrem'i de serbest bırakır.

Hürrem, sevgilisi Dil-güşa'yı atıldığı mağaradan kurtararak Ferruh'la birlikte Hüma'nın şehrine giderler. Sevdigine kavuşan Hüma, halkına kadın olduğunu söyler ve Ferruh'u sultan olarak kabul etmelerini ister. Ferruh sultan olur.

Bir gün Ferruh kaleden düşer ve ayağı kırılır. Bunu duyan eski düşmanlarından birisi saldırıya geçer ve onları şehirde zor durumda bırakır. Savaşı kaybederler. Ferruh kaçmaktan başka çare olmadığını söyler ve hazırladıkları gemiyle Hürrem, Ferruh, Hüma ve Dil-güşa denize açılırlar. Yol alırken denizde fırtına çıkar. Fırtına esnasında Ferruh ile Dil-Güşa, Hürrem ile de Hüma ayrılarak iki farklı yere savrulurlar. Başlarından geçen çeşitli olaylardan sonra hepsi Ferah şehrinde buluşurlar. Ferruh babası Numan Şah'a haber yollar. Numan Şah onları törenle karşılar ve şehir halkına büyük bir şölen vererek düğün yapar. Ferruh, babasının yerine tahta geçer.²³

Destan-ı Ahmet Harami'de Gürcistan'da yaşayan ve sihir yapmayı bilen bir harami konu edinilir. Bu harami Bağdat sultanını soymaya karar verir. Gece işe girişen haramileri sultanın kızı fark eder ve reisleri hariç hepsinin başını keser. Hazineyi kimin kurtardığı bilinmez. Ahmet Harami intikam peşine düşer. Bunu yapan Gülendam'ı öldürmek ister. Tüccar olarak Bağdat'a gelir ve kendisini sultana sevdirek kızı Gülendam ile evlenir. Bir süre sonra memleketine dönmek için karısını da yanına alarak yola koyulur. Yolda karısı Gülendam'ı çarmıha gerer ve yakmak için odun toplamaya gider. Yoldan geçen bir kervan, kızı kurtarır. Kervanla

²³ Sedit Yüksel, *İşk-nâme*, s. 24-26.

Şiraz'a giren Gülendâ, padişah Külefruh ile evlenir. Ahmet Haramî'den korunmak için de güvenlik önlemleri alır. Ahmet Haramî ise intikamdan vazgeçmemiştir. Gülendâ'ı aramaktadır. Ahmet Haramî Gülendâ'nın yerini öğrenir, muhafızları uyutur. Gülendâ, Ahmet Haramî'yi merdivenlerden iterek öldürür.²⁴

Kemaloğlu'nun yazdığı Ferah-nâme mesnevi ise dini niteliğinin yanında macera da içermektedir. Eser, Hz. Süleyman zamanında lanetlenen ifritleri konu alır. Metinde yer yer nasihat da yer alır. Metne göre Abdulmelik halifedir. Halifenin bir meclisinde, Süleyman peygambere isyan edip kumkuma denilen ve bakır kutular içinde hapsedilerek denize atılan cinlerden ve hala bunların varlığından bahsedilir. Halife bunların hala olup olmadığını sorar ve varsa bunlara ulaşmak ister. Talip, Magrib ili sultanının yardımı olabileceğini söyler. Bunun üzerine halife, bu kumkumalardan temin etmesi için Talip'i bir mektupla Magrib sultanı Melik Musa'ya gönderir. Talip, Magrib sultanı ile görüşür. Melik yerine oğlu Harun'u bırakır ve rehber olarak Şeyh Abdussamed'i de alarak iki bin kişilik bir orduyla kumkumaları aramak için yola çıkar.

Bir yıllık yolculuktan sonra altın ve mücevherlerden yapılmış bir sarayla karşılaşırlar. Sarayın içinde bir kabir, yanında da bir taht vardır. Tahtın üzerinde onun sahibinin Kavus olduğu, Kavus'un dört bin yıl yaşadığı, dünyanın faniliği yazılıdır. Direğe bağlanmış korkunç bir canavar görürler. Bu canavar, Süleyman Peygamber'e asi olduğu için bu şekilde cezalandırılan ifrittir. İfrit; Melik Musa ve arkadaşlarına kendisinin Süleyman Peygamber zamanında devlerin başı olduğunu, isyan ettiklerini, kendisinin kaçarken yakalanıp buraya bağlandığını ve kıyamete kadar kurtulamayacağını, Süleyman Peygamber'e karşı gelen diğer cinlerin de kumkumalara konulup denize atıldığını söyler. İfrit'e kumkumaların yerini sorarlar. O da Bakır şehrinin yolunu tarif eder. Melik ve ordusu tekrar yola koyulur. Nihayet Bakır şehrine varırlar. Şehrin kapıları tılsımlı olduğu için bir türlü bulamazlar. Tahta bir merdiven yapıp burçlara dayanılır. Ancak yukarı çıkanlar "aman ne güzel" deyip gülerek düşüp ölmektedir. Sonra Talip tırmanır. O da kendinden geçip düşmek

²⁴ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (15. yy.'a kadar)*, s. 106-107.

üzereyken akli başına gelir ve gördüklerini anlatır. İçerisi cennet gibidir ve gayet güzel kızlar vardır. “Aşağı atla, seni tutalım” demektedirler. Talip’in kurtulmasıyla tılsım bozulmuştur, kapı açılır. Tedbir için ordunun yarısı dışarıda bırakılır. Melik, Talip ve Abdussamed’le birlikte ordunun yarısı da içeri girer. Eşya ve mücevherlerle dolu bir çarşıdan geçerler. Melik, herhangi bir şey alınmasını yasaklamıştır. Gayet güzel döşenmiş bir saraya girerler. Saray halkı, ne halde iseler o halde ölüp kalmıştır. Odalardan birinde mücevherlerle bezenmiş bir taht ve tahtın üzerinde canlı gibi oturan çok güzel bir kızla karşılaşır. Bir levhada kızın ağzından şehir halkının hikayesi, yedi yıl kıtlık çektikleri ve buraya gelenlerin mücevherlerden istediklerini almaları ancak kendi elbiselerini soyarak onu rüsva etmemeleri yazılıdır. Buna ve Melik Musa’nın ikazına rağmen halifeye hediye götürmek arzusuyla Talip, kızın üzerindeki kıymetli elbiseleri almaya kalkınca tılsım neticesinde başı kesilerek ölür. Ordunun diğer yarısı da dilediği kadar mücevher alır ve yola devam ederler. Bir şehre varırlar. Abdussamed burasının Gerger denizi olduğunu, kumkumaların burada olduğunu söyler. Karalar padişahı bunların düşman olmadığını anlayınca onları misafir eder. Dalgıçlara emir verip deniz dibinden kumkumalardan getirtir. On bir kumkumadan birini kırarlar. İçinden Süleyman Peygamber’i hala sağ zannederek tövbe eden bir cin uçar. Melik Musa, kumkumalar ve adamlarıyla geri döner. İki yıl sonra Magrib iline varırlar. Melik, bir müddet yurdunda kaldıktan sonra Mısır’a geçer. Oradan halifeyi ziyaret için Şam’a gelir. Halifeye takdim edilmiş olan kumkuma ortaya getirilir. Bütün şehir halkı toplanmıştır. Bir tanesi kırılır. İçinden önce bir kara duman, sonra bir cin çıkar. Cin, Süleyman Peygamber’i sağ zannederek tövbe eder. Kırılan kumkumalardan çıkan her cin Kaf Dağı’na doğru kaçıp gider. Herkes şaşırır. Halife; Süleyman Peygamber’in kudretini, buna rağmen cihanın ona kalmadığını, dünyanın faniliğini anlar. Melik Musa’ya Mısır melikliğinin oğuldan oğula, oğul olmazsa kızlara kalmasına dair bir hüküm verir. Melik Musa yine Mısır yoluyla Magrib iline döner. Dünyanın faniliğini, değersizliğini anlayan Halife Abdülmelik de ülkesini, malını çocuklarına; beylerine dağıtarak Ka’be’ye gider. Mekke’ye yerleşir.²⁵

²⁵ Kenan Özbostancı, “Ferah-name”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans

14. yüzyılda dini konuda yazılan Destan-ı Hatun, Fatıma Destanı, Vefat-ı Hz. Muhammed ‘Aleyhisselâm, Dasitan-ı İbrahim gibi eserlerin varlığı da az değildir. Bu eserlerde halkın kutsal kabul ettiği şahsiyetlere yer verilmesi yanında yer yer nasihatlerin varlığı da görülmektedir.

Dâstân-ı Fatıma’nın birçok yazması vardır. Mesnevide ele alınan konu, Hz. Muhammed’in vefatından sonra kızı Fatıma’nın ayrılıktan dolayı çektiği acılardır. Eşi Hz. Ali onu teselli etmeye çalışır. Fatıma; Ali’den ağlayabileceği, Allah’a dua edip yalvarabileceği bir kubbe yapmasını ister. Hz. Ali, Fatıma’nın bu isteğini yerine getirir. Fatıma, Hz. Muhammed’in vefatından altı ay sonra onun kabrini ziyarete gider. Bu ziyarette olağanüstü durumlar olur, kabir açılır, Hz. Muhammed kızını kucaklar ve kendisine gelmesinin yakın olduğunu söyler. Fatıma bu habere sevinir, eşi ve çocuklarıyla vedalaşır.²⁶

Destan-ı Hatun’da kocası ölmüş ve oğlu olan bir kadın konu edinilmiştir. Bu kadın, fakir ve dindardır. Oğlu Kur’an tefsiri yapmaktadır. Oğul bir gün rüyasında Hz. Muhammed’i görür. Hz. Muhammed ona “Ümmetim olma” demektedir. Çocuk sebebini sorduğunda “Anne gözü çıkarmak reva mıdır”, cevabını alır. Çocuk uyanır. Annesi ona ustasına geç kaldığını söyleyerek eline ekmek verir. Çocuk almak istemez. Annesi de alması için zorlayınca çocuk ekmeği annesinin yüzüne fırlatır ve annesinin sağ gözü kör olur. Çocuk ne yapsa da annesi onu affetmez. Hz. Muhammed’in de af talebi kadın tarafından reddedilir. Çocuğun eli ve ayağı kesilir, Ka’be içinde dolaştırılır, ama annesi yine de affetmez. Çocuk yakılacak olmasına rağmen anne şefaatçi olmaz. Araya çocuğun arkadaşları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin girer. Çocuğun annesine oğlunu affetmesi için yalvarırlar. Çocukların ısrarlarına dayanamayan anne evden çıkar. Oğlunun ateş içinde olduğunu görünce ateşe atlar. Allah’ın emriyle ateş söner, çocuk eski sağlığına kavuşur.²⁷

Vefat-ı Hazreti Muhammed Aleyhis-selam adlı mesnevi, Cebrail’in Hz. Muhammed’e ömrünün az kaldığını bildirmesiyle başlar. Hz. Muhammed bu duruma

Tezi, İstanbul, 1991, s. 37-39.

²⁶ Mehmet Mahfuz Söylemez, **Dâstân-ı İbrâhîm Edhem Dâstân-ı Fâtıma Dâstân-ı Hâtun**, Türkiye Diyanet Vakfı , Ankara 2011, s. 15-16.

²⁷ Amil Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı’nda Mesnevi (15. yy.’a kadar)**, s. 99-100.

üzülür ve ashaplarının yanına gelmesini ister. Sahabeler Hz. Muhammed'in yanına geldiklerinde üzgündürler ve rüya gördüklerini, rüyalarını anlatmak istediklerini söylerler. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali rüyalarını sırasıyla anlatırlar. Hz. Muhammed'den tabir edilmesini isterler. Hz. Muhammed biraz sonra hepsini tabir edeceğini söyler. Daha sonra Hz. Ayşe ve Hz. Fatma rüyalarını anlatırlar. Hz. Muhammed onların da rüyalarını tabir edeceğini söyler. Bütün rüyaları dinledikten sonra tek tek hepsini açıklar. Bütün rüyalar Hz. Muhammed'in öleceğini haber vermektedir. Bunu duyan sahabeler çok üzülürler, feryat figan ederler. Hz. Ayşe çaresizdir ve Hz. Fatma da Allah'tan önce kendi canını almasını istemektedir.

Bu arada Hz. Muhammed rahatsızlanır. On sekiz gün hasta yatar. Tanrı Azrail'e Hz. Muhammed'in canını almasını söyler. Fakat huzuruna izinsiz çıkmamasını ve izni olmadan canını almamasını tembihler. Azrail, Hz. Muhammed'in kapısını çalar. Gelenin Azrail olduğunu anlayan Hz. Muhammed Azrail'i içeri davet eder ve neden Cebrail'in gelmediğini sorar. Cebrail'in de gelmesini ister. Bunun üzerine Azrail yukarı çıkar ve Cebrail'i de yanına alır. Cebrail Hz. Muhammed'e kendisini terk etmediğini, sadece üzüntüsünden yanına gelemediğini söyler. Hz. Muhammed ölmeden önce ümmetinin kendisinden sonra ne halde olacağını bilmek ister. Cebrail Allah'tan haber getirir ve ölmeden bir yıl önce tövbe edenlerin Allah tarafından bağışlanacağını söyler. Hz. Muhammed bu süreyi çok uzun bulur. Bunun üzerine Cebrail ölmeden bir gün önce tövbe edenlerin tövbelerinin kabul olacağını bildirir. Hz. Muhammed bu süreyi de uzun bulur. Cebrail yine Allah'tan haber getirir. Azrail'in elini sürdüğü ana kadar tövbe edenlerin tövbeleri kabul edilecektir. Hz. Muhammed son vaazını verir ve başında ağlayan Fatma'nın kulağına bir şey fısıldar. Ağlamakta olan Fatma gülmeye başlar. Sahabeler ne söylediğini sorunca Fatma, Hz. Muhammed'in ardından kendisinin de öleceğini söyler.

Hz. Muhammed Azrail'i yanına çağırır ve canını alması için Azrail'e izin verir. Allah fermanını söyler. Peygamberin kefeni, giydiği bezden olacaktır ve öldüğü yere gömülecektir. Hz. Muhammed öldükten sonra Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail namazını kılarlar.

Eserdeki ikinci hikaye kıyamet günündeki bir hadiseyi anlatmaktadır. Cennetin kapısında bekleyen çocuklar gelen geçene anne ve babalarını sorarlar ve onların cehennemde yandıklarını öğrenirler. Bunun üzerine dua ederler ve Allah'tan anne, babalarının yanlarına gelmelerini isterler. Hz. Muhammed çocuklara verdiği sözü hatırlar. Onlara çocuklar öldüğünde anne ve babalarıyla buluşacaklarını, hep beraber cennete gideceklerini söylemiştir. Bunun üzerine Allah, anne ve babaları yakmaktan vazgeçer; onları da cennetine koyacağını söyler. Cehennemin kapıları açılır. Çocuklar yanan anne ve babalarını tanımazlar. Yardım isteyen anne, babayı seslerinden tanıyan çocuklar atalarının çıkmasını isterler. Hikaye yanan anne ve babanın hayat ırmağında yıkanıp güzelleşmeleriyle son bulur.²⁸

Dâsitan-ı İbrahim Edhem mesnevisinde ise Horasan'da padişah olan ve sonrasında dünyaya ait olan her şeyden el etek çeken İbrahim Edhem'in hikayesi konu edinilir. İbrahim Edhem, bir gün rüyasında damda deve arayan bir adam görür. Duruma şaşırır ve adama damda devenin ne işi olduğunu sorar. Deveci de onun ipek döşekler, altınlar içinde Allah'ı aramasıyla, kendisinin damda deve araması arasında fark olmadığını söyler. İbrahim Edhem günlerce bu rüyanın etkisinde kalır. Bir gün bir kervan saraya gelerek oraya konmak istediklerini söyler. İbrahim Edhem bunu kabul etmez. Kervancı sarayın kime ait olduğunu sorar. İbrahim Edhem atalarını saymaya başlar. Kervancı da dünyanın fani olduğunu, onların öldüğünü söyler ve gider. Gelen bu kişi Hızır'dır. İbrahim Edhem bu duruma şaşırır ve ertesi gün ava çıkar. Bir geyiği takip ederken gruptan ayrılmış olur. Geyik dile gelerek İbrahim Edhem'le konuşur ve Allah'tan kendisini zalimlerden korumasını diler. İbrahim Edhem kendinden geçer ve bayılır. Ayıldığında tövbe eder, elbiselerini bir çobana vererek onun elbiselerini alıp giyer.

İbrahim'in bir yaşında olan oğlu büyür ve tahta geçer. Babasının bir avdan sonra kaybolduğunu öğrenir ve on sekizindeyken babasının Mekke'de odun satmakta olduğu haberi gelir. İbrahim Edhem kazancını yoksullara dağıtmaktadır. Bunun üzerine çocuk, bir kafilayla Mekke'ye gider. İbrahim Edhem oğlunu tanımaz, ama

²⁸ Fatma Turhal Güner, “Şeyyâd Hamza'nın Vefât-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's-selâm Adlı Mesnevisi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 8-13.

kendi oğlunun da gelen çocuğun yaşlarında olduğunu düşünüp üzülr ve Allah’a ya kendisinin ya da gelen çocuğun canının alınması için dua eder. Duası kabul olur ve çocuk ölür.²⁹

Yüzyılın gazavatname türündeki eserleri arasında ise Cumhurnâme, Gazavat-ı Resulullah (Kısas-i Umman Cengi) gösterilebilir.

Tursun Fakih’in Gazavât-ı Resulullah isimli mesnevisinin üç değişik nüshası bulunmaktadır.³⁰ Bir gün mescide bir yiğit gelir. Selam verdikten sonra Hz. Muhammed’in yanına gelerek atasından bahseder. Atasının öldüğünü ve kendisinin atasını rüyasında gördüğünü söyler. Atası rüyasında kendisinin Hz. Muhammed’in huzuruna varmasını ve selam söylemesini istemektedir. Bunun üzerine Hz. Muhammed atasının kim olduğunu, neden ve kim tarafından öldürüldüğünü sorar. Yiğit Mukaffa adında yaşlı ve güçlü bir beyin öldürdüğünü söyler. Mukaffa putlara tapmaktadır. Bir gün putun içinden bir ses gelir. Put; yiğidin atasına kendisine tapınmaması gerektiğini, Allah’ın bir olduğunu ve gerçek dinin Hz. Muhammed’in dini olduğunu söyler. Bunun üzerine atası Müslüman olur. Bunu gören bir kişi, olan biteni Mukaffa’ya anlatır. Mukaffa yiğidin babasını huzuruna çağırarak İslam’dan vazgeçmesini ister. Delikanlının atası kabul etmez ve bunun üzerine atasını öldürürler. Bunları anlattıktan sonra delikanlı da Hz. Muhammed’in huzurunda Müslüman olur. Bunun üzerine Hz. Muhammed ashablarına dönerek Mukaffa’nın yerini bilen olup olmadığını sorar. Ashablarından biri yerini bildiğini söyler. Bunun üzerine hep beraber yola çıkarlar. Hz. Muhammed, damadı Hz. Ali’den Mukaffa’yı dine davet eden bir mektup yazmasını ister ve mektubu Halid b. Velid’e verir. Halid Allah’a şükrederek on gün on gece gider. Yolda atlılar görür. Atlılar Halid’i Mukaffa’nın yanına götürürler. Halid kendisini tanıtır ve mektubu Mukaffa’ya verir. Mukaffa okuma yazma bilmediğinden kızına okutur ve içindikileri duyunca çok kızar. Putlara tapmaktan asla vazgeçmeyeceğini söyler. Halid b. Velid gönlünü Mukaffa’nın kızına kaptırır. Medine’ye dönerek Mukaffa’nın verdiği mektubu Hz. Muhammed’e sunar. Hz. Muhammed mektubu okur ve Cebrail gelerek

²⁹ Amil Çelebioğlu, **Türk Edebiyatı’nda Mesnevi (15. yy.’a kadar)**, 104-105.

³⁰ Numan Külekçi, **Tursun Fakih - Gazavat-ı Resulûllah**, Toker Yayınları, İstanbul 2002, s. 20-23.

Mukaffa'ya karşı gaza yapılmasını söyler. Bunun üzerine Mukaffa'nın şehrine gitmeye karar verilir. Hz. Ali önden gider ve Mukaffa'nın halkını İslam'a davet eder. Mukaffa bunun üzerine askerlerini hazırlar. Ali onları tekrar dine davet eder. Ancak anlaşılamazlar ve savaş başlar. Mukaffa, Hz. Ali'nin ya da Hz. Muhammed'in başını getirene kızını vereceğini söyler. Birçok vuruşma olur. Kızın kuzeni de kız için savaşı ve ölür. Oğlunun öldüğünü gören amcası feryat figan eder. Mukaffa'nın kızı atını meydana sürer ve karşısına Halid çıkar. Bir süre uğraştıktan sonra kızı yener ve Hz. Muhammed'in huzuruna götürür. Hz. Muhammed'in katında Müslüman olan bu kızla evlenir. Mukaffa olan biteni duyunca intikam için ortaya atılır. Hz. Ali de ortaya çıkar. Mukaffa kendisiyle beraber birçok defa savaşa giren arslanını getirtir. Hz. Ali sağ eliyle arslanı sol eliyle Mukaffa'yı tutarak Hz. Muhammed'in huzuruna getirir. Sahabeler olan bitenden sonra alkışlamaya başlarlar. Arslan Hz. Muhammed'in huzurunda Allah'ın izniyle konuşur ve özür diler. Peygamberin iki omzunun arasında bir ben olduğunu söyler. Mukaffa bunun üzerine şaşırıp kalır ve Hz. Muhammed'in omzunun üzerindeki beni de gözüyle görünce Müslüman olur. Bir müddet sonra Mukaffa ölür ve eser Hz. Muhammed'in ashabına dönerek konuşma yapmasıyla biter.³¹

Cumhurname mesnevisinde Abdullah adındaki bir İsfahanlı bir gün Peygamberimizin huzuruna gelerek ona başından geçen bir hadiseyi anlatır. Hadiseye göre arkadaşlarıyla gemi yolculuğu yapan Abdullah, fırtına sonucunda sağ kalan tek kişi olarak Umman adında bir adaya ulaşır. Bu adanın halkı Müslüman değildir ve ülkeyi sandığa tapan Cumhur adında bir şah yönetmektedir. Cumhur Şah, Abdullah'ı iyi karşılar. Ona inandığı Tanrı'nın özelliklerini sorar ve onu kendi Tanrı'sı ile tanıtır. Sandık, Abdullah ile konuşur, Cumhur hakkında her şeyi bildiğini söyler. Abdullah sandığa inanmaz ve ona secde etmez. Sandık, Abdullah'ı kendi cennet ve cehennemine gönderir. Abdullah cennette fırtınada kaybolan ve sandığa inanıp din değiştirerek kafir olan kırk arkadaşını görür ve üzülür. Cehennemde ise başka bir gemide bulunan bin kişiyle konuşur. Onlar; bu cehennemde sıkıntı yaşamadıklarını, bu cehennemin sahte olduğunu söylerler.

³¹ Numan Külekçi, **Tursun Fakih - Gazavat-ı Resulullah**, s. 23-32.

Abdullah döndüğünde yine sandığa secde etmez. Cumhur onu öldürmek ister, fakat sandık onu engeller. Sandık Cumhur'a Abdullah'ın isteklerini yerine getirip onu göndermesini, Abdullah'ın da gördüklerini herkese anlatmasını ister. Cumhur, sandığın dediklerini yapar. Abdullah da başından geçen bu hadiseyi Hz. Muhammed'e anlatır. Hz. Muhammed, Hz. Osman'a Cumhur'a gönderilmek üzere bir mektup yazdırır ve mektupta onu İslam dinine davet eder. Elçi olarak Halid bin Velid, Sa'd bin Vakkas ve Zübeyr bin Avam gönderilir. Bu kişiler Umman adasına giderken bir kale beyini ve halkını da İslam'a çağırırlar ve onlar da Müslüman olur. Elçiler, Umman adasına ulaşırlar. Cumhur, şehre taktığı bir aynadan şehre girip çıkanları görebilmektedir. Şehre giren üç kişiyi görünce onları karşılamak için üç kişi gönderir. Giden üç kişi bunların Müslüman olduklarını öğrenince onları öldürmek isterler. Elçiler de hızlı davranarak onları öldürür. Cumhur defalarca asker yollar fakat her seferinde elçiler kazanır. Cumhur, sandığa danışır ve sandık Cumhur'a yardım edeceğini söyler. Cumhur'un askerleriyle sahabeler arasında üç gün boyunca savaş olur. Sonunda sahabeler yorulurlar ve yenilirler. Sandığın huzuruna getirilirler. Sandık onlardan kendisine secde etmelerini ister fakat sahabeler kabul etmez. Hatta Halid kılıcıyla sandığa bir darbe indirir. Sandık kızarak Halid'in yaş bir deriye sarılarak sandığa konulmasını ve denize atılmasını, diğer iki halifenin de ellerinin kesilmesini ister. Cebrail durumu Hz. Muhammed'e haber verir ve Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Abdullah Umman adasına gönderilir. Bu kişiler önce elçiler vasıtasıyla halkı Müslüman olan Sarsar Kalesi'ne uğrarlar. Kaleye bir sandık getirilir. Hz. Ali sandığı açar ve içinden ölmek üzere olan Halid çıkar.

Halid iyileştikten sonra bunlar Umman adasına gitmek için bir gemiye binerler fakat yol karıştırılır ve kendilerini Cumhur'un kardeşi Siccin'in adasında bulurlar. Buradakiler de Müslüman değildir ve onları hoş karşılamazlar. Savaşlar olur, bu sahabelerin ve elçilerin başlarından birçok hadise geçer. Siccin kaçarak kardeşi Cumhur'a sığınır ve kızı Mekeli'yi yanına almaz. Hz. Ali kızı İslam'a çağırır ve ona Zeliha adını verir. Halid esir düşmüştür. Kızdan Halid'in ölmediğini ve yaralı olmadığını öğrenirler. Siccin, sandığa secde eder ve sandık da onu affettiğini ve onlara yardım edeceğini söyler. Halid, kuyuya kapatılır. Burada arkadaşları Sa'd ve Zübeyr de vardır. Üçü birleşip tünel kazarlar ve sandığın cehennemine ulaşırlar.

Sandık büyü yapar. Savaşta filler Hz. Ali'nin narasından korkup kaçarlar. Zeliha'nın kendilerine karşı savaştığını gören Siccin, onu esir alır. Sandık da Hz. Ali'den korkup kaçar. Beş kişinin seksen bin kişiyi yendiğini gören Cumhuriyet, inandığı dinin yanlış olduğunu anlar ve Müslüman olur. Kardeşi Siccin ise başka bir adaya kaçar. Hz. Ali İsm-i A'zam duasını okuyarak sandığın cennet ve cehennemini ortadan kaldırır. Pis kokulu bir kuyu görür ve bu kuyuda Siccin'e ait şeytan, cinler ve develer vardır. Zeliha da burada esirdir. Hz. Ali kuyuya girer. Sahabeler onun öldüğünü sanarlar. Şeytan durumu Siccin'e haber verir. Siccin adaya gelerek adayı ele geçirir ve Hz. Ali'nin kuyudan çıkmasını engellemek için oraya odunlar koyarak orayı yakar. Olayları öğrenen Fatıma çok üzülür ve durumu babasına haber verir. Hz. Muhammed dua eder. Cebrail gelerek sahabelerin iyi olacağını söyler. Hz. Ali kuyuda Müslüman bir cin olan Yusuf ile karşılaşır. Onun yaralı olan ayağını iyileştirir. Cin de ona yardım eder. Hz. Ali, Zeliha ve Müslüman cinler; kafir cinleri yenerler. Sandıktaki İstihrac adlı dev kaçmıştır. Bu dev, Hz. Süleyman'ın hizmetçisidir. Eline geçen bir büyü kitabını ezberlemiş ve bunu kötü işler için kullanmıştır. Hz. Ali, bu dev'i Yusuf cin sayesinde yakalar ve tutsak eder. Daha sonra Zeliha ve sandık ile Hz. Muhammed'in yanına gider. Sandık ve Zeliha Fatıma'ya verilir ve Hz. Ali tekrar Umman adasına gider. Siccin ile yine savaşlar olur. Savaşlar bittikten sonra Umman adası Cumhuriyet'a bırakılır. Sahabeler Medine'ye giderler. Kazanılan ganimetler ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Zeliha, Halid bin Velid'in oğluyla evlendirilir. Abdullah'a ganimetlerden verilerek evine gönderilir.³²

XIV. yüzyılda görüldüğü gibi mesnevilerde en çok işlenen konular ahlaki, tasavvufi, dini, nasihat verici konulardır. Ahmet Kartal, "Doğu'nun Uzun Hikayesi" adlı eserinde XIV. yüzyılda yazılan mesnevilerden kırk dokuzunun dini-ahlaki-tasavvufi, yirmi ikisinin aşk konulu, onunun tarihi- menkabevi, dördünün ise diğer konulara ait olduğunu söyler.³³ Ayrıca ilk dönemlerde yazılan mesnevilerde en sık kullanılan vezin fâilâtün fâilâtün fâilündür. Amil Çelebioğlu bu durumu Mevlana'nın

³² Neslihan Yazıcı, "Dursun Fakı'nın Cumhûr-nâme Adlı Eserinin Metni ve İncelemesi", Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 27-35.

³³ Ahmet Kartal, **Doğu'nun Uzun Hikayesi**, s. 267-268.

Mesnevi'sine bağlar. Halk tarafından çok sevilen Mesnevi'nin yazıldığı vezin olduğu için fâilâtün fâilâtün fâilün vezninin ilk dönem mesnevi şairlerince de benimsendiğini belirtir.³⁴

³⁴ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (15. yy.'a kadar)*, s. 44.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NAZIM ŞEKİLLERİ

3.1. KASİDE

Kaside; konusu genellikle övgü olan, genel olarak 33-99 beyit arasında yazılan, aa, xa, xa... şeklinde kafiyelenen, belirli bölümleri olan bir nazım şeklinin adıdır.¹ Ancak son araştırmalarda kimi kasidelerin beyit sayısının 150 hatta 200'den fazla olduğu görülmüştür.²

Kasidenin ilk beyti kendi arasında kafiyeli olur. aa şeklinde kafiyelenen yani musarra olan bu ilk beyte matla, son beyte ise makta denir. Matladan sonra gelen beyit hüsn-i matla, maktadan önce gelen beyit hüsn-i makta adını alır. Şairin mahlasını söylediği beyit ise şah veya taç beyit olarak adlandırılmaktadır. Taç beyit genellikle kasidenin son beyti olur. Çünkü genellikle şairler mahlaslarını son beyitte söylerler.

Kaside, genel olarak altı bölümden oluşur. Bu bölümler nesib (teşbîb), girizgâh, medhiyye, tegazzül, fahriyye ve dua'dır. Genel kompozisyon verdiğimiz gibi olmakla beraber her zaman kasideler bu kompozisyona uymaz. Bazı kasidelerde teşbib veya nesib bölümleri yer almazken kimi kasideler de fahriyye ile başlayabilir. Bunun örneklerine de 17. yüzyıl şairlerimizden Nef'î'de rastlıyoruz. Bazen de kasideye medhiyye ile başlanır. Tegazzül bölümünün yeri de her kasidede sabit değildir.

Bir kasidenin ilk bölümünde eğer aşk, sevgili konusu işlenirse bu bölüm nesib adını alır. Kasidenin girişinde aşk dışında bir konu söz konusu ise bu bölüme teşbib denir. Kasideler bazen girişte işlenen konuya göre adlandırılır. Mesela kasidenin

¹ Yekta Saraç, "Klasik Edebiyat Bilgisi" adlı eserinde kasidenin 15-99 beyit aralığında olduğunu belirtirken, Haluk İpekten "Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri" adlı kitabında bu uzunluğun 9-100 beyit aralığında olduğunu söyler. Her ne kadar 9-15-99-100 gibi beyit sayıları ifade edilse de bu sayılara uymayan kasidelerin varlığını görmekteyiz. Bununla birlikte bu nazım şeklinin en az 9-15 beyit aralığında veya 15 beyte kadar yazılabileceğini gösteren şiirler de vardır.

² Murat Ali Karavelioğlu, **Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 19.

girişinde bahar konusu işleniyorsa kaside bahâriyye, kış konusu işleniyorsa şitâiyye, at konusu işleniyorsa rahşiiyye adını alır.

Kasidenin girizgâh bölümünde methiyyeye bir giriş yapılır. Şair, bu bölümde nesf bölümüne göre biraz daha sanatkarane bir dil kullanır. Bu bölüm uzun olmayıp birkaç beyit ile bitirilir.

Methiyye bölümü, kasidenin asıl bölümüdür. Bu bölümde dil, diğer bölümlere göre daha ağırdır. Şair, ele aldığı varlığı veya kişiyi sanatlı bir biçimde över.

Tegazzül, kaside içinde söylenen gazeldir. Tegazzül terimi de buna dayanmaktadır. Bu kısım her kasidede bulunmamakla beraber kasidedeki yeri de farklı olabilir. Kasidede gazele yer verilmesinin nedeni yeknesaklığı, monotonluğu kırmak ve şiire canlılık getirmektir.

Fahriyye, şairin kendini övdüğü bölümdür. En güzel fahriyye örneklerine Nef'î'nin şiirlerinde rastlanmaktadır.

Dua bölümünde şair, şiir bitiminde Allah'a şükreder ve kendisi ile övdüğü kişi için Allah'a duada bulunur.

Kasidelerin adlandırılmasında genel olarak üç ölçü vardır. Bunlar; kasidede kullanılan kafiye, redif veya kasidenin konusu ile ilgilidir. Redifin kasideye ad olmasına örnek olarak Ahmed Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed'i övdüğü ünlü "Güneş Kasidesi"ni ve bağışlanmak için aynı kişiye yazdığı "Kerem Kasidesi"ni, Fuzûlî'nin Hz. Muhammed'in övgüsü için yazdığı "Su Kasidesi"ni ve Kanuni Sultan Süleyman için kaleme aldığı "Gül Kasidesi"ni verebiliriz.

Kasidenin adlandırılmasındaki diğer bir ölçüt kafiye'dir. Mesela kafiye harfi mim ise kafiye mimiyle adını alırdı. Kafiye'nin kasideye ad olması Türk edebiyatında çok yaygın değildir. Yine de raiyye, lamiyye gibi adlarla anılan kasideler de vardır.

Kasideler; işlenen konuya göre tevhid, münacât, naat gibi adlar alır. Allah'ın birliğini, eşsiz ve benzersiz oluşunu, büyüklüğünü anlatan kasideler tevhid olarak adlandırılır. Kasidede ele alınan konu, Allah'a yakarış ise böyle kasidelere münacaât denir. Hz. Muhammed'i ele alan kasideler naat adını alırken bir kişiyi yermek için

yazılan kasidelere hicviyye denir. Hicviyye olarak adlandırılan kasideler konu olarak halk edebiyatında taşlamaya, yeni edebiyatta satirik şiire tekabül eder. Bir kişinin ölümünü konu alan kasideler mersiye adını alır. Taşlıcalı Yahya'nın "Şehzade Mustafa Mersiyesi", mersiye konusunun işlendiği Türk edebiyatının en güzel kaside örneklerindendir.

Kaside ilk olarak Arap edebiyatında doğmuş olan bir nazım şeklidir. Bu nazım şeklinin ilk örneklerini Cahiliye Dönemi'nde yaşamış olan Mühelhil b. Rebîa vermiştir, fakat bilinen manada kaside örneklerini ortaya koyan kişi İmre'ü'l-Kays'dır. İmre'ü'l-Kays'ın yazdığı şiirler çok beğenilmiş ve başka şairler tarafından da kasideler yazılmaya başlanmıştır. Cahiliye Dönemi'nde panayırlarda şiir yarışmaları düzenlenmiş ve beğenilen kasideler Kabe duvarına asılmıştır.³ Arap edebiyatında meşhur olan ve Kabe duvarına asılan, Mu'allakât-ı Seb'a olarak adlandırılan bu yedi kasideden ilkinin İmre'ü'l-Kays yazmıştır.

Arap edebiyatındaki kasidelerde işlenen konular sevgiliye duyulan özlem, sevgili için dökülen gözyaşı, sevgili ile yaşanan hatıralar, çöl ve kabile hayatı, savaşlar, kahramanlıklar gibi konulardır. Bunların yanı sıra kişilerin övüldüğü ve şairin kendisini övdüğü kasideler de vardır.

Kaside, Arap edebiyatından İran edebiyatına geçmiştir. İran edebiyatında ilk kaside şairi olarak Rûdekî (ö. 941)'yi görmekteyiz. İran edebiyatında ilk olarak Samaniler döneminde görülen kasideler, Gazneliler ve Selçuklular döneminde gelişerek devam etmiş ve bu alanda Unsûrî (ö. 1039-1040), Enverî (ö. 1189), Hâkânî (ö. 1199), Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 1292), Ürfî (ö. 1591) gibi usta şairler yetişmiştir.

Kaside, Türk edebiyatında İran edebiyatının paralelinde görülür. Türk edebiyatında kaside nazım şekline ilk mesnevimiz olan Kutadgu Bilig'de rastlamaktayız. Yusuf Hâs Hâcib'in eserinde yer alan üç kaside, bu nazım şeklinin ilk örnekleridir. Konu bakımından bu kasidelerin birincisinde Yusuf Hâs Hâcib; gençliğine üzülp yaşlılığını anlatır, ikincisinde zamanın bozukluğundan bahseder, üçüncüsünde dostların eziyetinden şikayet eder ve kendisine öğütlerde bulunur.

³ Nihad M. Çetin, **Eski Arap Şiiri**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973, s. 14-16.

Araştırmacılarımıza göre Kutadgu Bilig’den sonra kaside nazım şekli Anadolu’da devam eder ve Ahmet Fakih bunların birincisi olarak karşımıza çıkar. XIV. yüzyıla gelince Türk edebiyatında kasidenin kurucu şairi olarak Ahmedî’yi görürüz. Ahmedî, divanının başında yetmiş dört kaside yazar ve bu kısmın adını “Divan-ı Kasaid” koyar.⁴ XV. yüzyıla geçtiğimizde Ahmed-i Dâî, Şeyhî, Ahmed Paşa, Cem Sultan bu vadiye eserler verirler. XVI. yüzyılda Bâkî, Fuzûlî, Rûhî, Hayâlî gibi şairler kaside yazmada önde gelen şairlerdir.

XIX. yüzyılda Tanzimat edebiyatının başlamasıyla kasidenin konusu değişir. Özellikle Şinasi bu nazım şeklinde değişiklikler yapar. Kaside nazım şekli ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bakınız.⁵

Başlangıcından 15. yüzyıla kadar incelediğimiz 52 mesnevinin 3 tanesinde kaside nazım şekline rastlamış bulunmaktayız. Bu mesnevilerde toplam 8 kaside bulunmaktadır. Bunları şu şekilde tablolastırmak mümkündür:

MESNEVİNİN ADI	MÜELLİFİ	YAZILIŞ TARİHİ/ YÜZYILI	İÇERDİĞİ KASİDE SAYISI
Kutadgu Bilig	Yusuf Hâs Hacib (ö. 1070’den sonra)	1069-1070	3

⁴ Yaşar Akdoğan, Ahmedî Divanı’ndan Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 58.

⁵ Muallim Naci, **İstılâhât-ı Edebiyye**, haz. Alemkar Yalçın, Abdülkadir Hayber, Akabe, Ankara t.y., s. 88-90; İsmail Habib Sevük, **Edebiyat Bilgileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942, s. 111-118; Hikmet İlaydın, **Türk Edebiyatında Nazım**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1964, s. 106-108; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sevinç Basımevi, Ankara, 1983, s. 122-167; Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, Birlik Yayın Kooperatifi Yayınları, Ankara, 1985, s. 42-61; Fahir İz, **Eski Türk Edebiyatında Nazım**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, I. Cilt, Ankara, 1995, s. 2-128; İskender Pala vd. “Kaside”, DİA, c.24, İstanbul, 2001, s. 562-566;; M.A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye**, 3F Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 21-46.

Menākıb-nāme	Elvan Çelebi (ö. 1359'dan sonra)	1358/1359	1
Pend-i Rical	Mürîdî (ö. ?)	14. yüzyılın sonu 15. yüzyılın başı	4

Bu üç mesnevideki kasideleri konularına göre üç grupta ele almak mümkündür:

1. Yakınma, sitem, şikâyet, hayıflanma, pişmanlık konusunu ele alan kasideler
2. Nasihat konusunu ele alan kasideler
3. Övgü konusunu ele alan kasideler

Bunları tablo halinde gösterirsek aşağıdaki durumla karşılaşırız:

Mesnevinin Adı	Mesnevinin Yazarı	Yakınma, Sitem, Şikâyet, Hayıflanma, Pişmanlık Konusundaki Kaside Sayısı	Övgü Konusunu Ele Alan Kaside Sayısı	Nasihat Konusunu Ele Alan Kaside Sayısı
Kutadgu Bilig	Yusuf Has Hâcib	2	-	1
Menākıb-nāme	Elvan Çelebi	-	1	-
Pend-i Ricâl	Mürîdî	-	1	3

3.1.1. Yakınma, Sitem, Şikâyet, Hayıflanma, Pişmanlık Konusunu

Ele Alan Kasideler

İncelediğimiz 52 mesneviden bu konuda yazılmış olan kasidelere sadece Kutadgu Bilig’de tesadüf edilmiştir. İlk mesnevimiz olan Kutadgu Bilig’de yer alan üç kasideden ikisi bu konu başlığı altında incelenecektir. Bu iki kaside de aruzun fe’ûlün fe’ûlün fe’ûlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

3.1.1.1. Kutadgu Bilig (Yusuf Hâs Hacib)

3.1.1.1.1. *Birinci Kaside*

Kutadgu Bilig’deki ilk kasidemiz “Yigitlikke Açıp Avuçğalığın Ayur” başlığını taşımakta olup şairin gençliğine acımasını, hayıflanmasını ve bu konudaki pişmanlığını dile getirir. Kaside formu ile yazılmış olan şiir, kırk dört beyittir ve mesnevinin sonunda 6521-6564. beyitleri arasında yer almaktadır. Bahsi geçen kaside aşağıdadır:

Yigitlikke Açıp Avuçğalığın Ayur

Yonglı bulıt teg yigitlikni ıdtım

Tüpi yıl keçer teg tiriglik tükettim

İsizim yigitlik isizim yigitlik

Tuta bilmedim men sini terk kaçıttım

3 Yana kelgil emdi yigitlik mañga sen

Ayada tutayın ağı çuz töşettim

İsiz bu yigitlik kanı kaçça bardı

Tilep bulmadım men neçe me tilettim

Tiriglikke tatğı süçig can sevinçi
Yigitlik teg edğü yok ermiş ayıttm

- 6 Kiçiglik tatğı yigitlik ereji
Yitürdüm men emdi tutarda kürettim

Qarılıқта qor yok köni turdum erse
Yavalıqqa isiz tiriglikni idtim

Esirkep açır men saňa ay yigitlik
Qamuğ körkümi sen yıratmış yıratım

- 9 Temam erğuvan teg kızıl meňgzim erdi
Bu kün za‘feran urğın eňgde tarıttım

Yıparsıq kara başqa kafur aşudum
Tolun teg tolu yüz qayuqa ilettim

Yaruk yaz teg erdim tümen tü çiçeklig
Hazanmu tüşüttüm kamuğnı qurıttım

- 12 Qadıň teg bođum erdi oq teg köni tüz
Ya teg egri boldı egildim tönğittim

Yava kıldım isiz tiriglik avınçın
Ökünç birle közde qanın yaş aqıttım

Kiçiglik keçürdüm yigitlik yitürdüm
Künüm çeliledim özümni çökittim

- 15 Yimek içmek erse yidim içtim uđ teg
Tilek sürmek erse tümen toğ tozıttun

Neçe kuşka avka avındım sevindim
Uçar kuş teg arğun ağımda kürettim

Adaş koldaşımka sevüg can teg erdim
Yağım boldı erse tosun teg suçıttım

- 18 Sere söktüm emdi neçe yalnıguğu men
Yazuksuzka yarlıg elig til uzattım

Kögüz kerdım ança yağı sançmış er teg
Küvez teg kür erip kaya teg kaçdıttım

İçip yatmış er teg uğıp oğlu keldim
Özüm yolda azmış bayatka uyağtım

- 21 Bayat tapğı kaldı işi tapğı kıldım
Ajun tegre yügru özümni kürettim

Tilek arzu birle yügürdüm neçe men
Kuturmuş böri teg ajunni ulıttım

Kişig tuttum aldım kücün yarmağın men
Kimig serdim irdim kimi me açıttım

24 Maŋga rabbım aysa nelük kıldıŋ andağ
Negü tıldağım bar avutka tuşıqtım

Qayu tilve qılqı bolur munda tetrü
Keçer künke avnıp tiriglikni ıdtım

Sevinç keçti emgek yime keçgey erdi
Yava boldı kün ay ökünçke basıqtım

27 Tutayın ya kisra ya qayşarça boldum
Ya şeddda-u ‘ad teg taqı uçmaq ittim

Ajun bütrü tuttum sikender tutarça
Tükel nuğ yaşın men yaşadım yaşattım

Özüm haydar erse yaşın teg qııqlıq
Ya rüstemleyü men ajunda çavıqtım

30 Ya ‘isa bolup kökke ağıdım taqı men
Ya nuşın revan teg törü tüz yonttım

Ya kençim tükel boldı qarun nēngi teg
Ya aşhab-ı res teg temür kend toqtıttım

Negü asğı ahır yanış yirke boldı
Turu qaldı dünya iki böz ilettim

33 Yalıñg keldim erdi yalıñg kirkü yirke
Nelük dünyaqa özni munça isittim

Keçer dünya keçti tüpi yıl keçer teg
Keçer dünyaqa öz usalın basıttım

Tiriglikke asğı kanı eğgü kılqım
Tiriglikte tarlağ kayu yirke ektim

36 Negü ektim erse anı orğu ahır
Negü ordum erse anın öz süçittim

Yigitlikni ıdtım kanlıkqa tegdim
Yana yangıl emdi negü söz tağıttım

Uzun tünle yatma idike tapın sen
Oğun yıgla tınma yazuqqa basıttım

39 Yılan qurt qonğuz yimi öz igdıleyü
Bu ni‘met bile men negüke igıdtım

Aya usrıq öz sen oğun yıgla tınma
Bayatqa tapuğ kıl yok erse yoqağtım

Karılık kavurdu yigitlik yıradı
Tatığ bardı bargu udu yol k nittim

42 İdi ki ki dünya  k ş ardı ĖalkıĖ
Kayusunda men men ne munça sevittim

Ya rab oduğuru bir mini ay idim sen
Süre ıdmağıl men k ng lni arıttım

Sen  k sen yazu  yarlı ağlı idim bir
Suyur a mini sen yazu um unıttım⁶

Yusuf H s H cib; bu kasidede gençliğini çok çabuk tükettiğini, gençlik zevkinin kalmadığını dile getirir ve gençliğini doğru düzgün, gereği gibi ya amadığını söyler. Gençliğinde hevesleri, arzuları peşinden ko tuğunu; ya lılığında bu durumdan pişmanlık duyduğunu söylemekte ve Allah’a yaptığı yanlışlar dolayısıyla hesap veremeyeceğini düşünerek bir mazeretinin olmadığını ifade etmektedir. İnsanın ne kadar zengin, güçlü kuvvetli olursa olsun toprağa çıplak gireceğini İskender’den, Nuh’tan,  eddat’tan, Rüstem’den, İsa’dan vd.’nden örnekler vererek anlatan H cib; kasidenin sonunda Allah’a günahlarının affı için dua ederek kasidesini sonlandırır.

3.1.1.1.2. İkinci Kaside

Kutadgu Bilig’deki ikinci kaside “  lek Arta ın Dostlar Cefasın Ayur” başlığını taşır. Günümüz Türkçesiyle verirsek “Zamanın bozukluğunu ve dostların eziyetini anlatır” başlığını taşıyan kaside, mesnevinin 6565-6604. beyitleri arasında yer almakta ve kırk beyitten oluşmaktadır. Yusuf Has H cib’in kasidesinde

⁶ Reşit Rahmeti Arat, **Kutadgu Bilig**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 1072-1077.

bulunduğu zamandan yakındığını ve dostların vefasızlığını dile getirdiğini görürüz.

Bahsi geçen kaside aşağıdadır:

Öğlek Artakın Dostlar Cefasın Ayur

Turayı barayı ajunuğ kezeyi

Vefalığ kim erki ajunda tileyi

Kişi kıızlıkı boldı kıayda tileğü

Tilep bulđu erse tileyü köreyi

3 Kıamuğ arzu buldum kişi bulmadım men

Kalı bulsa arzum yüziñge baķayı

Vefa ķaķtı boldı cefa toldı dünya

Vefa kimde erki men azrak ķolayı

Apañg bulsa men bir cefalığ aķı er

Eginke yüğeyi közümke urayı

6 Kálı bulmasa men vefa birle yalñuķ

Keyik tağı birle tiriglik kılayı

Yigüm ot köki bolsu yağmur suvı tap

Eğiz ķum tüneyi tağar ton keğeyi

Ya vaķşı bolup men biyabanda yüğrü

Kişide yırayı ajunda yiteyi

9 Taķı bolmaz erse ajun barça ķođtum
Ögüz teg aķayı tüpi teg toĝayı

İdim muᅇgķa tegdim vefasızķa tuştum
Vefalıĝ kim erki sevüg can bireyi

Atı ķaldı yalᅇguķ ķiŗi ķılķı bardı
Bu ķılķ ķanķa bardı uğu men barayı

12 Baĝırsak ķiŗi yok ajunda tiledim
Baĝırsızķa kõnglüm negü teg ulayı

Kimi özke kóz teg yakın tuttum erse
Yaĝı çıķtı yek teg yekig ne ķılayı

Kimi sevdim erse sevüg canķa tuttum
Cefa keldi andın kimi met seveyi

15 Kіŗi kõᅇgli bilgü tanuķ erdi til söz
Kõᅇgül til ala kimke bütayi

Bu kün munda minķe kimi iŗ ķılayı
Ya kimke bütayi kimi dost tutayı

Kõᅇgül kimke birgü muᅇgum kimke ayĝu
Muᅇgađtum men emdi bir azraķ ayayı

18 Adaş qoldaşımda umınç bilmedim men
Qadaş qılqı yat teg negü teg açayı

Apañg andqa erse iminlik bütünlük
Bu and tutğuçı kim anı er atayı

Tuz etmek haqı tip küdezigli barmu
Kümüş gevher altun bile men qalayı

21 Qanı qoşnı aşnı sevinç qağguqa iş
Qamuğum bireyi men evdin çıkayı

Adaş qoldaşım tip inanç boldaçı kim
Anı beg qılıp men özüm qul bolayı

Kişi bulmadım men muñgađur ma yalñguz
Saқınçın sızar men sevinçin küleyi

24 Nelük artadı hałk negü öñgdi qođtı
Qayu ödke tuştum ya qayda turayı

Azu tilve munduzmu boldum ya mundum
Negü sözledim men ayu bir uqayı

Ya sevda küçeğip meñgim artadı ol
Közümkemü kömür özüm hab içeyi

27 Maᅇga oᅇmu tuᅇtı bu yaᅇlıᅇ kiᅇiler
Azu menmü tetrü kiᅇi men yanayı

İsizim isizim ᅇanı ol kiᅇiler
Vefa atı ᅇoᅇtı ajunda ögeyi

Bu kün körse erdi bu öᅇgdi törü ᅇılᅇ
Olar ᅇoᅇmıᅇ erse sevinᅇlig bolayı

30 Yoᅇ erse ayu birsü öᅇgdi törü ᅇılᅇ
Tüzün törke ᅇeᅇsü otunuᅇ süreyi

ᅇamuᅇ eᅇᅇü bardı törü öᅇgdi iltti
Kiᅇi soᅇᅇı ᅇaldı ne eᅇᅇü bulayı

Bu boᅇ sın yoriᅇlı kiᅇi erse barᅇa
Firiᅇte mü erdi olar ne bileyi

33 Olar bardı ᅇaldım bularnı bile men
Negü teg yonyı ne ᅇılᅇın yarayı

Neᅇe sözlese men tükemez taᅇı söz
Bu munᅇa tap emdi sözüᅇᅇ ne barayı

Maᅇga munda yigrek aᅇın bulmadım men
Uluᅇ kend ᅇoᅇayı kiᅇide yırayı

36 Atım bilmesünler mini körmesünler

Tilep bulmsunlar sözümni keseyi

Çağan teg tikerler çibun teg sorarlar

Köpek teg ürerler kıayusın urayı

Ulındım men emdi otunlarķa tuştum

Ökünç birle tün kün neçe yük yüdeyi

39 Cefa cevri barı mañga tegmesüni

Otun bifalardın sınıgardıñ bolayı

İlahi ruzı kıl sevüg savçı yüzın

Yime tört işiniñ yüzini köreyi⁷

Kasideye “Dünyada vefalı bir kışı var mı” şeklinde başlayan şair, girişten de anlaşılacağı üzere şiirde dostların, insanların vefasızlığından yakınır. Dünyayı gezip vefalı bir insan bulursa onu sırtında taşıyacağını dile getiren Yusuf, bulamadığı taktirde hayatını yabani hayvanlarla geçirmeyi yeğlemektedir. Vefalı bir insana rast gelemediğini, insanlardan sürekli kötülük gördüğünü söyleyen şair; insan adının kaldığını fakat insanlığın yok olduğunu söyleyip insanlık nereye gittiyse onun peşinden gitmeyi arzu etmektedir. Eğer vefalı bir insan bulursa ona canını dahi feda edeceğini ifade eden Hâcib, iyilerin gittiğini ve geriye insan artıklarının kaldığını söyler. Sonra kendisini sorgulayan, acaba bu vefasızların sadece kendisini mi bulduğunu, sorunun kendisinde mi olduğunu söyleyen şair, “O iyiler nerede ise kendilerini göstersonler de onları öveyim”, der ve eğer kendi zamanında bulunanlar

⁷ Reşit Rahmeti Arat, **Kutadgu Bilig**, 1078-1083.

adamsa öncekilerin melek olduğunu düşündüğü bu vefasız dünyada tek başına kaldığını dile getirerek insanlardan yakınmaya devam eder.

Bu başlık altında aldığımız bu iki kasidenin ilkinde ağır basan konu pişmanlık iken ikinci kasidede ağır basan konu yakınmadır. Hâcib; birinci kasidede hem gençliğini gereği gibi yaşayamadığı hem de bu sebeple Allah’a hesap veremeyeceği için bir pişmanlık içerisindedir ve Allah’tan af dilemektedir. İkinci kasidede ise yakınan, şikayet eden Hâcib; vefalı bir dost aramaktadır. Dünyanın vefasızlarla dolu olduğunu, vefalıların bu dünyada kalmadığını dile getirir ve bundan ötürü dostlardan ve zamanın bozukluğundan yakınır.

3.1.2. Nasihat Konusunu Ele Alan Kasideler

İncelediğimiz mesnevilerde nasihat konusunu ele alan kasidelere iki mesnevide rastlanmıştır. Bunlardan biri 1069-1070 yıllarında yazılan ve nasihat vadisinde ilk eser olan Kutadgu Bilig’tir. Bu mesnevide nasihat konulu bir kaside bulunmaktadır. İkinci eser, Mürîdî tarafından 14. yüzyılın sonunda yazılan Pend-i Ricâl adlı mesnevide yer almaktadır. Burada nasihatı konu edinen üç kaside yer almaktadır. Nasihat konusunda yazılan kasideleri tablolastırmak mümkündür:

Mesnevinin Adı ve Yazarı	Kasidenin Adı	Söyleyen Kişi	Beyit Sayısı	Kasidenin Vezni	Sayfa Numarası	Beyit Numarası
Kutadgu Bilig (Yusuf Hâs Hacib	Kıtab İdisi Yusuf Uluğ Hacib Öziñge Pend Birür	Yusuf Has Hacib	41	feûlün feûlün feûlün feûlün	1082- 1089 ⁸	6605-6645.
Pend-i Rical (Mürîdî)	Kaşîde-i Düvâzdeh İmâm	Mürîdî	19	mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün	421-423 ⁹	2638-2656
Pend-i Rical (Mürîdî)	Kaşîde	Mürîdî	20	mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün	456-458 ¹⁰	2933-2952
Pend-i Rical	Kaşîde	Mürîdî	23	mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün	495-497 ¹¹	3284-3306

⁸ Reşit Rahmeti Arat, **Kutadgu Bilig**, s. 1082-189.

⁹ Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, Akademi Kitabevi, İzmir, 2005, s. 421-423.

¹⁰ Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, s. 456-458.

¹¹ Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, 95-97.

3.1.2.1. Kutadgu Bilig (Yusuf Hâs Hacib)

Bu mesnevideki nasihat konulu kaside “Kıtab İdisi Yusuf Uluğ Hacıb Öziñge Pend Birür” başlığını taşımaktadır. Mesnevinin 6605-6645. beyitleri arasında yer alır. Aruzun fe’ûlün fe’ûlün fe’ûlün fe’ûlün vezniyle yazılmış olan bu kaside kırk bir beyittir. Bahsi geçen kaside aşağıdadır:

Kıtab İdisi Yusuf Uluğ Hacıb Öziñge Pend Birür

Bilig bil özünğke orun kıl töre

Bilig bilse özke idi berk tura

Biligsiz yürek til negüke yarar

Bilig birle suv teg kamuğka yara

3 Neçe bildiñg erse taķı bir tile

Biligli tegir kör tilekke sora

Bilir men tise sen biligdin yıraķ

Biligsizke sandıñg biligli ara

Bilig bir teñgiz ol uçı yok tüpi

Neçe suv kötürgey semürgük sora

6 Bu bilgiñg bile öz başıñg tezgınür

Bilümez özünğni özünğde yıra

Bilig bil kişı bol beğütgil özünğ

Ya yılķı atañgıl kişıde yıra

Biliglig yazılmaz sağınçın tğğk
Biligsiz sevinçin kğler şatğura

- 9 Bilig bilse şadğun şalı şatğurar
Biligsiz sıgun sen ağnap yora

Biliglig kişeldi turup yğğrmez
Biligsiz yorır kğr tilekin sğre

Ay bilge kişeldiñg biligsiz yorır
Biligsiz kişelse kişenin bura

- 12 Elig sundum uş men biligni tilep
Sözğ sözke tizdim şaşurdum ura

Keyik tağı kğrdğm bu tğrkçe sözğ
Anı akru tuttum yağurdum ara

Sıkadım sevittim kğngğl birdi terk
Tağı ma belingler birerde yire

- 15 Sunup tutmışımça eğerdim sözğ
Kelğ birdi ötrğ yıpan bura

Kğni sözledim söz irig hem açığ
Kğni sözni yğđgen uğuşluğ ere

Oqıqlıka artuq ağır kelmesün
Özüm ‘uzri qoldum aç hem yora

- 18 Köni sözde taştın sözüg söz time
Köni egri farkı örüngli qara

Yıl altmış iki erdi tört yüz bile
Bu söz sözledim men tutup can süre

Tükel on sekiz ayda aydım bu söz
Öqürdüm adırdım söz evdip tire

- 21 Yağım tü çiçek teg yıdı kin burar
Ötündüm men itnü tükettim tura

Sözüg kim tüketür neçe sözlese
Aqa tınmaz erter bulaklar ara

Ay yusuf kerek sözni sözle köni
Kereksiz sözüg kizle qılğa qora

- 24 Öküş sözlediñg söz suvı barماسun
Öküş sözke yalqar bu yalñguq ire

Inançsız ajun kılkı irsel yayıg
Uquşluğ özindin yırağ tur yıra

Sen emdi yapuŝtuŋg bu dünyaya berk
Qatıqlan köŋgöl mundın üzgil bura

27 İmin bolma dünyaya artuq imin
Bayatqa sıgıŋıl qatıq yalvara

Öküş halqını ıdtı bu irsel ajun
Köni yolda azdı kişi keç köre

Saŋga ma itindi bezenip küler
Ayı sevme azraqqına qatgura

30 Neçe dünya yigli ajun begleri
Ölüm tuttı bardı közi telmire

Yigitlik yava boldı isiz künüm
Tüker bu tiriglik ökün qadgura

Neçe miŋg yaşasa ahır ölgülüg
Neçe tirse dünya qalır arqara

33 Saŋga oq sıgındım bayat sen küdez
Bu gaflet usındın mini odgura

Uvutsuz quluŋg men yazuqum telim
Tüzünlük seniŋdin kelür belgüre

Saᅇga yazdı sindin küredi özüm
Bu kün sıᅇnu keldim saᅇga yalvara

36 Negüke mandıᅇg aya muᅇgluᅇ öz
ᅘayuᅇa tayandıᅇg körür köz köre

Yoluᅇg tüzgil emdi yonᅇuᅇg köni
Özüᅇg iki ajunda bulᅇıl töre

Sevinᅇin süzülmüş bu dünya bütün
Munı ᅇoᅇ taᅇı bir ajunᅇa köre

39 Tiliᅇg tıᅇ boᅇuz yıᅇ uᅇıma öküᅇ
Közüᅇg yum ᅇulaᅇ tu bir inᅇin tura

Ya rab yarlıᅇaᅇıl ᅇamuᅇ mü'miniᅇ
Telim rahmetiᅇgdin tükel turᅇura

Tegür savᅇımızka tümen miᅇg selam
Tözü tört işiᅇge taᅇı ertüre¹²

Bu kasidede kendisine nasihatta bulunan Hâcib, şiir boyunca da bilgiyi över ve bilgili ile bilgisiz arasındaki farkları sıralar. Daha sonra kendisinin bilgiye el uzattığını ve söze söz katarak eser yazdığını söyleyen şair, Türkçe söz söylemeyi yabani geyik gibi görüp onu yavaş yavaş kendisine yaklaştırdığını dile getirir ve doğru sözün acılıᅇını, ama akıllı insanın buna tahammül edeceᅇini, doğru söz ile eğri

¹² Reşit Rahmeti Arat, **Kutadgu Bilig**, s. 1082-1089.

söz arasındaki farkın siyah ve beyaz kadar bariz olduğunu söyler. Eserini on sekiz ayda söyleyip yazdığını belirten şair, bu sözlerin kokusunu miske benzetir ve insanların yararına sunar. Daha sonra dünyanın vefasızlığından bahsedip insanların ona çok bağlanmamasını, dünyadan ve dünya nimetlerinden yüz çevirmelerini öğütler. Dünyanın geçiciliğini, insanların sonunda bey de olsalar duaya muhtaç şekilde öleceklerini söyler ve günahlarının affı için Allah’a sığınır, gaflet uykusundan uyanmak için dua eder. Allah’ın bütün kullarını, müminleri affetmesi için yalvaran Yusuf Has Hâcib, şiirini Peygamber Efendimiz’e ve Dört Halife’ye selam ile bitirir ve onlardan ayrılmamak, onlarla bulunmak için Allah’a yalvarır.

3.1.2.2. Pend-i Rical (Mürîdî)

Mürîdî tarafından 14. yüzyılın sonu 15. yüzyılın başında yazıldığı düşünülen Pend-i Rical mesnevisinde dört kaside vardır. Bunların üçünde nasihat konusu işlenmiştir. Mesnevide yer alan kasideler, şairin bölümlere ayırdığı mesnevisinin bölüm sonlarında bulunmaktadır. Mürîdî, eserinin bölüm bitimlerinde nasihatla bulunur ve bu nasihatlerden sonra bazen şiirlere yer verir. Mesnevinin 16, 17 ve 19. bölümlerinin sonunda nasihat konusunu işleyen kasidelerin yer aldığını görmekteyiz. Her üç kaside de aruzun mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün vezniyle yazılmıştır.

3.1.2.2.1. Birinci Kaside

Pend-i Rical mesnevisinde bulunan ve nasihat konusunu işleyen ilk kaside “Kaşîde-i Dûvâzdeh İmâm” (On İki İmam Kasidesi) başlığını taşır. On dokuz beyitten meydana gelmektedir. Mesnevinin 2638-2656. beyitleri arasında ve “El-Meclisü’s-Sâdis ‘Aşere” (On Altıncı Meclis) başlığını taşıyan 16. bölümünde bulunmaktadır. Bu bölümde işlenen konu dünya malının dünyada kaldığı, geçici olduğu fikridir. Bahsi geçen şiir, musammat kaside olup aşağıya alınmıştır.

Kaşîde-i Dûvâzdeh İmâm

Eyâ gâfil gönül gözin uyargıl hâb-ı gafletden

Nazar kı l ‘ âlem içinde ne ‘ âşıklar olur pinhân

Ṭarîḳat yirleri küllî niçün olmadılar belli

Çağır her vaḳtde ḥâzırdır irişir derdiñe dermân

- 3 Ḥaḳuñ ‘ âşık kulu oldur hemân sen nefsüñi öldür
Ṭarîḳ-ı Ḥaḳ igen yoldur görürseñ ḳamusı yeksân

Heman sen kendü nefsüñ bil delüli uşluludur il
Beḳâ milkin temennâ kı l ki “küllü men ‘ aleyhâ fân”

N’idersin bu fenâ milki gidersin ḳoyuban belki
Temâşâ kı l ki bu ḥalkı eger ‘ ârifiseñ iy cân

- 6 Kimi zâhid kimi derviş kimi gönlin Ḥaḳa virmiş
Niçeler kendüzin görmiş kiminüñ mişlidür ḥayvân

Kimisi ‘ izz ü câh ister kimi dir kim dizar göster
Kimisi cennete ‘ âşık dilerler ḥür-ıla rızvân

Kim ider ‘ âlemi ıslah heman kendüñi kı l iflâḥ
Gözetme kimsenüñ ‘ aybın ki kı lma kimseye bühtân

- 9 Heman sen kendü nefsüñ gör şaḳın kimseyi ḥor tutma
Añup ağla günâhıñ ṭur idüben gözlerüñ giryân

Mürîdi pendüñe bende olur mı nefsüñ eyyâmda

Vefā umma bu zindanda irişdi āhire devrān

Eyā ġāfil añar mısın varacaġuñ yiri āhir

Ƙara topraġda a'zāñı yise gerek yılan ıyan

12 Eger Munkir Nekir iy can gelürse ne ılasın sen

Ƙılursa ra'dvār ħamle añā cān bula mı dermān

Eger her kiřinüñ gökden gelürse bitisi uçup

Senüñ aġ mı yaħud ara niçe geliser iy insān

'Ameller vezn olunduġda n'idesin hiç bilür misin

Gide 'aġluñ ile uřsuñ irişmez kimseden dermān

15 Münādiler nidā idüp oluñ mümtāz dinildükde

Ƙıluban āh-ıla feryad maġāmuñ ola mı nīrān

Yaħud řāz u beřāretle ġirüben cennet-i 'Adne

Ĥurīler nāz u řīveyle şala ol boynuña iy cān

İdersin zevġ u 'işretler irişe dürlü ni'metler

Ƙadeħ ellerde şerbetler segirdişe gele vildān

18 İlāhī sen nařīb eyle cemālüñ dār-ı firdevsde

Ĥabībüne řarīn eyle anuñla sürelim devrān

Bize ħıřmuñ yüzin dutma elā iy raħmeti oġ řāh

Esirge hâlümüze bak umarsuz ‘afv-ıla ğufrân¹³

Kaside, “12 İmam Kasidesi” başlığını taşımakla beraber daha çok nasihat içeriklidir. Kasidenin Mürîdî’nin ağzından söylendiğini görmekteyiz. Mürîdî, “Ey gafil gönül, gaflet uykusundan uyan!” diyerek söze başlamaktadır. Şair, bu şiirde gerçek Allah âşıklarının nefislerini öldürdüklerini, ârif kişinin bu fani dünya malına aldanmayıp bunları bırakıp dünyayı seyretmesi gerektiğini, kiminin bu dünyada şan, şöhret, makam, mevki istediğini; kiminin de cennete âşık olduğunu söyler ve sonra insanlara seslenerek “Sen kendi nefsinı gör, kimseyi hor görme, günahlarını düşünüp ağla” diye nasihatta bulunur. Dünyayı bir zindana benzeten şair, bu dünyadan vefa ummamayı öğütler ve öldükten sonra kabirde Münker ile Nekir meleklerin hesap soracağını, gökten inen amel defterlerinin ak ve kara gelebileceğini, ameller sayılınca insanın çaresiz kalacağını, aklın gideceğini, cennete gidenlerin ise mutlu olacaklarını hatırlatır. Daha sonra Allah’tan Hz. Muhammed’e komşu olmayı, Allah’ın cemâlini cennette görebilmeyi diler ve Allah’ın mağfiretini umar.

3.1.2.2.2. İkinci Kaside

Pend-i Rical’deki ikinci nasihat konulu kaside, “Kāşîde” başlığıyla verilmiştir. Bu kaside, mesnevinin “El Meclisü’n-Sâbi’ ‘Aşere” başlığını taşıyan 17. bölümünde 2933-2952. beyitleri arasında yer alır. Aşağıya aldığımız bu kaside yirmi beyittir.

Kāşîde

Gel iy cān isteyen cānān eger ister-iseñ dermān
Ki hālî olmayup bir an okıyup zıkr-ile evrād

Koyup aduñı şanuñı viresin ‘âşka cānuñı
Yile vir hānumānuñı gönül şehrini kıl ābād

¹³ Atabey Kılıç, *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi*, s. 421-423, V. 84a-85a.

3 Saña bir gün ecel ire kamu defterlerüñ düre
Kefen tonlarını şara kalur mülk ü menâl evlâd

Giresin yalunuz sine saña anda su'al dine
Gelimezsın çıkup yine ne deñlü idesin feryâd

Güneşe döymeyen tenler karışa toprağa anlar
Yiye yılan u çıyanlar çürüye maḥv ola ecsâd

6 Yatasın yalunuz anda kefenler ğark olup kıanda
Eger sulṭân eger bende olalar bu işe münkâd

Bulısar kamu itdüğün biliser hep unutduğın
Fenâda pîşe tuttuğın bilür ümmî veger zühhâd

Bilürsin bâķi kıalmazsın gidersin girü gelmezsin
Meger kim anı bilmezsin kıanı Fir'avn kıanı Şeddâd

9 Gözüñi aç gözüñi aç olursuñ bir pula muḥâc
Bulımazsın yarın minhac eger itdün-ise ifsâd

Gözün bu dünyaya doymaz niçeler nuşḥ ide uymaz
Geçer 'ömrün saña güymeze 'aceb ider misin hiç yâd

Ki dünyâ yüzüne güler neler kııldı daḥı neler
Apañsuzın yire çalar işidür siḥr-ile şayyâd

12 Bilür misin n'ola iy cān iriše āhire devrān
Tola bu yir yüzi efgān yine Hāḡ eyleye īcād

Kiminūñ yüzi ola aḡ ḡatı aḡsen ola berrāḡ
Kiminūñ gözleri azraḡ çü Hāḡdan eyledi ilḡād

Kimi gözsüz kimi dilsüz kim ayaksuz kimi elsüz
'Aceb nice olavuz biz 'ināyet eylegil heyhād

15 Hīsāb eyleyeler ol gün nice 'āḡıl ola mecnun
Tola gözler cigerler ḡūn olalar bu işe mu' tād

Ki her teşvişleri anda bula ḡaşr olıcaḡ anda
Kimi nār-ı cehennemde yanısar odlara ber-dād

Niceler ḡamm u miḡnetde niceler āḡ u firḡatde
Niceler şād cennetde ki Hāḡ "lā-yuḡlifı'l-mī'ād"

18 İlāḡī sen 'ināyet ḡıl bize fazluñ hidāyet ḡıl
Teraḡḡum it şefā'at ḡıl 'iḡāb eyleme ḡıl āzād

Mürīdī mücrimūñ cürmin ḡudāyā raḡm idüp 'afv it
Şırāt-ı müstaḡimūñden idesin luḡf idüp irşād

İrişdür fazluñı bunda teraḡḡī eylesün dinde

Ṭaleb kılsun seni sende iriše sem'ine nun şad¹⁴

Mürîdî şiirde; insanlara adını, sanını, evini barkını terk edip canı âşka vererek gönül şehrini bayındır hale getirmeyi öğütlemektedir. İnsanların bir gün öleceğini, kefen giyip malını mülkünü, çocuklarını bu dünyada bırakacaklarını hatırlatır ve feryatların o zaman fayda etmeyeceğini söyler. Sultanların, kölelerin ölünce aynı olacaklarını dile getiren şair, mezarda yalnız yatacağımızı söyler ve bu dünyada gözün doymayacağını, ömrün bir gün biteceğini, öldükten sonra aklın mecnun olacağını anlatır. Bir önceki kasidesinde olduğu gibi sözü yine Allah'a dua ederek bitirir. Allah'tan yardım, şefa'at dileyen ve günahlarının bağışlanmasını isteyen Mürîdî; Sırat Köprüsü'nden geçmeyi ve dinde ilerlemeyi dilemektedir.

3.1.2.2.3. Üçüncü Kaside

Pend-i Rical'de nasihat konusunun işlendiği son kaside, “Kaşîde” başlığı ile verilmiştir ve mesnevinin “El-Meclisü't-Tâsi' ‘Aşere” adını taşıyan 19. bölümün sonunda yer almaktadır. 3284-3306. beyitleri arasında bulunmaktadır. Bu musammat kaside yirmi üç beyittir ve aşağıdadır:

Kaşîde

Seher vaktinde dur âh it elâ iy ma'rifet kânı

Dola alb  n evi p  r-nur gide ref' ola ulm  n  

  ri   c  nu  a bir nur ıla mesr  r i    n p  r-n  r

G  z  n g      n ola ma'mur g  rine n  r-ı S  bh  n  

3 Gel iy c  n iste c  n  n   sever z  r   ki c  n anı

Fid   ıl yolına c  n   bulursın derde derm  n  

¹⁴ Atabey Kılı  , M  r  d   ve Pend-i Ric  l Mesnevisi, s. 456-458, V. 88a-87a.

Seven ol Şāh-ı Kevneyni cihānda n'ider ünsini
Tola yaş-ıla 'ayneyni idüp zār-ıla giryānı

Budur lāyık olan merde bırağa cānı ol derde
Yanup dāyim şehirlerde ide āh-ıla efgānı

6 Kulum demek baña kandan velīkin dilerem senden
Ki riḥlet idicek bundan muşallat kılma şeytānı

İricek 'ömrüm āḥire giricek bunda zāhire
Cevab Münkir ü Nekire virem mi iy kerem kānı

Benüm kōrkum budur bunda yaluñuz mı kalam sinde
Ki mūnis eylegil anda 'amel-şālihle īmānı

9 Ki ba' ş olcağaz ol gün nice 'ākıl ola mecnūn
Dola gözler cigarler ḥun göricegez o devrānı

Dökile yir yirin evrak gele şāḥibine muṭlaḳ
Yemīne vir bize yā Ḥaḳḳ o dem defterle dīvānı

Eger şimāline ire bakup mücrim anı göre
Başını taşlara ura döküben gözleri kanı

12 Eger yemīnine gele bakıp mü'min anı bile
Şu deñlü şādmān ola ki dil vaşf idemez anı

Çekile vezn ola a'mâl 'aceb niçe olısar hâl
Ki zerre zerre her bir hâl bula şerri vü ihsânı

Münâdiler nidâ ide baķ imdi anda feryâda
'Atâlar eylegil i'tâ bize ol günde feyzânî

15 İlâhî sen bizi şâd it ki ol gün lutf-ıla yâd it
Hayırlar yâd u âbâd it hey iki âlemün Hânı
Şırâta sûreler halkı niçeler görmeye belki
Olup miskîn cinân milki maķâm-ı ravza rızvânı
Yüriye seyr ide anda ki gönli dileye ķanda
Olup ķapusına bende cinânun hûr u ğılmânı

18 Şular kim olalar mücrim necat bulmaz olur maķrûm
Yidügi içdügi zaķkum caķîme düşüre anı
Yanalar tımuda bunlar harîr atlas geyen tenler
Üşüp ilan u çıyanlar yiyüp devr ide tiz anı
Eñ evvel ķurtılan anda ola kırķ biñ yıl ezmânda
Necat bula o nîrânda irişüp lutf-ı Raķmânî

21 İlâhî n'eyleyem Mevlâ bilürsin hâcetüm a' lâ
Cinânun içre şâd eyle bize dîzârun erzânî

Velâkin rahmetüñ key çok aña hadd-ile gâyet yok

Ne hâcetdür demek iy Hâk bilürsin sırr-ı insânı

Mürîdi müznibüñ iy şah dün ü gün ağlar ider âh

Vir anuñ maşşudın Allah ki maḥrûm eyleme anı¹⁵

Mürîdî'nin ağzından söylenen kasidede şair; insanlara seslenerek asıl sevgiliyi istemelerini, derde derman bulmak için onun uğrunda canı feda etmek gerektiğini öğütler. Şair; Allah'ı sevenlerin dünyada arkadaşına ihtiyaç duymadıklarını, onların gözlerinin yaşlarla dolduğunu, merde yakışanın sevgili uğrunda canı derde salıp ah u figan etmek olduğunu söyler. Daha sonra öldükten sonra hesap verememe korkusunu dile getiren şair; ahiret günü aklın gideceğini, gökten amel defterlerinin inip sahiplerini bulacağını, günahkar olanların başlarını taşlara vurup ağlayacaklarını, günahsızların mutluluğunu ise tarif edemeyeceğini anlatır ve Allah'a dua ederek kasidesine son verir.

İki mesnevideki dört kasidede ortak nasihat konusu dünyanın geçiciliğidir. Kutadgu Bilig'de şair; hem kendisine hem de insanlara nasihatta bulunarak bu dünyanın geçiciliğini, vefasızlığını, doğru sözün acı olduğunu ama akıllı kişinin buna tahammül edebileceğini anlatır ve insanların gaflet uykusundan uyanmalarını ister.

Pend-i Rical'de bulunan üç kasidede de durum değişmemektedir. Mürîdî, bu kasidelerde insanların dünya malına kanmamalarını, insanların ahiret gününü düşünüp tedbir almalarını öğütler. Birinci kasidede tıpkı Hâcîp gibi insanlara seslenir ve insanların gaflet uykusundan uyanmalarını ister. Dünya malının dünyada kaldığını, gerçek Allah âşıklarının nefislerini öldürdüğünü söyler ve kimseyi hor görmemeyi öğütler. İkinci kasidede gönlü bir şehre benzetir ve onu bayındır hale getirmeyi öğütler. Yine dünyanın faniliğini, sultanların da kölelerin de öleceğini hatırlatır ve insan gözünün doyumsuzluğunu anlatır. Son kasidede insanlara asıl sevgiliyi istemelerini öğütler. Allah'ı sevenlerin bu dünyada başka arkadaşına ihtiyaç

¹⁵ Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, s. 495-497, V. 107a-97b.

duymayacaklarını, sevgili uğrunda can verilmesinin gerektiğini söyler ve öldükten sonra hesap verme korkusunun varlığını insanlara hatırlatır.

Buna göre incelediğimiz mesnevilerde nasihata yer veren kasideler genel olarak dünyanın geçiciliğini ve dünya malına aldanmamayı dile getirirler.

3.1.3. Övgü Konusunu Ele Alan Kasideler

İncelediğimiz dönemde Anadolu'da Türk edebiyatı içinde övgü konusunu işleyen kasidelere yer veren iki mesnevi bulunmaktadır. Bu mesnevilerde övgüyü ele alan iki kaside yer almaktadır. Bunlardan biri Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye adlı eserinde, diğeri ise Mürîdî'nin Pend-i Ricâl'inde bulunmaktadır.

3.1.3.1. Menâkıbu'l-Kudsiyye ve Menâsibi'l-Ünsiyye (Elvan Çelebi)

Elvan Çelebi tarafından kaleme alınan Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye adlı mesnevide bulunan kaside kırk üç beyittir ve fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün vezniyledir. Başlığı olmayan bu kasidenin konusu Allahu Teala'dır. Mesnevinin 1739-1780. beyitleri arasında yer alan bu kaside aşağıdadır:

Ol kerîm ü 'alîm ü ol sübhân
Ol kadîm ü raḥim ü ol raḥmân

Diledi çün bu 'âlemi yarada
Ḳudreti zâhir ola kendü 'ayân

3 Kendüye kendü kıldı nâz evvel
Kendüzi kıldı kendüye iḥsân

Kendüzi 'ışk kendüzi ma'şûḳ

Kendüzi derd kendüzi dermân

Ne şebîh ü nazîr ne hemtâ

Ne şerîk ü vezîr ü ne der-bân

6 Kâf u ñundan kıopardı pes bir sâz

Ol sâza sâz vardı ‘aql u revân

‘Aql u nefis ü cevâhir-i ‘ulvî

Geldi cümle zühûra kevn ü mekân

Ger şevâbit durur veger seyyâr

Ger mevâhîd durur veger erkân

9 Uşbularda hûlâşa-i maķşûd

Hemçü insân-dîdedür insân

Âdemî câmi’-i şıfat durur

Âdemîden göründi ol cânân

Âdemî şûretini şûretine

Kıldı mânend ol ulu sübhân

12 Hâbere a‘azz’ Allahu te‘âlâ sübhân

Halaķa âdeme ‘adâ şûretihi

Hüsnini kıldı ‘ışkına ma’sûķ

‘Işkıını kıldı ‘āleme sulṭān

‘İlm-i evvelde vü ‘ilm-i āḥirde

Ādemī ber-güzīde-i yezdān

- 15 Ādemī mazḥar-ı celāl ü cemāl
Ādemī muzḥir-i yaḳīn ü gümān

Ādemī bir nefesde biñ mi‘rāc

Ḥāşıl itdi irādet-i Ḥannān

Bir ü on bir ü yüz bir ü biñ bir

Bu biri ādemī bil iy ḥayvān

- 18 Bu mecāz ol ḥaḳīkate begdeş
Kim diye kim degül bir on bürhān

Ortada ḥaşvdur kalan a’dād

Görinüdür neye gerek bürhān

Ādemī nūn bāyıkāt çü kāf

Kāf nūndan degül midür hem-kān

- 21 Kāf u nūn ortasında fark-ı ‘azīm
Birisi şābit ü birisi lerzān

Feyezān fāyiz ü aña ḳābil

Âdemîdür bu ortada iy cân

Toğdı toğadur evvel ü âhir
Kâf-tâ-kâf gün nûrî yek-sân

24 İlle her âdem âdemî olmaz
Her hâcer la‘l her giyâh mercân

Qudretin zâhir itmeğe ‘âlem
Yaraduptur Hudâ-yı ‘âlemiyân

Kendüyi zâhir itmeğe âdem
Yaradupdur hemân Hudâ-yı cihân

27 Âdemî kim durur dise sâyil
Kim diyesin baña di iy fettân

Uşbu hey’et ki görünür zâhir
Bende vü sende şundağı ebdân

Âdemîden ‘ibâret uşbu mıdur
Hâşâ lillah degül meger ki nişân

30 Âdemî her ki yildi bildi Hâkı
Âdemîden görindi ol Mennân

Hod haqîkat cihân kamu zerre

Âdemî şol güneş gibi tâbân

Âdemî şol durur kim evşâfiñ

Mülke ta'rîf eyledi Furķân

- 33 Enbiyâ evliyâ hem âdemdür
Her birine dinildi pîr ü cüvân

İlle kim ol 'Alî-yi bî-hem-tâ

Kendüyi kıldı ortada penhân

Mâ remeyt iz-remeyt anı çaķar

Tâ biline bu hüküm ü bu fermân

- 36 Üküş uzatma sözi sözi getür
Âdemî âdemî bilür Elvân

İy Hüdâ-yı kerîm ü ferd ü vedûd

Bize sen vir sa'âdet-i merdân

Bu menâķıb ki bunda 'arz oldu

Dile geldi yekân yekân aķrân

- 39 Cedd-i 'alâ vü cedd-i esfelde
Kimse ķalmadı ķılmadı cevlân

Hâzret-i Şeyhî vü fezâyilini

Bu menâkıb kıılır ‘ayân u beyân

Yidi yüz altmışı Resûl-i emîn

Hicretinden çü sürdi geşdi zemân

42 Bir nice günde âhire yitdi

Bu tevârih hûn-ı hatt-ı hûbân

Âferîn âferîn bu ‘ışk erine

Cân u gönül fidî vü ten kurban¹⁶ (s. 192-195, V. 99b-101b)

Elvan Çelebi’nin ağzından söylenen kırk üç beyitlik kasidede önce Allah’ın methi yapılmaktadır. “O kerim, alim, sübhan, kadim, rahman ve rahim olan Allah; kendisinin ve kudretinin bilinmesini istediği için bu alemi yarattı”, diyerek söze başlayan Elvan Çelebi, onun hem aşk hem maşuk, hem dert hem derman olduğunu, eşinin, benzerinin ve ortağının bulunmadığını söyler. Sonra Allah’ın dünyayı, insanı yarattığını ve Allah’ın kendi aşkını âleme sultan kıldığını ifade eden şair; Allah’ın insana bahşettiği niteliklerden bahseder. Daha sonrasında “Sözü çok uzatma, insanı insan bilir” diyerek kendisine seslenen Elvan Çelebi; Allah’a dua ederek saadet ister ve yazdığı eser hakkında kısa bir bilgi verir.

3.1.3.2. Pend-i Rical (Mürîdî)

Mürîdî’nin nasihat konulu Pend-i Rical mesnevisinde yer alan dört kasideden biri övgüye yer verir. Bu kaside “Kaşîde-i Dûvâzdeh İmâm” başlığı ile verilmiştir. Ancak bu kasidenin başlığı her ne kadar On İki İmam’ın methi gibi görülse de Mürîdî şiirinde sadece On İki İmam’ı övmemiştir. Ayrıca Allah, Hz. Muhammed ve

¹⁶ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi’nin Menâkıb-nâme’si”, s.192-195. Mertol Tulum, **Tarihi Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu’l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 577-585.

Dört Halife'nin övgüsüne de yer vermiştir. Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün vezniyle yazılan bu kaside, otuz dört beyit olup mesnevinin 2604-2637. beyitleri arasında yer almaktadır. Kaside, yirmi bir meclisten oluşan mesnevinin “El-Meclisü's-Sâdis” başlığını taşıyan 16. bölümünde yer almaktadır. Bazı bentleri musammat olarak yazılan kaside aşağıya alınmıştır.

Kaşîde-i Düvâzdeh İmâm

Elâ iy ma'den-i ma'nâ kulağıñ aç uyargıl cân
Tefekkür kıl anı dâyim nice Sübhandur ol sulţân

Yir ü gök içre ne kim var kamu hükminde kabz u bast
İdüp birliğine ikrâr olurlar hükmine fermân

- 3 Kadîmdür Kâdir ü Kâhir 'Alîmdür Bâtın u zâhir
Aña yok evvel ü âhîr Ta'âlallah zehî Sübhân

Habîbi kim Muhammeddür işi hayr u hidâyetdür
Kamuya ol eb u ceddür anuñdur dîn-ile imân

Geyürdi hil'at-i “Levlak” “Le-‘amruk” tâcı başına
Yir ü gök bu toköz eflâk olur her dem aña seyrân

- 6 Yüzine “Ve'd-đuhâ” diyüp kelâmı içre öğdi Hâk
Şacı “Ve'l-Leyl izâ yağşâ” melekler hüsnine hayrân

Anuñ sünnetini tutmak bu mürde cismüne cândur
Anı sevmek eyâ miskin olur dertlerüne dermân

Anı sevmek Hâkı sevmek gibidür añağıl iy cân

Sevũn diyü buyurđı Hâķ işitgil ne didi Kır'ân

- 9 Severin dir anı çokdur ki biñde birisi yokdur
Kim ol peygâ-ber-i Hâķdur yolına terk idegör cân

Anuñ aşhâbını sevmek heman kendüyi sevmekdür
Kamusını ber-â-ber tut ki kılma birini noķşân

Eger kim Şiddıķuñ şıdķı çekilüp vezn olunsaydı
Kamu hâķuñ 'amelinden ağır geleydi ol inan

- 12 'Ömer 'adl-ıla hâķimdür beyân-ı şer'i ol kıldı
Giricek ol dine didi niçün biz oluruz pinhân

Hayâ hilm-ile bil anda nihâyet buldı key añla
Feşâhatla belâgatda tilâvet ehlidür 'Oşmân

'Alî lutf-ı Hudâdur bil anuñ vaşfin idemez dil
Hezâran biñ hezâran yıl iderse vaşfinı tıbyân

- 15 Çü Şiddıķ şıdķ-ıla meşhur 'Ömerdür 'adl-ıla pür-nür
Pes 'Oşmân 'ilm-ile ma'mur sehvâvet kânıdur Merdân

'Alî cismüm 'Ömer rûhum vü Şiddıķ şıdķuma beñzer
Sever Kır'ânı ol canla ki şan 'aķlum-durur 'Oşmân

Benem şehri didi 'ilmüñ 'Alîdür kâpusı anuñ

Divarları ‘Ömer ‘Osmân ki Şiddik şakfıdır iy cân

- 18 Pes örtüsüz divâr olmaz divarsuz h d kapu olmaz
 apusuz burca girilmez ne de l  idesin seyr n

Res l  n sırrına ma rem Eb bekr-idi evvelde
Girü   ir vef tında yirine eyledi sult n

Eger so numda peyg m-ber geleydi bu cih n içre
Didi ‘Ömer olaydı bil giderdi küfr-ile t gy n

- 21 Yir   gök ehli hep  amu benimle fa r ider cümle
Benüm fa rum didi budur g yeg m oldu ı ‘Osm n

 f t n  amu göklerde mu avver k ldu ı Allah
 ay   grendiler andan melekler  amusu yeks n

Mu ammed “la m ke la m ” ‘Al    nında y d itdi
Mu  tild r m c hidd r bu  irk ehline ol her  n

- 24 Didi kim n r-ı ‘aynımdur  asanumdur   seyn md r
Nübüvvet b  ına t    melek r   ret  ins n

 m me’l-m ’min n ol   h sa’ det burcına bir m h
Ki ez nesl-i Res lullah ki Zeyne’l-‘ bid n ol h n

Mu ammed B  ıra g  l m t la m  dur  u resme kim

Mu‘aṭṭar kıldı cân mülkin şanasın sünbül ü reyḥân

- 27 Reh-berüm Ca’fer-i Şâdık kim oldur Ḥaḳḳ-ıla nâṭık
Fedâ kıl yolına cânı revân olsun gözüñden ḳan

Kim oldur ma’den-i ma’nâ Musâ Kâzım-durur ya’nî
Ṭarîḳat ehline Server ḥavâric münkire düşmân

‘Alî a‘lâ-durur iy can sa’âdet mülkine sulṭân
Musâ Rızâ riyâzetde ḥaḳîḳat baḥrına ‘ummân

- 30 Muḥammed kim Taḳî dîrler aña keşf oldı hep sırlar
Taḳîdür dest-gîr dîrler ḥiṭâb eyleyicek Sübhân

İmam ‘Askeridür hoş siz idüñ ‘aşḳına zehri nûş
Buları sevmeyen câhil ne dîn añlar ne ḥod erkân

Sa’âdet bâğına bülbül anuñdur Zü’l-feḳar Düldül
‘Alî neslidür anı bil olısar Mehdi’nüñ devrân

- 33 Bular dînüñ çerâğıdur diyüpdür “nûrun ‘alâ nûr”
Bilür ḳamusını cümle ṭarîḳat gözleyen merdân

Eger ‘aşıḳ-ısañ iy dost yiter bir dōst ile bir post
Ṭarîḳat içre olma süst vir imdi cânuñı ḳurbân¹⁷

¹⁷ Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, s. 417-421.

Mürîdî, kasidesinde önce Allah'ı daha sonra Hz. Muhammed'i konu alır ve över. Hz. Muhammed'in güzelliğini ve onu sevmenin dertlere deva olduğunu hatta Allah'ı sevmek gibi olduğunu söyler. Hz. Muhammed'in ümmetini sevmenin de Hz. Muhammed'i sevmekle bir olduğunu ve onların hiçbirini birbirinden ayrı tutmamak gerektiğini dile getirir ve sonrasında Dört Halife'yi ve On İki İmam' över.

İncelediğimiz mesnevilerde övgü konusuna yer veren iki mesnevi bulunmaktadır. Bunların biri Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l-Kudsiyye adlı eseri, diğeri ise Mürîdî'nin Pend-i Rical'idir. Menâkıb-nâme'de bulunan kasidede Allah'ın övgüsü yapılmaktadır. Pend-i Ricâl'de ise Allah'ın övgüsü ile birlikte Hz. Muhammed'in, Dört Halife'nin ve On İki İmam'ın övgüsüne yer verilmiştir.

3.2. GAZELLER VE NAZIMLAR

Kelime anlamı olarak aşktan bahsetmek, kadınlarla âşıkane konuşmak, sohbet etmek¹⁸ anlamına gelen gazel aynı zamanda edebiyatımızda çok sevilmiş ve kullanılmış olan bir nazım şeklinin adıdır.

Bir nazım şekli olarak baktığımızda ise gazel, matla olarak adlandırdığımız ilk beyti kendi arasında kafiyeli yani musarra olan ve sonraki beyitlerin ikinci mısraları birinci beyit ile kafiyeli olan (aa xa xa...), genellikle aşk, kadın, şarap konularının işlendiği, beyit sayısının genellikle 5-15 arasında değiştiği bir nazım şeklinin adıdır.

Genellikle aşk konusunu ele alan gazel nazım şekli; gazelde işlenen konuya göre rindâne gazel, âşıkâne gazel, hikemî gazel, ârifâne gazel, şûhâne gazel gibi adlar alabilmektedir. Gazelin musarra olan ilk beytine matla, şairin mahlasının bulunduğu son beytine ise makta adı verilir. Matladan sonra gelen beyit hüsn-i matla adını, maktadan önce gelen beyit ise hüsn-i makta adını alır. Beyit sayısı genellikle 5-15 arasında olmasına karşın 5 beyitten az olan ve 15 beyitten fazla olan gazeller de

¹⁸ Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü, Kafiye**, 3F Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 47.

bulunmaktadır. Beyit sayısı 5'ten az olan gazellere nâ-tamâm gazel, beyit sayısı 15'ten fazla olan gazellere de gazel-i mutavvel denir.

Gazel, Arap edebiyatı kaynaklıdır. İlk örneklerine Arap edebiyatında rastladığımız gazel, başlangıçta müstakil bir nazım şekli olmayıp kasideler içinde yer almaktaydı. Kasidelerin genellikle nesib, teşbib bölümlerinde bulunduklarından bir dönem divanlarda gazellerin bulunduğu bölümün nesib olarak adlandırıldığını da belirtmek gerekir.¹⁹

Gazelin bir nazım şekli olarak edebiyatta yerini alması İran edebiyatında Rûdekî ile gerçekleşir. Mevlana Divan-ı Kebir'inde, Sultan Veled Divan'ında Farsça gazeller yazarlar. Gazel alanında Hâfız-ı Şîrâzî, Şevket, Tebrîzî, Molla Câmî gibi büyük şairler yetiştiren İran edebiyatı bu yönüyle Türk edebiyatını da etkiler.

Türk edebiyatında gazel nazım şekli ile yazılan ilk şiir, Ahmet Fakih'e aittir. Ahmet Fakih ile başlayan bu süreç; Hoca Dehhânî, Şeyyad Hamza, Kadı Burhaneddin, Seyyid Nesimi, Ahmedî gibi şairlerle 15. yüzyıla ulaşır. Edebiyatımıza girdiği 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar çok sevilen ve çok kullanılan gazel nazım şekli, 19. yüzyılda eskiyi devam ettiren şairler tarafından sürdürülür.

Asıl araştırmamız mesnevilerde bulunan gazeller olduğundan gazel konusu üzerinde çok durulmamış, kısa bir bilgi vermekle yetinilmiştir.²⁰

Bu açıdan bakıldığında ilk mesnevi olan Kutadgu Bilig'den başlanarak 14. yüzyılın sonuna kadar yazılan eserlerden ulaşabildiğimiz toplamda 52 mesnevinin 22'sinde gazel nazım tarzıyla şiirlerin olduğunu gördük. Bunları gazel sayılarını, mesnevilerin yazılış tarihlerini göz önünde bulundurarak aşağıdaki şekilde tablolastırdık.

¹⁹ Bkz: Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 54.

²⁰ Daha fazla bilgi için bkz: İsmail Habib Sevrük, **Edebiyat Bilgileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942, s. 102-111; Hikmet İlaydın, **Türk Edebiyatında Nazım**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1964, s. 104-105; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sevinç Basımevi, Ankara, 1983, s. 104-122; Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, Birlik Yayın Kooperatifi Yayınları, Ankara, 1985, s. 17-35; Fahir İz, **Eski Türk Edebiyatında Nazım**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, I. Cilt, Ankara, 1995, s. 2-128; 440; Muallim Naci, **İstılâhât-ı Edebiyye**, haz. Yekta Saraç, Risale Basın-Yayın, İstanbul, 1996, s. 47-67; Haluk İpekten, "Gazel", **DİA**, C. 13, İstanbul, 1996, s. 440-442; M.A. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, 3F Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 47-67.

	MESNEVİNİN ADI	MÜELLİFİ	YAZILIŞ TARİHİ/YÜZYILI	İÇERDİĞİ GAZEL SAYISI
1	Kitābu Evsāfı Mesācidi’ş-Şerīfe	Ahmet Fakih	13. yüzyılın birinci yarısı	3
2	Garib-nāme	Âşık Paşa	1329/1330	1
3	Süheyl ü Nev-Bahār	Hoca Mes’ûd	1350	15
4	Menākıbū’l-Kudsiyye fi- Menāsibi’l-Ünsiyye	Elvan Çelebi	1358/1359	22
5	Maktel-i Hüseyin	Şâdi Meddah	1362	24
6	Kıssa-i Yūsuf	Erzurumlu Darîr	1367	21
7	Destân-ı Varka vü Gülşah	Yusufî	1368	9
8	Mîhr ü Vefa	Ümmi İsâ	1372/1373	3
9	Ḥurşîd-nāme	Şeyhoğlu Mustafa	1387	22
10	Ferah-name	Kemaloğlu	1387/1389	12
11	İskender-nāme	Ahmedî	1390	6

12	İşk-nâme	Mehmed	1397/1398	26
13	Yusuf u Züleyha	Süle Fakih	13. yüzyılın sonu 14. yüzyılın başı	21
14	Nasihatname	Süleyman Penâhî	14	2
15	Destan-ı Hatun	?	14	1
16	Fatıma Destanı	?	14	1
17	Dastan-ı Ahmet Harami	?	14	1
18	Cumhur-name	Tursun Fakı	14	1
19	Gazavat-ı Resulullah	Tursun Fakı	14	1
20	Kıssa-i Umman Cengidür	Tursun Fakı	14	1
21	Pend-i Rical	Mürîdî	14. yüzyılın sonu 15. yüzyılın başı	3
22	Vefat-ı Hazreti Muhammed Aleyhis- selam	Şeyyâd Hamza	14	3

Çalışmamızda bu gazeller, mesnevilerin konuları ve yazılış tarihleri göz önünde bulundurularak ele alınıp açıklanacaktır. Gazeller önce konuları bakımından

tasnif edilecek ve tasnif edilen bu gazeller açıklanırken mesnevilerin kronolojik sırası göz önüne alınacaktır.

Genel itibariyle Türk edebiyatında konuları bakımından âşıkane, rindane, hikemi gibi gazel türleri olmakla beraber biz gazelleri konuları bakımından tasnif ederken bu ayrımı kullanmadık. Ele aldığımız mesneviler konu bakımından çeşit çeşit oldukları için bilinen tasnifin dışına çıktık. Çünkü alışlagelen ve bilinen tasnif dışında kalan gazellerin varlığı buna mani oldu. Böylece elden geçirilen mesnevilerdeki gazelleri dikkate alarak sınıflandırmaya çalıştık. Ancak bilinen tasnifin içine giren gazelleri de göz önüne aldık ve ayrımı yaparken ağır basan konuya dikkat edip bir sınıflandırma yaptık. Buna göre başlangıcından 15. yüzyıla kadar Türk edebiyatında bulunan mesnevilerdeki gazelleri konuları bakımından 10 grupta toplayabiliriz:

1. Övgü konulu gazeller
2. Nasihat konulu gazeller
3. Âşk, âşık, mâşuk konulu gazeller
4. Hasret, ayrılık, veda konulu gazeller
5. Şikayet, yakınma, hayıflanma, pişmanlık konulu gazeller
6. Mesneviyi açıklayan, özetleyen gazeller
7. Yardım, istek, arzu konulu gazeller
8. Tevekkül konulu gazeller
9. Dua, beddua, şükür konulu gazeller
10. Naat konulu gazeller

3.2.1. Övgü Konulu Gazeller

Övgü konusunun şairlerde yer edinmesi çok eskilere dayanır. İsmail Durmuş, bu yer edinişin insanlık tarihi kadar eski olduğunu dile getirir. Övgü, edebiyatta daha çok methiye kelimesiyle bilinir. Şairlerin genellikle kabilelerini, bazen da kendilerini

tehdit ve tehlikelerden korumak amacıyla devlet başkanlarına hitaben nazmettikleri özür beyanı, af ve merhamet dileyen şiirler en eski methiyeler olarak bilinir.²¹

Müstakil olarak methiye konusunu ele alan şiirler bulunmakla beraber fahr, mersiye, hamâse, gazel, hamriyyât gibi türlerin temelinde de medih vardır.²²

Türk edebiyatında övgü denildiğinde ilk akla gelen nazım şekli kasidedir fakat bu konunun kıta, terci-bend, gazel gibi pek çok nazım şeklinde de işlendiği görülmektedir. Halk edebiyatında da koşmanın bir türü olan güzellemelerde ve koçaklamalarda övgü konusu ele alınmıştır.

Ele aldığımız mesneviler içerisinde övgü konulu şiire yer veren ilk eser Ahmet Fakih'in Kitabı Evsâfî Mesâcidi'ş-Şerîfe'sidir. Burada yer alan ve "Medh-i Kuds" başlığını taşıyan 15 beyitlik kaside ve 7 beyitlik gazel, İslam sonrası Türk edebiyatında yazılan ilk övgü şiirleridir. İki şiirde de şehir övgüsü bulunmaktadır.

İncelediğimiz zaman dilimi içerisinde övgü konusuna yer veren sekiz mesnevinin varlığını gördük. Bu sekiz mesnevide övgü, methiye konusunu ele alan 31 gazel bulunmaktadır. Övgü konulu gazele sayıca en çok yer veren mesnevi Elvan Çelebi tarafından kaleme alınan Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye'de bulunmaktadır. Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye'de bu konu ile ilgili 18 gazel tespit ettik. Övgü konulu gazelleri şu şekilde tabloştırmak mümkündür:

²¹ İsmail Durmuş, "Methiye", **DİA**, s. 406.

²² İsmail Durmuş, "Methiye", **DİA**, s. 406.

Mesnevinin Adı ve Yazarı	Gazelin Adı	Söyleyen Kişi	Beyit Sayısı	Gazelin Vezni	Beyit Numarası
Kitabu Evsâfı Mesâcidi'ş-Şerîfe (Elvan Çelebi)	Medh-i Kuds	Ahmet Fakih	15	7+7=14'lik hece ölçüsü	340-354
Kitabu Evsâfı Mesâcidi'ş-Şerîfe (Elvan Çelebi)	Medh-i Kuds	Ahmet Fakih	7	7+7=14'lik hece ölçüsü	355-361
Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye	- (Birinci Gazel)	Elvan Çelebi	23	fâilâtün mefâîlün fâilün	1012-1034
Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye	Gazel der-münâcât (İkinci Gazel)	Elvan Çelebi	15	fâilâtün mefâîlün fâilün	1576-1589
Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye	(Üçüncü Gazel)	Elvan Çelebi	16	fâilâtün mefâîlün fâilün	1590-1605
Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye	“Fî târih-i vefâtihi raḥmetullahi ‘aleyh (Dördüncü Gazel)	Elvan Çelebi	14	fâilâtün mefâîlün fâilün	1804-1817
Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye	(Beşinci Gazel)	Elvan Çelebi	23	fâilâtün mefâîlün fâilün	1831-1853

Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (Altıncı Gazel)	Elvan Çelebi	8	fâilâtün mefâîlün fâilün	1855- 1861
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (Yedinci Gazel)	Elvan Çelebi	15	fâilâtün mefâîlün fâilün	1862- 1876
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (Sekizinci Gazel)	Elvan Çelebi	6	fâilâtün mefâîlün fâilün	1877- 1882
Menākıb-nāme	- (Dokuzuncu Gazel)	Elvan Çelebi	13	fâilâtün mefâîlün fâilün	1883- 1895
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (Onuncu Gazel)	Elvan Çelebi	6	fâilâtün mefâîlün fâilün	1896- 1901
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (On Birinci Gazel)	Elvan Çelebi	23	fâilâtün mefâîlün fâilün	1902- 1924
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (On İkinci Gazel)	Elvan Çelebi	5	fâilâtün mefâîlün fâilün	1925- 1929
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (On Üçüncü Gazel)	Elvan Çelebi	13	fâilâtün mefâîlün fâilün	1930- 1942

Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (On Dördüncü Gazel)	Elvan Çelebi	17	fâilâtün mefâîlün fâilün	1943- 1959
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (On Beşinci Gazel)	Elvan Çelebi	16	fâilâtün mefâîlün fâilün	1960- 1975
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (On Altıncı Gazel)	Elvan Çelebi	7	fâilâtün mefâîlün fâilün	1976- 1982
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (On Yedinci Gazel)	Elvan Çelebi	9	fâilâtün mefâîlün fâilün	1983- 1991
Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	- (On Sekizinci Gazel)	Elvan Çelebi	13	fâilâtün mefâîlün fâilün	2052- 2064
Maktel-i Hüseyin	Şi'r-i Goften-i Hurr-i Şehîd-i Kerbelâ	Şâdi Meddah	7	fâilâtün fâilâtün fâilün	1267- 1273
Maktel-i Hüseyin	Şi'r-i İmâm Hüseyin (‘aleyhi’s- selâm)	Şâdi Meddah	7	fâilâtün fâilâtün fâilün	1339- 1345
Maktel-i Hüseyin	Şi'r-i İmâm Hüseyin (‘aleyhi’s-	Şâdi Meddah	11	fâilâtün fâilâtün fâilün	2028- 2038

	selām)				
Kıssa-i Yūsuf	Şi'r-i Sâkı	Saki	5	fâilâtün fâilâtün fâilün	991-995.
Hurşid-nâme	Der-Cemāl-i Hurşid Pedereş Mütehayyir ü Hayrân Geşte- Şud	-	10	mefâilün mefâilün feûlün	961-975
Hurşid-nâme	Şi'r Hândan-i Âzād Der- Meclis-i Ferahşād	Azad	7	mefā'îlün mefā'îlün mefā'îlün mefā'îlün	1824- 1830
Ferah-name	Şi'r Goftan-i Tuccār Berāyi Melik Eyhevür"	Tüccar	6	mefâilün mefâilün feûlün	297-302
Ferah-name	Şi'r Goften Ber-Şıfat-ı Duhterân-ı Pâdişāh	-	5	mefâilün mefâilün feûlün	939-943
Ferah-name	Şi'r Goften u Çavm-i Melik Ber Vech-i Medh"	Melik'in kavmi	5	mef'ûlün mefâilün feûlün	2701- 2705

Ferah-name	Şi'r Goften-i Şamed Berāy-ı Sultān-ı Mışr"	'Abdü's -Samed	4	mef'ûlû mefâilün feûlün	2811- 2814
Vefât-ı Hazreti Muham- med 'Aleyhis-selâm	-	-	8	mefâilün mefâilün fâilâtün fâ'lün	342-349
Yusuf u Züleyha	Şi'r-i Y'kûb Peygamber 'Aleyhi's- selâm	Hz. Yakub	5	fâilâtün fâilâtün fâilün	471-475
Yusuf u Züleyha	Şi'r-i Faķī	Süle Fakıh	7	fâilâtün fâilâtün fâilün	872-878
Yusuf u Züleyha	Şi'r-i Tevhîd Hikâyet-i Yūsuf şiddik 'aleyhi's- selâm" başlığını	Süle Fakıh	6	fâilâtün fâilâtün fâilün	2696- 2701
Yusuf u Züleyha	Şi'r	Süle Fakıh	7	fâilâtün fâilâtün fâilün	2840- 2846

3.2.1.1. Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’ş-Şerîfe (Ahmet Fakih)

Ahmet Fakih tarafından kaleme alınan ve kutsal yerleri anlatan bu mesnevide övgü konulu iki gazel bulunmaktadır.

3.2.1.1.1. *Birinci Gazel*

Mesnevide 340-354. beyitler arasında yer alan ve “Medh-i Kuds” başlığını taşıyan gazel, on beş beyitten oluşmakta olup aruzun müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün vezniyle yazılmıştır. Ahmet Fakih, bu gazeli “Fî Zikri Vasfî’ş-Şâmi’l-Mübârek” adlı bölümden sonra verir. Bu bölümde Şam şehrinin niteliklerini anlatan ve öven şair, ayrıca okuyucuya öğütler de verir ve dünyanın geçici olduğunu dile getirir. Bu gazel, bilindiği kadarıyla Türk edebiyatında şehir konusunu işleyen ilk gazel olup musammattır.

Fakih, gazelde bulunduğu yerleri ziyaret etmeyi nasip eden Allah’a şükrederek konuya girer. Lütfun da ihsanın da cömertliğin de Allah’a ait olduğunu belirten Ahmet Fakih, on sekiz bin alemin onun rahmetiyle dolu olduğunu, onun kullarına birçok nimetler verdiğini, Hz. Muhammed’in onun emriyle Mekke’den Aksa’ya geldiğini söyledikten sonra Kudüs’te kılınan namaz hakkında bilgi verir ve bu şehrin faziletlerinin saymakla bitmeyeceğini ifade ederek gazelini bitirir.

Medh-i Kuds

Her dem şükür ol Allâha kıldı bize ‘inâyeti

Kereminden naşîb itdi bu mübârek ziyâreti

Luţf anuñdur cûd anuñ ihsañ anuñ

On sekiz biñ ‘âlem anuñ içi tolu rahmeti

3 Ol bir yüce Sübhân durur ‘atâsı çok sultân durur

Kullarına rahman durur (ki) virmiş dürlü ni’meti

Ḥabîbine emir kıılır Mekkedden Akşâya gelür

Enbiyâlar şaf şaf olur andar anda imâmeti

Her kim Kudsde namâz kılar her birisi biş yüz olur

Bir kavilde on biñ olur elli biñ dur (ur) gâyeti

- 6 Mü'ezzinler şalâ ider mü'minler Akşâya gider
Pâzişâhum yardım ider şaklarlar şavm u şalâtı

Evvel Mâlikîler kılar dönüben Akşâya gelür

Çun Şahrada temâm olur durur ider ziyâreti

Yüzlerin sürür kademe tevbe kılarlar nedeme

Ol Nebîyyü'l-mükerreme getürürler şalavâtı

- 9 Şahrâ altına girürler imâme yirin görürler
Yüzlerin yire sürür(ler) Hâka kılarlar secdeti

Güruh güruh huccâc gelür minâreye yüzün sürür

Göricegez hayrân olur ol şerif kubbe Şahreti

Hicaz kılarlar döneler maşudlarına ireler

Çun Kudsden haber şoralar âh idüp kıla hasreti

- 12 Cennet cehennem tamu Kudsde bellü yiri kamu
Bunı bilür hâş u 'âmu sâbit olmışdur âyeti

Terâzû sırat kırla halâyık anda dirile

Ḥazrete ḥisab virile zāhir ola maḥfiyyeti

Ḥaḳ Ḥalabum luṭf işleye ḥabībine bağışlaya

Ol ki sevmezdi suçlaya ta biline celāleti

15 Miskin Fakih ne söylesün fazlın nice şerḥ eylesün

Ol enbiyālar kıblesin pāzişāh ider midḥati²³

3.2.1.1.2. İkinci Gazel

Eserdeki övgü konulu ikinci gazel, Kudüs'ün övgüsü hakkında yazılmıştır. Mesnevinin 355-361. beyitleri arasında yazılan bu gazel, yedi beyittir ve “Medḥ-i Ḳuds” başlığını taşımaktadır. 7+7=14'lük hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Bizzat yazarın ağzından söylenen/yazılan bu gazel, şehir övgüsünü içermektedir. Ahmet Fakih; Kudüs'ü Allah'ın nazargahı, Süleyman'ın mührü olarak niteledikten sonra oranın Hz. Muhammed'in Miraç'a yükseldiği yer olduğunu ve bu şehrin Hz. Muhammed'in ümmetine layık olduğunu, onlara yaraştığını söyleyerek onu yeryüzünün temeli olarak tarif eder, nitelendirir. Daha sonraki beyitlerde de Kudüs şehrini övmeye devam eden Ahmet Fakih, “Miskinlik ile gelün Ḥakuñ Ḳudsını görün” diyerek insanları Kudüs'ü görmeye davet etmektedir.

Medḥ-i Ḳuds

Var bu cihân içinde ḥazret-i sayvân-ı Ḳuds

Allahuñ nazargāhı mühr-i Süleymânı Ḳuds

Ḳudsdür miskinler ḥaccı Muştafānuñ mi'râcı

Ümmet-i Muḥammede eyledi erzāni Ḳuds

²³ Hasibe Mazıoğlu, *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's-Şerîfe*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974, s.42-43, V. 17a-18b.

3 udsdür yirüñ bünyâzı Ha olur anda âzî
Yarınğı gün açılur defter u dîvân-ı uds

Allahuñ nazargâhı derleyüp şular aar
Dört yanı ayır emen mişâl-i cenneti uds

Dünyânuñ âhirinde Ha udsnı gizleye
Halâyıklar söyleşüp eydeler kim anı uds

6 İsteyüp bulmayalar âh idüp ağlayalar
Halâyıguñ gözinden kim ola penhâni uds

Miskinlik ile gelüñ Hakuñ udsnı görüñ
Ne maâm durur bilüñ azret-i sayvân-ı uds²⁴

3.2.1.2. Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye (Elvan Çelebi)

Elvan Çelebi tarafından kaleme alınan bu mesnevide yirmi iki gazel vardır. Bunların on sekizi övgü konusunu işlemektedir. Şair bu gazellerin hepsinde aruzun fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün veznini kullanmıştır. Gazellerin beyit sayıları ise 5-23 arasında değişmektedir. Mesnevideki üç gazel dışında gazellerin özel başlıkları bulunmamaktadır.

3.2.1.2.1. Birinci Gazel

Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye'deki ilk gazel, yirmi üç beyittir ve Muhlis Paşa için söylenmiştir. Muhlis Paşa, Baba İlyas'ın küçük oğludur ve Baba

²⁴ Hasibe Mazıoğlu, *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-Şerîfe*, s. 43-44, V. 18b-19a.

İlyas'ın yolundan yürür. Sultan Gıyaseddin onu öldürmeye çalışır, fakat bunu başaramayınca ona anlaşmayı teklif eder. Muhlis Paşa bu teklifi kabul etmez ve yolunun Hak yolu olduğunu söyler. Aradan yedi gün geçtikten sonra Sultan Gıyaseddin ölür. Daha sonra mesnevide on beş beyitlik bir fasıl bölümüne yer verilir.

Fasıl bölümünden sonra mesnevinin ilk gazeli verilir. Şiir; Muhlis Paşa'yı öven, onun hünerlerinden bahseden bir şiiirdir. Halk elif'ten bâ okurken bâ'dan elifi okuduğu söylenen Muhlis, bu dünyada hiç günah işlemeyişiyle de dikkat çekmektedir. Bu şiir, edebiyatımızda insan övgüsünde yazılan ilk gazel gibi görünür. Mesnevinin 1012-1034. beyitleri arasında bulunan gazel, aşağıdadır.

Ol kamu derdlere devâ Muḥliş

Ol kamu renclere şifâ Muḥliş

Ḳılmadı bir nefes bu 'âlemde

Şol Muḥammed gibi Ḥatâ Muḥliş

3 Nefsiçün bir nefes 'ayân u nihân

Urmadı kimseye şalâ Muḥliş

Muḥliş ol kâr-ḥâne-i ḳudret

Târû-yı derd-i cānehâ Muḥliş

Muḥliş u Muḥliş u Muḥlişdür

'Âlim-i 'ilm-i 'âlemâ Muḥliş

6 Kerbelâ bir kez oldı 'âlemde

Gördi on yedi Kerbelâ Muḥliş

Yol içinde temâmet-i ḥalkâ

Ḥālîşen muḥlişen şafâ Muḥliş

Ḥalk bâ oqıdı elifden lîk
Elifi bâdan oqıyan Muḥliş

- 9 Nedür âyineden murâd u merâm
Ya'ni bâdan elif bekâ Muḥliş

Qalmadı bir gedâ bu 'âlemde
Kim aña çıkmadı Ḥudâ Muḥliş

Nokta-ı bâ ki mişl-i vaḥdetdür
Bâ elif gibi Muḥlişa Muḥliş

- 12 İbtidâ intihâ çıkar ne 'aceb
İntihâsuzdur ibtidâ Muḥliş

Çün mükerrerrem durur benî âdem
Urdı bu menzile binâ Muḥliş

Saňa Allah didi şenâ'-ı sezâ
Kim durur kılmaya şenâ Muḥliş

- 15 Kim saňa irmedi ḥaḳa irmez
İy hümâyûn u iy hümâ Muḥliş

Her nefes dir idi bize tevķî'

Hasbiyallah rabbenā Muḥliş²⁵

İşigünde kemîne kemden kem
Çün kim Elvan'dur iy Paşa Muḥliş

18 Elini dut ki düşdi ayakda
Koma yoluında mübtelā Muḥliş

Devlet-i sermed evvel ü āḥir
Sensin aña iy pādişā Muḥliş

Her luṭfuñ üküş 'ināyetüñ bî-hād
Koma yolında ibtilā Muḥliş

21 Bir nefes olmasun cüdā senden
Kılma senden anı cüdā Muḥliş

'Ālimü'l-ğayb ve's-şehāde bilür
Nice 'āşıkdur ol sanā Muḥliş

Biñde bir vaşfuñı muḥāl demek
Kim diye māh u sâlihā Muḥliş²⁶

²⁵ Bu beyit Ümit Tokatlı'nın eserinde 1027. beyit olarak alınırken Mertol Tulum'un neşrinde 1019. beyit olarak gösterilmiştir. Bkz: Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiye Üzerinde Bir Deneme**, s. 417; Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s.120.

²⁶ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 118-120, V. 59a-60a. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiye Üzerinde Bir Deneme**, s. 415-419.

3.2.1.2.2. İkinci Gazel

Mesnevinin 1576-1589. beyitleri arasında yer alan bu gazel, “Ėazel der-münacāt” başlığını taşımaktadır. On beş beyitten oluşmaktadır.

Allah’ın övgüsüne yer veren gazel, bir hitap ile başlamaktadır. Elvan Çelebi “Ey gizli şeyleri bilen bilgili hükümdar, ey tek kahredici, mülk sahibi” diyerek Allah’ın sıfatlarıyla Allah’a seslenmektedir. İkinci beyitte de Allah’ın isimlerinden Rabb, Kuddûs, Vâcid, Mâcid, Hayy, Kayyûm, Kâdir ve Cebbâr’ı sıralayan Elvan Çelebi; bu alemdeki tüm envarın Allah’ın varlığını apaçık ortaya koyduğunu, tüm varlıkların Allah’a ait olduğunu ve ona müptela kaldığımızı ifade eder. 8-11. beyitleri Farsça yazan şair, bunlarda ve bunlardan sonraki beyitlerde de övgüye devam eder ve mülemma olan son beyitte Allah’ın, rahmetini kendilerinden esirgememesi için duada bulunur. Aşağıya aldığımız bu gazel, münacattır.

Ėazel der-münacāt

İy Hüdâ-vend-i ‘âlimü’l-esrâr
Mâlike’l-mülk vâhide’l-Ėahhâr

Rabb u Ėuddûs u vâcid ü mâcid
Ėayy u Ėayyûm u Ėâdir ü Cebbâr

3 ‘Âlimü’s-sırrı ve’l-Ėalfıyyâti
Saña rûşen bu cümlegi envâr

Cümle varlık senüñdür iy Allah
Mübtelâ Ėalmışuz bize tîmâr

Fazluñ üküşdür iy Ėerîm ü rağîm
RaĖmetüñden Ėanî şîğâr u kibâr

- 6 Bu muş̣ibet ki cānı yandurdı
Cümle varlığı kıldı zār u nizār
- Ġark ıduķ raḥmete şafā içre
Şarf olurdı vefāya leyl ü nehār
- İy hoşā ān zemān bī-teklīf
İy hoşā an zamān bā-miķdār
- 9 İy hoşā ān zamān pūr-rāḥat
İy hoşā ān zamān-ı bī-azār
- İy hoşā ān zamān ki ender-dil
Ġayr-ı dil-dār kes ne bud deyyār
- ‘Āķibet ān-çi ḥast gerd-i felek
Ne tüvān kerd bā-felek bīg-ār
- 12 Bāṭın u zāḥir evvel ü āḥir
Birligüñe getürürüz iķrār
- Biz faķīr ü ḥakīr neyse senüñ
Sen kerīmsin kerem kıl ey settār
- Zerre-i derd derdi şey’lillah

Ol ulu rah̄metũn dirĩġ medār²⁷

3.2.1.2.3. Üçüncü Gazel

Menâkıbu'l-Kudsiyye'nin 1590-1605. beyitleri arasında bulunan ve on altı beyitten oluşan bu gazelin özel bir başlığı bulunmamaktadır. Elvan Çelebi, bu gazelde babası Âşık Paşa'yı övmektedir. Âşık Paşa için matla beytinde “ Ey beden ve canı bahşış veren, âşıkların cananlarının canı olan âşık” şeklinde hitap eden Elvan Çelebi, gazel boyunca onun meziyetlerinden bahseder ve çeşitli yönlerden onu över.

İy ‘aṭā-bahş ü cism ü cān ‘āşık

Cān-ı cānān-ı ‘āşıkān ‘āşık

Saṇa beñzer saṇa naẓīr ü hemāl

Görmedi hīç ins ü cān ‘āşık

3 Bakmadın şunmadın gören irişen

Āşıkārā vü hem nihān ‘āşık

Min-ledün ‘ilmine şefīḳ ü refīḳ

‘Aybe-i ġayb ü ġayb-dān ‘āşık

‘Āşıka ‘ışḳ ‘āşık u ma’sūḳ

‘Āşıka ‘ışḳ çü ‘āşıkān ‘āşık

6 Kāf nūn gelmedin zuhūra henüz

Dinmedin lafz-u kūn fe’kān ‘āşık

²⁷ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si”, s. 176-177, V. 91a-91b. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 540-545.

Ḳādir-i ber-kemāl luṭfindan
Luṭf-ı Ḥaḳ gibi sāye-bān ‘āşık

Lem-yelid añla bil ve-lem-yüled
Bî-gümān ‘ışık bî-gümān ‘āşık

9 ‘İşık vaḥdet günine şems ü Żuḥā
Maṭla’ı maḳṭa’ı hemān ‘āşık

Noḳṭa-i vāhide muḥiṭ bu ‘ışık
Noḳṭa-i vācide mekān ‘āşık

Keşf-i esrā vu sırr-ı ev’ednā
Niceliğin kılan ‘ayān ‘āşık

12 ‘İşık-ıla ‘ışık içinde ‘ışık erine
Mü’nis ü yār u mihrü-bān ‘āşık

Hātif-i ḡayb eydür iy Elvān
Bî-nişān ‘ışık bā-nişān ‘āşık

Elīf ü vāv ü mīm maḥv durur
İ‘tibāriyledür beyān ‘āşık

15 ‘Āşıḳa ‘ışık āferīn besdür
Ne yaza ‘āşıḳa yanan ‘āşık

Gel bu ‘ışkdan haber duyanlara geç

Nice virdi revân revân ‘âşîk²⁸

3.2.1.2.4. Dördüncü Gazel

Mesnevinin 1804-1817. beyitleri arasında yer alan bu gazel, on dört beyitten oluşmaktadır. On dördüncü beyti Türkçe olan bu Farsça gazel, “ Fî târiḥ-i vefâtihi raḥmetullahi ‘aleyh” başlığını taşımaktadır. Baba İlyas’ın halifelerinden Fahreddin’in methi ve ölümü için yazılan bu manzume bir tarih şiiridir.

“Çü ze-târiḥ heft-şad u pençâh

Der güzeşt ü güzeşt âl sulṭân

Yâ’ u bâ ez-cumâdî-yel-âḥîr/

Rûz-ı cum’a ki ḥâlik-i sübhân”

beyitleriyle bu halifenin ölüm tarihi de verilmektedir.

Elvan Çelebi, gazelde Fahreddin’i şeyhülislam olarak zikreder ve onun din ile devletin övüncü olduğunu söyler. Sonra hem kendisinin hem de bu halifenin babasının veliliğini, bu halifenin hakikat ve iman sahibi olduğunu dile getirir. Daha sonraki beyitlerde Elvan Çelebi tarafından övülmeye devam edilen bu şahsın ölüm tarihi olan “Cuma 12 Cemaziyelâhir 750”²⁹ iki beyitle belirtilir.

Halife Fahreddin’in övgüsünü ve Farsça olarak ölüm tarihini içeren bu gazel aşağıdadır:

Fî târiḥ-i vefâtihi raḥmetullahi ‘aleyh

Şeyḥü’l-islâm fâḥr-i devlet ü dîn

²⁸ Ümit Tokatlı, “Elvân Çelebi’nin Menâkıb-nâmesi”, s. 177-179, V. 91b-92b. Mertol Tulum, **Tarihi Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu’l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 545-549.

²⁹ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi’nin Menâkıb-nâme’si”, s. XLVIII

Pādişāh-ı muḥabbet ü iḥsān

Hem velī būd hem velī-zāde

Şeh-süvār-ı ḥaḳīḳat u imān

3 ‘Āyime’s-sır ez-ū ne-dāşt dirīg

Ez-kamālāt āşıḳār u nihān

Şeyḫ-rā hem-dem ü nefes ü būd

Der-ḥaḳīḳat ne der-mecāz gümān

Der şerī’at çü-nūr der-dīde

Der ṭarīkat çü Zühre der-mīzān

6 Li’l-mene’l-mülk ḥande būd meger

Āyet-i küll ü men ‘aleyhā fān

Çü ze-tārīḫ heft-şad u pençāh

Der güzeşt ü güzeşt āl sulṭān

Yā’ u bā ez-cumādī-yel-āḫir

Rūz-ı cum’a ki ḥālīḳ-i sübhān

9 Dād-raḥmet sited ez-ū zaḥmet

Bere-hanīd īn cihān-ı cihān

Der cihān-ı beḳā girift maḳām

Dīn-i cihān fenā çü reft iy cān

Būd ū-rā mūrīd bes bisyār

Nīst kem-ter kemīne çü Elvan

12 Pādişāhā be-ḥürmet-i Fürqān

Be-revān-ı ġarīb-i mā bere-sān

Nefes-i pāk-ı ān-ı cūmerdān

Tā-büved ḥāḳ seken-i āb-ı revān

İy Ḥudā-yı kerīm ü ferd ü şamed

Bize vir bunlaruñla emn ü emān³⁰

3.2.1.2.5. Beşinci Gazel

Menâkıbu'l-Kudsiyye'de yer alan beşinci gazelin başlığı yoktur. Bu gazel, mesnevinin 1831-1853. beyitleri arasında yer alır ve yirmi üç beyitten oluşur. Gazelin konusu Baba İlyas'ın halifelerinden olan Şeyh Alay'ın methidir.

Şiir, Elvan Çelebi'nin ağzından söylenmiştir. Öncesinde Baba İlyas'ın çok halifesi olduğunu dile getiren Elvan Çelebi, bu halifelerin hepsini sayamayacağını ifade eder ve daha sonra birkaçı için şiir söyler. Bunlardan yirmi üç beyitlik bir gazeli de Şeyh Alay için söylemiştir. Elvan Çelebi; şiirinde bu dünyada Şeyh Alay'ı, fiziki ve manevi yönleriyle anlatır. Cengiz Han'ın bile bu halifeye kul olduğunu söyleyen şair, gazel boyunca Şeyh Alay'ın meziyetlerinden bahseder ve onu över.

Bir daḳı var ḥalīfe Şeyḫ Alay

³⁰ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si”, 198-199, V. 102b-103b. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 590-593.

Şöyle bil feyz fazl u luṭf-ı Hüdāy

Bir aña beñzer er bu ‘ālemde
Görmedi rāst-ḳadd bu çarḥ-ı dü-pāy

- 3 Ger diyem biñde bir kerāmātın
Dükene rüz hefte vü yıl u ay

Şöyle ḳul oldu aña Çingiz Ḥan
Zıkr idindi adın alay alay

Bu eren işigine ḳul olmak
Mogola şol sebebden oldu vāy

- 6 Her ki gördi yüzün işitdi sözün
Cümle ḳul oldu aña Türk u Hıṭāy

Ḳılmamış ola kimseye Feṭṭāḥ
Şöyle kim feth aña oldu ḳolay

Bu ḳamu mertebeyle Bābī gibi
Āh ururdı ki iy babay babay

- 9 Dīn yolında irādet-i Ḥaḳdan
Her nefes dostlarına ururdı şalay

Şol sebebden Mogol temām yüz yıl

Yolda gösterdiler şafâ vu vefây

Yüz temâm oldu karn geçdi temâm

Tahtlarına zevâl irdi vây

- 12 Kalmadı i'tikâd u şıdk u yarağ
Ba'd ez-în bunları dağı yoğa say

Bunları hizmete koşadı ulu

Kahşadı kullığında yoğsul u bay

Niçe kez Şeyh hazretinde bu söz

İşidüpdür bu 'âd u bâ-Rûm bay

- 15 Kim irâdet Hâkuñ ve'lîk Mogol
Hâce söziyle basdı Rûma pây

Şol sebebden bulupdı cümle Mogol

Devlet ü baht u tâc u müşk ü serây

Türk kalb oldu Türke karışdı

Ol sebebden-durur bu hûy-u-hây

- 18 Yine Hâkdan meger 'inâyet ire
Döke olca buları renc ü ri-bây

Yoğsa gelmez dağı şalâh u felâh

Özleri yüzleri çü kıar u çü kıay

Bu ulu maḥfilinde olsunlar

Çeng meşt ü beride bay çü nāy

21 Şûretâ ğâyib ü velî ma'nâ

Bu söze hem Alay eydür alay

Du'âsı müstecâbdur Ḥakk-ıla

Ola red bu du'â-y-ıla bu belây

Ola du'â müstecâb olduğı dem

Ref' olur şöyle bu renc ü 'anāy³¹

3.2.1.2.6. Altıncı Gazel

Mesnevinin 1854-1861. beyitleri arasında yer alan bu gazel, sekiz beyittir. Elvan Çelebi, Baba İlyas'ın halifelerinin çok olduğunu ve hepsini manzum olarak anlatamayacağını söyleyip Şeyh Eşref, 'Alışır, Şeyh 'Affân gibi bir kısmını manzum olarak anacağını söyler ve art arda gazellerde bunlara yer verir. Bazı halifeleri de mesnevi nazım şekliyle anar. Buradaki gazelinde halifelerden Şeyh Eşref'i överek anlatır. Mertliğin özü, takva ve zühdlük sahibi olarak nitelendirilen Şeyh Eşref'in Anadolu'ya gelmesiyle Konya'nın Ken'an şehrine benzediğini söyleyen Elvan Çelebi; çeşitli yönlerden Şeyh Eşref'i methetmektedir. Şeyh Eşref için yazılan gazel, aşağıdadır:

Şeyh Eşref ḥulâşa-i merdân

³¹ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 200-202, V.104b-105b. Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-"Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme* s. 597-601.

Ehl-i ٲakvā vu zühd ü keşf ü beyān

Nūr-ı ikbāl çehresinde anuñ

Balk urur hem-   m h der-seret n

- 3 *şeyh'i bir da ı görmedin bilen ol*
 *  nkim irdi v  eydür iy Sult n*³²

Kendü  obanu a es r   kan 

Geld n iy n r-ı çeşm-i ' lemy n

S ne perv z kılma a cübbe

  k kıldı v  derdine derm n

- 6 şeyh eyd ridi bize ev  t
 şeyh Eşref h l şa-i ins n

şalalu belg l  h l fe idi

 onya anuñ-ıla   n Ken' n

N r-ı kabır içre baş-ziy d olsun

Nice kim ola bu felek gerd n³³

³²  mit Tokatlı'nın üzerinde çalıştığı eserde bu beyit yoktur. Bkz. Mertol Tulum, **Tarih  Metin  alışmalarında Usul Men kubu'l-Kudsiyye  zerinde Bir Deneme**, s. 601, beyit 1856.

³³  mit Tokatlı, "Elvan  elebi'nin Men k b-n me'si", 202-203, V. 105b-106a . Mertol Tulum, **Tarih  Metin  alışmalarında Usul Men kubu'l-Kudsiyye  zerinde Bir Deneme**, s. 600-603.

3.2.1.2.7. Yedinci Gazel

Menākıbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye'de 1862-1876. beyitler arasında yer alan gazel, on beş beyitten oluşmaktadır. Elvan Çelebi ilk beyitte yine bir halifeden bahsedeceğini “Bir dağı var idi halife vü yār” ifadesiyle belirtir, fakat bu sefer hangi halifeden bahsettiğini ismen zikretmez. “Bir tane daha halife vardı” diyen Elvan Çelebi, bu halifenin Hak yolunda güzel işler yaptığını söyler. Sonraki beyitlerde de onu, yaptığı işlerden bahsederek över. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Bir dağı var idi halife vü yār
Hak yolunda hemîşe hoş girdār

İ'tikâdı vü şıdkı vü keremi
Pāk u şâfî vü lâ-nihāye şümār

3 ‘İlm-i bâtın naşib olmuş aña
Keşf kılmış Çalab aña esrār

Şeyhî hem bir dağı bilen oldur
Şûretâ görmedin zihî ikrār

Meşelâ ol zemân hâzret-i Şeyh
Atını ister ü olur seyyār

6 Bu ‘azîzüñ maķâmına uğrar
Diler andan güzër kıla iy yār

Kancaru yüz duta-rısa karşı
Görinür bir süvār nice süvār

Aña her ay hizmet eyler ay
Gün olur her gün aña hizmetgâr

- 9 Kâm u nâ-kâm irer biribirine
Alur iltür maķâmına nâ-çâr

Şeyh eyle buyurdi kim şûret
Şöyle bozğun ki bozdılar ahrâr

Bu ‘azîz ehl-i beytine kığırur
Tırma gel Paşam oğlı geldi zâr

- 12 Ne görem ehl-i beyt ser-tâ-ser
Yüz süre baş uru iriştî zâr³⁴

Yâzihi şol ki şart-ı hizmet var
Kaldı bunlar ki var olsunlar

Hak te’âlâ ğarîķ-i rahmetine
Kılsun anı hemîşe Ğarķın var

- 15 Şulehâ zikri rahmete irürür
Şunu çaķar bu lafz u bu güftâr³⁵

³⁴ Ümit Tokatlı’nın eserinde bu beyit yer almamaktadır. Bkz: Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu’l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 605, beyit 1873.

³⁵ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi’nin Menâkıb-nâme’si”, s. 203-204, V.106a-107a. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu’l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 603-607.

3.2.1.2.8. Sekizinci Gazel

Altı beyitten oluşan bu gazel mesnevinin 1877-1882. beyitleri arasında yer alır. Elvan Çelebi, bu gazelde Baba İlyas'ın halifelerinden olan 'Ali-şîr'i konu edinir ve onu seçilmiş bir Hak halifesi şeklinde över. Son beyitte de "Bu şafak, güneş doğdukça kabri nur ile dolsun" duasıyla gazeli sonlandırır. Bahsettiğimiz gazel aşağıdadır:

Bir daķı var idi ĥalîfe-i ĥaķ

Ber-güzîde yegâne-i muṭlaķ

Şeyḥ 'Alîşîr şîr şîr ü yakîn

A'lâm-ı ĥaķ afzâl u avnaķ

3 Tâ be-ahdi kim ol Çalab dostı

Şeyḥ lafzın gözet ĥalîfeye baķ

Buyurupdur bu şîr ĥaķında

Kim 'Alîşîr ḳal'amuzdur ĥaķ

Ḳal'ada genc bî-ḥisâb olur

Gencile buldılar bulan revnaķ

6 Nûr ṭolsun maķâmı ḳabr içre

Zâhir olduķça bu ṭulû' u şenaķ³⁶

³⁶ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 204-205, V. 107a. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 606-607.

3.2.1.2.9. Dokuzuncu Gazel

On üç beyitten oluşan bu gazel, mesnevinin 1883-1895. beyitleri arasındadır. Gazelde Baba İlyas'ın halifeleri zikredilmeye devam edilir. Elvan Çelebi bu halifenin de adının sekizinci gazelde -bir üstte verdiğimiz gazelde- olduğu gibi 'Ali-şîr olduğunu söyler. Herhalde Baba İlyas'ın 'Ali-şîr adında iki halifesi bulunmaktadır. Elvan Çelebi, bu gazelde bahsettiği halife 'Ali-şîr'in başından geçen hadiseleri anlatarak onun keramet sahibi biri olduğunu vurgulamak istemiştir. Bu halifeyi metheden gazel aşağıdadır:

Bir ḥalīfe yine bu adlu hem
Şöyle kılmış aña Kerīm kerem

İskilībden nemāz-ı şubḥ kılup
Basdı bunda vu basdı anda ḳadem

3 Gün toğınça yiğirmi vü üç yıl
Oldı bu ḥāl şarīḥ ne mübhem

Şeyḥe yüzün sürer yine irişür
Ṭayy-ı Ḥaḳdur velī olur dem dem

Bunça yıl irmeye uşanmaya ol
Māni' olmaya ḳavmuhāy u ḥaşem

6 Faẓl-ı Ḥaḳdur 'ināyet-i Allah
Anın oldı bular velī-yi ni'am

Bir gün eydür kim 'Alişircim

Kimiye varma togru geç bî-ğam

Uşbu rümmâl üzere sür anı

Ne saña ire vü ne ata elem

9 Aldı rümmâlî tâc idindi gider

İrdi ırmağa vu bulundu kem

Edebi ya'ni kim ri'âyet ider

Söz sıduğunu unıdur ol dem

Çün ulu hâzretine yine irer

Buyurur Şeyh kim iy kör-i düjem

12 Şol nefesde gözi işitmez olur

N'eylese çün kazâ durur mübrem

Ravzası nûr u pür-sürûr olsun

Devr kıldukça şâdî vü mâtem³⁷

3.2.1.2.10. Onuncu Gazel

Altı beyitten oluşan gazel, mesnevinin 1896-1901. beyitleri arasında yer alır. Elvan Çelebi'nin halifelerden birini övdüğü bu gazelde halifenin adı zikredilmemiştir. İsmi bilmediğimiz bu halifeye hem halkın hem de ileri gelenlerin itaat ettiği, bağlı oldukları dile getirilmiştir. Bu gazelin konusu da methiyedir ve gazel, aşağıdadır:

³⁷ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si”, s. 205-206, V. 107a-108a. Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, s. 606-611.

Var idi bir dağı ḥalīfe-i ḥōş
Maḥkūm idi aña ‘avām u ḥavās

Zāhirā naḥd-i ṭā’at u taḥvī
Bātına pūr-muḥabbet u iḥlās

3 Dünyā ḳahrından uşbu ‘ālemde
Kim var iy bekūm berāt-ı ḥalās

Şöyle irdi ışıkluya zaḥmet
Kim bulımadı hiç istiḥlās

Olmayınca fenā bu dost yolına
Ad adanmadılar ki ḥāşa’l-hās

6 Kendü odı yaḳar ışıklı çı
Yanar üç yüz bişik bile iy ḥās³⁸

3.2.1.2.11. On Birinci Gazel

Bu gazel, mesnevinin 1902-1924. beyitleri arasında yer alır ve yirmi üç beyitten oluşmaktadır. Gazel, Muhlis’in halifelerinden Şeyh ‘Affân için yazılmıştır. Hayırlı, yüzü kutlu olduğu söylenen Şeyh ‘Affân’ın vefa akşamının nuru, ışığı olduğu, temiz bir kalbi bulunduğu ifade edilmiştir. Diğer beyitlerde övülmeye devam edilen bu halifenin bulunduğu gazelin konusu methiyedir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

³⁸ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi’nin Menâkıb-nâme’si”, s. 206-207, V. 108a. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu’l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 610-611.

Bir daķı var idi huceste liķā
Nūr-ı şem' -i vefā vu şıdķ u şafā

Felek ançılaysın muhibb-i hāş
Bir daķı görmedi bi'hakķ-i Hüdā

3 Şeyh 'Affan halīfe-i muhlis
Ber-güzide-i miyāne-i hulefā

Bir avuç çāşinī bir enbārı
Satar u alur u bulur bahā

Baycū Rūmı kıldı çün tahtān
Ma'dīne vü bulakā irdi belā

6 Çıkdı kāfirden Argumaya kaçup
Şeyh 'Affān u cümlegi şulehā

Çün kadem basdı tağ kullesine
Hızr peygām-ber görünür aña

Eydür aña maķāmı beklesedüñ
Seni beklemeyemidük tağça

9 Kullesinden tağūñ dibine degin
Şöyle ğaltān revān çi dest çi pā

Göge bakup uğan diyen kâfir
Tañrığan kişisi durur dir ha

Ƙamçı boyınça halkı kırarken
Görür ikrâr getürür Şeyhe

12 Şeyhe turur düşer yüzini sürer
Dir ki ƙanum helâl ol durağa

Haƙ te'âlâ bu itlere anı
Gösterür hem-çünân ki şîr-i Hudâ

Ƙamusıyla gelür girür evine
Secde ƙılur işikte dir şâhâ

15 Tanuğ ol sen ger olmaya senden
Ben ƙula bir işâret-i a'lâ

Çıkmayam ben bu işiği adlab
Oturam u ƙılam du'â vu şenâ

Uşbu 'ahd üzre oturur bu şeyh
Ƙırk dört yıl ƙarşu ol nûra

18 Ƙırk bişinci yıl irişür Paşam
Uludan Paşama olur şalâ

Hem anuñ sırrına olur ma'lûm
Kim işâret Paşama kıldı Baba

Paşam alur anı maķâma gelür
Üç gün olur bular bile bunda

21 İy 'azîzler bu ne 'azîz vücûd
Kim bu 'izzetden irdi sulţâna

Niçe kim gökde seyr kıla güneş
Niçe kim kûţbı devr kıla sühâ

Niçe kim dilde dîne arz u semâ
Raķmet ü şad-hezar raķmet añâ³⁹

3.2.1.2.12. On İkinci Gazel

Beş beyitten oluşan bu gazel, mesnevinin 1925-1929. beyitleri arasında yer almaktadır. Burada bahsi geçen kişi, halifelerden Hâcî Mihmân'dır. Elvan Çelebi, bu halifenin çok sofı olduğunu söyleyerek gazele başlar. Daha sonra onun mükemmel olduğunu ve ibadet ettiğini söyler. Sonra Allah'a yakınlığını dile getirir ve halife için övgüye devam eder. Aşağıya aldığımız bu gazelin konusu, bir kişinin övgüsünü ele aldığı için methiyedir.

Hacı Mihmân ħalîfe-i zâhid
Bâri' ü müttekî vü hem 'âbid

Ĥacıya hem ulu şalâ virdi

³⁹ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 207-209, V. 108a-109b. Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiye Üzerinde Bir Deneme*, s. 610-617.

Hulefâ ortasında ol vâhid

- 3 Hacıyı kıldı Hâk tabîb-i kulûb
Ne ki Hâkdan olur idi vârid

Eşeri kim marîze irerdi
Raḥmet-i vâcid aña vu Mâcid

Vaşfı vu na'tı bî-hisâb durur
Ne kalem bildi ḥaqqı ne ḳâğıd⁴⁰

3.2.1.2.13. On Üçüncü Gazel

Gazel, mesnevinin 1930-1942. beyitleri arasında yer alır. On üç beyitten oluşmaktadır. Önceki gazelerde olduğu gibi halife övgüsüne bu gazelde de devam edildiği görülmektedir. Bu gazelde övülen halifenin adı Ebû-Bekir'dir. Elvan Çelebi; "Ebû-Bekir adında biri vardı, tek ve büyük olan Allah onu değerli kılmıştı", diyerek gazele başlar. Daha sonra da Allah'ın ona çok keramet verdiğini söyleyerek bunu örneklendirir. Bahsettiğimiz gazel aşağıdadır:

Bû-Bekir nâm var idi daḳı bir
Ḳılmış anı 'azîz ferd u kebîr

Cism-i çün Ḳuds pāk u pākîze
Resmi çün Ka'be bî-mişâl ü nazîr

- 3 Hâk te'âlâ aña kerâmâtı
Nice şunmuş bir aña biñden bir

⁴⁰ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 209, V. 109b. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 616-617.

Meşelā oturur idi geh geh
Kendü öñinde ol ‘azîz ü faķîr

Er ü kim kırılup dökilmişdür
Korıdı ayasında anı bu pîr

6 Barmağıyla virür idi hareket
Tufü kılub zihî ‘aceb taķrîr

Şol nefesde diri olur u uçar
Yir içer varur u gelür ü yürir

Halkı şāvûr kılurdu kim ‘İsî
Ölüyi diri böyle kılurdu bir

9 Şol ki eşhâb ke’n-nücûm didi
Bu maķâmdan haber virür ol şîr

Veliyyullah evliyâ bunlar
İy ‘aceb sırr u v’iy ‘aceb ta’bîr

Bunları ber-güzîde kılmışdur
Melekût üzre ol Hâbîr ü Başîr

12 Ne dilerse dilemedin bulunur
Bunlara böyle yürümiş taķdîr

Merḳadı nūr ravzası içre

Raḥmet itsün aña ‘Alīm ü Ḳādir⁴¹

3.2.1.2.14. On Dördüncü Gazel

Mesnevinin 1943-1959. beyitleri arasında yer alan ve on yedi beyit olan bu gazel, yine Elvan Çelebi’nin ağzından söylenmiş olup Baba İlyas’ın halifelerinden Seyfeddin’in methini konu almaktadır. Elvan Çelebi; bu halifenin halifeler içinde meşhur olduğunu ve âlem üzerinde güneş gibi, nur gibi belli ve apaçık görünür olduğunu söyleyerek gazele başlamaktadır. Daha sonra bu halifenin insanlar, melekler, felekler tarafından da bilindiğini söyleyen şair; gazel boyunca halife Seyfeddin’i över. Bahsettiğimiz gazel aşağıdadır:

Ḥulefā içre bu daḳı meşhūr

Belgölü ‘âlem üzre çün meh ü hūr

İns ü cin u melek felek bildi

Seyf-i şadr-ı şudūr-ı bedr-i büdūr

3 Ya’nî kim Seyf -ü -dīn Ḥabīb ü faḳīh

Nūr-ı dīn nūr-ı cān nūre’n-nūr

Sırrına keşf ‘ilm-i ‘allemenā

Gör ne faẓl eylemiş ḡanī vü şekūr

⁴¹ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi’nin Menâkıb-nâme’si”, s. 210-211, V. 110a-110b. Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu’l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, s. 618-621.

‘İlm-i zāhir gibi ledün ‘ilmin
Hāceden okıyupdur ol mağfūr

- 6 Aña beñzer daķı bu ‘ālemde
Oldur ol bir daķı degül mezkūr

Anuñ Elvan fezā yilinden Hāķ
Dutmasun bizi bir nefes mestūr

Dev-ü-dev ‘āķibet ħarāb u yebāb
Zihī devlet ki tā-ebed ma’mūr

- 9 Rū’yete ġarķ her nefes cānı
Ol nefesden biter bu ħūr u ķuşūr

Evvel ü āķir iy vedūd u şamed
Feyz-i fażluñ ķıl aña yağmur

Lā-yezāl ola ol ħabīb-i ħabīb
Şūr-ı Hāķ şūrın ura çün Manşūr

- 12 Ben ü sen ortada bilinmeye hīç
Şöyle kim mürtefi’ ola sınır

Leyte rabbbu Muĥammedin bu şıfat
Ne şıfatdur ‘aceb nice destūr

Mest ü huş-yâra tâk dutmaya hîç
Çün ki me'mûr bulına ma'zûr

15 Elif ü bâ vu bâ-elif olmak
Cem' ü tefrîk yazılır menşûr

Emr ü halk emr-i hâlık-ı ekber
Görinür şöyle efsâr-ı umûr

Zât-ı envâr kâyim ü bâkî
Bâkî görünmez ol şekûr u kefûr⁴²

3.2.1.2.15. On Beşinci Gazel

On beşinci gazel, mesnevinin 1960-1975. beyitleri arasında yer alır ve on altı beyittir. Gazelde abdallardan çok sayıda halife meydana geldiği, ayların ve yılların yani zamanın, devrin böyle halifeler görmediği söylenmiş ve bu halifelerin dillerinin Türkçe olduğu, bu yüzden aşk, şevk ve muhabbet üzere oldukları dile getirilerek övgüye devam edilmiştir. Aşağıya aldığımız gazelin konusu methiyedir.

Hulefâ kopdı hem nice ebdâl
Görmedi bunların gibi meh ü sâl

Dili Türkçe tolu ki ya'nî perr
'Işk u şevk u muhabbet ü ikbâl

3 Bir ü biş on degül diyem vaşfin
Nice bulmuş bular maķâm-ı kemâl

⁴² Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 211-212, V. 110b-111b. Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, s. 620-625.

Gerçi ebdāl muḳtedā olmaz
Muḳtedā olmayan bula mı vişāl

İḳtidāya yaramaz ol mürşid
Kim şerī'atde dōkmeye perr-ü-bāl

6 Būdelā kim bu yolda ḳopmıřdur
Bunlara keşf idi cevāb u suvāl

Emr-i ma'rūf nehy-i münker kim
Hāḳ te'ālā buyurđı sāl-be-sāl

Bunlara ḫal u ḳāl olmışdı
Bir nefes olmadı bulara vişāl

9 Şöyle kim hīḳ urılmasuz dün ü gün
Oldı bunlara bu şerī'at ḫāl

Bunlara fīkr irmedi irmez
Bilinmez bunları bu ḳīl ü bu ḳāl

Yef'alu'llah mā yeşā ol Hāḳ
Gōsterür her neden gerekse cemāl

12 Sindeki bu taşavvur-ı bāṭıl
İrmek ol menzile ḫayāl-i ḫayāl

Şa've sîmurğî nice kıla şikâr
Zerre hâvî güneş muḥâl-i muḥâl

Sabaḳat rahmeti 'alâ ğazabî
Didi ki ḥâlik-i firâḳ u vişâl

15 Feyezân kim bulara fâyizdür
Na't u vaşfinda nuṭṭ olur lâl

Feyz-i feyyâz dâyimâ fâyiz
İrmedi bunların günine zevâl⁴³

3.2.1.2.16. On Altıncı Gazel

Mesnevinin 1976-1982. beyitleri arasında yer alan gazel, yedi beyitten meydana gelmektedir. Gazelde methiye konulu olan halife, Afzal'ın halifelerinden Mübarizçe'dir. Elvan Çelebi; bu halifenin tarikat yolunda ilerleyen zahid, mükemmel, çok bilen bir kişi olduğunu söyler. Diğer beyitlerde de övgüye devam eden Elvan Çelebi, bu halifenin hayatı boyunca yanlış bir şey yapmadığını dile getirir. Gazel aşağıdadır:

Bir daḳı hem ḥalîfe-i Afzal
Sâlik ü nâsik a'lem ü ekmel

Yol içinde nişân mübârizçe
Zîr-dest idi aña şevr ü ḥamel

⁴³ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 212-214, V. 111b- 112a .Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, s. 624-627.

3 Tâ'at içre hemîn okır kul kul
Kul u kul dir kıtur namâzın hall

Tâ'atı kul-ı kıluyla hatm eyler
Hakdan olmadı bir nefez ağfel

Bes ki dökürdi halka aşnâmin
Bes ki İslâma küfri kıldı bedel

6 Bir nefes gelmedi vücūdından
Yol içinde anuñ haṭâ vü zeel

Rahmet-i Hak aña karîn ü mu'îin
Yoldaş oldukça halka tûl-ı emel⁴⁴

3.2.1.2.17. On Yedinci Gazel

Bu gazel, dokuz beyit olup mesnevinin 1983-1991. beyitleri arasında yer alır. Gazelde söz konusu olan halife, Şeyh Balı'dır. Ümit Tokatlı, Şeyh Balı'nın Âşık Paşa'nın halifelerinden olduğunu yazar.⁴⁵

Elvan Çelebi, bahsi geçen kişinin sadık ve Hak âşığı olduğunu ve bu yola layık bulunduğunu dile getirir ve aşağıda görüleceği üzere gazelin sonuna kadar onu över:

Bir dağı hem halîfe-i 'âşık

⁴⁴ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 214-215, V. 112b. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 628-629.

⁴⁵ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. XLVIII.

‘Âşık u şādīk u yola lāyık

Ḥāmi-yi beyza-ı şerī’at hem

Ḥaris-i hısn-ı nükte-i fāyık

3 Şeyḥ Balı ki perri vü bālı

‘İşkdan u şıdkdan eylemiş ḥālīk

Niceligin nice diyem el-ḥāḳ

Kısmetin şöyle kılmış ol rāzık

Hızırı vu Muştafāyı eşḥābı

Bir gün olur bular aña şārık

6 Ayruk ol gözile yüze bakmaz

Nice kim toğar uyağur tārık

İy beşa mülḥid ü besā kāfir

İy besā ‘āşī vü besā fāşık

Kim anuñ tevbesi sebeb oldı

Raḥmet-i Ḥaḳḳı buldılar bayık

9 Ol ferādīs içinde bünyādı

Şöyle urmuş ırılmasuz vâsık⁴⁶

3.2.1.2.18. On Sekizinci Gazel

Menâkıb-nâme'deki övgü konulu son gazel, mesnevinin 2052-2064. beyitleri arasında yer alır. Bu gazel on üç beyitten oluşmaktadır. Son gazelde övülen varlık Allah'tır. Buna uygun olarak gazelin redifi de “mevlî”dir. Elvan Çelebi, Allah'ın amaçsızlara amaç olduğunu söyleyerek gazele giriş yapmaktadır. Daha sonra ayırt etmeksizin her varlığın Allah'a hamdettiğini, onu övdüğünü, her varlığın sürekli “hasbiyallah” okuduğunu ifade eden Elvan Çelebi; gazel boyunca Allah'ın methini yapar ve son beyitte de Allah'tan aman dileyerek gazelini sonlandırır. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

İy nişânsuzlara nişân mevlî

İy nişânsuz nişân nişân mevlî

Sanâ hamd u şenâ vu medh kıılır

Cân u cânân ins ü cân mevlî

3 Cümle zerrât kâyinât ki var

Hasbiyallah okır revân mevlî

Mâ-siv'allah ki cedd-i 'âlemdür

Hallu hâlince medh-hân mevlî

Ol celâli kemâli iy sübhân

Bilmedi 'aql hem beyân mevlî

⁴⁶ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si”, s. 215-216, V. 112b-113a. Mertol Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*, s. 628-631.

6 ‘Älem u âdem u vuḥûṣ u ṭuyûr
Seni bilür nigâh-bân mevlî

Ger selâṭîn u ger esâṭîn-i dîn
Cümle yoluñda ḥâk-sân mevlî

‘Aql u milk ü milk ü felek dün ü gün
Bağlu bili çü keh-keşân mevlî

9 İstîkassât-ı ‘âlem-i aşğar
Buyruğuñda senüñ girân mevlî

Nâm-ı nâmûs-ı ‘âlemde-i ekber
Ḥazretüñde çü pās-ü-bân mevlî

Bâķî vü dāyim ü ebed sensin
Cümleki mümkinât fân mevlî

12 Rāygân çünki bizi var itdün
Raḥmet it yine rāygân mevlî

Ger ḥarîķ ü v’eger ğarîķ Elvan
Senden ister bula emân mevlî⁴⁷

⁴⁷ Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi’nin Menâkıb-nâme’si, s. 221-223., V. 116b-117a. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu’l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 644-647.

3.2.1.3. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)

Şâdi Meddah tarafından kaleme alınan bu mesnevîde yirmi dört gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden üçü methîye konusunu ele almaktadır. Üç gazelde de özel başlıklar kullanılmış ve aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbı tercih edilmiştir. Birinci ve ikinci gazeller yedi beyitten, üçüncü gazel ise on bir beyitten oluşmaktadır.

3.2.1.3.1. *Birinci Gazel*

“Şî'r-i Goften-i Hurr-i Şehîd-i Kerbelâ” başlığını taşıyan mesnevîdeki ilk övgü konulu gazel, mesnevînin 1267-1273. beyitleri arasında yer almaktadır. Hz. Ali sevgisini ele alan ve Hz. Ali'yi öven bu şiirde şair Şâdi Meddah, Hz. Ali için bin can feda olsun demek ve onun sıfatı olan “şah-ı merdân” tabirini kullanıp onun yiğitlerin şahı olduğunu dile getirmektedir. Bu dünyada onun için bir can feda eden kişinin ahirette bin candan fazlasını elde edeceğini söyleyen Şâdi, sonra Yezid'den söz açar ve onu “ihânet eden, hain, uğursuz, vefasız” kelimeleriyle anar ve lanet okur. Daha sonra Hz. Muhammed (s.a.v)'e düşman olanlara rahmetin olmayacağını söyler ve Hz. Ali ile Hz. Muhammed'i (s.a.v) birbirinden ayıranların cehennemde iskelet gibi (yana yana iskelet haline gelen kemik gibi) kalacaklarını söyleyerek birinci gazelini sonlandırır. Gazele bakalım:

Şî'r-i Goften-i Hurr-i Şehîd-i Kerbelâ

Ben de âhir Hurre zârî vü Saîd

Çün 'Alî 'ışkına oluram şehîd

Hezârân bin cân fidâ ola ana

Oldur âhir şah-ı merdân âferîd

3 Dünyâda bir cân fidâ kılsan ana
Âhiretde bulasın bin cân mezîd

Her ki ‘ışkını gönülde gizledi
Bula cânına tarakkâ vü mezîd

Ey muhânet ‘Amr-ı nahs ü bî-vefâ
Sad-hezârân nâm ü la’net ber-Yezîd

6 Her ki düşmândur Muhammed âline
Ana rahmet yok olur darb-ı şedîd

Birbirinden kim buları ayırur
Tâmû içinde kalısardur kadîd⁴⁸

3.2.1.3.2. *İkinci Gazel:*

Mesnevide yer alan övgü konulu ikinci gazel “Şi’r-i İmâm Hüseyin (‘aleyhi’s-selâm)” başlığını taşır ve 1339-1345. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşur.

İkinci gazelde methiye konusu edilen kişi Hz. Muhammed’dir. İmam Hüseyin; Hz. Muhammed’i överek onun, bahçesinin servisi olduğunu söyler ve Peygamberimize seslenerek “Ey yüzü sevimli, güzel, gök gibi olan gül bahçem”, der. Daha sonra Allah’ın, Peygamberimize şefaât etme yetkisi verdiğini; onun himmet edici olduğunu söyleyerek “arşlan” kelimesiyle hitapta bulunur. Peygamberimizin gül yüzünü görmeyi arzu eden şair, onu görüp göremeyeceği konusunda endişe duymaktadır ve ona olan hasretini dile getirerek şiirini sonlandırmaktadır. Şimdi şiire bakalım:

⁴⁸ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 212-214, , V. 44a-44b.

Şi'r-i İmām Hüseyin ('aleyhi's-selām)

N'ideyim ey serv-i bŭstānım benim

Ey yüzi gökçek gülüstānım benim

Tengri ola yarıcı sana meğr

Yā Muhammed-himmet arslanım benim

3 Ey 'aceb göre mi ayruk gözlerim

Senün ol gül yüzün cānım benim

Ne gönül ile bu zālamlere ben

Vireyin mazlŭm-ı cānānım benim

Ey gözüm gerçi bugün ola firāk

Yarın ola vasl-ı reyhānım benim

6 Bu fŭrākun vuslatına ırgüre

Bizi ol devletlü sultānım benim

Ne kılalum Tengri'nün takdīri bu

Alnumıza yazdı Sübhānım benim⁴⁹

3.2.1.3.3. Üçüncü Gazel:

Mesnevide yer alan övgü konulu son gazel, diğer iki gazelde olduğu gibi özel bir başlıkla verilmiştir. “Şi'r-i İmām Hüseyin ('aleyhi's-selām)” şeklinde başlıklandırılan gazel, mesnevinin 2028-2038. beyitleri arasında yer almakta olup on bir beyittir.

⁴⁹ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 222-224, V. 46b-47a.

Bu gazelde methiye konusu, ilk iki gazelden farklı olarak birden fazla kişidir. İmam Hüseyin, söze Hz. Muhammed ile başlar ve onun Allah'ın resulü olduğunu söyler. Sözüne Hz. Ali ile devam eder ve onu atası olarak niteler. Daha sonra sırasıyla Hz. Fatıma, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ı anar; onlar hakkında beyitler sıralar. Son beyitte Hz. Ali'ye karşı çıkanları "ru-siyah" olarak nitelendiren şair, Allah'ın onlara rahmet etmemesini temenni ederek gazelini bitirir. Hazreti Hüseyin'in söylediği ve kendisini anlattığı gazele bakalım:

Şî'r-i İmām Hüseyin ('aleyhi's-selām)

Benem ol ibn-i Rasûl-i Kirdigâr
Kim Muhammed'dür dedem tâc-ı kibâr

Tengri aslanı 'Alî atam benim
"Hel eta" didi hakkında Kirdigâr

Fâtıma'dur hem anam bint-i Rasûl
Arı sudan arıdur ol hûb-nigâr

Ben Hüseyin ibn-i 'Aliyy'em bî-gümân
Kamu bilürsüz anı ey hâkisâr

Hem Hasan ibn-i 'Alî'dür kardaşım
Ol şebâbi'l-cenneti hem nâm-dâr

6 Bencileyin kankınızdur ey la'în
Aslınızı gösterün iy nâ-bekâr

Bizde dîn ve devlet îmân buldunuz
Girü dönüb kamu oldunuz fişâr

Bu cihānda kim bilürdi sizleri
Her birinüz bir beg oldı üstüvār

- 9 Mustafā'nun hānedānı hürmeti
Kāfir-idünüz kamu murdār-ı hār

Girü dönüp ana yagı oldunuz
Kim idersiz kavmini siz hor u zār

İy la'in-i Hāricī hem rû-siyāh
Kılmaya rahmet size Perverdigār⁵⁰

3.2.1.4. Kıssa-i Yusuf (Erzurumlu Darîr)

Erzurumlu Darîr tarafından kaleme alınan bu mesnevîde övgü konusunda iki gazel yazılmıştır. Gazellerden biri yedi, diğeri beş beyit olup ikisi de aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.1.4.1. Birinci Gazel

“Münâcât-Kerden-i Yûsuf 'Âleyhi's-Selâm” başlığını taşıyan ve yedi beyit olan gazel, mesnevinin 850-856. beyitleri arasındadır. Hz. Yûsuf, zindana atılır ve zindandayken mahkumların rüyalarını yorumlar. Yorumladığı rüyalar doğru çıkınca mahkumlar, Hz. Yûsuf'a itaat ederler. Yûsuf, onları imana davet eder ve sonrasında aşağıda verdiğimiz şiirle Allah'a yakarıшта bulunur ve O'nu över. Şiirinde Allah'ın herkesin sırrına vakıf olduğunu söyleyen Yûsuf, sadakatla Allah'ın dergahına gidenlerin şeref muradına eriştiklerini, onun kapısının herkese açık olduğunu söyler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

⁵⁰ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 316-318, V. 70a-70b.

Münâcât-Kerden-i Yûsuf ‘Âleyhi’s-Selâm

Didi iy sulţân-ı dānende-i rāz

Ḳamunuñ sırrın bilürsin bî-niyāz

Her ki geldi şıdķıla dergāhuña

Anda buldı ol murādın ‘izz (ü) nāz

3 İy ḳamunuñ gizlü rāzın(ı) bilen
Senden irür göñlümüz(e) sırr u rāz

İy münezzeh pâdişāh-ı dest-gir

Raḥmetüñ ḳapusu dā’ im oldı bāz

İki diyen saña maḥrûm oldı

Bir diyen hem olmaya iy dil-nevāz

6 Her ki dergāhuña geldi redd yok

Ḳamulara oldı ol dergāh bāz

İy ḳamunuñ ḥācetin kılan revā

Ḳalmıñ işi oñaran iy kār-sāz⁵¹

⁵¹ Leyla Karahan, **Kıssa-i Yûsuf**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 207-208, V. 22b.

3.2.1.4.2. İkinci Gazel

“Şî'r-i Sâķi” başlığını taşıyan gazel, beş beyittir ve mesnevinin 991-995. beyitleri arasında yer alır.

Gazel, sakinin ağzından Hz. Yûsuf'un övgüsünde Mısır hükümdarına söylenir. Saki; Hz. Yûsuf'un yüzünün nurundan dünyanın aydınlandığını, görenlerin onu görünen bir melek veya huri sandıklarını ve kûsûp cennetten dünyaya uçtuğunu düşündüklerini söyler. Hz. Yûsuf'u görenlerin ona âşık olup akıllarını yitirdiklerini, onun bir sözünün bin derde deva olduğunu anlatan saki onu ve yanağını lal taşına, dudağını şekere, boyunu serviye ve sanevbere, gözünü nergise, yüzünü de gül bahçesine benzetir.

Münâcât-Kerden-i Yûsuf 'Âleyhi's-Selâm

Yüzi nûrından münevverdür cihân

Gören eydür bu firîştedür 'ıyân

Yâhûd hûrîdür ki uçmağdan gelür

Kim kûsûp geldi cihâna ez-cinân

3 Her kim anuñ göre bir gez yüzini

'Âşık olur 'aklı kıalmaz cāvidân

Bir sözi biñ derde dermân eyleye

Yañığı la'l lebi şekker iy cān

Ḳaddi servidür şanavber bil anuñ

Gözi nergis şûreti çün gülsitân⁵²

⁵² Leyla Karahan, *Kıssa-i Yûsuf*, s. 219-220, V. 26a.

3.2.1.5. Hüsrev ü Şîrîn (Fahrî)

Fahrî tarafından kaleme alınan Hüsrev ü Şîrîn adlı aşk mesnevisinde övgüye yer veren bir gazel bulunmaktadır. Bu gazel mesnevi içerisinde “Fahreddîn’i Medh” başlığıyla verilmiştir. Mesnevinin 213-235. beyitleri arasında bulunan şiir, mefâ’lün mefâ’lün fe’ûlün vezniyle yazılmış olup yirmi üç beyittir. Klasik tertibe uygun olarak planlanan mesnevide Fahrî, eserinin yazılış sebebini belirttikten sonra aşağıya aldığımız gazelini yazar.

Gazelde methi yapılan Fahreddin, Aydınogulları Beyliğinin şairimiz Fahrî dönemindeki hükümdarıdır. Bu zât, Aydınoglu Mehmed Bey’in İsa Bey olarak da bilinen en küçük oğludur. Fahrî, gazelinde Fahreddin’in güneşe benzeyen yüzünü görmek için şahların Pervin (Ülker) yıldızı gibi toplandığını söyler ve onu İran’ın efsanevi kahramanlarından olan, gücüyle, yiğitliğiyle bilinen Rüstem’e benzetir. Gazel boyunca İsa Bey’i öven Fahrî, şiirin sonlarına doğru (18-23. beyitler) eserini Fahreddin Bey’in isteği üzerine Türkçe olarak nazmettiğini söyler.

Fahreddîn’i Medh

Zihî ferhunde fahr u devlet ü dîn
Ki devletlendi begler devletindin

Güneş gibi yüzini görmek için
Şehinşâhlar derildi mişl-i Pervîn

3 Çalab hulk-ı hasen komış teninde
Ki muhsinler kılar hüsnine tahsîn

Keremdür pîşesi halka hemîşe
Ki yüzinde dilenci görmedi çîn

Doğış güninde Rüstem'd r ki bulur
Kılıcı d şmenin n g gsini kın

- 6 Görür d şmeni cenginde heybetden
Delim k hr u meşak kat k r u v  k n

De izd r diyesin keff-i ker min
Ki c dından-durur ş hlr g her-  n

Güler yüzin gören teş nde herg z
'Aleb kılmaz g l   s sen ne nes n

- 9 Vurur bezm-i çemende şub  demler
Rebi' n kızları yüzine tezy n

Gören bezmini bulur çok fera lar
Ki yokdur meclisinde kimse  amg n

Felek her dem virür ta'  mi-y-içün
Yi e yi i şeref devletle temk n

- 12 Do ur d şmenlerin n boğazına
K der k dret kemendin k luban d n

Dutar Merri  bişinci felekden
ş h n d şmenlerine h şm-ıla k n

Kılur Bercīs fahrına hemīşe
Medīhin düzmegün resmini telķin

- 15 Begüm yokdur devründe kaçır rı
Ne sahzef kim degül satır bī-şin

Senün hem devründe meseyyed Rüstem
Ne kılıc getürürdi vü ne zūbın

Çü devlet rahşına devlet tapundur
Huceste rahse-i devlet (مکون) - bın

- 18 Şeker gibi bu Türkī dilce düzdük
Senünçün kışşa-ı Pervīz ü Şirīn

‘Acem dilince düzen düzdi ‘ışkın
Ne cengin zıkr kıldı vü ne şulhın

Şehüm buyurdi Firdevsī sözinden
Yitürem nazmını maṭbu‘ -ı Şirīn

- 21 Kıluban şükrini şehd-ile memzüc
Yidürem halka şirīn havz-ı Şirīn

Şehüm müzdine yiye halk-ı giti
Şeh u derviş ü mün’im yig ü miskīn

Çü buyurdı şehüm Firdevsî şî'rin
Kıluban tercüme hoş resm-i tazmîn⁵³

3.2.1.6. Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)

Bu mesnevîde övgü konusunda yazılan iki gazel bulunmaktadır. Özel bir başlığı olan bu gazellerden biri on beş, diğeri yedi beyitten oluşmaktadır. Gazellilerin vezinleri de farklı farklıdır.

3.2.1.6.1. *Birinci Gazel*

“Der-Cemâl-i Hurşîd Pedereş Mütehayyir ü Hayrân Geşte-Şud” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 961-975. beyitleri arasında yer alır. On beyitten oluşan gazel, aruzun mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Bu gazel, mesnevinin kadın kahramanı olan Hurşid’in dillere destan olan güzelliğini anlatmak için yazılmıştır. Gazelde Hurşid’in ne insana ne de periye benzediği, baştan ayağa kadar cana benzediği söylenip Hızır ve ölümsüzlük suyu ile ilişki kurulur. Daha sonra klasik edebiyatın benzetme unsurları ile (Hıta, ben, Hindu, yakut, inci, ay, müşk, sümbül, reyhan, Züleyha, Hz. Yusuf vb.) Hurşid’in güzelliği arasında ilişki kurulur, benzetmelere yer verilir. Benzetmelerden sonra Hurşid’in, bahsi geçen benzetmelerin hepsinden daha güzel olduğu söylenerek Hurşid sultana benzetilir ve gazel sonlandırılır. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Der-Cemâl-i Hurşîd Pedereş Mütehayyir ü Hayrân Geşte-Şud

Ki ne perî vü ne insâna beñzer
Teni başdan ayağa câna beñzer

Uzatmış Hızır bigi zülfi kolin
Tudağı çeşme-i hayvâna beñzer

⁵³ Özlem Güneş, “Fahrî’nin Husrev u Şîrîn’i (Metin ve Tahlil), Nizâmî ve Şeyhî’nin Eserleriyle Karşılaştırılması”, s. 325-327, V.104b-105b.

3 Gümüş meydānda la'līn tōp-ı zūlfı
Şabā urmağ içün çevgāna beñzer

Hıtāyī yañak üzre ol kara beñ
Yaluñuz Hindūdur mihmāna beñzer

Kapamış hoqqa-i billūri yāqūt
İçi toptolu dūr-dāne beñzer

6 Gözinüñ biri uğrı biri 'ayyār
Biri cādū biri fettāne beñzer

İkisi dağı egri kaşlarınuñ
Göziyle imleri yek-sāne beñzer

Tolu ay alnı ak gül yaprağından
Döşenmiş bir ulu meydāna beñzer

9 Saçınuñ rengi müşkīndür velīkin
Kokusu sünbül ü reyḫāna beñzer

Habeşdendür beñi Çīnī ruḫında
Velīkin 'ādeti Türkāna beñzer

Evi cennet boyı Tūbā yüzi nūr
Özi ḫūrī sözi rıdvāna beñzer

12 Züleyhâ bigidür ma'nîde gerçi
Cemâli Yûsuf-ı Ken'âna beñzer

Görenler Yûsufi el toğradılar
Bunuñ yüzün görenler yana beñzer

Çü Yûsufdan-durur hüsni berâtı
Aña beñzer Züleyhâ ya ne beñzer

15 Neye kim beñzedürsem yigdür andan
Kamusi kıldur ol sulţâna beñzer⁵⁴

3.2.1.6.2. *İkinci Gazel*

“Şi'r Hānden-i Āzād Der-Meclis-i Feraḥşād” adını taşıyan bu gazel, mesnevinin 1824-1830. beyitleri arasında yer alır. Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün vezniyle yazılan gazel yedi beyitten oluşmaktadır.

Şiirin adından da anlaşılacağı üzere şiir, Feraḥşād'ın yardımcısı Azad'ın ağzından verilmiştir. Hurşid'i görüp aklı başından giden dört köleden biri olan Azad, Feraḥşād'ın memleketi olan Magrib'e gelir ve bir gün Feraḥşād'ın meclisine girer. Bu mecliste Azad adlı köleden Hurşid'i duyan Feraḥşād, ona âşık olur ve onu görmek ister. Azad'ı da yanına yoldaşı olarak alır ve yola düşer. Aşağıda verdiğimiz gazel, bu mecliste Azad'ın Hurşid'in güzelliğini anlatmak için söylediği gazeldir. Azad bu gazelde, Hurşid'in yüzünü aya, kaşını yaya benzetmekte ve bu güzellik karşısında dünyayı, canı, düzeni, her şeyi terk edip bu sevdayı kabul ettiğini söylemektedir. Hurşid'i inciye benzeten Azad, inci görmek isteyenleri Hurşid'i görmeye davet eder. Onun yüzünü güneşe benzetir ve “Eğer o güzel yüzünü dünyaya

⁵⁴ Hüseyin Ayan, **Hurşid-nâme**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979, s. 164.

tutsa her zaman gündüz olur”, diyerek gazelini sonlandırır. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r Hānden-i Āzād Der-Meclis-i Feraḥşād

Ne giceydi ki ol ayuñ qurıldı qasınuñ yāyı
Yiyelden kirpügi zaḥmın gönülden düşmişem yayı

Cihān u cān u āsāyış qumāş u raḥt u ārāyış
Qamusın terk idüp Ḥaqqā qabūl itdüm bu sevdāyı

3 Bu gün ‘ışquñ deñizinde benem ğavvāş-ı gevher-çīn
Gel iy dūr isteyen baḥrī temāşā kııl bu deryāyı

Gehī ḥayvān ile ünsem gehī insān ile cinsem
Eger anda veger bunda be-şeydāyī be-rüsvāyī

‘Aceb ben nice ferrāşem ki yüzüm kılmışam cārū
Ki bağrum qanıla her dūn şularam tağ u şaḥrāyı

6 Ben anuñ yüzi şevqından güneşe baqmazam va’llāh
Kimüñ yüzinde görmişem ‘aceb ol māh-ı ru’yāyī

Eger dil-dār-ı men düp-düz cihāna duta her dem yüz
Qayurmaz ḥūyıdur zīrā olur ḥürşīd hercāyī⁵⁵

⁵⁵ Hüseyin Ayan, **Hurşīd-nāme**, s. 196-197.

3.2.1.7. Ferahnâme (Kemaloğlu)

Bu mesnevide övgü konulu dört gazel bulunmaktadır. Özel başlığa sahip olan bu gazellerden biri altı, biri dört, ikisi beş beyitten oluşmaktadır. Gazellerden ikisi mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün, ikisi de mef'ûlü mefâ'îlün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

3.2.1.7.1. *Birinci Gazel*

Ferahnâme'deki övgü konulu ilk gazel “Şi'r Goftan-i Tuccâr Berâyi Melik Eyhevür” adını taşımakta olup altı beyittir. Mesnevinin 297-302. beyitleri arasında bulunan bu şiir, aruzun mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

Şiirin konusu “Melik Eyhevür”ün övgüsüdür. Başlıktan da anlaşılacağı üzere gazel, bir tüccarın ağzından Melik Eyhevür için yazılmıştır. Tüccar; meliğin yardımseverliğini, güleryüzünü övmekte ve onun yaptığını babanın oğula yapmayacağını anlatmaktadır. Bu iyiliğin de onun için gökyüzünün merdivenleri olmasını (Melik'in Allah'a ulaşmasını, Allah'a yakın olmasını) istemekte, viran olan gönüllerini bayındır hale getirdiği için Allah'ın da meliği iki dünyada mutlu etmesini, gönlünü şad etmesini dilemektedir. Meliği cömertliğin kaynağı olarak gören tüccar, onu yiğit olarak nitelemektedir.

Şi'r Goftan-i Tuccâr Berâyi Melik Eyhevür

Tapuñ itdügi bize mihribânı

Atalar oğula kılmaya anı

Saňa bunuñ ‘ıvazın ھاڭ vire kim

Bu eylük oldı ‘arşun nerdübânı

3 Bu virân gönölümüzi ma'mür kılduñ

İki ‘âlemde bulğıl şad u mâni

Bu kıllar kim sefer ڭahrını çekdi

Saňa irüp kamu şād oldı cānı

Melikler içre sen kân-ı keremsin

Eyâ sen bu cihânün pehlevânı

Ayrıca şair, bu nazmı tamamlayacak şekilde

6 Kerem it bizi göndergil esen kal

Ki bunda ‘ömr ü devlet birle sen kal⁵⁶’ beytini de yazar.

3.2.1.7.2. İkinci Gazel

Mesnevideki övgü konulu ikinci gazel de özel bir başlık taşımaktadır. “Şi’r Goften Ber-Şıfat-ı Duhterân-ı Pâdişâh” adını taşıyan bu şiir, aruzun mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmış olup beş beyitten oluşmaktadır. Bu şiir, mesnevinin 939-943. beyitleri arasında yer alır.

Şiirin konusu mesnevideki bir hükümdarın kızının güzelliğidir. Hikayeye göre bu kız, Hz. Süleyman’ın evlenmek istediği kızıdır. Şair; bu kızın yüzünün ay gibi olduğunu, dudağından şeker damladığını, ağzının ölümsüzlük suyu gibi olduğunu söyler ve ay ile güneşin bu kızın yüzünü görecekseler kızın kapısında kul olacaklarını, yani kızın güzelliğinin güneş ve aydan da üstün olduğunu dile getirir. Onun iki gözünün harami gibi olduğunu dile getiren şair; bu gözler, bakışlar neticesinde nice yiğidi yoldan çıkardığını ifade eder. Onun dudağından söz işitenlerin başka nimete, yiyeceğe ihtiyacı olmadığını, bu kızın sesini işitenlerin o şeker gibi dudaktan başka nimet istemediklerini söyleyerek gazeli sonlandırır.

⁵⁶ Kenan Özbostancı, “Ferah-name”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1991, s. 99-100, V. 12b.

Şi'r Goften Ber-Şıfat-ı Duĥterān-ı Pādişāh

Şu şūret miydi kim vech-i kameran

Tudaĥı kāhidūr şekker tamar

Anuñ aĥzı yarın eyle şanayduñ

Kim andan ab-ı ĥayvān tamar

3 Eger şems ü kamer yüzün göre

İşikde ikisi kullık umar

İki mekkāresi 'ayn-ı harāmī

Ki yoldan iyledür ol niçe mer

İki la'linden āvāz işidenler

Ta'āmı n'itsün ol kandı umar⁵⁷

3.2.1.7.3. Üçüncü Gazel

Mesnevinin üçüncü övgü konulu gazeli “Şi'r Goften u Kavm-i Melik Ber Vech-i Medh” başlığını taşımaktadır. Beş beyitten oluşan bu şiir, mesnevinin 2701-2705. beyitleri arasında yer almaktadır. Şiir, mef'ûlün mefâ'ilün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

Şiirin konusu Magrib sultanı olan Melik Musa'nın övgüsü hakkındadır. Başlıktan anlaşılacağı üzere şiir, Melik'in kavmi tarafından Melik için söylenmiştir. Kavim; sultanlarının dönüşüne şükürler etmekte, onun yüzünü görmenin mutluluğunu yaşamaktadır. Onun gibi sultanın olmadığını dile getiren kavim; onun gibi olan sultanların makamlarının, şereflerinin artması için dua etmekte ve Allah'tan

⁵⁷ Kenan Özbostancı, **Ferah-name**, s. 142-143, V. A131a, K35a.

bu meliğin yoksulluğunu kendilerine göstermemesini niyaz etmektedir. Bahsettiğimiz gazel aşağıdadır:

Şi'r Goften u Kavm-i Melik Ber Vech-i Medh

Cümle didiler şükür ilāhī

Virdüñ girü bize pâdişāhı

Gördi gözümüz şehüñ cemālin

Sensüz kılur-ıduķ anca ahı

3 Kānda ki özi gibi melik yok

‘Ömri ol ilüñ geķer tebāhī

Her ķanda kim şāh-ı ‘ādil ola

Artur aña ‘ömr ü ‘izz ü cāhi

Ansuz bize ne şafā u şādı

Gösterme bize anı ilāhī⁵⁸

3.2.1.7.4. Dördüncü Gazel

Mesnevideki dördüncü ve son övgü konulu gazel, özel bir başlık olan “Şi'r Goften-i Şamed Berāy-ı Sulţān-ı Mısr” adını taşımaktadır. Bu şiir, aruzun mef'ûlü mefā'ilün fe'ûlün kalıbıyla yazılmıştır. Dört beyitten oluşan gazel, mesnevinin 2811-2814. beyitleri arasında yer alır.

Gazel, ‘Abdü’s-Samed tarafından Mısır sultanı için söylenmiştir. Samed, Mısır sultanına “Ey kerem sahibi Mısır azizi” diye hitap etmekte ve bu azizin adaletinin Mısır’ı süslediğini söylemektedir. Daha sonra kılıcıyla, kabzıyla düşmanlarını yendiğini anlatır ve her işte zafer kazanması, düşmanlarının ah u vahlar

⁵⁸ Kenan Özbostancı, **Ferah-name**, s. 258-259, V. K91b, A192a.

içinde kalması için dilekte bulunur. Mısır azizine hasetle el uzatanların ömürleri boyunca bela içinde kalmaları için dua edilip şiir sonlandırılır.

Şi'r Goften-i Şamed Berāy-ı Sultān-ı Mısr

İy kân-ı kerem 'azîz-i mısrî
Adlûn bezedi bu il-i mısrî

Kayşar kılucuñda oldı mağlûb
Kabzuñda bu çîn ü taht-ı kışrî

3 Cümle işe sen zafer bulasın
Düşmen göre âh u vayl u kesrî

Saňa uzadan elin hasedden
'Ömrinde bula belâ vü kaşrî⁵⁹

3.2.1.8. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)

Süle Fakih tarafından yazılan ve Hz. Yusûf'u konu edinen bu mesnevide övgü konulu dört gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden birincisi beş; ikinci ve dördüncüsü yedi; üçüncüsü altı beyitten oluşmaktadır. Gazellerin dördü de aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.1.8.1. Birinci Gazel

“Şi'r-i Ya'kûb Peygamber 'Aleyhi's-selâm” başlığını taşıyan ve Hz. Yakub'un ağzından verilen beş beyitlik bu şiir, mesnevinin 471-475. beyitleri arasında yer alır.

⁵⁹ Kenan Özbostancı, **Ferah-name**, s. 266, V. K95b, A196a.

Yusuf'un kardeşleri, babaları Yakup Peygamber'in Yusuf'a olan ilgisini kıskanırlar ve onu kuyuya atarlar. Babalarına da Yusuf'u kurdun yediğini söylerler. Bu olay üzerine Yakup Peygamber, aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. “-ım benim” redifli olan bu gazelde Yakup Peygamber, sultanının yani Yusuf'un nerede olduğunu sorar. Gönlünün nuru, gözlerini yaşla dolduran, canının mutluluk kaynağı olarak nitelediği Yusuf'un yüzünü güneşe, yanağını güle, boyunu serviye benzetir ve onun kendi derdine derman olduğunu söyler.

Şi'r-i Ya'küb Peygamber 'Aleyhi's-selām

Qanı ol şāhım sultānım benüm

'Aql u fehīm ü dīn ü īmānım benüm

Gönlümün nūrı gözüm yaş-idügi

Cānumun şādīsī ol ḥanım benüm

3 Yüzi güneş yüzi ta'ne urur

Yanāğı gül serv-i reyḥānım benüm

Ey cānumun cānı gönlüm yimişi

Yanāğı gül serv-i reyḥānum benüm

Gelüben derdüme dermān eylegil

Sensen āhîr derde dermānım benüm⁶⁰

3.2.1.8.2. İkinci Gazel

“Şi‘r-i Fakî” başlığını taşıyan yedi beyitlik bu manzume, mesnevinin 872-878. beyitleri arasında yer alır. Bu şiir mesnevinin yazarı olan Süle Fakih tarafından söylenmiştir. Süle bu gazelde Allah’ın; emirlerini herkese bildirdiğini, O’nun denizdeki sadepleri inci ile doldurduğunu, istediği kulunu yükseltebileceğini ve istediğini de alçaltabileceğini ifade eder. İstedğini istediği kadar yaşatabileceğini, yaptıklarının hikmet göstergesi olduğunu, istediğini ağlatabildiği gibi dilediğini de yılın on iki ayı güldürebileceğini söyler ve son beyitte mahlasını söyleyerek gazeli bitirir. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi‘r-i Fakî

Zihî muṭlaḳ pâdişâh kim ol durur

Emrini ol ḳamulara bildürür

Deñiz içinde şadepler ḳarnını

Dürr-i mercânile anı doldurur

3 Bir ḳulın zîr ü zemîne indürür

Bir ḳulın tâ’arşa deĝin ḳaldurur

Bir ḳulını ma‘şûmiken öldürür

Birisini yüz yaşıla öldürür

⁶⁰ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1994, s.107, V. 22b.

Añun işleri kamu hikmet durur

Kimse bilmez bu nice hâlet durur

6 Bir kulusını düni gün ağladur

Birini yıl on iki ay güldürür

Süle Faķī dahı ‘ışķından anuñ

Hîķ üşenmez dā-imā bu bal durur⁶¹

3.2.1.8.3. Üçüncü Gazel

“Şi‘r-i Tevhīd Hikāyet-i Yūsuf şıddık ‘aleyhi‘s-selām” başlığını taşıyan bu altı beyitlik şiir, mesnevinin 2696-2701. beyitleri arasında yer alır. Yusuf’un suçsuzluğu Mısır sultanı tarafından ortaya çıkarılır ve Yusuf, zindandan çıkarılıp Mısır tahtına oturtulur.

Bir tevhid olan bu şiirde Allahu Taâlâ övülmüştür. Çünkü her şeyin sahibi odur. Şiirde mal mülk sahibinin Allah olduğu, O’nun dilediğini diri tutup dileğini öldürdüğü, bir köleyi bile bir sultan yapabildiği, istediğini ağlatıp istediğini güldürdüğü, dilediğinin evini nimetle doldurup yediğini bal, içtiğini şerbet kıldığı, dilediğini zengin ve yine dilediğini fakir duruma düşürdüğü anlatılmıştır. Son beyitte şair, okuyucuya seslenerek “Gül ağacına bakmaz mısın”, der ve gül ağacının çoğunun diken, azının ise gül olduğunu söyler. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi‘r-i Tevhīd Hikāyet-i Yūsuf şıddık ‘aleyhi‘s-selām

⁶¹ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 143-144, V. 39b-40a.

Bilesin kim mālīkū'l mülk oldurur

Gāh biri diri kıılır gāh öldürür

Bir gedāyı okıyup sulṭān kıılır

Yidi iqlīm ḥalkın aña bildürür

3 Birisini düni gün biryān ider

Birisin yıl on iki ey güldürür

Birinüñ evi içi ni'met tolar

İçdüği şerbet yidüğü bal-durur

Bir kişi köhne yataḳda yatur

Ol biri gör kim döşeği gül durur

6 Gül ağacına sen baḳmaya mısın

Ekşeri diken eḳalli gül durur⁶²

3.2.1.8.4. Dördüncü Gazel

“Şi'r” başlığını taşıyan yedi beyitlik bu gazel, 2840-2846. beyitleri arasında yer alır. Allah, Cebrail aracılığıyla Yusuf peygambere haber gönderir ve kendisine

⁶² Kâzım Köktekin, “Süle Fakih'in Yusuf ve Zeliha'sı”, s. 306, V. 11b.

bir yardımcı seçmesini ister. Yusuf Peygamber, askerleriyle toplanır ve atına biner. Yolda gördüğü sarı benizli birinin yüzüne bile bakmaz, onun kendisine yardımcı olamayacağını düşünür; fakat Cebrail gelerek Yusuf'un neden ona böyle davrandığını sorar ve Yusuf'a onun yüzüne bile bakmadığı o kişinin onun hayatını kurtardığını söyler. Zeliha'nın hata işleyip kendisine iftira attığında bu çocuğun daha iki aylık iken dile gelip Zeliha'nın eşi olan Mısır azizine doğruyu söylediğini anlatır ve Allah'ın o kişiyi kendisine vezir olarak almasını istediğini söyler. Bunun üzerine Yusuf; onu kendisine vezir olarak alır, ona güzel kıyafetler giydirir. Bu şiir bu olay üzerine mesnevi şairi Süle Fakih'in ağzından verilmiştir. Süle Fakih; gazelde Allah'ın hikmetli işlerinin olduğunu, dervişleri yoksul iken zengin ettiğini, zenginleri de fakir edebileceğini, kudretiyle kuru ağaçtan bile yemiş çıkarabileceğini, dileğini dilediği gibi değiştirebileceğini söyler.

Şi'r

Tanğrınuñ vardur 'acâyib işleri

Yoksuliken bay ider dervîşleri

Tanğrı nice bayları yohsul kılar

Kim dökilür gözlerinden yaşları

3 Tanğrınuñ kudretlerin gör kim n'ider

Ƙuru ağaçdan virür yemişleri

Bir kişi yarma bulımaz kim yiye

Birisi yir yağlu pirinç aşları

Birisünün geydüği tãc u arır

Evi olu la‘l-i yãkut aşları

6 Bir veli bir pâre etmek bulımar

Menziline irgürür almışları

Kendü penhân fi‘l ü zâhir işleri

Cãnuñı gör nice görür düşleri⁶³

3.2.1.9. Vefât-ı Hazreti Muhammed ‘Aleyhis-selâm (Şeyyâd Hamza)

Bu mesnevideki övgü konulu tek şiirin özel bir başlığı bulunmamaktadır. Şiir, iç uyaklı olup bir musammat gazel özelliği gösterir. Ayrıca tüm beyitler aynı redifle devam etmiştir. Yani kafiye düzeni aa, aa, aa... şeklindedir. Şiir, sekiz beyitten oluşmakta olup mesnevinin 342-349. beyitleri arasında yer alır. Mefâ’ilün fe’ûlün mef’ûlü fâ’ilâtün vezninde olup hecenin 7+7 kalıbına da denk düşer.

Bu şiir, Hz. Muhammed’in ölümü üzerine söylenen bir mersiye, ağıt gibidir; ancak övgüye de yer verir. Şiirde Hz. Muhammed; muratların muradı, dostların dostu, gönüllerin mutluluğu, ilmin ve hikmetin babası, iki dünyanın rehberi, sevgililerin sevgilisi, tabiplerin tabibi, günahları bağışlayan vb. sıfatlarla nitelendirilir. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Murâdlaruñ murâd[ı] vâ-veylâ yâ Muḥammed

Yârenleruñ [yâreni] vâ-veylâ yâ Muḥammed

Gönüllerin [şafası] vâ-veylâ yâ Muḥammed

⁶³ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 319, V. 121a.

‘İlim hikmet atası vā-veylā yā Muḥammed

3 Aḥır zamān resūli vā-veylā yā Muḥammed

İki cihān uşūl[i] vā-veylā yā Muḥammed

Ḥabīblerüñ ḥabībi vā-veylā yā Muḥammed

Ṭabīblerüñ ṭabībi vā-veylā yā Muḥammed

Ulularuñ ḥayātı vā-veylā yā Muḥammed

Velīlerüñ nabātı vā-veylā yā Muḥammed

6 Şerī’atüñ [şeceri] vā-veylā yā Muḥammed

Ḥaḳīkatüñ şemāri vā-veylā yā Muḥammed

Bağışlayan günāhı vā-veylā yā Muḥammed

Günāhlaruñ penāhı vā-veylā yā Muḥammed

‘Azīzlerüñ ‘azīzi vā-veylā yā Muḥammed

Temīzlerüñ temīzi vā-veylā yā Muḥammed⁶⁴

İncelediğimiz mesnevilerde övgü konulu gazel içeren dokuz mesnevideki otuz yedi gazelin çoğu kişi övgüsünü konu edinmiştir. Övgü gazellerinde bahis konusu olarak karşımıza Allah, Hz. Muhammed, Dört Halife, ehl-i beyt ve şehir övgüsü çıkmaktadır.

Kitabu Evsâf-ı Mesâcidi’ş- Şerife’de bulunan gazellerde övülen varlık, şehirdir. Ahmet Fakih, iki gazelinde de Kudüs şehrinin övgüsüne yer vermektedir.

⁶⁴ Fatma Turhal Güner, “Şeyyâd Hamza’nın Vefât-ı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-selâm Adlı Mesnevisi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 57, V. 64a.

Bu açıdan bakınca bu şiirlerin edebiyatımızda şehirleri konu alan ilk şiirler durumunda olduğunu söyleyebiliriz.

Menakıbnâme’de bulunan on sekiz gazelin on altısında kişi övgüsü, ikisinde Allah övgüsü görülür. Övgüsü yapılan kişiler Baba İlyas’ın halifeleridir. Söz konusu olan kişilerin isimleri bazı gazelerde zikredilirken bazılarında ise isim verilmeden övgü yapılmıştır.

Maktel-i Hüseyin’de bulunan üç gazelin biri Hz. Ali’nin, biri Hz. Muhammed’in, biri de birden fazla kişinin övgüsünde olup bu gazelde Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan konu edilmiştir.

Kıssa-i Yusuf’ta bulunan iki gazelden biri tevhid, diğeri ise Hz. Yusuf’un övgüsü hakkındadır.

Hüsrev ü Şîrîn’de bulunan övgü konulu tek gazel Aydınoğulları Beyliğinin hükümdarı olan Fahreddin hakkındadır.

Hurşidname’de bulunan övgü konulu iki gazel de mesnevi kahramanlarından Hurşid’in övgüsü üzerinedir.

Ferahname’deki dört gazelin tamamı kişi övgüsünü içerir.

Yusuf u Zeliha’da bulunan övgü gazellerinin biri Hz. Yusuf, üçü Allah’ın övgüsü hakkındadır.

Vefat-ı Hz. Muhammed ‘Aleyhisselam’daki övgü konulu gazel, Hz. Muhammed konuludur.

Buna göre otuz yedi gazelin ikisi şehir övgüsünü, yirmi üçü kişi övgüsünü, altısı Allah övgüsünü, dördü peygamber övgüsünü (bir tanesi Hz. Yusuf’un, iki tanesi Hz. Muhammed’in övgüsünü), bir tanesi Halife Hz. Ali’nin övgüsünü, bir tanesi de hem Hz. Muhammed’in hem de ehl-i beytin övgüsünü işlemektedir. Övgü konusunu içeren otuz yedi gazeldeki övülen varlıkları tablo halinde verirsek aşağıdaki durumla karşılaşırız:

Gazel Numarası	Mesnevinin Adı	Övülen Varlığın Adı	Övgü Konusu
1	Kitābu Evsāfı Mesācidi’ş-Şerīfe	Kudüs	Şehir Övgüsü

2	Kitābu Evsāfı Mesācidi’ş-Şerīfe	Kudüs	Şehir Övgüsü
1	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Muhlis Paşa	Methiye
2	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Allah	Münacat
3	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Âşık Paşa	Methiye
4	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Halife Fahreddin	Methiye
5	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Şeyh Alay	Methiye
6	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Halife Şeyh Eşref	Methiye
7	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Adı Verilmeyen Bir Halife	Methiye
8	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Halife ‘Ali-Şîr	Methiye
9	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Halife ‘Ali-şîr	Methiye
10	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Adı Verilmeyen Bir Halife	Methiye
11	Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l-Ünsiyye	Halife Şeyh ‘Affân	Methiye
12	Menâkıbü’l-Kudsiyye	Halife Hâcî Mihmân	Methiye

	fi-Menāsibi'l-Ünsiyye		
13	Menâkîbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	Halife Ebû-Bekir	Methiye
14	Menâkîbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	Halife Seyfeddin	Methiye
15	Menâkîbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	Genel Olarak Halife Övgüsü	Methiye
16	Menâkîbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	Halife Mübarizçe	Methiye
17	Menâkîbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	Halife Şeyh Balı	Methiye
18	Menâkîbü'l-Kudsiyye fi-Menāsibi'l-Ünsiyye	Allah	Allah (Tevhid)
1	Maktel-i Hüseyin	Hız. Ali	Methiye
2	Maktel-i Hüseyin	Hız. Muhammed	Naat
3	Maktel-i Hüseyin	Hız. Muhammed, Hız. Ali, Hız. Fatıma, Hız. Hüseyin, Hız. Hasan	Hız. Muhammed ve Ehl-i Beyt
1	Kıssa-i Yûsuf	Allah	Allah (Tevhid)
2	Kıssa-i Yûsuf	Hız. Yûsuf	Peygamber Övgüsü (Na't)
1	Hüsrev ü Şîrîn	Fahreddin	Methiye
1	Hurşîd-nâme	Hurşîd	Methiye
2	Hurşîd-nâme	Hurşîd	Methiye

1	Ferah-name	Melik Eyhevür	Methiye
2	Ferah-name	Padişahın Kızı	Methiye
3	Ferah-name	Melik Musa	Methiye
4	Ferah-name	Mısır Sultanı	Methiye
1	Yusuf u Züleyha	Hız. Yûsuf	Peygamber Övgüsü (Na't)
2	Yusuf u Züleyha	Allah	Allah (tevhid)
3	Yusuf u Züleyha	Allah	Allah (tevhid)
4	Yusuf u Züleyha	Allah	Allah (tevhid)
1	Vefat-ı Hazreti Muhammed Aleyhis-selam	Hız. Muhammed	Peygamber Övgüsü

3.2.2. Nasihat Konulu Gazeller

Nasihat veya öğüt, Türk edebiyatında önde gelen bir konudur. Aslında bu konunun işlenmediği bir eser hemen hemen yok gibidir. Başlı başına nasihat konusunu ele alan eserler, nasihatname veya pendname isimleriyle bilinir.

Türk edebiyatının ilk nasihatnâmesi Kutadgu Bilig'dir. Her ne kadar ağırlıklı olarak devlet yönetimine ilişkin öğütler içeriyorsa da Kutadgu Bilig'de hemen hemen her konuda bilgi ve öğütlerle karşılaşılır.⁶⁵

Öğüt verme, ilk yazılı kaynaklarımız olan Orhun Abideleri'nde de görülmektedir. Hükümdar Kül Tigin, "Kül Tigin Yazıtı"nda halkına şöyle seslenmektedir:

⁶⁵ Selim Emiroğlu, "Türkçe Manzum Nasihat-Nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme", Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2010, s. 6.

“O yerlere doğru varır isen [ey] Türk milleti öleceksin!... [eger] Ötüken yerinde oturup kervan, kabile gönderir isen hiç mihnetin olmaz. Türk milleti sen tok olacaksın açsan tokluk nedir bilmezsin; bir [de] doyar isen açlık nedir bilmezsin. Andan dolayı belini doğrultmuş olan hakanın sözünü [nazarı dikkate] almadın. Yerden yer vardın. Hep oralarda harap ve bitkin oldun.”⁶⁶

Görüldüğü gibi nasihat, hiç eskimeyen ve her devirde edebiyatta ele alınan konulardandır. Orhun Abideleri’ndeki nutuk havası içindeki söyleyişlerde, Divanü Lügati’t-Türk’te yer alan atasözlerinde, ilk mesnevimiz olan Kutadgu Bilig’de ve devam edip günümüze kadar gelen süreçte bu konunun varlığını görürüz.

3.2.2.1. Kitābu Evsāfı Mesācidi’ş-Şerīfe (Ahmet Fakih)

Kitābu Evsāfı Mesācidi’ş-Şerīfe mesnevisinde nasihat konulu bir gazel bulunmaktadır. Sekiz beyitten oluşan bu gazel, aruzun mefā’îlün mefā’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır. Bu vezin aynı zamanda mesnevinin de veznidir. “Fî Zikri Vasfı Mescidi’l-Medîneti ve Mâ Fihâ Min Ziyârâtı”⁶⁷ başlığıyla bulunan bölümün içerisinde yer alan bu gazel için ayrıca başlık kullanılmamıştır. Hem vezin bakımından hem de konu itibarıyla mesnevinin devamıymış gibi görünen bu gazel, kafiye örgüsüyle mesneviden ayrılır. “Fî Zikri Vasfı Mescidi’l-Medîneti ve Mâ Fihâ Min Ziyârâtı” bölümünde Medine’yi tanıtan ve öven Ahmet Fakih, gazelde Hz. Muhammed’i över ve onun mezarının bir tarafında Hz. Ebûbekir’in diğer tarafında Hz. ‘Ömer’in olduğunu söyler ve Hz. Ebûbekir’in mezarının yeri hakkında bilgi verir. Daha sonra bu dünyanın geçici olduğunu Hz. Muhammed’i ve sahabeleri örnek vererek dile getirir ve dünyanın vefasız olduğunu söyler. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Kişinûñ şād olur gönli vü cānı

Ne gözdür göricek ağlamaz anı

⁶⁶ Hüseyin Namık Orkun, **Eski Türk Yazıtları I**, Devlet Basımevi, İstanbul 1936, s. 26.

⁶⁷ Hasibe Mazıoğlu, **Kitābu Evsāfı Mesācidi’ş-Şerīfe**, s. 22.

Çu Hâkdur nûrını görgil Resûlüñ

Kim inkâr eyler ise yok imānı

3 Ebûbekr ile ‘Ömer bile yatur

Ṭolupdur anlaruñla iki yanı

Şefā’atçı olısar ümmetine

Ṭutısar ümmeti bunca cihānı

Gümişden yaşı bir mîḥ doḡunmuş

Oracuḡdur Ebûbekrūñ nişānı

6 Kimesneye vefā itmez bu dünyā

Ḳıyās itgil bulardan sen var anı

Dükeli enbiyā vü ḥāş şaḥābe

Zemīne girdi terk itdi zamānı

Şalavāt vir Resûlu’llāha Aḡmed

Uzatma ḡaşr eyle sen divānı⁶⁸

⁶⁸ Hasibe Mazıoḡulu, **Kitābu Evsāfi Mesācidi’ş-Şerīfe**, s. 23, V. 3a.

3.2.2.2. Menākıbü'l-Kudsiyye fî-Menāsibi'l-Ünsiyye (Elvan Çelebi)

Elvan Çelebi'nin bu mesnevisinde nasihat konusunu ihtiva eden iki gazel bulunmaktadır. Bunlardan biri on dokuz beyitten oluşmakta olup mutavvel gazeldir. Diğeri ise on dört beyitlidir. Gazellerin ikisi de aruzun fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün (fâ'lün) vezniyle yazılmıştır.

3.2.2.2.1. Birinci Gazel

Mesnevinin 1992-2010. beyitleri arasında yer alan gazel, on dokuz beyitten oluşmaktadır. Gazel için ayrıca bir başlık atılmamıştır.

Elvan Çelebi, gazele “(Ey) Allah’ın lutfu, sen bu emir ve fermanı işit” nidasıyla başlamaktadır. Burada yer yer övgüye yer verilmekle birlikte genel olarak gazel, nasihat konusunu ihtiva eder. Elvan Çelebi, burada “ey derviş” diyerek tek bir insana hitaben söz söylemez. Nasihatlarını Hacı Bektaş’ı ve Şeyh Edebalı’yı örnek göstererek taçlandırır ve onların Allah’ın nuru olduklarını ve insanlarla kıyas edilemeyeceklerini söyler. Gazelin sonunda da Hak dostlarının bahçesinin, cennet bahçesi olduğunu ve onlarla geçen her gecenin Mi’raç Gecesi gibi olduğunu ifade ederek gazeli sonlandırır. Bahsettiğimiz gazel aşağıdadır:

Luṭf-ı yezdānī faẓl-ı sübhānī

Sen işit bir bu hükm ü fermānı

Birine lu’b nice vāḳı’dür

Şol ki kendeke ceng-i sulṭānī

3 Hacı Bektāş şol sebebden hîç

Göze almadı tâc-ı sulṭānı

Edebalı vu bundağı huddām

Gördiler Hacıdan bu seyrânı

Ulu işigine gelür ü gider

Cânıla seyr ider bu cānânı

6 Böyle añladı bildi buldı bular

Bu nihâdı bu yol u erkânı

Degme yir gör ü hîç kes ne bilür

Kuş dilini vü yâ Süleymâni

Güneşi zerre kıla mı ta'rîf

Katre ma'lûm baħr-i 'ummânı

9 Her nesle aşlına rücû' kıılır

Zulm-ı zulmânî nûr-ı nûrânî

Çün taleb kıldı sır sa'id andan.

Böyle yazdı bu levh-i bürhânı

Çün bular nûr-ı Hağdur iy dervîş

Nisbet itme bulara insânı

12 Hacı Bektaş sırrını bilmez

Didi ki sır ne sır durur dānî

Ya'ni ben andanam velî penhân

Okımazam saña bu Qur'anı

Çün ki saña gerekdür üç nesne

Dâl hem dâl dâl Furkânı

15 Bir kişiye hezâr dost gerek

Biñe çok bil la'in şeytânı

El-ğaraž bundağı bu faşl-ı hıfâb

Ol ulu hem bu kapu derbânı

Gün hemân gün hezâr biñ biñ sen

Dök bu sanı vu şağış Elvanı

18 Reng ü dâd u hisâb u çün-u-çirâ

Uşbu meydânda leng pâlânı

Dostlaruñ ravzası rızâsı bihişt

Qadr-i mi'râc her şebistânı⁶⁹

3.2.2.2.2. İkinci Gazel

Menâkıb-nâme'deki ikinci nasihat konulu gazel, on dört beyitten oluşmaktadır. Bu gazel, mesnevinin 2013-2026. beyitleri arasında yer alır ve gazelin özel bir başlığı bulunmamaktadır.

Gazelde halifelerin Kaf Dağı'nın yolunu tuttukları söylenerek söze başlanmıştır ve Allah'ın bunlara lütuf ihsan ettiği dile getirilmiştir. Elvan Çelebi bu

⁶⁹ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 216, 113b-114a .Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiye Üzerinde Bir Deneme**, s. 632-635.

halifeleri birkaç beyitte övdükten sonra “Ey diriga” diye söze başlar ve insanlara nasihatta bulunur. İbrahim ve Nuh peygamberlerin Allah’a karşı geldikleri için cefa gördüklerini ve bu durumun gizli kalmadığını belirten Elvan Çelebi, bu dünyanın kimseye zerre kadar insaf etmeyeceğini belirtir ve insanları uyarır. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Daķı bunça Halīfe eṭrāfı
Kim bular dutdı Ẹaf-tā-kāfı

Bunlaruñ her birisine Allah
Şol kadar virmiş idi elṭāfı

3 Edeb ü ‘ilm ü ḥilm ü taḳvī bile
Yola ḳul itdiler her eṣrāfı

Hem şerī’atde ‘ālim ü ‘āmil
Hem ṭarīḳatda ‘ārif ü ‘āfī

İy dirīga ki bu cihān-ı cihān
Olmadı bir kimseneye vāfī

6 Bu vefāda cefā üküṣ gördi
Her kime kim laḳab dīnür kāfī

Nīṣi çün nūṣ nūṣ ider batırık
Nūṣı çün nīṣ ṣūfīyi ṣāfī

Kirtü Aḥmed yolında bu ümmet
Gördiler dürlü dürlü itlāfı

9 Nûh n'etdi vü n'etdi İbrâhîm

İtdi bunlara cevır bu cāfî

Kim ħarîķ oldu kim ħarîķ bular

Hîç ħalleri ħalmadı ħafî

Bildi 'âlem ħalâyıķı düpdüz

Yok durur zerre çarĥuñ inşâfî

12 Her çi kim dindi çarĥ ħaķķında

Yüz biñ ança durur degül lâfî

Ehl-i 'irfân görür bilür Elvan

Nicedür çarĥ çarĥuñ evşâfî

Küllî maĥv oldu zāmîrũnden

Köse dök bu mennât u alâfî⁷⁰

3.2.2.3. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)

Maktel-i Hüseyin'de geçen ve mesnevinin 1039-1045. beyitleri arasında yer alan gazel, Şi'r-i İmām Hüseyin ('aleyhi's-selām) başlığını taşır. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde yazılmış olup yedi beyittir. Bu gazel, İmam Hüseyin'in ağzından verilmiştir. Hz. Ali, gaddar kavme seslenip Tanrı'dan korkmaları ve Hz. Peygamber'den utanmaları uyarısında bulunmaktadır. Kavmin; dini, şan ve şöreti

⁷⁰ Ümit Tokatlı, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si", s. 218-219, V. 114b-115a. Mertol Tulum, **Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme**, s. 636-639.

bırakıp Hz. Ali ve onun tarafında olanların canlarına kastettikleri söylenmektedir. Bu dünyada yapılanların yarın ahirette hesabının verileceği, ölüm gerçeği, dünyanın vefasız olduğu ve kimseye kalmadığı hatırlatılıp şiir bitirilmektedir. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi'r-i İmām Hüseyin ('aleyhi's-selām)

Tengri'den korkun eyā kavm-ı zalūm

Mustafā'dan utanun iy kavm-ı şūm

Bellüdür ki n'eyleyesiz dünyadā

Ardunuzdan uş geliserdür ölüm

3 Nām ü nengi dīni elden kodunuz

Başımuza kasd kıldunuz bizüm

Dādumuzu sizden ala dād-gīr

Esdüre bir gün size bād-ı semūm

Yarın ilteler zebānīler sizi

Tamu'ya kim yiyesiz zift-i zakūm

6 Kimseneye kılmadı dünyā vefā

Size dahi kalmaya budur bilüm

Vāy ana ki āhiretde müdde'ī

Yakasından dutısar bir gün ölüm⁷¹

⁷¹ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 182.

3.2.2.4. Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)

“Şi’r Hānden-i Hurşid Der-Cevāb-ı Ū” başlığını taşıyan bu gazel yedi beyitten oluşmakta olup mef’ûlû fâ’ilâtü mefâ’ilû fâ’ilün vezniyle yazılmıştır. Mesnevinin 2618-2624. beyitleri arasında yer alır. Gazel, Hurşid’in ağzından Ferahşad’ın yazdığı gazele cevap olarak yazılmıştır. Burada Hurşid, Ferahşad’a yakınmakta, aşktan şikayet eden kişinin itibar bulmayacağını söylemekte ve “Hani bu aşk derdine tahammülün vardı” diyerek hesap sormaktadır. Aşk yolunda çekilen acıların karşılığının boş olmayacağını ve elbet mükafatlandırılacağını söyleyen Hurşid, sonbaharın gül bahçesini yok etse de buna üzülmünün gereksiz olduğunu, çünkü ilkbaharın ölüyü bile dirilteceğini söyleyerek gazeli sonlandırır. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r Hānden-i Hurşid Der-Cevāb-ı Ū

İy hecr ü intizāra bu gün isteyen keñar

Hadd ü keñar ‘ışka kim işitdi zinhār

Dimez midüñ bu derde ki vardur teħammülüm

Ma’nīde süst imişsin ü da’vīde üstüvār

3 Dime ki zūr u zār ile ben mu’teber düşem

‘Āşık şikāyet eyleyicek bulmaz i’tibār

Ger sen tevekkül it iseñ i yār ‘ākıbet

Kalmayasın bu zahm ile rahm ide Kirdigār

Şanma bu yolda zāyi’ ola yidügün emek

Bekler iseñ ivaž bulasın birine hezār

6 İy nice başları ki ayaguñdur göresin
Ger turasın göñül ile ‘ışķuñda pāy-dār

Ne ğuşşa ğülsitānı eger eskide ħazān

Uşda gelür ki ölmüşü dirilde nev-bahār⁷²

3.2.2.5. Ferah-nâme (Kemaloğlu İsmail)

Bu mesnevide nasihat konulu dört gazel bulunmaktadır. Gazellerden biri beş, diğer üçü altı beyitlidir. Gazellerden ilk üçü mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezninde dördüncüsü mef’ûlü mefâ’îlü fe’ûlün veznindedir.

3.2.2.5.1. Birinci Gazel

Kemaloğlu İsmail’in Ferahnâme’sinde geçen ve “Şi’r Ğoften-i Melik Mūsā Berāyi Ķavm-i Hîş” başlığını taşıyan bu şiir, beş beyitlik bir gazeldir. Mesnevinin 455-459. beyitleri arasında yer alır.

Gazel, Magrib Sultanı Melik Musa’nın kavmine öğüt vermesini anlatır. Büyüklerin sözüne kulak verilmesi gerektiği, lütfu olmayan kişinin kendisinin de olmayacağı, büyüklerin gönlünün hoş tutulmasının önemi vurgulanmış ve böylece kişinin saadete kavuşacağı öğütlenmiştir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r Ğoften-i Melik Mūsā Berāyi Ķavm-i Hîş

Ulular sözün işitmek sa’âdet

Bulardan kaçmak olur hem şekāvet

⁷² Hüseyin Ayan, **Hurşîd-nâme**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979, s. 226.

Gişi kim lutfı yokdur şanki yokdur

Anuñdur dut ki bu cümle vilâyet

- 3 Ne deñlü dürişür-ise fâyda yok
Hüdâdan ırmeyince bir ‘inâyet

Hüner aşlı özinde olsa hoşdur

Ne aşşı öziñden kılmak rivâyet

Dilerseñ kim sa’âdet-mend olasın

Ulular hâtırını kıl ri’âyet⁷³

3.2.2.5.2. İkinci Gazel

“Ma’nî Şi’r-i Ki Ender Ān Sarāy Būd” başlığını taşıyan şiir, altı beyitlik bir gazeldir ve mesnevinin 645-650. beyitleri arasında yer alır.

Magrib Sultanı Melik Musa ve Şeyh Abdüssamed, bir orduyla beraber Hz. Süleyman’a başkaldıran kumkumaları ararken bir köşk görürler ve içeri girerler. Bu köşkün ikinci kapısında aşağıda verdiğimiz gazel yazılıdır.

Gazele bütünüyle hakim olan asıl konu, ölüm gerçeği ve her şeyin fani olduğudur. “Bu saray içinde yaşayan ve bu saraydan daha güzel, mükemmel bir sarayın olmadığını ve bu malı mülkü kimsenin onlardan alamayacağını düşünenler nerede”, denilerek dünyanın kalıcı bir yer olmadığı vurgulanmıştır. Bu sarayda kalanların ulu padişahlar olduğu ama ecel yelinin esip onları götürdüğü, yapılan her türlü eğlencenin gün gelip de terk edilip hepsinin öldüğü söylenerek öğüt verilmektedir.

⁷³ Kenan Özbostancı, “Ferah-name”, s. 110.

Ma'nî Şi'r-i Ki Ender Ān Sarāy Būd

Ḳanı ol kim sarāy içine girdi
Buña beñzer daḥı olmaya dirdi

Kimin eylüg-ile kimin güc-ile
Ki dünyā mālını ol bunda dirdi

3 Elümden kim ala bunı dir-iken
Ölüm geldiye gelsün nite virdi

Ulu dirneklü sulṭān-ıdı bunlar
Ecel yili esüp gör ince kırdı

Niçeler bu sarāy ıssı ucından
Sevinüben elüni māla irdi

6 Ḳılurken dün ü gün dürlü temāşā
Ḳamusın terk idüben yire girdi⁷⁴

3.2.2.5.3. Üçüncü Gazel

“Şi'r-i Zi-Der Büzrükterin An-Sarāy” başlığıyla verilen bu gazel, altı beyitlidir. Mesnevinin 656-661. beyitleri arasında yer alır. Magrib Sultanı Melik Musa ve Şeyh Abdüssamed, girdikleri köşkte sekiz kapıyla karşılaşır. Bu kapıların hepsi birbirinden farklıdır. Gördükleri büyük bir kapının yanında bulunan büyük bir taşta aşağıda verdiğimiz gazel yazılıdır. Bu gazelde dünyanın fâni olduğu, bahçe görünümünde bir ateşe benzediği ve bu ateşin herkesi yaktığı ama insanın bunu

⁷⁴ ⁷⁴ Kenan Özbostancı, “Ferah-name”, s. 122-123.

unutup bir gün lazım olur endişesiyle mal biriktirip yığdığı, sonunda o mala hep başkalarının sahip olduğu anlatılmaktadır. Şimdi gazele bakalım:

Şi'r-i Zi-Der Büzrükterin An-Sarāy

Ḳanı anlar ki dünyāya inandı

Bu fāni milke mālıyla güvendi

Azacuḳ bu geḫen 'ömre sevinen

Şanasın yıl-ile sīle ṭayandı

3 Bu dünyā baḫḫā resminde bir oddur

Niḫeler ol oda ṭuṭuşdı yandı

Niḫeler dün ü gün şaḳlardı anı

Odı panbuḡ-ıla dōst ola şandı

Kimesne dirmemişdür bunḫa mālı

Ki zerre virmedüm her kim özendi

6 Gerek ola diyüben şaḳlar-ıdı

'Acabdur şoñra ayruḳlar gönendi⁷⁵

3.2.2.5.4. Dördüncü Gazel

“Şi'r Goften-i Sāhib Ān Sarāy” başlığını taşıyan bu gazel altı beyitlidir. Mesnevinin 2033-2038. beyitleri arasında yer alır.

Melik Musa ve Şeyh Abdüssamed, kumkumaların bulunduğu şehre giderler ve her tarafın mücevherlerle, değerli eşyalarla dolu olduğunu görürler. Şehirde

⁷⁵ Kenan Özbostancı, “Ferah-name”, s. 123.

bulunan saraya girerler ve sarayın kapısında aşağıda verdiğimiz gazelin yazılmış olduğunu görür ve bu gazelden feyiz alırlar. Şiir, sarayın sahibinin ağzından verilmiştir. Sahibi; sarayı halka boyun eğdirip haraç toplayarak, servet dökerek yaptırdığını fakat keyfini süremediğini, dünyanın fani bir yer olduğunu ve malın mülkün geride kalacağını, dünyanın ne vezirlere ne de şahlara kalmadığını söylemektedir.

Şi'r Goften-i Sāhib Ān Sarāy

Her kim gele bu maḳāma ire

Şanma gezüben uşana ıra

Gördüñ mi niçe yüce sarādur

Kim ola göre buyurdi yire

3 Māl u ʔavar u ḥazīne dōkdüm

Yapdum bu sarāy uşbu yire

Ḳıldum niçe ile şehre ḥükmi

Ta cümle ḥarācı baña vire

Çün girü kalur bu māl u ni'met

Bunca ne belā vü bāl dire

6 İşbunı ki gördüñ aşşısı hīç

Olmadı ḳamu şahā vezīre⁷⁶

⁷⁶ Kenan Özbostancı, "Ferah-name, s. 214.

3.2.2.6. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)

Bu mesnevide nasihat konusunda yazılan dört gazel bulunmaktadır. Gazellerin dördü de aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.2.6.1. Birinci Gazel

“Va'z u Naşib Şi'r-i Ya'küb Peygamber” başlığını taşıyan yedi beyitlik bu gazel mesnevinin 499-505. beyitleri arasında bulunur. Yakup Peygamber'in oğulları, Yusuf'un kurt tarafından yenildiğini söylerler. Yakup Peygamber buna inanmaz ve Yusuf'u yiyen kurdu görmek ister. Yusuf'un kardeşleri babalarının karşısına bir kurt getirirler. Kurt dile gelerek Yusuf'u yemediğini ve içlerinden hiçbir kurdun bunu yapmayacağını söyler. Bunun üzerine Yakup Peygamber kendisine nasihatta bulunarak sabretmesi gerektiğini anlar ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde sabretmeyi bilmeyen kişileri insan olarak görmeyen Yakup Peygamber; derdine dermanın sabretmeyle mümkün olacağını, sabredenlerin muratlarına erdiklerini, kendisinin de sabretmesi gerektiğini, dünya elden giderse de bunun dert olmadığını söyler.

Va'z u Naşib Şi'r-i Ya'küb Peygamber

Kimde kim şabr olmaya âdem degül

Yâr idinme sen anı maḥrem degül

Şabr-ıla sen derdüne dermân idin

Andan artuḡ zaḥmuña maḥrem degül

3 Şabr-ıla irenler irdi maḫşûda

Şabr idenlerüñ yası mâtem degül

Şabr-ıla şükr-ile sen ol dâ-imâ

Dünyâ elden giderise gam degül

Sen anadan ne ile toğuşsa yime kem değduğñ it

Rızkuñ için guşsa yime kem degül

6 Āhiret kıatında bu dünyâ hamâm

Dâr degüldür hem degüldür hem degül

Şabr-ıla Ya'küb buldı Yūsıfımı

Sözi uzatmayalum kim dem degül⁷⁷

3.2.2.6.2. İkinci Gazel

“Kışşâ-i Yūsuf Peyğamber Naşihat-i Tekebbür” başlığını taşıyan bu gazel, altı beyitten oluşur. Mesneviye göre Yusuf peygamber, Allah'ın kendisine verdiği güzellikten ötürü kibre kapılır ve kendisinden daha güzel bir kul yaratmadığını düşünür. Bunun üzerine Allah, ondan bu güzelliği alır ve kimse onu beğenmez, yüzüne bile bakmaz. Bunun üzerine Yusuf Peygamber secdeye kapanır ve tövbe eder. Sonunda tekrar eski güzelliğine kavuşur. Süle Fakih, aşağıda verdiğimiz gazelde bu olaydan yararlanarak insanlara nasihatte bulunur. Burada şair; kendisini beğenenen, kibirlenen kişinin lanetleneceğini, cehennemde yanacağını söyler. Bu dünyada cefa çeken, yüzü yanağı sararan kişinin ahirette yanağının gül rengine olacağını, bu dünyada gafil olup dünyaya aldanan kişinin ahirette mecnun gibi

⁷⁷ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih'in Yusuf ve Zeliha'sı”, s. 109-110.

olacağını, kibirden uzak durulmasını, kibirli olanların sonunda üzüleceğini dile getirir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Kıışsa-i Yūsuf Peyğamber Naşihat-i Tekebbür

Kendüzin gören kişi mel‘ün olur

Âhiretde dünyâda mağbûn olur

Kendüzin gören kişiniñ tamuda

Nâr u zift ü kaṭrân aña ḥan olur

3 Şalın u şalın u zinhâr yürime

Ṭopraq içinde süñügün un olur

Bunda yañaqlarını kılan şaru

Âhiretde ruḥları gülgün olur

Dünyâda gâfil olup dünyâ diren

Âhiretde gey katı mecnûn olur

6 Geç tekkebbürden söyle fakir

Şâhib-i kibr anda gey mağzûn olur⁷⁸

⁷⁸ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 140, V. 38a.

3.2.2.6.3. Üçüncü Gazel

“Şi‘ir Fakih Yūsuf u Zelīhā” başlığını taşıyan bu gazel, beş beyitten oluşur. Zeliha’nın eşi, Yusuf’u satın alır ve onu Zeliha’nın yanına getirir. Oğulları ve kızları olmadığı için Yusuf’u da beğendiği için onun oğulları gibi bakılmasını ister ve Zeliha’ya da bunu tembihler. Şiir, Zeliha ve eşi arasındaki konuşmadan sonra verilmiştir. Süle Fakih, bu şiirde sabrın önemi üzerinde durmuştur. Şair; sabır ile insanların dileklerine erişeceklerini, sabır ile zor işlerin kolaylaşacağını, sabır ile cennete ulaşılacağını, sabır ile güzel nimetlere erişileceğini ve yine sabır ile evliyaların sahip oldukları şeylere sahip olunacağını söyler.

Şi‘ir Fakih Yūsuf u Zelīhā

Sen dahı şabr it dileğe iresin

Makşūduñ bāğında güller diresin

Şabrıla müşkillerin āsān ola

Şabr-ıla Firdevse varup giresin

3 Bir ölümsüz dirliğe uğrayasın

Cum‘adan cum‘aya dīdār göresin

Nice yıl lezzet bulup hayrān olup

Dīdāra karşı müstenbī tūrasın

Şabr iderseñ sen dahı söyle Faķī

Evliyâlar irdüğine iresin⁷⁹

3.2.2.6.4. Dördüncü Gazel

“Şi‘r” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 3446-3465. beyitleri arasında bulunur ve 20 beyittir.

Süle Fakih; bu gazelde mutluluğu, bahtı kişilere Allah’ın verdiğini, mücevveri değerli kılanın da Allah olduğunu, Allah’ın sadık olana sıdkı rehber ettiğini, güle rengini verenin, anbere koku verenin, serviye boy verenin Allah olduğunu söyler. Daha sonra bu dünyadan güçlü kuvvetli kişilerin gelip geçtiğini, fakat ölüm karşısında çaresiz kaldıklarını anlatır. İnsanın kim olduğunu, nereden geldiğini, nereye gideceğini düşünmesini ve gerçeği bilmesini öğütler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi‘r

Devleti Tañrı virür herbir ere

Kıymeti Allâh virür her gevhere

Fâ‘il-i muhtâr durur fi‘linde ol

Zî-şafâ virür şadefden dürlere

3 Şādıkā şıdkını rehber ider ol

Yol virmez hergiz ol münkirlere

⁷⁹ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 187, V. 61a.

Güle rengi misk-i ‘anbere koğu

Tańrı virür boyı serv-ü ‘ar‘ara

‘Âd kavmini helāk eyledi yıl

Çün buyurdu Tańrı rîḥ ü şarşara

6 ‘Ömeri gör nice urdı turrāya

Ka‘beden şaldı toķundu Kayşere

Çok Süleymān geldi dünyāya

Hük m kıldılar cihānda leşkere

İllā Dāvud oğlu Süleymānı gör

Hük m kıldı ins ü cinn ü dīvlere

9 Dünyāda Kāfdan Kāfa hük m eyledi

İllā bulmadı ölümüne çāre

Çok ‘ālī şuretlü er ver dünyād

Beñzemedi ol‘Aliyya‘l ḥaydara

Niçe kâfir kal‘asın yakmışdur ol

Kim neler eyledi bâb-ı Haybere

- 12 Yirlere dahı şeref virmiş durur
Nitekim şeref virdi peygambere

Yiri göği şâh Muḥammed merḳadı
Kim Muḥammed de virdi arḳsın yire

Ol zamân ki ol yatur faḥr idiser
Uçmağı ḥūrî ḳuşūr hem kevşere

- 15 İşbu şârda çok ‘azîzler var durur
Âdem iseñ yûri bunları ara

Ḳadir düni bunları bulmak olur
‘Âḳıl-ısañ aña sözüm ey yârâ

Ḳanı ‘ârif kim bu sözi bilesin
Ma‘rifet issi olasin bî-çâre

- 18 Añlayasın bilesin kendüzüñi
Kim nedensin niye geldüñ bu şâra

Çünkü geldük bu şāra bir çāre kı

Tā iresin bu şāhib-dil servere

Қadr dūni anları bulmaқ olur

N‘içün uyup gitmeyesin dilbere⁸⁰

3.2.2.7. Nasihat-nāme (Süleyman Penâhî)

Süleyman Penâhî’nin bu eserinde nasihat konulu iki gazel bulunmakta olup biri on altı, diğeri on sekiz beyitlikdir.

3.2.2.7.1. *Birinci Gazel*

Süleyman Penâhî’nin Nasihatname adlı eserinde yer alan bu gazel, mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün vezinli on altı beyitlik bir gazeldir. Mesnevinin 38-54. beyitleri arasında yer alır. Müellif manzumede hadis rivayetlerini manzum bir şekilde verir. Cuma namazında hutbe esnasında konuşmanın haram olduğunu; Hz. Peygamber’in cuma namazı kılmanın çokça sevabı olduğunu bildirdiğini; Allah’ın arşta bir ev yarattığını, kıyamet günü Cebrail’in bunun üstüne çıkıp namazını güzelce kılanlara ve güzel ahlaklılara cenneti müjdeleyeceğini; Hz. Peygamber’in cuma günü yedi kişiye selam verenin bütün halka selam vermiş gibi sevap kazanacağını bildirdiğini, cuma gecesi cemaatla namaz kılmanın, çocuklara hediye vermenin çokça sevabı olduğunu; cuma günü İhlas ve Muavvezeteyn surelerini okuyan kişiye dört ilahi kitabı okumuş gibi sevap verileceğini; cuma günü gusül abdesti alıp namaz kılan kişinin seksen yıl ibadet etmiş gibi sevap bulacağını; cuma günü ölse şehit olacağını, Allah’ın onu hesapsız cennetine alacağını hadisten bildirir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

⁸⁰ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 372-374, V. 147b-148a.

‘Ulemā buyurđı kim minberde iken ħuttāb (?)
Kelām-ı dünyā ħarāmdur işit sen bunı iy aĥbāb

Resūlullāh buyurđı kim cum’a namāzı kıłana
Ki yüz şehīd müzdi miĥdārı viriser ĥak aña şevāb

- 3 Muāz itdi rivāyet kim buyurmışdur Resūlullāh
Taĥt-ı ‘arşda bir şehristān yaratdı aña ol Vehhāb
Aşı aĥđar zebercedden diregi dümi(?) yāĥūtdan
Yedi yüz biñ şerefesi olısar diñle gel iy şāb
Kıyāmet günü Cebrā’il çıkısar anıñ üstine
Nidā ide ki yā ümmet-i Muĥammed işidüp cevāb

- 6 Selām ider size ol Ĥaĥ daĥı cennet viriser baĥ
Didiler yā resūl-i Ĥaĥ kimleriñ ola bu meh-tāb (?)

Sulardur ki vire selām daĥı hem yidüre ta’ām
Namāzını ide itmām güzel ĥulĥ idine şād-āb

Mu’āz didi ki bunlara nice tāĥat getüreler
Resūlullāh buyurđı kim olur esen olur erbāb

- 9 Ki cum’a günü yedi kişiye selām virse bir kimse
Cemī’i ĥalka selām eylemişce ol bula şevāb

Dağı bir Müslimānıñ hātırını şorsa bir kişi
Cemî'i halka kelecı eylemişce bula ol şevâb

Dağı cum'a gicesi ol cemâ'atle kıla namâz
Cemî'i halkı namâz kılmışca anlara ola şevâb

- 12 Dağı hem cum'a günü oğlancıklara nesne virseler
Cemî'i ümmetimi konuklamışca ol bula şevâb

Dağı ol günde ihlâş mu'avvezeteyn okısa
Tevrât u Zebûr İncil Furkân okımışca bula şevâb

Ki her kim cum'a günü gısl eylese hem kılsa namâzı
Ki seksen yıl ibâdet eylemişce ola şevâb

- 15 İkinci cum'a kitâb okımışca ol bula müzdi
Üçünci gevdesinde kalbi sağışı bula şevâb

Dördüncüsi kaçan ölse şehîd olırsar ol kişi
Beşinci yarlıgaya Hâk gire cennete bi-hisâb⁸¹

3.2.2.7.2. İkinci Gazel

Aynı eserdeki nasihat içerikli manzume mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün vezninde on sekiz beyitlik bir gazeldir. Mesnevinin 88-105. beyitleri arasında yer alır. Hz. Peygamber'in hadisini manzum bir şekilde vermektedir. Sabah namazını cemaatle kılan kişiye Hz. Adem ile bin kez hac yapmış gibi sevap

⁸¹ Bilge Kaya Yiğit, "Süleyman Penâhî'nin Nasihatnamesi", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 3, Ankara 2015, s. 114-117, V. 2a-3a.

verileceğini, öğle namazını cemaatle kılan üç bin kez Hz. Yunus'laymış gibi sevap verileceğini, ikindi namazını cemaatle kılan kişiye bin kez Hz. İbrahim'le hac yapmış gibi sevap verileceğini, akşam namazını cemaatle kılan kişiye Hz. Musa ile bin kez hac yapmış gibi sevap verileceğini, yatsı namazını cemaatle kılan kişiye Hz. İsa ile bin kez hac yapmış gibi sevap verileceğini, Hz. Peygamber'in hadisinden bildirmektedir. Daha sonra Hz. Peygamber'in cuma gününde bir saat olduğunu, bu saatin ikindi ile akşam arasında olduğunu, bu saat aralığında tüm isteklerin kabul olacağını bildirdiğini söyler. Cuma gününü terk eden kişinin münafıklarla olacağını nasihat eder. Bir kişinin sabah namazını bilerek terk etmesinin imana zarar vereceğini, öğle namazını terketmesi halinde bütün peygamberlerin şefaatten yüz çevireceğini, akşam namazını terk ederse meleklerin ondan yüz çevireceğini, yatsı namazını terk ederse Allah'ın ondan hoşnut olmayacağını bildirir. Manzumenin sonunda ise kitabını okuyanlar ve kendisi için dua ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Resûlullâh buyurmuşdur hadîs içre saña o çâr (?)

Şabâh namâzı bir kes cemâ'atile kıla ey yâr

Ki biñ kez hâzreti Âdem ile hac eylemiş miqdâr

Şevâb vire aña Allâh işit sen anı ey yâr

3 Ger öyle namâzını kıla cemâ'atle ki bir âdem

Üç biñ kez Yûnus peygamberle itmişce müzdi var

Dağı kindi namâzını cemâ'atle kıla kimse

Biñ kez İbrâhîm Peygamberle hâc itmişce müzdi var

Her kim ahsâm namâzını cemâ'atle edâ itse

Ki Mûsâ ile biñ kez hac eylemişce tâ hasenât var

- 6 Yatsu namāzını kimse cemā'atle kılsa tā
'İsā ile biñ kez hac eylemişce aña rahmet var

Resūlullāh buyurdu cum'a güninde bir sâ'at var
Kindi ile aḥṣām beyninde olırsar bu ey dil-dār

Ol sâ'at kamu ḥācet revā olur bilün sizler
Daḥı cum'a terk iden münāfıklar ile koyār

- 9 Daḥı farz namāzında soñra efḍali gice kılmak
Zehī aña şu devlet kim ki mu'tād idine her bār

Sabāḥ namāzını bir kes eger terk itse kāsıdile
Ma'āzallāh o kimseye imān ola andan bī-zār

Daḥı öyle namāzını eger terk itse bir kimse
Cemī'i āyet-i kūr'ān olırsar andan bī-zār

- 12 Daḥı kindi namāzın eger terk eylese bir kes
Cemī'i enbiyā peygamberān olur andan bī-zār

Daḥı aḥṣām namāzını eger terk eylese bir kes
Ferişteler melā'ikān olur cümle andan bī-zār

Yatsu namāzı bir kes ki terk itseyidi çünkim
Ki hoşnūd olmayırsar hem daḥı andan Raḥmān bī-zār

15 Bu yirde cum'a ahvâlin beyân itdüm saña bir bir
İlâhi mağfired eyle beķāda seyyār

Kitābım okıyanları daħi dinleyeni cümle
Günāhın mağfired eyle daħi gösterme tamu nār

Daħi hem yazanın hem yazdıranın cürmini maħv it
Gireler cennete cümle bulalar anda hem gül-zār

18 Penāhî bendenin yā Rab zünübın mağfired eyle
Beķā mülkde olup bākî naşīb eyle aña didār⁸²

3.2.2.8. Cumhur-name (Dursun Fakih)

Cumhûrnâme adlı mesnevîde geçen ve “Şi’r” başlığını taşıyan bu gazel, fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezninde sekiz beyitlik bir gazel olup mesnevinin 201-208. beyitleri arasında yer alır.

Abdullah adında bir Müslüman, bir yıl önce başından geçen bir hadiseyi Hz. Muhammed’e anlatır. Hz. Muhammed de Abdullah’ın anlattığı olayda adı geçen Umman şehrinin hükümdarı Cumhûr’a, Hz. Osman’ın onu İslam dinine davet eden bir mektup yazmasını ister. Hz. Osman, yazdığı gazel tarzındaki bu mektupta Cumhur’a seslenerek küfürden vazgeçip bir olan Tanrı’ya iman etmesini ister ve böylece kendisinin affedilmiş bir hükümdar olacağını söyler. Hz. Peygamber’in iki cihan sultanı olduğunu, İslam’ın kiblesinin Kabe olduğunu, gerçek dinin İslam olduğunu söyler ve imana gelerek cehennemden kurtulmasını ister. Hâlid İbn-i Velid’in elçi olarak gönderildiği söylenip hükümdarın onunla cevap göndermesi istenerek gazel bitirilir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

⁸² Bilge Kaya Yiğit, “Süleyman Penâhî’nin Nasihatnamesi”, s. 119-121, V. 4a-5a.

Şi'r

Yazdı 'Ummān şāhı ey Cumhūr melik
Küfr ile qalmağıl iy mağhūr melik

Tengri'yi bir bilüben getür ĩmān
Kim olasın dünyede mağfūr melik

3 Āhiret sulţānı vü dünyā begi
Uş Muhammed'dür bugün meşhūr melik

Dĩni ĩslām kıblesi Ka'be durur
Dünyesi āhireti ma'mūr melik

Gel ĩmāna bul cehennemden amān
Kıbleden yanā yüzüñ döndür melik

6 Ben Muhammed ĩbn-i Abdu'llah adum
Benden artuğ ĩslām'a yoğdur melik

Hālid ĩbn-i Velid'i şaldum şaña
Tĩz cevābum gönder iy Cumhūr melik

Saña ilçüm varıcağ ĩman getür
Kim bulasın 'uqbāda mağfūr melik⁸³

⁸³ Neslihan Yazıcı, "Dursun Fakı'nın Cumhūr-nāme Adlı Eserinin Metni ve İncelemesi", Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 95-97.

3.2.2.9. Pend-i Rical (Mürîdî)

Bu mesnevide nasihat konulu yazılan iki gazelde de fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezni kullanılmıştır.

3.2.2.9.1. *Birinci Gazel*

Mürîdî'nin Pend-i Ricâl mesnevisinde geçen ve “Şî'r Güften” başlığını taşıyan bu gazel, altı beyitten oluşmaktadır. Mesnevinin 3505-3510. beyitleri arasında yer alır.

Müellif bu gazelde okuyucuya seslenerek dünyada imanlı olan, hayır ve hasenat işleyen kişinin ahirette cennete gireceğini ve cennette hurilerle birlikte zevk ve eğlenceye olacağını söylemektedir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şî'r Güften

Eydür iy mü'min işâretdür saña

Çün behiştten sen beşâretdür saña

Çün ki ehl-i dîn idîñ dünyâda sen

Bunda uçmak hoş maķâmetdür saña

3 Ol cihanda hayr u ihsan kılduğñ

Cennete girmek 'ibâdetdür saña

Çünkü girdiñ cennete ehl-i hayır

Şimdiden girü sa'âdetdür saña

Hûriler öpmek vü kaçmağdur işiñ

Leblerinden buse gâretdür saña

- 6 Yimek içmekdür ‘ibâdet bunda pes
Zühd ü takvâ pes hisâretdür saña⁸⁴

3.2.2.9.2. İkinci Gazel

“Şî’r Güften Diger” başlığını taşıyan yedi beyitlik bu gazel, mesnevinin 3511-3519. beyitleri arasında yer almaktadır. Bu gazel, mesnevinin “El- Meclisü’l- İşrûn” başlığını taşıyan 21. bölümünde geçmektedir. Şiirde oruç tutmanın ve namaz kılmanın gerekliliğinden bahsedilmiş ve geriye kalan her şeyin hata olduğu söylenmiştir. Bunların Allah’tan gelen bir lütuf olduğunu söyleyen şair, ahiret ülkesinin fani mülk gibi olmadığını söyler ve mükafat olarak hurileri müjdeler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şî’r Güften Diger

Size Allahdan ‘atâdır yâ habîb

Hil’at-i tâc u rızâdur yâ habîb

Bunda oruc tutuban kılmak namâz

Cümlesi sehv ü haîadur ya habîb

- 3 Fâni milke beñzedir misin bunı

Bu ebed milk-i beîadur yâ habîb

Ne durursun ayağ üzre yûri var

Tâcıla taht pes şalâdur yâ habîb

⁸⁴Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, Akademi Kitabevi, İzmir, 2005,s. 521-522.

Beni saña Hâk Ta'âlâ kıldı çift
Ger öpüp çoçsañ revâdur yâ habîb

6 Ben saña va'de olalıdan berü
'Aşkına can mübtelâdır yâ habîb

Benden artuğ dahı nice hûriler
Kim saña Hâkdan 'atâdur yâ habîb⁸⁵

3.2.2.10. Kısısa-i Umman Cengidür (Tursun Fakih)

Bu mesnevide geçen gazel, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde beş beyitlik bir gazeldir ve mesnevinin 127-131. beyitleri arasında yer almaktadır.

Gazelde Hz. Peygamber'in Umman şahı Cumhur'u İslam'a daveti anlatılmaktadır. İman ettiğı zaman Allah katında bağışlanacağıının haberi verilip nasihat edilmektedir.

Didi 'Ummân şahı iy Cumhūr Melik
Küfrile olmagıl iy makhūr melik

Tañrı'yı bir bilüben getür imân
Cazulıkdur Sandug'a itme gümân

3 Ol Muhammed ibni 'Abdullah benem
Âhir zaman peygamberi bil melik

⁸⁵ Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, s. 522-523.

Elçilerüm varıcak imān getür
Kim bulasın ‘ukbāda mağfūr melik

Āhiretün sultānı dünyā begi
Ol Muhammed’dür bugün meşhūr melik⁸⁶

İncelediğimiz mesnevilerde nasihat konulu gazellere yer veren on eser bulunmaktadır. Bu mesnevilerde toplam on dokuz gazel vardır.

Kitābu Evsāfı Mesācidi’ş-Şerīfe adlı eserde nasihat konulu bir gazel vardır ve bu gazelde dünyanın geçiciliği, faniliği üzerinde durulmuştur.

Menākıbü’l-Kudsiyye fi-Menāsibi’l-Ünsiyye adlı mesnevide nasihat konulu iki gazel vardır. Bu gazellerden birincisinde övgü ve nasihat iç içedir. Elvan Çelebi Allah’ın örnek kullarından söz açar ve insanların o kişileri örnek alması, Allah’ın istediği gibi bir kul olmak için çabalamanın gerektiğini anlatır. İkinci gazelinde de yine Allah’ın razı olacağı bir kul olmanın gerekliliği ve dünyanın insafsız olduğu dile getirilmiştir.

Maktel-i Hüseyin mesnevisinde nasihat konulu tek gazel olup bu gazelde Hz. Ali gaddar kavme seslenerek nasihatta bulunur; kavmin Tanrı’dan korkmaları gerektiği, dünyada yapılanların karşılığının ahirette alınacağı, ölüm gerçeği ve dünyanın vefasızlığı anlatılır.

Hurşid-nâme’de ise nasihatı ele alan tek gazelde aşktan şikayet edenlerin itibar bulmayacağı, emeğin karşılığının alınacağı, her ne kadar sonbaharın gül bahçesini yok etmiş olsa da ilkbaharın ölüleri bile dirilteceği ifade edilmiştir.

Ferah-nâme mesnevisinde nasihat konulu dört gazel vardır. Bunların birincisinde Magrib Sultanı Melik Musa; kavmine nasihatta bulunarak büyüklere

⁸⁶İsmet Çetin, **Tursun Fakih Hayatı-Edebi Şahsiyeti- Mesnevileri**, Has-Soy Matbaacılık Basım, Ankara 2002, s. 144-145.

saygı göstermenin gerekliliğini, onların gönüllerinin hoş tutulmasının önemini dile getirirken geriye kalan üç gazelde dünyanın faniliği işlenmiştir.

Yusuf ve Zeliha mesnevisinde nasihat konulu dört gazel vardır. Gazellerin birincisinde ve üçüncüsünde sabretmenin gerekliliği, sabrın derdlere deva olduğu, sabrederek insanların dileklerine kavuştuğu anlatılmıştır. İkinci gazelde kibir sahibi kişilerin lanetlendiği, cehennemde yanacakları dile getirilmiştir. Cefa çeken kişilerin de ahirette mükafatlandırılacağı, gafil olup dünyaya aldananların ahirette mecnun gibi olacakları söylenmiştir. Dördüncü gazelde ise her şeyin Allah'tan geldiği, dünyanın fani olduğu, insanın düşünmesi ve kim olduğunu bilmesi gerektiği, nerden gelip nereye gittiğinin farkında olması gerektiği işlenmiştir.

Nasihat-nâme adlı mesnevide bulunan iki nasihat konulu gazelde de hadis rivayetleri manzum olarak verilmiş olup insanların bunları yerine getirerek kazanacakları sevaplar işlenmiştir.

Cumhur-nâme'de nasihat konulu bir gazel vardır. Bu gazelde Hz. Osman, Cumhur'a nasihatta bulunur ve onu Hakk dinine davet eder. İmana gelerek cehennemden kurtulmasını nasihat eder.

Pend-i Rical'de nasihat konulu iki gazel vardır. Bunlardan birincisinde dünyada imanlı olup hayır işleyenlerin ahirette cennete girecekleri, hurilerle zevk ve eğlencede olacakları ifade edilir. İkincisinde ise ibadetin gerekliliği, dünyanın geçiciliği anlatılmıştır.

Kıssa-i Umman Cengi adlı mesnevideki tek nasihat konulu gazelde işlenen konu Cumhur-nâme ile aynı olup gazel, Hz. Osman'ın Cumhur'a nasihatını ihtiva eder.

Görüldüğü gibi elimizde bulunan on dokuz gazelde de nasihat konuları çok çeşitlidir. Bununla birlikte yine de en çok nasihat edilen konu dünyanın fani bir yer olduğu ve insanların malı mülkü bu dünyada bırakıp ölececeği, yani ölüm gerçeğidir. Bu on dokuz gazeli ana hatlarıyla aşağıdaki gibi tablolayabiliriz:

Mesnevinin Adı	Nasihat Konusu
Kitābu Evsāfi	Dünyanın geçiciliği, faniliği

Mesâcidi’ş-Şerîfe	
Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l- Ünsiyye	Allah’ın örnek kullarının örnek alınması gerektiği, Allah’ın istediği gibi bir kul olmak için çabalamanın gerekliliği
Menâkıbü’l-Kudsiyye fi-Menâsibi’l- Ünsiyye	Allah’ın razı olacağı bir kul olmanın gerekliliği ve dünyanın insafsızlığı
Maktel-i Hüseyin	Dünyada yapılanların karşılığının ahirette alınacağı, ölüm gerçeği ve dünyanın vefasızlığı
Hurşid-nâme	Aşıktan şikayet edenlerin itibar bulmayacağı, emeğin karşılığının alınacağı
Ferah-nâme	Büyüklerle saygı göstermenin gerekliliği, onların gönüllerinin hoş tutulmasının önemi
Ferah-nâme	Dünyanın faniliği
Ferah-nâme	Dünyanın faniliği
Ferah-nâme	Dünyanın faniliği
Yusuf ve Zeliha	Sabretmenin gerekliliği, sabrın derdlere deva olduğu
Yusuf ve Zeliha	Kibir sahibi kişilerin lanetlendiği, cefa çeken kişilerin de ahirette mükafatlandırılacağı, dünyaya aldananların ahirette pişman olacağı
Yusuf ve Zeliha	Sabretmenin gerekliliği, sabrederek insanların dileklerine kavuşacağı
Yusuf ve Zeliha	Her şeyin Allah’tan geldiği, dünyanın fani olduğu, insanın düşünmesi ve kim olduğunu bilmesi gerektiği, nereden gelip nereye gittiğinin farkında olması gerektiği
Nasihat-nâme	Hadislere uyan insanların birçok sevap kazanacağı

Nasihât-nâme	Hadislere uyan insanların birçok sevap kazanacağı
Cumhur-nâme	Hz. Osman, Cumhur’a nasihatta bulunur ve onu Hakk dinine davet eder. İmana gelerek cehennemden kurtulmasını nasihat eder.
Pend-i Rical	Dünyada imanlı olup hayır işleyenlerin ahirette cennete girecekleri, hurilerle zevk ve eğlencede olacakları
Pend-i Rical	İbadetin gerekliliği, dünyanın geçiciliği
Kıssa-i Umman Cengi	Hz. Osman, Cumhur’a nasihatta bulunur ve onu Hakk dinine davet eder. İmana gelerek cehennemden kurtulmasını nasihat eder.

3.2.3. Âşk, Âşık, Mâşuk Konulu Gazeller

Âşk, hayatın her alanında kendine müstesna bir yer edinmiş kavramların başında gelir. Sadece edebiyat alanında değil günlük yaşamda, müzikte, tasavvufta, felsefe vd. alanlarda başta gelen konulardan olan bu kavram tüm edebiyatlarda da birinci sırada gelir. İster Batı ister Doğu sahasında olsun bu durum değişmez.

Ünlü mutasavvıf İbn Arabi aşkın tanımının yapılamayacağını, ancak tadılacağını, tadanın da ne olduğunu anlatamadığını belirtir.⁸⁷ Bu kadar hayatımızın içinde olan bu kavramın tanımını yapmak epey zordur. Zaten edebiyatımızda yer alan eserlere baktığımızda aşkın tanımının yapılmadığını, aşkın meydana getirdiği hallerin ve kamçıladığı duyguların ifade edildiğini görürüz. Aşkın halleri içerisinde ağlamak, uyumamak, hayattan bağı koparmak, yemeden içmeden kesilmek gibi

⁸⁷ Fahri Kaplan, “Mehmed’in İşk-nâmesi’nde Âşk Olgusu, Vak’a Kuruluşuna Tesiri”, Muğla Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2011, s. 6

durumlar varken aşkın kamçıladığı duygular arasında kıskançlık, hasret, vuslat, vefa, fedakarlık, acı çekmek gibi hisler bulunur.

Aşk denildiğinde her ne kadar aklımıza gelen bir insana duyulan tutku derecesindeki sevgi olsa da klasik edebiyatta hakiki aşk, Allah’a duyulan aşktır. İnsana duyulan beşeri aşk ise mecazi aşk olarak bilinir.

İncelediğimiz mesnevilerde aşk konusunun işlendiği ilk şiire Âşık Paşa’nın kaleme aldığı hacimli eseri Garib-nâme’de rastlıyoruz. Bu eserde tek şiir yer alır. Bu şiir de gazel nazım şekliyle yazılmıştır ve konusu aşktır.

3.2.3.1. Garib-nâme (Âşık Paşa)

Âşık Paşa’nın 10613 beyti bulan bu eserinde sadece bir gazel vardır.

Bilindiği üzere Garib-nâme on bâb üzerine kuruludur. Her bab da kendi içinde ona ayrılır. Âşık Paşa bu bölümleri dâsitân olarak adlandırır. Buna göre dokuz beyitten oluşan bu gazel, mesnevinin ikinci bâbının onuncu dâsitânında yer almaktadır. Bu bâb “Onıncı Dâsitân İkinci Bâbdan Beyân İder Kim ‘İşk Her Vücûdda Sârî ve Cârîdür ve Her Kavulda vü Fi’ilde ‘İşkdan Eser Vardur”⁸⁸ başlığını taşır. Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün ile yazılan mesnevide bulunan gazelde de aynı vezin tercih edilmiştir. Şiir verilirken herhangi bir başlık kullanılmamıştır.

Bu dâsitânda işlenen konu aşktır. Buna paralel olarak gazelde de aşk konusu işlenmiştir. Âşık Paşa bu gazelde Allah’a ulaştıran aşkı, yani ilâhi aşkı anlatır ve daha sonra âşığın özelliklerini sayar. Buna göre âşık olan kişinin gözü yaşlı olur ve aklı başından gider. Âşıklık vasfına sahip olmak için sevgili gereklidir. Âşık olan kişi dini umursamaz ve sevgili için dinden de çıkar. Âşıklara örnek olarak da Abdurrezzak’ı ve Mecnûn’u gösterir. Bahsettiğimiz şiir aşağıdadır:

‘Âşık ol ‘âşık ki ‘ışk iltür Hâk’a

‘Âşık ol kim bulasın ‘ömr-i beğā

‘Âşık ol kim ‘âşık olan kişiler

⁸⁸ Kemal Yavuz, **Garib-nâme**, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2000, s. 227.

Haḳ atında ‘arza gedi mulaa

- 3 ‘şıuñ evvel niānı ol-durur
Gözleri yaşı gerek dāyim aa

Her kime kim yoldaş olduysa bu ‘ı
Yapduğı düzgünlerin gerek yıa

‘I erine küfr ü dīn ayğusu yok
‘I eri ma’ū-ıun dīnden ıa

- 6 Geri kim geydi pilūn gütdi toñuz
Ne zīyan oldu ol Abdrrezza’a

Dil-ile olmaz müyesser ‘ı ere
‘şıı ma’u gerek kendü aa

‘şı olan iinüñ Mecnūnlayın
Yüregi yağın gerek bu bu ‘ı yaa

- 9 ‘Ia makum eyle ‘şı sen sini
Varduğına gele sözün revnaa⁸⁹

⁸⁹ Kemal Yavuz, **Garib-nāme**, s. 235, Koyunoğlu nüshası ,V. 33b.

3.2.3.2. Süheyl ü Nev-Bahâr (Mes'ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes'ûd)

Bu mesnevide aşk konusunu ele alan dört gazel bulunmaktadır. Gazellerden ikisi yedi, biri beş, biri dokuz beyitten oluşmaktadır. Gazellerin vezinleri birbirlerinden farklıdır.

3.2.3.2.1. *Birinci Gazel*

“Şi'r Güften-i Melik-zâde-i Yemânî” başlığını taşıyan beş beyitlik bu ilk gazel, mesnevinin 1178-1182. beyitleri arasındadır. Mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Bu gazel, Fagfûr Şâh ile Süheyl'in bulunduğu içkili bir şölende Süheyl tarafından kopuz eşliğinde söylenmiştir. Süheyl; bu gazelde kendisinin bir bakış tarafından avlandığını, avlandıktan sonra kendisinde ne gönlün ne sabrın ne de kararın kalmadığını, aklının karıştığını ve darmadağın olduğunu, utanmanın kaybolduğunu, içmeden ağrılar çektiğini ve bu aşkı gizlemeyi başaramadığını söyler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r Güften-i Melik-zâde-i Yemânî

Ol ne nigârdur ki beni eyledi şikâr
Ne cân gönül kodı baña ne şabr u ne qarâr

Nâ-gâh ne fitneyidi ki görindi gözüme
Gönlüm aluban eyledi 'aqlumı târumâr

3 Yâ ol ne gün idi kim aña uğradı yolum
Kim gitdi bile görelî nâmûs u neng ü 'âr

Virdi kadeh zamâne elüme eliyile
Kim içmedin dahı başumı tıtdı uş humâr

Bu ‘ışkı gizlemege dürişdüm başarmadum

Hem ‘ışkı ğalib oldu benüm sırrımı açar⁹⁰

3.2.3.2.2. İkinci Gazel

“Şi’r Hānden-i Melik-Zāde Berāy-ı Dīden-i Nev-Bahār” başlığını taşıyan bu gazel, dokuz beyitten oluşmakta olup Süheyl’in ağzından söylenmiştir. Bu gazel mesnevide 1511-1519. beyitler arasında yer almaktadır. Mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün vezniyle yazılmıştır.

Nev-bahâr, sarayın damına çıkınca suretinin aksi havuza yansır. Süheyl dayanamayarak başını kaldırır ve Nev-bahâr’a bakar. Nev-bahâr’ın, yüzünden örtüsünü kaldırmasıyla Süheyl’in aklı başından gider ve Süheyl bayılır. Kendine geldikten sonra kopuzunu eline alarak aşağıdaki gazeli söyler.

Süheyl bu gazelde başını kaldırıp gördüğü Nev-bahâr’ın vasıflarını anlatır. Onun gözünü, boyunu, yüzünü, dişini klasik edebiyatın sevgili özelliklerine uygun olarak över. Sevgiliye âşık ve garip olduğunu söyler.

Şi’r Hānden-i Melik-Zāde Berāy-ı Dīden-i Nev-Bahār

Göze göze uş anı gördüm ki görünürdü hayāl

Niķāb içinde yüzi nite kim bulıtda hilāl

Gözi anuñ şanasın nergis idi kim esrük

Boyı şavber ağacı ki bulmuş ola kemāl

3 Başından ayağına niçe kim kıyās itdüm

Belā vü şīve vü nāz idi küllī māl-ā-māl

⁹⁰ Cem Dilçin, **Süheyl ü Nev-bâhar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s. 273, V. 33b.

Ḥayālını görüben vaşl umar idüñ i gönül
Yüzini gördüñ ümîz üzmegil hem ola vişâl

Tebâreka'llâh ol Tangrı'ya bunuñ gibi,
Yaratdı şûret ü kimse bulunmaz aña mişâl

6 Güneş anuñ yüzi kıatına varıcağ şararur
Gülicegez dişi kıatında incü ola sūfâl

Ḥayâline düşüp olduñdı iy Süheyl ḥayâl
Gel indi uş yüzini gördüñ hoş saña ḥâl

Yüzine bağığıl u sevdâ başarmağıl ayruğ
Vişâline tãma'ı ḥâm tutmak ola muḥâl

9 Eyâ nigâr saña kim didi ki dök kıanımı
Hele ğarîbem ü 'âşık hiç olmaya bu ḥelâl⁹¹

3.2.3.2.3. Üçüncü Gazel

“Şi'r Güften-i Melik-Zâde Ez-Berây-ı Diden-i Nev-Bahâr” başlığını taşıyan ve sevgiliyi anlatan bu gazel, yedi beyitten oluşur ve mesnevinin 1623-1629. beyitleri arasında yer alır. Gazel, Süheyl tarafından söylenmektedir ve aruzun mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

⁹¹ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 296, V.45a.

Nev-bahâr'ı düşünerek sabaha kadar uyumayıp ağlayan Süheyl'in gözünü gören nakkaş, Süheyl'e nasihatta bulunur ve onunla dertleşir. Süheyl'in eline bir kadeh verir ve Süheyl kadehi alıp içer. Daha sonra kopuzu eline alıp yedi beyitlik bir gazel söyler. Bu gazelde Süheyl, Nevbahâr'ı övmektedir. Sarayın damına çıktığında güneş gibi nuruyla alemleri aydınlattığını, peri olup olmadığını bilemediğini, insana hiç benzemediğini, onun aşkının bıçak gibi kendisinin bağırmı yaraladığını söyler. Daha sonra sevgili için düştüğü bu gariplik durumundan, çektiği eziyetten bahsedip ona kimin merhamet edeceğini, halini annesine – babasına kimin iletceğini sorar ve “Keşke gözüm yüzüne bakmasaydı” diyerek pişmanlığını dile getirir. Bahsettiğimiz gazel aşağıdadır:

Şî'r Güften-i Melik-Zâde Ez-Berây-ı Dîden-i Nev-Bahâr

Gördüm anı ki öyleyin ağmış idi tîma

Nûrî yayılmış idi güneş bigi 'âleme

Bilimedüm perî midî aînsuzda bakıcağ

Bellüsi bu ki beñzedimezven hîç âdeme

3 Tesbîhîni unıda ferîşte görür ise

Hurî yüzine bahsa yüregine kıan tîma

'Işkî bıçak çıkardı vü bağırmı tîğradı

Yaraladı nideyim urımasvanın yama

Ben düşdüğüm ğarîblığa anun içün idi

Mağbûn olup gider isem olmaya incüme

6 Kim yiye ğuşşamı kim idiser baña meded

Kim diye hâlûmi benüm atama anama

İy kâşki gözüm yüzine bakmayayidi

İllâ kim ola ki göre anı gözin yuma⁹²

3.2.3.2.4. Dördüncü Gazel

Süheyl ü Nev-bahâr'daki dördüncü ve sonuncu aşk konulu gazel, mesnevinin 1641-1647. beyitleri arasında yer alır. “Şi’r Güften-i Melik-zâde-i Yemânî Ez-Berây-ı Dost” başlığını taşır ve yedi beyitten meydana gelir. Aruzun mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Nev-bahâr, Süheyl’in söylediği gazeli duyar ve dama çıkar. Elinde tuttuğu turuncu Süheyl’e atar. Bunun üzerine Süheyl bahsettiğimiz dördüncü aşk konulu gazeli söyler.

Süheyl, “Doldur kadehi beni sarhoş eyle, zehir olsa da yarım için onu içerim”, der ve yarin kirpiklerinin okunun yüreğine battığını, sevgilinin elini uzatarak batan temreni görebileceğini, sevgilinin yüzünü gördüğünden beri gözünden yaş eksik olmadığını, aklının gidip fikir evinin boşaldığını söyler ve peri gören kişide bu halin normal olduğunu belirterek sevgiliyi periye benzetmiş olur. Gazel, aşağıdadır:

Şi’r Güften-i Melik-zâde-i Yemânî Ez-Berây-ı Dost

Toldur kadehi şun elüme kıl beni ser-hoş

Ger ağu ola yârum adına ideven nûş

Bu od ile kim ‘ışkı yüregüme bırağdı

Şanma ki tamardağı kanum eylemeye cûş

3 Kirpüklerinüñ ñazük oğı sîneme batdı

Şınamağıcün sun elüni demreni gör uş

⁹² Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 304, V. 49a-49b.

Yüzün görelî gitmeyiser yaş gözümden
Lâ-büd güneşe kim ki baĥa gözi ola yoş

İy gönüm alan ‘âlem eger ġavġâ talarsa
Fikrüm evini eylemişem ‘ışkuñ içün boş

6 Her gice ħarañuda ħayâlün beni ister
Ėoma yaluñuz gelmege bir kimse bile ħoş

Sini görelî gitdi benüm ‘aqlum u hüşum
Her kim ki perî yüzini göre ola bî-hüş⁹³

3.2.3.3. Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir)

Erzurumlu Darir’in bu mesnevisinde aşk işleyen sekiz gazel bulunur. Gazellerden üçü altı, üçü yedi, biri sekiz ve diğeri beş beyitlidir. Gazellerin tamamı aruzun fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.3.3.1. Birinci Gazel

Kıssa-i Yûsuf mesnevisinde bulunan aşk konulu ilk gazel, “Şi’r-i Züleyhâ (Berâ-yı) Yûsuf ‘Aleyhi’s-Selâm” başlığını taşımakta olup yedi beyitten oluşmaktadır. Mesnevinin 446-453. beyitleri arasında yer alır.

Gazel, adından da anlaşılacağı üzere Züleyha’nın ağzından Yûsuf için yazılmıştır. Züleyha Potifar ile evlenmeden önce rüyasında Yûsuf’u görmüş ve ona âşık olmuştur. Bu gazel, Züleyha’nın Yûsuf’u görüp âşık olduğu kişi olduğunu

⁹³ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 305, V. 49b-50a.

anlaması üzerine yazılmıştır. “Budur” redifi ile yazılan gazelde, Züleyha; canının sevdiğinin, canının içindeki sultanın, âşık olduğu kişinin, kendisini avare eden, derdine derman olacak olan kişinin Yûsuf olduğunu söyler ve onsuz cenneti dahi istemediğini dile getirir. Varlığının sebebini Yûsuf olarak görür ve onu ölümsüzlük suyuna benzetir. Gazel, aşağıdadır:

Şi‘r-i Züleyhā (Berā-yı) Yûsuf ‘Aleyhi’s-Selām

Budur ol sevdügi cānumuñ benüm

Budur ol maḥbûb (u) cānānum benüm

Budur ol ‘ışkıla göñlüm egleyen

Cānum içindeki sultānum benüm

3 Budur āḥir beni āvāre kılan

Budur ol derdime dermānum benüm

Budur ol göñlümi yağma eyleyen

Cānum olsun aña ḳurbānum benüm

Budur ol sultān-ı ḥübān-ı cihān

Kim baña gösterdi sübhānum benüm

6 Bunsuz uçmağa daḥı ben varmayam

Budur uçmak ḥūr (u) rızvān (um) benüm

Budur ol dirligümüñ ser-māyesi

Ḥızr-ı zinde (āb-ı) ḥayvānum benüm⁹⁴

⁹⁴ Leyla Karahan, **Kıssa-i Yûsuf**, s. 172, V. 12a-12b.

3.2.3.3.2. İkinci Gazel

“Şi‘r-i Züleyhâ” başlığını taşıyan aşk konulu bu gazel, mesnevinin 552-559. beyitleri arasında yer alır ve sekiz beyitten oluşur.

Züleyha, Yûsuf’a yedi yıl bakar; fakat bu süre zarfında Züleyha ne yaparsa yapsın Yûsuf onun yüzüne bakmaz. Bu gazel, bu durum üzerine Züleyha’nın ağzından verilmiştir.

Züleyha bu gazelde kara bahtlı olduğunu, derdine derman bulamadığını, ay yüzlü Yûsuf’un kendisinin yüzüne bakmadığını, garip ve aşk hastası olan kendisinin aşk ile ağladığını söyler ve kimsenin kendi gibi ağlayıp inlemesini istemez. Çektiği sıkıntı ve cefalara rağmen sultanın vefa göstermediğini, o sultan için malını, mülkünü, anasını, atasını terk etmeye hazır olduğunu söyleyen Züleyha; Yûsuf’un kendisine yâr olacağını düşündüğünü fakat bunun gerçekleşmediğini söyleyerek gazelini sonlandırır. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi‘r-i Züleyhâ

Lâle ol dem dökdi jâle kıldı âh

Nideyüm (ben) olmuşam bahtı siyâh

Bu benüm derdime dermân olmadı

Yüzüme bakmaz benüm ol yüzi mâh

3 Ben gârîb (ü) haste vü ‘ışkıla zâr

Ne kılayum uş bugün oldum tebâh

Bencileyin kimse (ler) zâr olmasun

Buncılayın bî-vefâ yâr iy ilâh

Nice bir cevır (ü) cefâ çeksem gerek

Bir vefâ olmaya (mı) iy pâdişâh

6 Ata ana kavm (u) mülk ü mālumı
Senüñ içün terk kıldum taht-ı şâh

Seni baña yâr olasın dir idüm
Ne kılayum olmaduñ püşt (ü) penâh

Senüñ içün terk kıldum mālumı
Senüñ içün terk kıldum mülk (ü) cāh⁹⁵

3.2.3.3. Üçüncü Gazel

“Şi‘r-i Züleyhâ” başlığını taşıyan aşk konulu üçüncü gazel, mesnevinin 621-626. beyitleri arasında yer alır ve altı beyitten oluşur.

Şiir, Züleyha’nın ağzından verilmiştir. Züleyha, Yûsuf ile birlikte olmak ister ve onu ikna etmeye çalışır. Yûsuf, “Ekmek ve tuz hakkını bilmek gerek” diyerek Züleyha’nın isteğini reddeder. Bunun üzerine Züleyha, aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Züleyha gazelde, Yûsuf’a canını aldığını, kanını döktüğünü, isterse ona canını feda edebileceğini, dert ile gece gündüz, sürekli yandığını ve derdine derman bulamadığını, onu rüyasında görüp ona deli gibi âşık olduğunu ve buna delil gösterebileceğini dile getirmekte ve kendisinin onun kapısına gelen bir fakir olduğunu söyleyip ihsanını esirgememesini istemektedir.

Şi‘r-i Züleyhâ

Yûsuf (a) eydür züleyhâ cānumı
Alduñ âhîr (hem) dökersin kıanumı

⁹⁵ Leyla Karahan, *Kıssa-i Yûsuf*, s. 181-182, V. 15a.

Gönlümi alduñ benüm iy cān (u) dil

Ger dilerseñ hem virürem cānumı

3 ‘Aqlumı virdüm saña cān-ı cihān

Bile anuñıla ḥān (u) mālumu

Derdile yaqıluram uş dün (ü) gün

Derdile bulamadum dermānumı

Düşde gördüm ben seni oldum delü

Gösterürem uş benüm bürhānumı

6 Dilenü geldüm kapuña ben faķır

Eyleme benden dirīğ iḥsānuñı⁹⁶

3.2.3.3.4. Dördüncü Gazel

“Şi‘r-i Züleyhā” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 690-696. beyitleri arasında yer alır ve yedi beyitten oluşur.

Yûsuf, Züleyha’nın beraber olma teklifini reddeder ve odadan çıkmak ister. Züleyha buna engel olmak ister ve Yûsuf’un gömleğini arkadan yırtar. Züleyha’nın eşi olan Potifar bunun farkına varır. Züleyha’nın ağzından verilen bu gazel, bu hadise üzerine söylenmiştir.

Züleyha gazelde Yûsuf’a “Ey güzeller sultanı” diyerek hitap eder ve onun için canının feda olduğunu söyler. Yûsuf’u ölümsüzlük suyuna benzeten Züleyha, onsuz bir hayatın kendisine helal olmasını istemez. Gülün Yûsuf’u görünce utancından lale rengine büründüğünü söyleyen Züleyha, gül yüzlü Yûsuf’un gitmesiyle dert içinde kaldığını belirtir ve bu derdine dermanın olup olmadığını

⁹⁶ Leyla Karahan, *Kıssa-i Yûsuf*, s.187, V. 16b-17a.

sorar. Aşk yolunda candan başka feda edecek bir şeyinin olmadığını, Yûsuf'un aşkı için kurban olabileceğini dile getirerek gazeli sonlandırır. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Züleyhâ

Eydür iy sultân-ı hûbânum benüm

Saña kurbân ola bu cânum benüm

Baña sensüz dirlik olmasun helâl

Sensin âhir âb-ı hayvânum benüm

3 Senüñile gülsitân oldu şerîf

İy yüzi gülzâr (u) reyhânum benüm

Lâle-reng oldu yüzünden gül hacîl

İy güler yüzlü gül-istânum benüm

Gitdi gönlüm kaldı cânum derdile

Ola mı bu derde dermânum benüm

6 'İşkî yolında fidâ kılmak için

Cândan artuğ yokdur ihsânum benüm

'İşkuña kurbân olam hōş 'îd ola

Cânum olsun 'îde kurbânum benüm⁹⁷

⁹⁷ Leyla Karahan, *Kıssa-i Yûsuf*, s. 193, V.18b.

3.2.3.3.5. Beşinci Gazel

“Şi‘r-i Züleyhâ” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 735-741. beyitleri arasında yer alır ve yedi beyitten oluşur.

Züleyha’nın aşkı dillere destan olup insanlar Züleyha’yı kınayınca, Züleyha da Mısır’ın soylu kadınlarını çağırır ve önlerine turunçgil koyar. Elllerinde turunçgil ve bıçak olan kadınlar, Yûsuf’u görünce onun güzelliği karşısında farkında olmadan ellerini keserler ve Züleyha’ya hak verirler. Daha sonra Mısırlı kadınlar Yûsuf’a nasihatta bulunup Züleyha’yla birlikte olmasını ve hapse düşmemesini tembih ederler; fakat Yûsuf hiyanet edeceğine zindana girmeyi tercih eder. Bu durum üzerine Züleyha, aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Bu gazelde Züleyha, önce kadınlara seslenerek halimi görün der ve Yûsuf’a kavuşamadığını, elinden bir şey gelmediğini söyler. Gönلünü Yûsuf’a verdiğini, aşk derdiyle toz toprak içinde kaldığını söyleyen Züleyha, kendisini kınayanların nerede olduğunu sorar ve gelip kendisinin aklı başından gitmiş halini görmelerini ister. Derdine dermanın ya da derdine son verecek bir şeyin olup olmadığını, o sevgilinin aşkına ortak olup olmayacağını, kendisinin o gül bahçesine erişip erişemeyeceğini soran Züleyha; kendisinin av olduğunu ve bu yüzden de kınanmamasını, ayıplanmamasını söyleyerek gazelini sonlandırır. Gazel, aşağıdadır:

Şi‘r-i Züleyhâ

Anlara eydür züleyhâ iy nigâr

Hâlümi görüñ benüm âşüfte-vâr

Ne kılayum çünki yâr girmez ele

Benüm ile bir degüldür vaşl-ı yâr

3 Gönلüm andan gitdi (hem) cānum bile

Derdile ne qalmışam ben hâksâr

Çanı baña serzeniş kılan kişi
Gelse görse ĥālūmi uř bi-řarār

İy ‘aceb bu derde dermān ola mı
Yā bu ‘ıřķa ola mı pāyān-ı kār

6 Ol gülistāna ire mi uşbu cān
Ola mı göñlüme hem-dem ol nigār

Nice gördüñüz nigārā ĥālūmi
‘Ayb kıлмаñ olmışam uş ben řikār⁹⁸

3.2.3.3.6. Altıncı Gazel

“Şi’r-i Züleyhā” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 1030-1034. beyitleri arasında yer alır ve beş beyitten oluşur.

Mısır sultanı, Yûsuf’un hapisten çıkarılmasını emreder; fakat Yûsuf, suçsuzluğu kanıtlanana kadar çıkmak istemez. Mısır şahı bunun üzerine Yûsuf’u görünce ellerini kesen kadınları ve Züleyha’yı çağırır ve işin aslını öğrenmek ister. Bu gazel, Züleyha’nın Mısır şahına hesap verip Yûsuf’a olan aşkını itiraf etmesi üzerine yine Züleyha’nın ağzından verilmiştir.

Gazelde Züleyha, canına can katanın Yûsuf olduğunu, bin canı olsa hepsini onun aşkı yolunda feda edeceğini, âşık olan kişide utanma olmadığını, namını şöhretini bi tarafa bıraktığını, Yûsuf’a kavuşamadıktan sonra sonsuz bir ömrü de istemediğini, aşk ateşiyle pervane gibi yandığını söyler ve bunun delilinin de ahları, gözyaşları olduğunu dile getirir ve gazeli sonlandırır. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi’r-i Züleyhā

Cānumñ içinde cān olur baña

⁹⁸ Leyla Karahan, *Kıssa-i Yûsuf*, s. 197, V. 19b.

Cānumı kurbān kılayum ben aña

Bir ne olur biñ olur ise gönül

‘İşkı yolında fidā olsun saña

- 3 ‘Āşık olan kişide ‘ār olmaya
Nām u nengi şalmışam ben bir yaña

Çün vişāl-i yār olmadı nola

‘ömr-i bâķī olmasun hergiz baña

‘İşk odıyla yanaram pervāne-vār

Āh (u) zārī göz yaşı bürhān baña⁹⁹

3.2.3.3.7. *Yedinci Gazel*

“(Ġazel)” başlığı atılarak özel olarak belirtilen bu gazel, mesnevinin 1873-1878. beyitleri arasında yer alır ve altı beyitten oluşur.

Yâ’kup sonunda oğlu Yûsuf’a Mısır’da kavuşur. Bu gazel de kavuşma gerçekleşikten sonra yer almıştır mesnevide. Gazelin özel bir söyleyeni yoktur. Dolayısıyla bu gazelin bizzat mesnevi şairi Darir’in ağzından verildiğini söyleyebiliriz. Darir, gazelde sevilen yâri yanında görüp kavuşmanın, murada ermenin güzel olduğunu, sevgili ile arada yabancıların, başkalarının olmamasını söyler. “Bazen gül bahçesinde ferahlayasın, bazen yüzünü gül yüzüne süresin” diyen Darir, sevgili ile geçirilen bir saatin sonsuz bir ömür gibi olduğunu söyleyerek gazeli sonlandırır. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Ġazel

Ĥōş ola ol dem murāda iresin

⁹⁹ Leyla Karahan, *Kıssa-i Yûsuf*, s. 223, V. 26b-27a.

Sevdüğün yârı yanuñda göresin

Olmaya âğyâr arada yârıla

La‘l-i lebinden müdâmî şorasın

3 Geh gülistânda teferrüc idesin

Geh yüzüñi gül yüzine süresin

Geh ayağın süresin sen yüzüñe

Geh ayağın yara karşı turasın

Geh saçını tölayasın boynuña

Gâh zülfin câna zencîr idesin

6 Bir sâ‘at ‘ayş eylemek dil-dârıla

‘Ömr-i bâķî oldur eger iresin¹⁰⁰

3.2.3.3.8. Sekizinci Gazel

“Şi‘r-i Züleyhâ” başlığını taşıyan ve mesnevide aşk konulu gazellerin sonuncusu olan bu gazel, mesnevinin 1955-1960. beyitleri arasında yer alır. Altı beyitten oluşur.

Züleyha; Yûsuf’un aşkı yolunda malını, gençliğini, güzelliğini kaybeder ve gözleri görmez olur. Aşağıda verdiğimiz gazel, Züleyha’nın ağzından Züleyha bu hale geldikten sonra verilmiştir.

Züleyha bu gazelde âşık olan kişide utanma olmayacağını, âşık olanın ağlayıp sızlanacağını söyler ve sürekli yabancı gibi duran maşuğa sahip olan âşıkların haline

¹⁰⁰ Leyla Karahan, **Kıssa-i Yûsuf**, s. 296-297, V. 47b.

acı. Vefa sahibi olmayan maşuğun aşığı dertten öldüreceğini söyleyen Züleyha, sevgiliye kavuşamayan âşık için ömrün baki olmamasını ister. Yûsuf'un içinde olmadığı gül bahçesini istemeyen âşık Züleyha, Yûsuf gözlerine nur olmadığı için artık dünyaya da bakmak, görmek istememektedir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Züleyhâ

‘Âşık olan kişide ‘âr olmaya
Nice ‘âşıkdur ki ol zâr olmaya

Vây aña kim ma‘şûkı dâ ‘im aña
Ola ağıâr aña hiç yâr olmaya

3 Derdile ölmek gerek ‘âşık yakîn
Çünkü ma‘şûkı vefâ-dâr olmaya

‘Âşıka ol ‘ömr bâkî olmasun
Çünkü yârı aña dil-dâr olmaya

Ben nideyüm büstân iy gülsitân
Çünkü yûsuf aña gül-zâr olmaya

6 Gözlerüm ayruķ cihānda bakmasun
Çünkü yûsuf aña envār olmaya¹⁰¹

¹⁰¹ Leyla Karahan, **Kıssa-i Yûsuf**, s. 304, V. 49b.

3.2.3.4. Varka vü Gülşah (Yusufi)

Bu mesnevide aşk konulu iki gazel vardır. Gazellerden biri altı diğeri dokuz beyittir. İkisi de fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.3.4.1. *Birinci Gazel*

Varka vü Gülşah mesnevisindeki ilk aşk konulu gazel, mesnevinin 172-177. beyitleri arasında yer alır ve altı beyitten oluşur.

Gazel, mesnevinin kadın kahramanı olan Gülşah'ın ağzından verilmiştir. Gülşah, evlendikleri gün Benî 'Amr tarafından kaçırılır. Benî 'Amr'ın sarhoş olup sızdığı sırada Gülşah, Varka'nın kendisini bulması için dua eder ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde Gülşah; âşık olduğunu ve bir zalimin eline düştüğünü, bu kişinin çirkin suratlı biri olduğunu, bir yanda Varka'nın hayalini kurarken diğeryanda düşman tarafından eziyet gördüğünü, Allah'ın lutfedip kendisine Varka'yı vermesini dilediğini söyler ve ayrılığın bitip ışıklar saçan o ay yüzlü sevgiliyi görüp göremeyeceğini sorar. Daha sonra süslü ipeğin (ipek kumaşların, iplerin) kendisine döşek yerine kemend olduğunu söyleyerek gazeli noktalar. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Bend içinde bunda kıaldım ben esîr

Bir meded kıl bana sen ey destgîr

'Âşıkam zâlim eline düşmüşem

Kim yüzi çirkin gözi gök hâkir

3 Bir yaña Varķa hayâlin çekerem

Bir yaña düşmen saçum alub sürir

Virüp bu dün Varķayı sen baña

Luţfuñ ile cânuma dermân irür

İy ‘aceb hicir buludından çıkup
Göstere mi yüzini mäh-ı münîr

- 6 Gele görsin kim döşekler yirine
Uş baña kemend oldı zîbâ ħarîr¹⁰²

3.2.3.4.2. İkinci Gazel

Mesnevideki aşk konulu son gazel, mesnevinin 1094-1102. beyitleri arasında yer alır. Dokuz beyitten oluşan bu gazelin başlığı bulunmamaktadır.

Varka, Yemen’de iken Gülşah’ı başkasıyla evlendirirler. Varka, Gülşah’la evlenmek için gerekli olan mal varlığıyla beraber memleketine geldiğinde Gülşah’ın annesi ve babası gerçeği saklarlar ve onun öldüğünü söylerler. Aşağıda verdiğimiz gazel, Varka’nın bu haberi almasından sonra Varka’nın ağzından verilmiştir. Varka bu gazelde onsuz ne yapacağını sorar, bu ateşin cehennem ateşinden bile yakıcı olduğunu söyler. Gülşah’ı ölümsüzlük suyuna benzeten Varka, gözü yaşlı olmayan kişileri gerçek âşıklardan saymaz. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Vay saña kim derde dermân olmaya
Andan ol cevre kim pâyân olmaya

Ben niderim bu teni şimden girü
Çün oña sabaĥleyin cân olmaya

- 3 Yâ nigârım bir od urduñ cânıma
Tâmû odı bile suzân olmaya

Ne ümid iledir olur âşık âr

¹⁰² Senay Koçak, Türkan Özel; “Destân-ı Varka vü Gülşah”, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum, 1997, s. 13, V. 76a-76b.

Niyet olup tende pinhân olmaya

Suhte cânı yârın kendi yâr için

Türbesi üstünde kurbân olmaya

- 6 Ol hōd niçe âşık ola maşûkunuñ
Giriben görende mihmân olmaya

Âb-ı hayvânsuz beķā ömrüm yakîn

Ol hūd hayvân ola insân olmaya

Âşk sulţandır ögüd virmek oña

Söz işidüp bende fermân olmaya

- 9 Adam mıdır olkim âşıklar için
Özi göynük dide giryân olmaya¹⁰³

3.2.3.5. Mihr ü Vefâ (Ümmi İsa)

Mihr ü Vefâ’da aşk konulu yazılan iki gazelden biri on beş, diğeri altı beyitten oluşmaktadır. İkisi de fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.3.5.1. Birinci Gazel

“Şi’r-i Vefâ der Vaşl-ı Hâl” başlığını taşıyan, mesnevinin 481-495. beyitleri arasında yer alan ve aşk temalı olan bu gazel, on beş beyitten oluşmaktadır.

Mesnevide çeşitli sebeplerden ötürü iki sevgili arasında ayrılık meydana gelir. Vefâ, araya araya Mihr’in izini bulur ve bir şekilde onu görmeyi başarır. Bu aşk

¹⁰³ Senay Koçak, Türkan Özel; “Destân-ı Varka vü Gülşah”, s. 79, V. 108a-108b.

konulu gazel, Vefâ'nın Mihr'i tekrar gördüğü sırada Vefâ tarafından söylenmiştir. Vefâ; servi boylu sevgili geldiği için ölü gibi olan kendisine can geldiğini, onun gelişi ile birlikte bahçenin cennete döndüğünü söyler ve sevgilisini gül bahçesine, kendisini de bülbüle benzeterek gül bahçesi geldiği için bülbüle müjde verir. Onun gelişiyle mutluluk güneşinin doğduğunu, karanlığın yok olup parlak ayın yüzünü gösterdiğini dile getirir. Onun gelişini Hızır'ın gelmesine, ölümsüzlük suyuna, Hz. Ya'kub'un Hz. Yûsuf'a kavuşmasına benzetir. Vefâ'nın ağzından şairimiz daha sonra Mihr'in güzelliğini klasik edebiyatın benzetme unsurlarına uygun bir şekilde ele alarak saçlarıyla misk ve anberi, gözleri ile nergisi, dudağı ile ölümsüzlük suyunu, dişleriyle inciye bağdaştırır. Daha sonra onun için canının feda olduğunu ve onu sevdiğini söyler. Gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Vefâ der Vaşl-ı Hâl

Yine uşbu mürde cisme cân gelür

Şalınup ol serv-i hırâmân gelür

Bâğ behişt oldu içi toptolu

Beşâret bülbüle gülistân gelür

3 Çıkdı bulıtdan sa'âdet güneşi

Gitdi zulmet uş meh-i tâbân gelür

Teşne cānuma Hızır olduñ bu gün

İçüresin çeşme-i hayvân gelür

Yaşlu gözüüm [üñ] yaşın[ı] silmege

Dertlü gönül derdine dermân gelür

6 Ya'küb'üñ ağladuğı gitdi meger

Çün yitişür Yūsuf-ı Ken'an gelür

Ḳademe her āh olur bu türāb
Ḳanda baḳsam gül[i]len reyḥān gelür

Zülflerinden saçılur misk-ı 'anber
Gözlerinden nergis-ü mestān gelür

9 Dudağından dökülür āb-ı ḥayāt
Dişlerinden dürrilen mercān gelür

Hicretüñ ider vaşlı şevḳ anun
Yine gön'lüm taḥtına sulṭān gelür

Niçe olmayısar memleket ḥarāb
Yā basar uş mühr-i Süleymān gelür

12 Dillerinden tatlu sözler dāyima
Ellerinden luṭfılan iḥsān gelür

'Aḳl u fikr ü cān fidā olsun añā
Ma'sūḳam çünkim bize mihmān gelür

'Āşık-ı bī-çāreyi esrük-imiş
Ṭuruban kendüsi ol cān gelür

15 Çün Vefā gibi hezārān, dilberüñ

Karşusına vâlih ü hayrân gelür¹⁰⁴

3.2.3.5.2. İkinci Gazel

Mesnevideki ikinci aşk konulu şiirin başlığı yoktur. Bu gazelin varlığını kafiyeleniş şeklinden anlamak mümkündür. Mihr ile Vefâ, ayrılık yaşadktan sonra tekrar birbirlerini bulunca ilk aşk konulu şiiri Vefâ söyler. Bu şiiri bir üstte belirtmiştik. Vefâ'nın söylediği şiire karşılık olarak Mihr, altı beyitlik bir gazel söyler. Bu gazel, mesnevinin 501-506. beyitleri arasında yer almaktadır.

Mihr, bu gazelde Vefâ'yı bulduğu için Allah'a şükreder. Vefâ ile gamdan, kederden kurtulduğunu ve onun yüzünü görerek ruhunun şad olduğunu, gam ve ahlar içindeyken müjde ile (Vefâ bularak) bu gam ve ahlardan kurtulduğunu, Vefâ'dan uzak düşerek aşk yolunda üstatlık makamına eriştiğini ve onu bularak, görerek derdine derman bulduğunu dile getirir. Bahsi geçen şiir, aşağıdadır:

Hakka şükür guşşadan yâd olmuşam

Dost yüzini görüben şâd olmuşam

Ġam içre kalmış[ı]dum âh-ile

Zî-beşâret uşda âzâd olmuşam

3 Niçe zamân düşeli sende cüzâ

‘İşkuñ yolında üstâz olmuşam

Şâh-ile vaşluñ kuta irdi baña

Anuñ-içün ben-de mihmân olmuşam

Bâgubân ol bâğ içinde ne ider

Ben elinde gül ü reyḥân olmuşam

¹⁰⁴ Sevim Yılmaz Önder, *Ümmî İsa'nın Mihr ü Vefâ Mesnevisi*, Ofis 2005 Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 220-223, V. 8a-8b/11a.

- 6 Mihr eger sen Vefâ'yı bildüñ-ise
Şübhesüz derdüme dermân bulmuşam¹⁰⁵

3.2.3.6. Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)

Bu mesnevide aşk konulu dokuz gazel vardır. Gazellerden beş tanesi dokuz, dört tanesi yedi beyitten oluşmaktadır. Kullanılan vezinler aynı değildir.

3.2.3.6.1. Birinci Gazel

“Şi'r-Hānden-i Ğulām-ı Dīvāne Ez-Ġāyet-i 'Işk-i Hurşid” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 1939-1947. beyitleri arasında yer alır. Aruzun mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle yazılan şiir, dokuz beyittir.

Ferahşad ve Azad, Hurşid'in memleketine doğru giderken yolda Hurşid'in aşkından aklını yitiren birine rastlarlar. Bu şiir, o divanenin ağzından verilmiştir. Bu kişi, Hurşid'i sevdiğinden beri hiç mutlu olamadığını, gönlüne cefadan temel attığını, derdine kimsenin merhamet etmediğini, yine sevgiliye kaldığını, ondan yardım istediğini, sevgiliyi bugün göremezse kıyamete kadar feryat edeceğini söyler ve Mecnun ile Husrev ü Ferhad'a atıfta bulunarak kendi ile onlar arasında ilişki kurar. Gönül mülkünün yıkık dökük olduğunu söyleyen âşık kendini şakird olarak nitelendirir. Gazel aşağıdadır:

Şi'r-Hānden-i Ğulām-ı Dīvāne Ez-Ġāyet-i 'Işk-i Hurşid

‘Aceb seni seveli nişe olmadum şād

Meger cefâyile urıldı gönlüme bünyād

Kime şikāyet idersem buyurmaz inşāfum

Girü saña direm i dōst dād elünden dād

¹⁰⁵ Sevim Yılmaz Önder, *Ümmî İsâ'nın Mihr ü Vefâ Mesnevisi*, s. 224-225, V.9a.

3 Eger bu gün göremezsem latîf kâmetüni
Kılam gerek ki kıyâmet günine dek feryâd

Göreliden berü bir kez ne kıara zülf idi ol
Uş olmuşam aña bağılu vü Tañrıdan Âzâd

Cefâmı İbni Selâm bigi şorşadı Mecnûn
Cevâb ideydüm aña nite Hüsrev ü Ferhâd

6 Olar ki ‘ışkuñ odından akitmadı yaşı
Haķıķat ol kişinüñ başı hâķ ü ‘ömri bād
Cihân içinde perî-zâde dimeyem ben eger
Firişteler seni görüp dimezse hürî-zâd

Bu gün çü gönlüm evidür kamu harâb u yebâb
Bana ne aşşı olursa cihân kamu Bağdâd

9 Ne dürlü miñnet ü hasret var ise şākirdüm
‘Aceb cefāya tutaş eylemiş beni ustâd¹⁰⁶

¹⁰⁶ Hüseyin Ayan, **Hurşîd-nâme**, s. 201.

3.2.3.6.2. İkinci Gazel

“Şi’r-i Feraḥşād” adını taşıyan bu gazel, mesnevinin 2740-2746. beyitleri arasında yer alır. Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılıp ”gönül” redifli olan bu gazel, yedi beyitten oluşmaktadır.

Feraḥşad ve yardımcısı Azad, Hurşid’in memleketine giderler ve Hurşid’in yaptırdığı türbeyi ziyaret edip memlekete yerleşirler. Bir süre sonra Feraḥşad şiirler söylemeye başlar ve Azad da bunları yazar. Hurşid’in dadısı olan Hadım, bu şiirlerden birini çok beğenir ve Hurşid’e götürür. Aşağıda verdiğimiz gazel, Feraḥşad’ın söyleyip Azad’ın yazdığı ve Hadım’ın da Hurşid’e ulaştırdığı şiirdir.

Feraḥşad bu şiirde derdine derman bulamadığını, gönlü hasretten ötürü kan içinde kalırsa bunun yerinde bir şey olduğunu, aşk pazarında zarar edeceğini çünkü figanın, inleyişin kolay olmadığını söyler. “Dünya içinde baştan aşağı bütün hastalara şifasını veren (kişi) bana yardım etmedi” diyerek viran gönlüne hitap eden Feraḥşad’ın sitem ettiğini görmekteyiz. Sevgilinin kavuşma bayramının haccını göremediğini dile getiren Feraḥşad, hasreti için kurban olmanın daha iyi, üstün olduğunu söyler. Daha sonra yine gönlüne hitap eden Feraḥşad, kimsenin buyruğuna baş eğmediğini ama aşkın belasına itaat etmek gerektiğini söyler ve yine gönlüne seslenip “ağlama” diyerek şiirini bitirir.

Şi’r-i Feraḥşād

Çün bulunmadı cihānda derdüne dermān gönül

Yiridür bu ḥasret ile ger olursañ kan gönül

‘Işk bāzārında saña çün ki ḥāşıldur ziyān

Bellü bil kim aşşı kılmaz nāle vü efgān gönül

3 Devr içinde ser-be-ser bīmāra tīmārın viren

Bir ‘ımāretlik saña virmedi i vīrān gönül

İ dirîgâ bunca hecr ü zecr ü gam görmüş iken
Almadın dâdın felekden virisersin cân gönül

Gerçi yâruñ vuşlatı haccında bayram itmedüñ
Yigrek oldur fûrkat içün olasın kurbân gönül

6 Lâ-ceram ‘ışkuñ belâsına muṭî olmak gerek
Kimsenenüñ hükmüne çün olmaduñ fermân gönül

Sen ki manzûruñ felekdür nice olursın helâk
İ gönül hayrân gönül olma gönül giryân gönül¹⁰⁷

3.2.3.6.3. Üçüncü Gazel

“Şî’r-i Hurşid” adıyla özel bir başlık taşıyan bu gazel, mesnevinin 2761-2767. beyitleri arasındadır. Hurşid’in ağzından verilen bu şiir, Ferahşad’ın yazdığı “gönül redifli gazele naziredir. Dolayısıyla Ferahşad’ın yazdığı gazelle aynı kafiye ve vezinde (fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün) olan gazel, yedi beyitten oluşmaktadır.

Ferahşad’ın yazdığı şiire cevap niteliği taşıyan bu gazelde Hurşid, gönle hitap ederek “Yârin için can verirsen minnet etme, aşk için can verirsen cananı bulursun” diyerek gazele giriş yapmaktadır. Çekilen çilenin, sıkıntının karşılığının sonunda alınacağını dile getiren Hurşid, buna örnek olarak karanlıkta bulunan ölümsüzlük suyunu verir. Hizmete bel bağlayanın saadete erişeceğini, aşka kul olan kişinin sultan olacağını dile getiren Hurşid, muhabbeti bir ata benzetir ve bu at için de Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye verdiği “Düldül” adını kullanır. Daha sonra Ferhşad gibi gönle ağlamamasını söyleyen Hurşid, gazeline son verir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şî’r-i Hurşid

¹⁰⁷ Hüseyin Ayan, **Hurşid-nâme**, s. 231.

Minnet itme ger virürseñ yāruñ içün cān gönül

‘İşka cānuñ terk iderseñ bulasın cānān gönül

İş ayakda kalmadı kim şöñra başa gelmedi

Zārı kılma kalmayasın zār u ser-gerdān gönül

3 Bu cefānuñ cevürin āhır irişesin lutfına

Ķarañulıķda bulınur çeşme-i hayvān gönül

Hidmete bil bağladunsa irişesin devlete

‘İşka ger kıl olduñ ise olasın sultān gönül

Ger maħabbet Döldüline bindün ise şıdķ ile

Gel berü meydān senüñdür kıl bu gün cevlan gönül

6 Ķaynayup taşduķķa çün dürler dökersin fevc fevc

Āferin esraruñā cuş eyle iy ‘Ummān gönül

Dünyede ad ise bārī sende hāşıldur murād

İy gönül handān gönül olma gönül giryān gönül¹⁰⁸

3.2.3.6.4. Dördüncü Gazel

“Şi’r-i Feraḥşād” adını taşıyan gazel, mesnevinin 3043-3051. beyitleri arasında yer alır. Dokuz beyitten oluşur ve mefâ’ılün mefâ’ılün fe’ülün vezniyle yazılmıştır.

Feraḥşad’ın ağzından verilen gazelde Feraḥşad, “Neydi bana bu gençlik aşkı, neydi bu sonsuz cefa” diyerek söze başlamakta ve Allah’a böyle zamanı ve hayatı

¹⁰⁸ Hüseyin Ayan, **Hurşîd-nâme**, s. 232.

kimseye vermemesi için duada bulunmaktadır. Aşk yoluna başını ve canını koyduğunu söyleyen Feraḥşad; kanlı gözyaşları döktüğünü, ah u figanlar ettiğini dile getirmektedir. Sevgiliden yardım istediğini gördüğümüz kahraman, sevgilinin aşığına acıyıp taksir etmemesini istemekte ve ona kavuşmak için can vereni korumasını talep etmektedir. Kendisinin aşk kaygısından ölürse en azından sevgilinin “şad olsun” demesini isteyerek gazelini sonlandırır. Gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Feraḥşād

Neyidi baña bu 'ışk-ı cevānī

Neyidi bu cefā-yı cāvidānī

Bu gün bititmesün hiç kimseye Ḥaḳ

Bunuñ bigi zemañ u zindegānī

3 Nice müddet durur 'ışkuñ yolında

Ḳomışam ortaya başı vü cānı

Sigirtüm yir yüzine ḳanlu yaşum

İrürdüm göklere ah u fiğānı

Şol ümmīde ki bir gün ben ğarībe

İrişe bir 'ināyet nā-gehānī

6 Ve fī-hāzā çü bu Ṭūra irişdüm

Didüm “Ernī” vü didi”Len terānī”

Yazuḳdur 'āşıkuña ḳılma taḳşīr

Esirge vaşluñ içün cān vireni

Neçün dīdāruña amān dilersin

Kişi boynına alur mı zemānı

9 Bu kayğudan ölür ise Feraḥşād

Digil bārī ki şād olsun revānı¹⁰⁹

3.2.3.6.5. Beşinci Gazel

“Şi’r-i Hurşid” başlığını taşıyan ve mesnevi kahramanlarından Hurşid’in ağzından verilen bu gazel, mesnevinin 3055-3063. beyitleri arasında yer alır.

Dokuz beyitten oluşan gazel, mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır. Hurşid’in bu gazeli, Feraḥşād’ın yukarıda verdiğimiz gazeline nazire olarak kaleme alınmıştır. “Ey canımın sevgilisi” şeklinde Feraḥşād’a hitap eden Hurşid, Feraḥşād’ın aşkın ikinci ruhu olduğunu söyler. Sevgilinin yüzünü dünyanın gül bahçesine benzetir, sözünü can şehrinin armağanı olarak niteler. Onsuz gelecek olan mutluluğu, zevki istemez ve “Haram olsun” der. Aşkın işareti olarak başını hediye diye alıp geldiğini söyleyen kadın kahramanımız, Feraḥşād’ın aşkı yolunda canını feda etmeye hazırdır. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi’r-i Hurşid

Nigārīn eydür i maḥbūb-ı cānī

Ki sensin rūḥ ‘ıṣṣuñ rūḥ-ı şānī

Yüzündür bu cihānuñ gülsitānı

Sözündür cān ilinüñ armağānı

3 Ḥarām olsun bana dünyāda sensüz

Şafā vü’ıyş ü zevk u şādmānī

¹⁰⁹ Hüseyin Ayan, **Hurşid-nâme**, s. 242.

Beni sen bir dilerse ben seni yüz

Ḥaḳīḳat bil gider şekk ü gümānı

Ṭapuñdan kim kaçarsa bulmasun ol

Cihān içinde baḥt u kām-rānī

6 Elüme başum aldum tuhfe geldüm

Hemīn ola şehā 'ışkuñ nişānı

Bu dün kim seni gördüm Ḳadre irdüm

Bil āḥır ḳadrüñüñ ḳadrin bileni

Fidīdür yoluña cānum velīkin

Ne kim bī-vaḳt ola isteme anı

9 Diye mi dün buçuğında kimesne

Ki baña gösterüñ Ḥurşīd kanı¹¹⁰

3.2.3.6.6. Altıncı Gazel

“Şi'r-i Feraḥşād” adını taşıyan bu gazel, mesnevinin 3100-3108. beyitleri arasında yer alır. Dokuz beyitten oluşan gazel, müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün vezniyle yazılmıştır ve “gösterir” rediflidir. Adından da anlaşılacağı üzere Feraḥşad'ın ağzından verilmiştir.

Feraḥşad, bu gazelde sevgilinin dudakları ile gül arasında ilişki kurar ve onun ölü canlara, gönüllere ölümsüzlük suyu olduğunu dile getirir. Hasrette, ayrılıkta, sıkıntıda, karanlıkta kalanlara neşe kaynağı olan yanaklarının kurtuluş ışığı gösterdiğini, sevgilinin dudağıyla Hızır'a ab-ı hayat için yol gösterdiğini, nişan

¹¹⁰ Hüseyin Ayan, **Hurşīd-nāme**, s. 243.

olduğunu söyler ve onun güzelliğinin bağına sonsuza kadar bir noksanlık gelmemesini temenni eder. Sevgilinin güzelliğini çeşitli şekillerde öven Feraḥşād, daha sonra onun güzelliğinin dil ile tarif edilemeyeceğini söyleyerek şiirini tamamlar. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi'r-i Feraḥşād

Çün güle gül tudaḳları ḳand u nebāt gösterür
Söylese mürde-dillere āb-ı ḥayāt gösterür

Ḥasret ü hecr ü zecr ile ḳarañulıḳda ḳalmıṣa
'Ayn-ı şafā yañaḳları nūr-ı necāt gösterür

3 Bāḡı yaşıl ṭonı yaşıl ḥaṭṭı yaşıl meger lebi
Şol ebedī ḥayāt için Ḥızra berāt gösterür

Baḡına ḥüsninüñ zevāl irmeye hıç tā-ebed
Çün şefeteyni şeftelū 'oşr ü zekāt gösterür

Nice ki yüzi ḥaccına ḳaşd-ı ziyāret eyleyem
Kāfir-i zülf ü ḥālî gör Lāt ü Menāt gösterür

6 Zāhid eger yüzün göre zühdini şol dem unıdur
Yüz yıl egerçi zerḳ ile şavm u şalāt gösterür

Dirlice i'timād eger yoḳdur u tîz geṣer velî
Soḥbet anuñla bir nefes 'ömr ü şebāt gösterür

Zāt ü şifātını dilüm nicesi şerḥ ide ki çün

Bir dem içinde nice biñ dürlü şıfat gösterür

- 9 Dil ile kimse diyümez hüsni şıfatını anuñ
Gerçi bu halk içinde ol bir yine zāt gösterür¹¹¹

3.2.3.6.7. Yedinci Gazel

“Şi’r-i Hurşid” başlığını taşıyan ve Hurşid’in ağzından verilen gazel, mesnevinin 3143-3149. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşan gazel, mütefâ’ilün fe’ûlun mütefâ’ilün fe’ûlun vezniyle yazılmıştır.

Bu şiirde Hurşid’in şiirin başından sonuna kadar Ferahşad’ı övdüğünü ve vuslatı istediğini görmekteyiz. Hurşid, sevgiliyi aya benzetir, onun yüzü ile Hz. Yûsuf arasında ilişki kurar, kaşını hilale benzetir; klasik edebiyatın mazmunları olan Rüstem, İskender, Dara’ya yer verir, artık dayanma gücünün kalmadığını söyler ve Allah’tan kendisini bu dertler içinde bırakmamasını dilediği gazelini bitirir. Gazel aşağıdadır:

Şi’r-i Hurşid

Bu dün ol kamer ki gördüm yürür idi şâl içinde
Ne felek düşinde gördi ne melek hayâl içinde

Nice Yûsufuñ bahâsın yir ise halâl olsun
Çü cemâl gösterüpdür bu gün ol kemâl içinde

- 3 İki kaşınuñ hilâlî ki ulaşmış ay alında
Bu ne şun ‘ olur ki bedrûñ görünür hilâl içinde

Ṭudağı nebât ü rengin kelecisi cerb ü şîrîn
‘Acebâ ki bislenüpdür dili yağ u bâl içinde

¹¹¹ Hüseyin Ayan, *Hurşid-nâme*, s. 244-245.

Bu ne dürlü kurb u vuşlat bu ne resme zevk u şöhet
Ki firāk idi müselleme girü ol vişāl içinde

6 Nesebi anuñ Sikender ya hōd İreç ü ya Dārā
Hele Rüstem-i zemāndur kād ü yāl ü bāl içinde

Katı kalmadı mecālüm katı müşkil oldu hālüm
Kamu derdmendi Hakkā komağıl bu hāl içinde¹¹²

3.2.3.6.8. Sekizinci Gazel

“Şi’r-Hāden-i Hurşid ü Zārī-Kerden” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 6698-6704. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşan gazel, fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

Gazel, Hurşid’in ağzından verilmiştir. Ferahşad’a kavuşmak hayaliyle yanıp tutuşan Hurşid, Mısır sultanının oğlu Behram’a verilince aşağıdaki gazeli söyler.

Gazelde Hurşid, “Dünyada cana can olmayan canı ne yapalım” diyerek böyle bir canı iki dünyada da istemediğini söyler. Kendisi için güzel devrin ayın tam olduğu devir olduğunu söyleyen kadın kahramanımız, ayın parçalandığını ve bundan sonraki zamanı istemediğini ifade etmektedir. Sevdiğinden kendisine bir haber ve işaret gelmediği için kendisinin de bu dünyadan belirsiz, izsiz gitmesini istemektedir. Hem bu dünyada hem de öteki dünyada istediği şeyin Ferahşad olduğunu söyleyen Hurşid, Ferahşad’ın olmadığı bir dünyayı istememektedir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r-Hāden-i Hurşid ü Zārī-Kerden

Cāna cān olmayıcağ dünyāde cānı n’iderem
Çün ki cānı n’iderem her dū cihānı n’iderem

¹¹² Hüseyin Ayan, **Hurşid-nâme**, s. 246-247.

Hüsni devri baña şol devr idi kim bedr-i temām

Çün ki şakķ oldu daķı devr-i zamānı n'iderem

- 3 Yār elinden baña çün gelmedi bir nāme nişān
Giderem dünyede ben nām u nişānı n'iderem

İki ‘ālemde murādum benüm ol kāndur kān

Çü kenāremde degül kevn ü mekānı n'iderem

Çü ziyān oldu baña aşşı vü ser-māye ķamu

Şatu bāzārı ķodum aşşı ziyānı n'iderem

- 6 Bu gün ol cān ile ger şatluya dırlerse girem
Yarın ansuz çü na’ım hūr u cinānı n'iderem

Çü emīn oldu medārında hemīşe Hurşid

Yār emīn olmayıcaķ ‘ömr-i emānı n'iderem¹¹³

3.2.3.6.9. Dokuzuncu Gazel

“Cevāb-ı Feraķşād Be-Şi’r-i Hurşid” adını taşıyan ve mesnevinin 6759-6767. beyitleri arasında yer alan bu gazel, dokuz beyittir ve fā’ilâtün fā’ilâtün fā’ilâtün fā’ilün vezniyle yazılmıştır. “N’iderem” redifli bu gazel, Hurşid’in ağızından verilen ve yukarıda verdiğimiz şiire nazire olarak yazılmıştır.

Hurşid; gözü yollarda Feraķşad’ı beklemektedir, fakat Feraķşad gelmeden Behram’a verilmiştir. Üzülür, ağlar, şiirler yazar. Allah’a yakarır, yalvarır ve

¹¹³ Hüseyin Ayan, **Hurşid-nāme**, s. 381.

yukarıda verdiğimiz şiirin karşılığını rüyada alır. Aşağıya aldığımız gazel, Ferahşad'ın Hurşid'in şiirine rüyasında verdiği cevaptır.

Ferahşad, "Ey put kadar güzel olan sevgili! Sen, sensiz olan canı ve dünyayı ne yapayım dedin. Bana da sensiz olan bir 'an'ı ne yapayım demek yaraşır" diyerek söze başlar. Hurşid'in hasta dahi olmaktansa kendisinin ölmesini isteyen Ferahşad; her daim gözyaşlarının aktığını, sekiz cenneti verseler bile sevgilisiz hiçbirini istemediğini, çünkü onsuz olan bir yerin kendisine yabancı olacağını söyler.

Cevāb-ı Ferahşād Be-Şi'r-i Hurşid

Şanemā sen ki didūn cān u cihānı n'iderem

Yaraşur ben dir isem bunı vü anı n'iderem

Seni girçeklerüm illā işidürem 'ışkuñ

Eydür inanma zihī kıavli yalanı n'iderem

3 Ben öleydüm sen eger şayru olayduñ līkin
Bunca cürm ile yığup boynuña kıanı n'iderem

Göñül eydür ki vefā resmini şakla hayāl

Kanda kaldı bu gün ol kıā'ide kıanı n'iderem

Şol durur 'ışkı-ı kıaķıkī ki kıomaz anda mecāz

Çü kıaķıkāt görürem Kıaķda gümānı n'iderem

6 Göñlümün bāğı yiter sebze degüldür kıācet
Gözlerüm yaşı hemīn āb-ı revānı n'iderem

Sekiz uçmağı virürlerse ki yār anda degül

Zīnhār alma gerekmez ki yabānı n'iderem

Güderem mezhebümi nite ki vaktı şüfi

Biri kim ‘ışka bire iki diyeni n’iderem

- 9 Çün ki Behrām qabûl oldı Feraḥşād añıcaḡ
Ḥāl diliyle didüñ ola ki fülānı n’iderem¹¹⁴

3.2.3.7. Feraḥ-name (Kemaloğlu İsmail)

Feraḥ-name’de aşk konulu iki gazel bulunmaktadır. Her iki gazel de mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

3.2.3.7.1. *Birinci Gazel*

“Şi’r Goften-i Ḥalīfe Berāyi Bi-Ser-i Hōd” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 213-217. beyitleri arasında bulunur. Bu gazel, Emevi halifesi Abdülmelik’in ağzından verilmiştir. Abdülmelik, bu gazeli oğlunun seferden dönmesi üzerine oğlu için söylemiştir. Oğlunu gözünün nuru, gönlünün neşe kaynağı olarak gören ve onun yüzünü görünce mutlu olduğunu söyleyen Abdülmelik, onsuz halinin Hz. Yakub’a benzediğini söyler ve oğlunu da Hz. Yusuf’a benzeter, kendisinin şifasının Yusuf’un yüzü olduğunu söyler. Bakmaya değer insanlara sahip olan kişinin iki dünyada da mutlu olacağını söyleyerek gazeli sonlandırır. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r Goften-i Ḥalīfe Berāyi Bi-Ser-i Hōd

Gözümün aydını gönlüm şafası

Bu cümle derdümün sensin davası

Yüzünü görüben dil-şād oluram

¹¹⁴ Hüseyin Ayan, *Hurşîd-nâme*, s. 384.

Belürsüz ‘âlemün cevır ü cafâsı

3 Benüm ya ’kûba dönmiş-idi hâlüm

Ki yûsuf şureti oldu şifâsı

Erûn varlığı öñinde şoñında

Ki bir oğlı ola budur davâsı

Gişîñün çûn ola maqbûl ‘ayâli

‘Âlemde var anuñ safâsı¹¹⁵

3.2.3.7.2. İkinci Gazel

“Şi’r Goften Ez-Semme-i ‘Işk” başlığını taşıyan bu şiir, beş beyittir ve mesnevinin 961-965. beyitleri arasında yer alır.

Şair, bu gazelde aşkın niteliklerini, özelliklerini ifade etmektedir. Bu aşk başa gelince bunun iradesinin de meşveretinin yani danışmasının da bulunmadığını, aşkın bitmesinin, gönülden çıkmasının imkanı olmadığını, güzel sevmeyen insanın nasıl bir insan olduğunu bilemediğini dile getiren şair; güzel sevmeyen kişinin ya taş olduğunu ya da yaşamadığını söyler. Cefa gören kişinin vefayı umut etmesi gerektiğini, ayrılık dermanının olmadığını söyleyen şair; vefayı muayyen (belli) olmayan bir cevhere benzeterek gazeline son verir. Gazel aşağıdadır:

Şi’r Goften Ez-Semme-i ‘Işk

Baş kim ilete ‘ışk kanı yokdur

Eger terk ider-ise kanı yokdur

¹¹⁵ Kenan Özbostancı, “Ferah-name”, s. 94.

İrâdet yok bu ‘ışka meşveret yok
Gönülden geçmegün imkânı yokdur

3 Ne âdemdür ‘acab hub yüz sevmez
Ahır ol taş mıdur ya cānı yokdur

Cafa ger göresin umğıl vefāsın
Kim ayruğdan anuñ dermānı yokdur

Vefā bir cevhere beñzer kim anuñ
Cihān içre mu’ayyen kânı yokdur¹¹⁶

3.2.3.8. İskender-nāme (Ahmedî)

Bu mesnevide aşk konusunu işleyen dört gazel vardır. Bunların ikisi yedi, ikisi de sekiz beyitten oluşmaktadır.

3.2.3.8.1. *Birinci Gazel*

“Ėazel Goften-i Gülşāh Der-Maḥabbet-i İskender” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 1434-1440. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşan gazel, fā’ilâtün fā’ilâtün fā’ilün vezniyle yazılmıştır. Gazel, İskender’in ağzından verilmiştir. Zeresb’in kızı Gülşah’a âşık olan Büyük İskender, bu gazelde ona olan aşkını anlatır.

İskender, âşık olduğunu söyler ve âşık olduğu sevgilinin nerede olduğunu sorar. Aşk ateşiyle pervane gibi yandığını ve mum yanaklı o sevgilinin nerede olduğunu bilmediğini söyler. O sevgilinin sihir ile kendisinin kanını içtiğini söyleyen

¹¹⁶ Kenan Özbostancı, “Ferah-name”, s. 144, V. A132a.

İskender, yine soru sorar ve “Bilsem o sarhoş ve kan dökücü, zalim (sevgili) nerede” der. Aşkın kendisini hasta ettiğini söyleyen İskender, sevgilinin bir gün bile “hastam nerede” dememesinden yakınmaktadır. Sevgilinin kendisine ok vurduğunu söyleyip kendisini papağana ve bülbüle, sevdiğini şeker kamışı tarlasına ve gül bahçesine benzeten İskender, tekrar tekrar sevgilinin nerede olduğunu sorarak şiirine son verir. Gazel, aşağıdadır:

Ġazel Goften-i Gülşāh Der-Maḥabbet-i İskender

Vālidem yāre ‘aceb yārum ḳanı

‘Āşīḳam dildāre dildārum ḳanı

Yānaram ‘ışḳ odına pervānevār

Bilmezem ol şem’-ruḥsārum ḳanı

3 Ḳānumı içdi füsūnile gözün

Bilsem ol ser-mest ü ḥūn-ḥārum ḳanı

‘İşḳı bīmār itdi bini raḥm idüp

Dimedi bir gün ki bīmārum ḳanı

Oḥ urur gizler kemānın ğamzesi

Bilemezem ol cefā-kārum ḳanı

6 Tūtiyem ol şekkeristān ḳandadur

Bülbülem ol tāze gülzārım ḳanı

Gitdi yoluḡda dil ü cān ü ḥired

Var mı varlıktan daḥı âşârum ḳanı¹¹⁷

3.2.3.8.2. İkinci Gazel

İskender tarafından söylenen mesnevideki ikinci aşk konulu gazel, mesnevinin 1643-1649. beyitleri arasındadır ve yedi beyittir. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

İskender, bu gazelde de bir önceki gazelde olduğu gibi Gülşah'a olan aşkını anlatmaktadır. Aşk ile yüzüne hayran olduğunu söyleyen İskender, saçı ile ağlayıp perişan olduğunu dile getirir. Canının sonsuza kadar derde yemin ettiğini dile getiren kahraman, sevgilinin ok atan kaşlarının gamze oklarını attığını ve bu doğru hedefin kendisi olduğunu söyler. Daha sonra sevgiliye hitap ederek aşkının hazinesi için viran, üzgün, yıkılmış birinin gerekliliğini ve bu kişinin kendisi olduğunu ifade eder. Verirlerse kadehin dumanına bile seve seve talip olduğunu söyleyen İskender; sevgiliyi gül bahçesine, kendisini de bülbüle benzetir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

‘İşkıla yüzüne ḥayrānuñ benem
Zülfüne zâr u perişānuñ benem

İtdi cān derd ü vekile peymān ebed
Saḳlayana ‘ahdin bu peymānuñ benem

3 Ğamze oḳın atar kemān-keş ḳaşlaruñ
Rāst umācı bu peykānuñ benem

‘İşḳıñuñ gencine virān bir gerek
Bende koy anı ki virānuñ benem

Cāna virürlerse ayāğıñ dūdını

¹¹⁷ Hasan Akçay, “Ahmedî'nin İskender-nâme'si, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 1999, s. 42.

Müşterisi cānıla anuñ benem

- 6 Görmedim zülf-ü zenaḥdānıñ çehnin
‘Āşıkı ol bend ü zindānuñ benem

Sen gülistānsın açılmış bī-ḥazān
Bülbül-i şeydā vü nālānuñ benem¹¹⁸

3.2.3.8.3. Üçüncü Gazel

Mesnevinin 1600-1607. beyitleri arasında yer alan ve sekiz beyitten oluşan, özel bir başlık taşımayan mesnevideki aşk konulu üçüncü gazel, fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

Üçüncü gazel de ilk iki gazel gibi İskender’in ağzından verilmiştir. İskender bu gazelde hem bu dünyada hem de ahirette sevgiliye kaldığını ve sevgilinin varlığını kendisine kıble ettiğini söylemektedir. Onun için tahtı, tacı, malı mülkü terk edip aşkı satın aldığını söyleyen İskender; sevgilinin gamzesinin cilvesine tutkun olup saçı için ağlayıp sızladığını, perişan olduğunu dile getirir. Kendisine nasihatta bulunup şöhretini, şerefini koru diyenlere karşı İskender; namusu bir şişeye benzeterek onu taş a çaldığını, vurduğunu söyler. Sevgilinin yüzü ve ağzı ile Ay ve Ülker Yıldızı arasında ilişki kurar, gönlün mutluluğu için sabah gibi sevgilinin ışığına geldiğini söyler. Ayrıca sevgilinin kapısında canını ve gönlünü yitirdiğini, bunun yerine keder ve mihnetle dolduğunu ifade eder. Sevgilinin yüzünü muma benzetir ve canını pervane gibi ateşe saldıığını söyleyerek gazeline son verir. Gazel aşağıdadır:

Dünya vü ‘uqbāda saña kalmışam
Kalbuñı cānuma kıble kılmışam

Tāc ü taht ü mülkü baḥtı terk idüp

¹¹⁸ Hasan Akçay, “Ahmedî’nin İskender-nâme”si, s. 43.

Cāmıla ‘ışķuñı şatun almışam

- 3 ‘İşvesine gamzeñüñ meftün olup
Zülfüñe zâr ü perîşân olmışam

Baña dirler saķla nām ü nengi ben
Şîşe-i nāmusı taşa çalmışam

Māh u pervîn karşıusına giceler
Yüziñe aķzuña taña kalmışam

- 6 Cān şafā bulmaķa şıdķ ü mihrüñe
Şubķ bigi ışıķuña gelmişem

Uş kapuñda cān ü dil yitürüben
Yirine ğuşşayla miħnet bulmışam

Yüzüñüñ şem’ine karşı cānumı
Şöyle kim pervāne oda şalmışam¹¹⁹

3.2.3.8.4. Dördüncü Gazel

Mesnevinin 1874-1881. beyitleri arasında yer alan mesnevideki aşk konulu son gazel, sekiz beyittir ve fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır. Özel bir başlık taşımayan gazel, ilk üç gazelden farklı olarak Gülşah’ın ağzından verilmiştir.

Gülşah bu gazelde âşık ve dert sahibi olduğunu; fakat tabibin kendisinin halini, derdini bilmediğini, anlamadığını söyleyerek ilk beyte başlamaktadır. Sevgilinin saçının güzelliğini anlatırken sabah akşam figan ettiğini, sürekli bülbül

¹¹⁹ Hasan Akçay, “Ahmedî’nin İskender-nâme”si, s. 46-47.

gibi gül karşısına geçmesinin nedeninin sevgilinin yüzünü ve saçını görmek olduğunu dile getirir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

‘Âşık oldum hâlüm anılamaz habîb
Dermendem derdümü bilmez tabîb

Görse ol zülfi ki ben ‘ağdindeyem
Ola Mecnûn her hamında biñ lebîb

3 Siniñ içün bini baña itdi hiş
Kaldum uş kavmum arasında ğarîb

Bu ‘aceb kim baña cüz derd ü ta’ab
Gâh hâcip cevır ider cānuma

Gâh cevır ider baña ‘aynı raķîb
Karşuña efgân iderem rûz u şeb

6 Nitekim gül karşısına ‘andelîb
Hâcetüm yüzüñ saçuñdur şubḥ u şâm

Kim görem hayrile vallâhu’l-mucîb
Haķķ-ı ma’bûdü ile zü’l-Celâl

Olmadı hõnuñ nişâbından naşibi
Kim anuñ mülkine yoķdurur zevâl¹²⁰

¹²⁰ Hasan Akçay, “Ahmedî’nin İskender-nâme”si, s. 55.

3.2.3.9. İşk-nâme (Mehmed)

Bu mesnevide aşk konusunu işleyen on altı gazel bulunmaktadır. Bu gazellerin dokuzu yedi beyit, ikisi altı beyit, biri sekiz, diğeri de dokuz beyittir.

3.2.3.9.1. *Birinci Gazel*

“Ferruḥ Hıṭāy’a İrişüp Şi’r Eyitdügi” başlığını taşıyan ve mesnevinin 985-992. beyitleri arasında bulunan sekiz beyitlik bu gazel mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır. Ferruh, Hüma için yollara düşer ve sevgilinin şehri olan Hurrem-âbâd’ın bulunduğu Hıtay ülkesine gelir. Sevgilinin şehrine kavuşmanın mutluluğu ile aşağıdaki gazeli yazar. Ulaştığı yerden “kutlu yer” olarak bahseden Ferruh, sevgilinin ayrılığını çektiğini ve bu sevgilinin ülkesine varmakla arzusunun okunun nişana ulaştığını söyler ve sakiye seslenerek yiyip içerek bu olayı kutlamak ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Ferruḥ Hıṭāy’a İrişüp Şi’r Eyitdügi

Bi-ḥamdi’llāh ki bu devr-i zemāne

Beni irürdi bu kutlu mekāne

Bu vakte olmaya ‘ālem behālar

Kim eydür bu deme vardur behāne

3 Çekerdüm yayını hicrūñ velī uş

İrişdi arzumun okı nişāne

Ticāretde yavu kılmışdum aşşı

Bu gün buldum ne kim gitdi ziyāne

Yine cem' ola beñzer uşbu hâtır

Dağıla ğam gide oğşar yabane

6 Niçe kılam firâķile terennüm

Demidür vaşlile kılsam terâne

Çü Ferruh gördi gündüz dost maķāmın

Getür sākī berü rıtl-i şebâne

Yiyelüm içelüm yeng-i muğâne

Çalalum şeşte vü çeng ü çeğâne¹²¹

3.2.3.9.2. İkinci Gazel

“Hümā Şi'r Eyitdüġi” adını taşıyan gazel, altı beyitten oluşmakta olup mesnevinin 1015-1020. beyitleri arasında yer almaktadır. Aruzun mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

Hüma, rüyasında Ferruh'u görür ve ona âşık olur. Bunun üzerine altı beyitlik aşk konulu bir gazel söyler. Bu şiirde gördüğü kişinin kendisini alt üst ettiğini ve ona âşık olduğunu, bu konuda bir seçiminin bulunmadığını, onun yüzünü görünce sabrının gittiğini, gördüğü kişinin hayaline takılı kaldığını, hayalini gözlediğini, beklediğini, kendisinin aşk derdine düştüğünü; içinde ateş, aklında rüzgar, gözünde

¹²¹ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1965, s. 85.

yaş bıraktığını ve kendisinin avlandığını söyleyerek şiiri sonlandırır. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Hümā Şi'r Eyitdügi

Bu dün ne ay idi 'aqlumı tārümār itdi

Ne cānidi ki beni böyle dil-figār itdi

Bu işde yoğidi hiç ihtiyārı hātırumuñ

'Aceb beni ne sebebden ol ihtiyār itdi

3 Naẓar ki düşdi cemāline şabrumı ƙapdı

Hayāline gözümü dün (ü) intizār itdi

Ƙarārı getdi gönülden ƙarāra yandı tenüm

Çü 'ışƙ ƣuşşaları geldi vü ƙarār itdi

İçümde od (ü) dimāğumda yil elümde türāb

Başumı çalƣadı gözümü āb-dār itdi

6 Ne ādemīydügin bilürem anuñ ne perī

Bu niçe ƣurfa ƣuşıdı Hümā şikār itdi¹²²

3.2.3.9.3. Üçüncü Gazel

“Ferruḥ Şi'ri” başlığını taşıyan ve mesnevinin 1125-1129. beyitleri arasında yer alan bu beş beyitlik gazel, aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün vezniyle yazılmıştır. Ferruh, sevgilinin şehri olan Hurrem-âbâd'a varır. Sevgilinin şehrine varmanın mutluluğuyla aşağıdaki gazeli söyler. Ferruh, şiirine şükrederek başlar.

¹²² Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 85-86, V. 38b-39a.

Çünkü sevgilinin mekanına ulaşmıştır. Sabahın ölü gönle müjde verdiğini, nesim rüzgarının daima estiğini söyler. Ayrıca bu sırrı bilenlerin akıllı, bu yeri görenlerin ise iyi gözetici olduğunu dile getirir. Sevgilinin mekanına eriştiğini söyleyen Ferruh, sevgilinin yüzünü görme umudunu da içinde tutmakta ve umudunun yarın yani kısa bir zamanda gerçekleşeceğini düşünmektedir. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Ferruh Şi’ri

Hezār şükr göründi bu mesken-i dil-dār

Fütûh-i rûh mıdır bu ya cennet-i envār

Şabā ‘aceb ‘aceb ölü gönüle müjde virür

Ki bu nesim durur hoş muhallidü’l-a’mār

3 Bu sırrı bilene dirler hemen ulû’l-el-bāb

Bu yiri görene dirler hemîn ulû’l-ebsār

Zemāne devri irürdi bu kutlu dāra çün

Firāk ü guşsa vücūdını kılmışam ber-dār

Bu gün çü Ferruh irişdi maḳām-i cennete uş

Ümîdi yarınadur kim göre gözi dîdār¹²³

¹²³ Sedit Yüksel, **Işk-nâme**, s. 88.

3.2.3.9.4. Dördüncü Gazel

“Hümā Şi’ri” adını taşıyan şiir, Hümā’nın ağzından söylenmiştir. Altı beyit olan ve mesnevinin 1174-1179. beyitleri arasında yer alan gazel, mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Hümā, kiliseye gider ve kilisenin tavanında Ferruh’un resmini görünce aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde Hümā; Ferruh’un, hayaliyle kendisini ağlattığını söyler ve kendisinin gönlünü yaralayan, âşık eden kişinin kim olduğunu sorarak “Acaba bu kişi Husrev, Behrâm veya Dârâ mıdır” der ve yine sorularına devam ederek dünyayı gözüne dar edenin, onu darmadağın hale getirenin, rüyada gönlünü alanın kim olduğunu sora sora gazelini bitirir.

Hümā Şi’ri

Hayâliyle beni zâr eyleyen kim

Bu fikr ile dil-efgâr eyleyen kim

‘Aceb Husrev mi yâ Behrâm ü Dârâ

Saçında gönlümi dâr eyleyen kim

3 Baña hüsni gösterdüp yoyınan

Bu gün bu hüzn evin dar eyleyen kim

Yürür iken bu giñ yirde ferâğat

Cihânı gözüme dar eyleyen kim

Vücûdumda yoğ iken zerre teşvîş

Güneş gibi bu dem var eyleyen kim

6 Göñül alup viren ‘ışkın Hümā’ya

Düş içre şatu-bâzâr eyleyen kim¹²⁴

3.2.3.9.5. Beşinci Gazel

“Hümâ Şi’ri” başlığını taşıyan ve mesnevinin 1706-1713. beyitleri arasında yer alan sekiz beyitlik bu gazel, mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır. Ferruh, sevgiliden ayrı olduğu için üzgündür ve bu ayrılığın acısıyla kendinden geçer. Arkadaşı Hurrem ise ona sevgiliden şiir getirmiştir. Bahtının uyandığını ve saadetin geldiğini söyleyen Ferruh, bunların sebebini sevgiliye bağlar. Umudunun gül bahçesinin ölü iken canlandığını söyler ve bunu sabah rüzgarının baharı müjdelemesine yani sevgiliden haber almasına, sevgilinin gelmesine bağlar. Sevgilinin hayali gözünün önüne geldiğinde gönül denizinin inci dökmesine şaşılmamasını söyleyen sevgilinin gazeli aşağıdadır:

Hümâ Şi’ri

Uyandı baht ile devlet çü tahta yâr gelür

Yazıldı nām-i sa’âdet ki nām-dâr gelür

Felekler oldu münādî vü çerh sāye-figen

Ki şimdi bu kenāra şeh-i kibâr gelür

3 Dirildi mürde iken bu ümîd gülzârı

Çü müjde virdi şabâ kim yine bahâr gelür

Sa’âdet oldu müsâ’id kerāmet oldu qarîn

Visâli devleti çün bahta pây-dâr gelür

¹²⁴ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 89, V. 45a.

Zihī lāṭif gönül bülbüline ańsuzda

Ḥarīf faşlı gidüp faşl-i gül-‘izār gelür

6 Bu dün cefāsını gizle i çerḥ hem gözle

Ki māh-tāb-i sa’ādet uş āşikār gelür

‘Aceb mi ḥāṭırumuñ baḥrı dūr dökerse bu gün

Ki mevce mevce gözüme ḥayāl-i yār gelür

Zihī kerāmet ü devlet Hüma’ya ańsuzda

Ki murğ-i ‘izz ü sa’ādet aña şikār gelür¹²⁵

3.2.3.9.6. Altıncı Gazel

İşkname’deki aşk konulu bu gazel, Ferruh’un ağzından söylenmiştir. “Ferruh Şi’ri” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 1729-1736. beyitleri arasında yer alır. Sekiz beyit olan gazel, mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Ferruh, sevgiliye kavuşmanın isteğiyle tutuşmaktadır. “Bu gün” redifli bu şiirde felekten sevgiliyi dileyen ve o yüzün kendisine görünmesiyle saadete ereceğini söyleyen Ferruh, aşk ile yandığını söylemektedir. Sabrederek, iyi düşünerek beklemenin Hüma’nın hayalinin mümkün kılmadığını; onun ayrılığıyla dünyadan vazgeçtiğini söyler ve gözlerinden beklemeyi, yani intizarı nasıl çıkaracağını

¹²⁵ Sedit Yüksel, *İşk-nâme*, s. 101-102.

sorgular. Ayrılık acısıyla yarına çıkamayacağını söyleyen Ferruh, “Bari bu gün sevgilinin yüzünü göreydim” diyerek şiirine devam eder. Şimdi şiire bakalım:

Ferruh Şi’ri

‘Aceb işüme kıla mı bu çerh yarı bu gün
Sa’âdet ola müsâ’id görem nigârı bu gün

Karara yandı vücûdum yalın dimâğa karar
Tenümde tañdur eger can kıla kararı bu gün

3 Gerek ki şabr kılaydum ben ihtyâr ü güzîn
Hayâli komadı gönlümde ihtiyârı bu gün

Egerçi hicri çıkardı cihânı gönlümden
Nite çıkara gözümde bu intizârı bu gün

Firâk-i yâr beni yarına irürmeyiser
Gözüm cemâlini n’ola göreydi bâri bu gün

6 Zemâne töhmeti yakdı velî budur himmet
Müyesser ola Çalap’dan hümâ şikârı bu gün

Çü Ferruh olmadı manşûr vuşlata ‘acabâ
Neçün diker anuñ’çün zemâne dârı bu gün¹²⁶

¹²⁶ Sedit Yüksel, **Işk-nâme**, s.102, V. 66b-67a.

3.2.3.9.7. Yedinci Gazel

“Ferruḥ Şi’ri” başlığını taşıyan gazel, Ferruḥ’un ağzından Hüma için söylenmiştir. Yedi beyitten oluşan şiir, mesnevinin 1858-1864. beyitleri arasında yer alır ve mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Ferruḥ ile Hüma, Parsa ve Hurrem’in yardımlarıyla buluşurlar. Ferruḥ, bu şiiri kavuştukları vakit söyler. Sevgilinin yüzünü övüp güneşe ve aya benzeten âşık, sevgili için “Peri midir ki hızlı bir şekilde gelip geçti” der. Sonra da sevgiliyi bir periye benzetir ve gördüğünün hayal mi gerçek mi olduğunu bilemediğini dile getirir. Hüma’nın gönül kuşuna lezzetli bir tane, tohum bırakıp onu saçlarıyla hemen avladığını söyleyen Ferruḥ; Hüma’nın bunu duymadığını, bunun farkında olmadığını söylemektedir. “Onu görmeden geçen bir geceyi istirahat için bağışlayan, feragat eden, helal kılan göz haramzade olsun diyen” Ferruḥ, onu tekrar görmenin özlemiyle tutuşmaktadır. İçine ateş düştüğünü söyleyen âşık; gözyaşlarının cihanı su içinde bırakırsa bunun utanılacak, ayıp bir durum olmadığını söylemekte ve kendisinin ümidinin, isteğinin Hüma’ya kavuşmak olduğunu aşağıda görüldüğü gibi dile getirerek şiirine son vermektedir.

Ferruḥ Şi’ri

Bu nice şûret idi yâ nice laṭîf cemâl

Güneş gibi görünüp sonra oldu yine hilâl

Perî midür ki görindi vü geçdi sür’at ile

Ya gösterür baña âyîne gibi vehm ü ḥayâl

3 Gönül kuşına bıraktı çü çâşnı dâne

Dutuldı zülfinüñ ağına duymadı fi’l-ḥâl

Ḥaram-zâde ola göz ki görmeyince anı

Özine uykuyu bir dün ferâğat ide helâl

Hayâli gölgesi şöyle ki tiz tölündi ‘aceb
Gözüm göre mi yine doğa âftâb-i vişâl

6 Şol od kim içüme düşüp bırağdı tañ mı eger
Gözüm suyu kıılır ise cihânı māl-â-māl

Ümîdi Ferruğ’uñ oldur vişâline irişe
Zihî taşavvur-i bâtıl zihî hayâl-i muğâl¹²⁷

3.2.3.9.8. Sekizinci Gazel

“Hümâ Şi’ri” başlığını taşıyan yedi beyitlik bu şiir, mesnevinin 1996-2002. beyitleri arasında yer alır. Mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün vezniyle yazılmıştır. Gazelde beyitler “olan bilir” redifiyle konu bakımından bir bütünlük arz eder.

Bu şiir Hümâ ile dadısı (Dâyesi) sohbet ederken Hümâ’nın ağzından verilmiştir. Dadısı Hümâ’ya nasihatlerde bulunur ve Hümâ bu nasihatlere itiraz eder, sonra da aşağıya aldığımız yedi beyit olan gazeli söyler. “Gecenin uzunluğunu ayrılık acısıyla uyumayan bilir, hastalığın kaygısını hasta olan bilir, kavuşmanın şarabını içene zorluklar kolay gelir, sıkıntının zehrini hicreti, ayrılığı yaşayan bilir” diyen Hümâ şiir boyunca bu gibi örnekler sıralar.

Hümâ Şi’ri

Dün uzunun firâğ ile bîdâr olan bilür
Bîmâr kayğusın yine bîmâr olan bilür

Vuşlat şerâbın içene sehl ola her mühim
Cevr ağusını hicreti düşvâr olan bilür

¹²⁷ Sedit Yüksel, **Işk-nâme**, s. 105, V.71b72a.

3 Fâriğ ki şâd ola ne bile ‘âşıkun gamın
Kahr ile ırte gice dil-efgâr olan bilür

Dil-dâr şoḥbetine ḥarîş olmayan gönül
Versün cevâhiri ki ḥarîdâr olan bilür

Manşûr vaşla olmağı bilmez her âdemî
İllâ gönül ü cân ile ber-dâr olan bilür

6 İsrâr iden bu vakte nite muṭṭali’ ola
‘İşk lezzetini vâkıf-i esrâr olan bilür

Kahrın firâk içinde Hümâ’nuñ ‘ale’-d-devâm
Ehl-i temîz ü lûṭfa sezâ-vâr olan bilür¹²⁸

3.2.3.9.9. Dokuzuncu Gazel

“Ferruh Şi’ri” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 2038-2044. beyitleri arasında yer almaktadır. Yedi beyitten oluşan şiir, mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün vezniyle yazılmıştır. Ferruh’un bu gazeli, Hüma’nın yukarıda verdiğimiz gazeline nazire olarak söylenmiştir. Görüldüğü gibi bu iki gazelin vezni ve redifi aynı olmakla birlikte konu bakımından da iki gazel benzerdir. “Aşığın gamını ciğeri kan içinde olan bilir, derdli kişiyi derdi çok olan bilir, gönülde sırrı olmayan kişi mutlu bir şekilde yürür, kahrı ve belayı gönlü perişan olan bilir” diyen Ferruh; daha sonra kendini zayıf bir karıncaya benzetir ve Hz. Süleyman’dan başka kimsenin kendisinin taşıdığı yükü bilemeyeceğini söyler. Sonraki beyitlerde de örnekler vererek şiirini sürdüren Ferruh’un bahsettiğimiz nazire şiiri aşağıdadır:

Ferruh Şi’ri

¹²⁸ Sedit Yüksel, *İşk-nâme*, s. 108-109, V. 77a.

‘Âşık gâmin cigercügi pür hûn olan bilür
Derdlü kişiyi derdi firāvân olan bilür

Ol kim sevinmek ile yürür bilmeye zamîr
Qahr ü belâyı göñli perîşân olan bilür

3 Ben bir za’if qarınca gibi çekdüğüm yüki
Bilmez kimesne Süleymân olan bilür

Her ‘âkile kim irmedi ‘ışk bilmedi beni
Lîkin hayâl ile özi hayrân olan bilür

Hâlûmi bilmeye şu ki dün uykusın uyır
İrte olunca ılduza mihrân olan bilür

6 ‘Âşık ne resm ile kuduğın neng ü nâmını
Hicrân ü derd ile işi efgân olan bilür

Ferruh hikâyetini nite degmeler tıyar
Ma’suk yolında bî-ser ü sāmân olan bilür¹²⁹

3.2.3.9.10. Onuncu Gazel

“Ferruh Şi’ri” başlığını taşıyan ve yedi beyitten ibaret olan gazel, mesnevinin 2109-2115. beyitlerini teşkil eder. Başlığından da anlaşıldığı üzere Ferruh’un ağzından söylenen şiir, mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

¹²⁹ Sedit Yüksel, *İşk-nâme*, s. 109-110, V. 78b-79a.

Bu şiirde Ferruh'un sevgilisine hitaben "gel" diyerek özlem gidermek istediğini görmekteyiz. Hüma'yı beden içindeki "can"a ve gönül mülkünün sultanına benzeten Ferruh; kendisine "din"i aşkın öğrettiğini, sevgilinin ayrılık küfrüne iman olduğunu, sevgilinin yüzünün güller gibi güldüğünü, cefa hastasının dertlerine vefa lutfuyla derman olduğunu söyleyerek Hüma'nın gelmesini arzular. Ferruh daha sonra gönlünün hiç durmadığını söyleyerek kendisinin garip olan gönlüne sevgilinin misafir olmasını ister. Kendisini İskender'e benzetir ve susuz kaldığını söyler, Hızır'a ölümsüzlük suyu gibi olan sevgilinin gelmesini diler. Kendisinin yabancı olmadığını, bu sebeple sevgilinin kendisine tanıdık gibi davranmasını ister ve "Ferruh'un canına canan olan gel" diyerek gazelini noktalar.

Ferruh Şi'ri

Gel iy cismüm içinde cān olan gel
Bu gönlüm mülkine sulṭān olan gel

Baṇa dīn daḳdı 'ıṣḳuñ öğredür dīn
Firākı küfrine īmān olan gel

3 Benüm ağladuğuma gice gündüz
Külef gibi yüzi ḥandān olan gel

Cefāsı ḥastasınuñ derdlerine
Vefāsı lūṭf ile dermān olan gel

Muḳīm olmaz bu ḥāṭır hiç dōlenmez
Ġaribçe gönlüme miḥmān olan gel

6 Sikender gibi susuz oda yandum
İ Hızır'a çeşme-i Ḥayvān olan gel

Degülüz yad bizümle âşinâ ol

İ Ferruḥ cânına cânân olan gel¹³⁰

3.2.3.9.11. On Birinci Gazel

“Hüma Şi’ri” başlığını taşıyan bu gazel, eserin 2129-2135. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşan gazel, mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır. Hüma tarafından söylenen şiir, Ferruh’un ağzından verilen “gel” redifli gazele naziredir. Hüma da Ferruh gibi bu şiirde sevgilinin gelmesini dilemektedir. “Ey gönlümün meydanına gül bahçesi olan (sevgili), gel” diyerek söze başlayan Hüma, Ferruh için “ümidinin çocuğuna meme” tabirini kullanır. Gözünün incilerini (gözyaşlarını) akıtmak için dudağı şevk ile deniz (gibi) olan sevgilinin gelmesini dileyen Hüma; sevgilisinin kaşı ile bayram hilali arasında ilişki kurar ve doğruluk ile, sıdk ile kurban olan sevgiliye yine “gel” der. Sevgiliye “Aşk şarabı için kadeh sunan (sevgili); bana aşkı yemin, ant olan gel” diyen Hüma, sonraki beyitlerde de sevgiliye kavuşma dileğini tekrarlar. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Hüma Şi’ri

İ gönlüm şahınına bustân olan gel

Ümîdüm tıflına pistân olan gel

Gözümün dürlerin akıtmağ’ için

İ lâ’li şevk ile ‘ummân olan gel

3 Kaşuñ idi hilâliyçün eyitgil

Ki sıdk ile bugün kurbân olan gel

¹³⁰ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 111, V. 81b.

Şerāb-i ‘ışk için peymāne şunan

Bana ‘ışkı yine peymān olan gel

Bu dīvāne gönül zulmine mutlak

Vişāli ‘adl ile dīvān olan gel

6 Kığırşan diyedüm lebbeyk lebbeyk

Ki iy hier ile bağı kan olan gel

Hümā’ya di vişāle şevki ile

Teni sögüt gibi lertzān olan gel¹³¹

3.2.3.9.12. On İkinci Gazel

Ferruh tarafından söylenen bu gazel “Ferruh Şi’ri” başlığını taşımakta olup mesnevinin 2282-2288. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşan bu gazel, fâ’ilâtün fâ’ilün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır. Ferruh’un ağzından söylenen şiirde “gice” redif olarak kullanılmıştır. Ferruh, geceye seslenerek “Hoş gelsin ey taze baharım gece, ben sana gece mi diyeyim kutlu gündüzüm gece” diyerek şiire başlamaktadır. Geceyi izzet, devlet, baht, saadet, feth, nusret kavramlarına yakıştıran şair; geceye “yarım” diye hitap eder. Gecenin gülü taze kıldığını ve bu şekilde bülbülü diri tuttuğunu söyleyen Ferruh’un geceyi ömrünün hasılı, ürünü olarak nitelediğini görmekteyiz. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Ferruh Şi’ri

Ehlen ü sehlen eyā taze bahārum gice

Dün mi diyem ben saña kutlu nehārum gice

‘İzz ile devlet misin baht ü sa’adet misin

¹³¹ Sedit Yüksel, *İşk-nâme*, s. 112, V. 82a-82b.

Feth ile nuşret misin mûnis ü yârum gice

- 3 Tâze bitürdün güli kılduñ diri bülbüli
'Ömrümün iy hâşılı vaqt ü vekârum gice

Dutmadı göñlüm qarâr gözledi 'ahd ü qarâr
Getdi kamu intizar geldi qarârum gice

Ğam yimeyiser bilüm yoğ ise ger bir pulum
Sensin bu dem hâşilum dünyede varum gice

- 6 Oldı kışa cevır içün olsa bu 'ömrüm uzun
Gizlü dutıver bu gün sen âşıkârum gice

Ferruh('a) irdi nazar gündüzi ayruķ n'ider
Çünki Hümâ bî-ḥaṭar oldı şıkârum gice¹³²

3.2.3.9.13. On Üçüncü Gazel

“Hümâ Şi'ri” başlığını taşıyan gazel, Hüma'nın ağzından söylenmiş olup Ferruh tarafından söylenen gazele naziredir. Yedi beyitten oluşan gazel, mesnevinin 2293-2299. beyitleri arasında yer alır. Şiir, fâ'ilâtün fâ'ilün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyledir.

Bu gazelde Hüma'nın geceyi methettiğini görürüz. Gecenin bütün seherlerden daha açık, aydınlık, lütuflu olduğunu söyleyen Hüma; onun için cennet ve kevser sözcüklerini bile yetersiz bulur. Geceyi, nergise ve şekere benzetir; yüzün nuru, gecelerin sultanı olarak tanımlar. Sabahların sabahı, ömrün fütuhu, bedeninin ruhu olarak tanımladığı ve sevgili nitelemesini kullandığı gecenin kendisini mutlu mesut

¹³² Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 115-116, V. 88a-88b.

kıldığını söyleyen Hümā; onu baştaki taca benzetir ve şiir boyunca över. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Hümā Şi'ri

Ḳamu şehirden bayık elṭaf ü bihter gice
Dünye dimezven saña cennet ü kevşer gice

Gözde iy 'abher gice sözde çü şekker gice
Yüz(d)e münevver gice dünlere server gice

3 Şubḥ şabūḥı mısın 'ömr fütūḥı mısın
Cism eli rūḥı mısın dil-keş ü dilber gice

Ḳılduñ beni şād sen ḳayğudan āzād sen
Zulmüne iy dād sen başuma efser gice

Yüzi ki düşde şu dün görmiş idüm māh-gün
Gözüme itdün bu gün anı muşavver gice

6 Dilde dil-āver gice būyı mu'aṭṭar gice
Sağışumı her gice ḳılduñ musaḥḥar gice

Tālibüm itdi ṭaleb 'ayşuma irdi ṭarab
Dökse Hümā ne 'aceb şükranıye per gice¹³³

¹³³ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 115-116, V. 88b-89a.

3.2.3.9.14. On Dördüncü Gazel

“Ferruh Şi’ri” şiiri başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 2721-2727. beyitleri arasında yer almakta olup yedi beyitten oluşmaktadır. Gazelde mefâ’lün mefâ’lün fe’ülün vezni kullanılmıştır.

Ferruh’un ağzından verilen gazelde Ferruh; sevgiliye hitap ederek kârının, işinin tertip edildiğini, bahçesinin güller ile dolduğunu söyler ve kararsız olan, akli başında olmayan kendisinin, canının sevgili tarafından bağışlanmasını, sevgilinin medet etmesini diler. Dünyanın umrunda olmadığını, maksadının sevgilinin kapısı, huzuru olduğunu söyleyen Ferruh; güllerin açtığını, bülbüllerin öttüğünü, seçiminin sevgilinin yüzü olduğunu dile getirir. “Eğer seni öpmek ve kucaklamak kolay olsaydı saadet denizine kıyı yapılmamış olsun, bu gecede arzular biterse (bitecekse) aydınlığı, gündüzleri hiç anmayayım” diyen Ferruh; “gel” diyerek sevgiliyi çağırmakta ve beklemeyi, gözlemeyi kanlı ölüm olarak tarif etmektedir.

Ferruh Şi’ri

Düzilmişdi nigāra kār ü bāruñ

Dizilmişdür gül ile lāle-zāruñ

Qarāra gelsün ikrāruñ bu gice

Meded ir cānına ben bī-qarāruñ

3 Gözüme hiç görünmez deyr ü deyyār

Ki maqşūdı tapuñdur bu diyāruñ

Gül açıldı öter bülbül nevāda

Yüzüñdür ihtiyārı nev-bahāruñ

Kenār olmaya devlet baħrına ger

Müyesser oladı būs-i kenāruñ

6 Bu leyl içre biterse ârzûlar
Hiç aňmayam dahı nûrın nehâruñ

Gel iy Ferruḥ tenine cān olan gel
Ki mevt-i aḥmer ider intizāruñ¹³⁴

3.2.3.9.15. On Beşinci Gazel

“Şi’r-i Ferruḥ” başlığını taşıyan gazel, 3376-3384. beyitleri arasındadır. Dokuz beyitten oluşan gazel, mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Gazel, Ferruḥ’un ağzından verilmiştir. Gizlice sarayın bahçesine gelen kahraman, Hüma’yı görünce aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Kahraman, sevgilinin eşiğini öptüğü için şükretmekte ve gizli sırların meydana çıktığını söylemektedir. Sevgiliye hediye olarak gönlünü ve canını getirdiğini, fakirin hediyesinin bu şekilde olacağını dile getirir. Sevgiliye “Eğer derdimin nişanını, alametini sorarsan kapıda Ceyhan (nehri) gibi kan akıtayım” diyen Ferruḥ; yeryüzünü gözyaşına boğduğunu, zamandan (dünyadan) vazgeçtiğini ve dünyayı boşverdiğini, sevgiliyi görünce mutlu olduğunu, ayrılığın aman vermeyip öldürdüğünü, sevgilinin huzurunun, mekanının kendisi için cennet olduğunu belirtir. Sevgiliyi ve onun huzurunu gördüğünden beri bu uğurda canını feda ettiğini söyler ve aşağıdaki gazelini ortaya koyar.

Ferruḥ Şi’ri

Şükür öpdüm yine bu âsitānı
Zuhûra geldi esrâr-ı nihānī

Bu dürlü lûṭfuñ olmışam kemîni
Kemîna bil beni dutma güyānī (?)

¹³⁴ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s.126, V. 105b.

3 Saña tuhfe gönül ü can getürdüm
Hemîn oldur faķīrūñ armağanı

Ķapuñda aķıdam ķanı çü Ceyhūn
Şorarsañ derdümün ķanı nişānı

Gözüm yaşıyla tıldurdum zemīni
Tehī kıldum ferāğatden zemānı

6 Revānum şād olur ol dem ki ķarşu
Görem şalına sen serv-i revānı

Nite īmin yürüyem ‘ışķ elinden
Ki hicret öldürür virmez emānı

Ṭapuñla Ferruḥ’uñ yiri behiştür
Çehān oldu ki terk itdi cihānı

9 Görelden bu mekānı vü cihānı
Fidā kıldum buña cān ü cenānı¹³⁵

3.2.3.9.16. On Altıncı Gazel

“Şi’r-i Hüme” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 3386-3392. beyitlerini teşkil eder. Yedi beyit olan gazel, mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

¹³⁵ Sedit Yüksel, **Işk-nâme**, s. 140-141, V. 131a.

Gazel, mesnevinin asıl kahramanlarından Hüma'nın ağzından verilmiştir. Mesneviye göre Ferruh, Hüma'yı görmek için gizlice sarayın bahçesine gelir. Bunun üzerine Hüma, Ferruh için bir gazel söyler. Hüma, Ferruh'a seslenerek onun kendisinin gönlünün şahı ve hanı, vücut mülkünün her zaman zafer kazanan hükümdarı olduğunu söyler. Ferruh'un tahtı ve tacı nurlandırdığını, gül bahçesini şerefleştirdiğini, yüzünün ömür mayası, ona kavuşmanın daimi hayat olduğunu söyleyen Hüma; gelişine binlerce kez merhaba diyerek gelişle ölüye can verdiğini ve kendisini bu kavuşma ile mutlu ettiğini ve canlılık verdiğini dile getirir. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

İ gönlüm tahtınuñ şahı vü hanı
Vücüdüm milkinüñ şāhib-kırānı

Münevver eyledüñ taht ile bahtı
Müşerref eyledüñ uş gülsitānı

3 Cemālūñ māye-i 'ömr oldı tahtkīk
Vişālūñ hem hayāt-ı cāvidānī

Hezāran merhabā bu gelmegüñe
Ki mürde cisme virdi tatlu cānı

Getürdüñ aşşılı dürlü metā'ı
Götürdüñ aradan hasr ü ziyānı

6 Kudūmünden bu bāğ ü būsitāna
Şabā ider dūr içre dūr-feşānı

Hümā vaşluñda oldı şād ü hurrem

Mükerrer buldı yine zindegānī ¹³⁶

3.2.3.10. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)

Süle Fakih'in bu eserinde aşk konulu üç gazel bulunmaktadır. Gazeller fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyledir.

3.2.3.10.1. Birinci Gazel

“Şi'r-i Zelîhâ Ma'sûk-ı Yûsuf” başlığını taşıyan gazel sekiz beyittir. Şiirin üç beyti Arapçadır. Bu gazel, mesnevinin 1419-1426. beyitlerini teşkil eder. Zeliha, Yusuf'un aşkını saklayamaz ve gün geçtikçe aşkı depresir. Zeliha, Yusuf'un elini tutar ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyleyerek Yusuf'a duyduğu duygularını açıklar. Yusuf Peygamber'e onu sevdiğini, onun aşkıyla deliye döndüğünü, onun yolunda malını mülkünü feda etmeye razı ve hazır olduğunu, aşkıyla bedeninin eridiğini söyler ve Yusuf'un yanağını güle ve gül bahçesine benzetir. Gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Zelîhâ Ma'sûk-ı Yûsuf

Zelîhâ eydür ey yûsuf sevdüm seni

‘İşkûñıla uş delü kılduñ beni

Mâlum u varum fidâ olsun saña

Dileriseñ vireyim tatlu cânı

3 Kıanı benüm görküm ay yüzüm kıanı

‘İşkûñ odıyla eritdũñ bu teni

¹³⁶ Sedit Yüksel, *İşk-nâme*, s. 141, V. 131a-131b.

اي منور جسم من از روي تو

اي منور روح تورح مني

زءفر ان كشتدر درين دام اي سمين

خرمني كا بوي اوا روي من

انت مهيوپ حبيبي اي صنم

موتو من حبك فالم انتتي

Ben faḫīri sen Yūsuf esirgeğil

Hüsn içinde bugün sensin ganī

İy yañağı gül gülistānum benüm

Gitdi ‘aqlum ḥayrān eyledün meni¹³⁷

3.2.3.10.2. İkinci Gazel

“Şi‘r-i Zeliḥā Ded-i Yūsuf” başlığını taşıyan yedi beyitlik gazel, mesnevinin 1889-1895. beyitlerini meydana getirir. Şiir, Zeliha’nın ağzından verilmiştir. Zeliha’yı Yusuf’a olan aşkıdan dolayı kınayan Mısırlı kadınlar, Yusuf’un güzelliği karşısında kendinden geçerler ve ellerini keserler. Daha sonra Zeliha’ya hak verirler ve onu kınadıkları için utanırlar. Ardından Zeliha, aşağıda

¹³⁷ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1994, s. 192.

verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde Zeliha, âşık olmayan kişilerin insan olmadığını, o kişilerin cansız varlıklar olduklarını, insan olanların âşık ve sultan olduklarını, aşk yolunda can verenlerin yüz bin can kazanacaklarını, derdine derman gerekenlerin âşık olması gerektiğini söylemiştir. Âşık olanların Süleyman Peygamber gibi insanlara ve cinlere hükmedebilmesi temennisinde bulunulmuş ve âşık olanlara cehennem ateşinin gül ve reyhana dönüşeceği söylenerek gazel bitirilmiştir.

Şi'r-i Zeliḥā Ded-i Yūsuf

Her kim ol 'âşık degül ḥayvān ola

Cānı yokdur meğer ol cānsuz ola

Âdem oldur kim ol 'âşık ola

'Âşık olan kişiler sulṭān ola

3 Her kim ol 'ışk yolında cān terk ide

Bir cān içün aña yüz biñ cān ola

Derdüñe dermān gerekse 'âşık ola

Dertlü ol kim 'ışk saña dermān ola

'Âşık olursañ Süleymān olasın

İns ü cinnī ḥükmüñe fermān ola

6 Her kim 'âşıqları 'ayb dutarısa

Âdemī dime aña şeyṭān ola

‘Âşık olan kişiye tamu odı

Gül ü reyhân bâğ-ıla bustân ola¹³⁸

3.2.3.10.3. Üçüncü Gazel

Şi‘r-i ‘Işkî Fermāyed” başlığını taşıyan bu yedi beyitlik gazel, 2626-2632. beyitleri arasında yer alır. Zeliha, Yusuf’un uğrunda malını mülkünü kaybetmiş, fakirleşmiştir. Aşk derdi ve zaman, onun güzelliğini de yok etmiştir. Şair, bu şiirde Zeliha’dan yola çıkarak aşkın aşığa tesirlerini anlatmaktadır. Bu şiirde aşkın insanları ağlattığını, yabancılaştırdığını, maldan mülkten ettiğini, mecnuna çevirdiğini, aşkın bir nimet olduğunu ve ahmak olan kişilerin aşktan utandığını, âşık olmayanların eşek olduğunu, âşıkların sürekli sevgilinin adını tekrar ettiklerini, âşık olmayanın hayvan olduğunu söyler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi‘r-i ‘Işkî Fermāyed

Işkı gör kim niceleri zâr ider

Niçe bilişleri ol ağıyâr ider

Tâc u tahtı terk ider ‘âşık revân

Ma‘şûkınınuñ hayâlini yâr ider

3 Niçeleri mecnûn eyledi bu ‘ışk

Niçeleri aşduruban dâr ider

‘Işk bir devlet durur Hâkdan kula

¹³⁸ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 234-235.

Ahmak olan kişi ‘ışkdan ‘ār ider

Gey eşekdür ol kim ‘āřık olmadı

Zīrā kim ‘ışk mezhebi inkār ider

6 ‘Āřıkun sözi kamu tesbiħ-durur

Zīra ma‘řūk adını tekrār ider

Her kim ‘āřık olmadı ħayvānīdür

‘Āřık olan kişiyi Ħaħ var ider¹³⁹

İncelediğimiz mesnevilerde aşk konusunu ele alan gazellere yer veren on mesnevi bulunmaktadır. Bu mesnevilerde toplam elli bir gazel vardır. Gazellerden sadece bir tanesinin konusu ilâhi aşktır, geriye kalan elli gazel, beşeri aşkı ele alır. Aşk konulu gazellerde en sık işlenen konu aşktan, kavuşamamaktan ötürü aşğın içinde bulunduğı dertli durumdur. Bununla birlikte aşk konulu gazellerde kısmen de olsa sevgili övgüsü de bulunmaktadır. Bunların dışında sevgilinin vefasızlığı, âşık olmanın insaniliğı, âşıkların özellikleri, aşk derdinden dolayı aşğın başına gelenler işlenen diğerkonulardır.

Garib-nâme’deki aşk konulu gazelde aşktan ve aşğın özelliklerinden bahsedilir. Bu aşk ilâhi olduğı kadar mecazi, beşeri aşkın da özelliklerini anlatır.

Süheyl ü Nev-bahâr’da aşk konulu dört gazel vardır. Bu gazellerin tamamı beşeri aşkı ele almaktadır ve mesnevinin erkek kahramanı olan Süheyl tarafından söylenmiştir. Süheyl; gazellerde genel olarak Nev-bahâr’a olan aşkından bahseder, sevgiliyi över ve aşk acısından, aşk yüzünden başına gelenlerden bahseder.

¹³⁹ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 299-300, V.111a-111b.

Kıssa-i Yusuf mesnevisinde aşk temasında yazılan sekiz gazel vardır. Bu gazellerin tümü beşeri aşkı ihtiva etmekte olup yedi tanesi Züleyha'nın ağzından verilmiştir. Diğer bir tanesinin söyleyeni mesnevinin yazarı Erzurumlu Darir'dir. Bu gazellerden yedi tanesinde Züleyha; Yusuf'a âşık olduğunu, derdinin dermanının Yusuf olduğunu, aşk acısı çektiğini anlatır ve kavuşmayı ister. Darir tarafından söylenen gazelde ise vuslatın güzelliğinden, sevgili ile geçirilen vaktin değerli oluşundan bahsedilir. Aslında bu gazellerin hepsini Darir söyler, fakat nisbet edilen şahıs başkadır.

Varka vü Gülşah'ta aşk konulu iki gazel vardır. Bunlardan biri Gülşah, biri Varka'nın ağzından verilmiştir. İkisi de beşeri aşkı ele alır. Gazellerde genel olarak işlenen konu ayrılıktan dolayı çekilen aşk acısıdır.

Mihr ü Vefâ mesnevisinde aşk konulu iki gazel bulunmaktadır. Bu iki gazelde sevgiliye kavuşmanın mutluluğu işlenmiştir. İkisi de beşeri aşkı işler.

Hurşid-nâme'de aşk konulu dokuz gazel vardır. Bu gazeller mesnevi kahramanlarının ağzından verilmiştir. Gazellerin tamamı beşeri aşkı işler. Gazellerden bazıları nazire olarak yazılmıştır. Genel olarak gazellerde sevgili övgüsü, aşk acısı, ayrılıktan duyulan üzüntü, vuslat isteği, sevgilisiz dünyanın boş olduğu işlenmiştir.

Ferah-nâme'de aşk konulu iki gazel bulunur. Gazellerin ikisi de beşeri aşkı ele alır. Sevgiliye duyulan aşk, aşk derdi, aşkın ve aşğın özellikleri, âşık olmayan kişilerin hayvan olduğu gibi konulara yer verilmiştir.

İskender-nâme'de aşk konulu dört gazel vardır. Bu gazellerin tümü İskender'in ağzından verilmiştir ve beşeri aşkı işler. Gazellerde genel olarak İskender; âşık olduğunu söyler, aşk elinden çektiklerini anlatır, aşk yolunda her şeyi feda edeceğini, sevgilinin vefasız olduğunu dile getirir.

İşk-nâme'de aşk konulu on altı gazel bulunur. Bu gazellerin tamamı beşeri aşkı ele alır. Gazellerde sevgiliye kavuşma isteği, kavuşmanın mutluluğu, aşk acısı, aşktan dolayı çekilen dertler, sevgiliye kavuşmak uğruna her şeyden vazgeçiş, aşk yolunda can bağışlama ve hediye etme gibi konular işlenmiştir.

Yusuf u Zeliha mesnevisinde aşk konusunda yazılan üç mesnevinin üçü de beşeri aşkı ele alır. Gazellerde aşk acısı, aşk yolunda cefa çekenlerin mükafat bulacakları, âşığın özellikleri, aşkın bir nimet olduğu, aşksız insanların hayvan olduğu gibi konular işlenmiştir.

Mesnevilerde yer alan elli bir gazeli aşağıdaki gibi tablolastırabiliriz:

Mesnevinin Adı	Gazel Numarası	İşlenen Aşkın Türü
Garib-nâme	1	İlâhi Aşk
Süheyl ü Nev-bahâr	1	Beşerî Aşk
Süheyl ü Nev-bahâr	2	Beşerî Aşk
Süheyl ü Nev-bahâr	3	Beşerî Aşk
Süheyl ü Nev-bahâr	4	Beşerî Aşk
Kıssa-i Yusuf	1	Beşerî Aşk
Kıssa-i Yusuf	2	Beşerî Aşk
Kıssa-i Yusuf	3	Beşerî Aşk
Kıssa-i Yusuf	4	Beşerî Aşk
Kıssa-i Yusuf	5	Beşerî Aşk
Kıssa-i Yusuf	6	Beşerî Aşk
Kıssa-i Yusuf	7	Beşerî Aşk
Kıssa-i Yusuf	8	Beşerî Aşk
Varka vü Gülşah	1	Beşerî Aşk

Varka vü Gülşah	2	Beşerî Aşk
Mihr ü Vefâ	1	Beşerî Aşk
Mihr ü Vefâ	2	Beşerî Aşk
Hurşid-nâme	1	Beşerî Aşk
Hurşid-nâme	2	Beşerî Aşk
Hurşid-nâme	3	Beşerî Aşk
Hurşid-nâme	4	Beşerî Aşk
Hurşid-nâme	5	Beşerî Aşk
Hurşid-nâme	6	Beşerî Aşk
Hurşid-nâme	7	Beşerî Aşk
Hurşid-nâme	8	Beşerî Aşk
Hurşid-nâme	9	Beşerî Aşk
Ferah-nâme	1	Beşerî Aşk
Ferah-nâme	2	Beşerî Aşk
İskender-nâme	1	Beşerî Aşk
İskender-nâme	2	Beşerî Aşk
İskender-nâme	3	Beşerî Aşk
İskender-nâme	4	Beşerî Aşk
Işk-nâme	1	Beşerî Aşk

Işk-nâme	2	Beşerî Aşk
Işk-nâme	3	Beşerî Aşk
Işk-nâme	4	Beşerî Aşk
Işk-nâme	5	Beşerî Aşk
Işk-nâme	6	Beşerî Aşk
Işk-nâme	7	Beşerî Aşk
Işk-nâme	8	Beşerî Aşk
Işk-nâme	9	Beşerî Aşk
Işk-nâme	10	Beşerî Aşk
Işk-nâme	11	Beşerî Aşk
Işk-nâme	12	Beşerî Aşk
Işk-nâme	13	Beşerî Aşk
Işk-nâme	14	Beşerî Aşk
Işk-nâme	15	Beşerî Aşk
Işk-nâme	16	Beşerî Aşk
Yusuf u Zeliha	1	Beşerî Aşk
Yusuf u Zeliha	2	Beşerî Aşk
Yusuf u Zeliha	3	Beşerî Aşk

3.2.4. Hasret, Ayrılık, Veda Konulu Gazeller

Hayatımız vedalarla doludur. İnsanoğlunun ilk vedası Bezm-i Elest'te gerçekleşmiştir. Böylece insanlık tarihinden de eski olan ve ruhlar aleminde gerçekleşen veda, insanın madde alemine gelmesiyle de devam etmiştir. Veda eden kişi, yani ayrılık yaşayan kişi hasret duygusunu yaşar. Dolayısıyla hasret, ayrılık ve veda kavramlarını birbirlerinden ayrı düşünemeyiz.

Edebiyatımızda yer alan eserlerde hasret, ayrılık, veda konularının çoğunlukla aşk duygusundan kaynaklandığını görürüz. Yani bu duygular bir kişiye duyulan aşktan dolayı meydana gelir, aşkla ilintilidir. Bununla birlikte Allah aşkından dolayı da hasret yaşanır. Bunu da ilahi yani hakiki aşkın anlatıldığı eserlerde görürüz. Bu iki aşkın dışında bir de canlı olmayan varlıklardan ayrı düşme durumunda gerçekleşen bir hasret vardır ki o da çoğunlukla vatandır.

İncelediğimiz mesnevilerde hasret konusuna yer veren ilk mesnevi Süheyl ü Nev-bahâr'dır. Veda şiiri içeren ilk mesnevi ise Maktel-i Hüseyin'dir.

3.2.4.1. Süheyl ü Nev-Bahâr (Mes'ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes'ûd)

Bu mesnevide hasret konulu beş gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden üçü yedi beyitlik, ikisi beş beyitliktir.

3.2.4.1.1. Birinci Gazel

Yedi beyitten oluşan şiir, mesnevinin 1222-1228. beyitleri arasında olup aruzun mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle yazılmıştır. “Şi'r Güften-i Melik-zâde Berây-ı Firâk” başlığını taşıyan gazel, Süheyl'in ağzından bir şölende söylenmiştir.

Bu gazelde Süheyl, “Beni aşkı için rezil rüsva hale sokan hani nerde, onu aşk meclisine davet edin”, der. Daha sonraki beyitlerde sevgilinin kendisinin yüzüne

bakmasını ve eğer uğrunda can vermezse kendisini ayıplamasını söyler. Sevgiliyi âb-
1 hayvâna benzeten Süheyl; ona kavuşmayı fakir, muhtaç birinin sultan tacını
istemesine benzetir ve binlerce canı olsa hepsini ona feda edeceğini söyleyerek
gazelini sonlandırır. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi'r Güften-i Melik-zâde Berây-ı Firâk

Beni melâmet iden 'ışkıçün 'aceb kıanı

Bu 'ışk meclisine bir okuñ bugün anı

Göñül göziyle baħsun cemâline yaruñ

'Ayıblasun beni virmez isem aña cânı

3 Benüm kıatumda ol âdem degül ü ħayvândur

Kim anı kıoya vü isteye âb-ı ħayvânı

Anuñ ki 'ışk odı içinde yok nider sözi

Olursa sevgü belâdur ki Yûsuf-ı şânî

Benüm bu âh ile sözüm [ü] ağladuğum şol

Ki benden ayrudur ol kıamu ħûblaruñ ħanı

6 Anuñ vişâlini istedüğüm şuña beñzer

Ki bî-nevâ kışı isteye tâc-ı sulţânî

Eger biñ ola göñül yâ ħod ola yüz biñ cân

Fidâyidi idebilseydüm aña kıurbânı¹⁴⁰

¹⁴⁰ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 276, V. 35a.

3.2.4.1.2. İkinci Gazel

“Şi’r Hānden-i Melik-Zāde Ez-Ḥasret-i Nev-Bahār” başlığını taşıyan ve beş beyitten oluşan bu gazeli söyleyen Süheyl’dir. Mesnevinin 1366-1370. beyitleri arasında yer alan gazelin vezni fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün’dür. Süheyl’e kanı ısınan ve onu seven Çin Fagfûru, Süheyl için bir saray yaptırır. Bunun yerini de Süheyl’in nakkaşı belirler. Nakkaş, Nev-bâhar’a en yakın olan yeri bulur ve orada Süheyl için bir saray yapılır. Süheyl, bu sarayın tahtına oturur ve aşağıda verdiğimiz gazeli Nev-bâhar’a sesini duyurmak amacıyla söyler.

Gazelde de Süheyl’in yine aşkını itiraf ettiğini, aklının başında olmadığını, sevgiliden alacağı bir haber için rahatı zahmet ile tatlıyı acı ile değiştirebileceğini söylediğini görmekteyiz. Gazel aşağıdadır:

Şi’r Hānden-i Melik-Zāde Ez-Ḥasret-i Nev-Bahār

Yārumuñ ‘ışkı odı çün eyledi cāna eşer

Nām u neng ü ‘aql u ‘ār u hem gönül benden kaçır

Şūreti naķşı ki añsuzda göründi gözüme

Tāc u taht u raht u bahtı eyledüm zîr ü zeber

3 Zevķ u ‘iş ü ili günü vü temāşā kılmağı

Ḳamusın girü ḳodum uş ileri tutdum sefer

Rāḫatı zaḫmetlere tatlıyı acı dirlige

Değşürüp yürürvenin kim yārdan bilem ḫaber

Ḥaķ Ta’ālā kendü luṭfindan beni esirgeyüp

Añsuzın rûzî kıla ol bî-vefâ yârı meger¹⁴¹

3.2.4.1.3. Üçüncü Gazel

“Şi’r Güften-i Melik-Zâde Ez-Hasret-i Dost” başlığını taşıyan hasret konulu üçüncü gazel, mesnevinin 1433-1437. beyitleri arasında yer almakta olup beş beyitten oluşmaktadır. Gazel, Süheyl tarafından söylenmiştir. Vezni mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün’dür.

Süheyl’in sarayı özel olarak yapılmıştır. Öyle ki Nev-bâhar sarayın damına çıkınca Nev-bahâr’ın aksi, Süheyl’in sarayının havuzuna yansımaktadır. Nakkaş da bu yüzden Süheyl’e nasihatta bulunur ve ona aklını başına almasını, Nev-bahâr dama çıkınca başını kaldırıp bakmamasını söyler. Süheyl’e yiyip içip, çalıp söylemesini- mesnevide” çalup ırlagıl” olarak geçer- nasihat etmesi üzerine Süheyl de eline kopuzu alıp sesini ve aşkını Nev-bahâr’a duyurmak için aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Süheyl, gazelde aşk yüzünden düştüğü durumları anlatır. Nev-bahâr’ın suretinin nakşını yani resmini gördüğü günden beri gözyaşlarının hiç durmadan aktığını dile getirerek gazelini tamamlar. Şimdi gazele bakalım:

Şi’r Güften-i Melik-Zâde Ez-Hasret-i Dost

Bu ‘ışk okını çarh atuban nesne urmadı

Tâ cānumı omaç idüp öñinde görmedi

Mağsūdı buyidi ki beni eyleye harāb

Ayrık dahı neseneyiçün yayı kurmadı

3 ‘İşk öğredür edeb kişiye ille kaçıyup

Bencileyin kimesne kulağını burmadı

¹⁴¹ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 286, V. 39b.

İletdi şabr u ‘akl u qarârı vü gön̄lümü
Kaygudan artuğ ol baña hîç nesne virmedi

Andan berü ki şureti nağşını görmişem
Dâyim aqar gözüm yaşı bir lahza tırmadı¹⁴²

3.2.4.1.4. Dördüncü Gazel

“Şi’r Güften-i Melik-zâde Ez-Hasret-i Nev-Bahâr” başlığını taşıyan ve Süheyl’in ağzından söylenen bu gazel, mesnevinin 1475-1481. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşmaktadır. Aruzun mefâ’îlün fe’ilâtün mefâ’îlün fe’ilün vezniyle söylenmiştir.

Bu gazel, Süheyl’in aşkını Nev-bahâr’a duyurmak amacıyla Süheyl tarafından söylenmiştir. Gazelde özlemine dile getiren Süheyl, Nev-bahâr’ın peri gibi dama çıkıp hemen geri döndüğünü, damda durmadığını söyleyip bundan üzüntü duymakta ve sevgiliyi kollarıyla sarmanın hayalini kurmaktadır. Nev-bahâr’ı güneşe, kendisini zerreye benzeten Süheyl; Yemen’den ayrılıp gariplik çektiğini ifade eder. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi’r Güften-i Melik-zâde Ez-Hasret-i Nev-Bahâr

Canuma dirligi añsuzda nite kıldı harâm
Şu yâr kim tama ağdı vü tutmadı ârâm

Zihî güneş ki baña gölgesin çü gösterdi
Yarar ki mihrine gön̄lümü zerre bigi qoram

3 Şu halka halka anuñ zülfi kim suda gördüm

¹⁴² Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 290-291, V. 42a.

‘Aceb ola mıdı kısmet ki kıollaruma şaram

Perî bigi görinip tîzcegez girü döndi

Nişânını nite ben âdem oğlanına şoram

Ya ol elüme gire yâ ho ben çıkam başdan

Ya aña yâr olavan yâ ho yüregümi yaram

6 Yemen ilini kıodum uş ğarîblığa düşdüm

Ne gönül ile girü kendü ilümüze varam

Aña fidâ kıluban bilsedüm başarasu mı

Degül ki mâlum eger baş olursa terkin uram¹⁴³

3.2.4.1.5. Beşinci Gazel

“Şi’r Hânden-i Melik-zâde Ez-Derd-i Nev-Bahâr” başlığını taşıyan mesnevideki hasret temalı son gazel, mesnevinin 1548-1552. beyitleri arasında bulunmaktadır. Süheyl ağzından verilen gazel, aruzun mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün vezniyle söylenmiş olup beş beyittir.

Süheyl bu gazelde Nev-bahâr’a seslenir ve aşkın ateşinin kendisini yaktığını, derdine dermanın sevgili olduğunu, gözünün hurileri görmediğini, kendisinin sadece sevgiliyi yani Nev-bahâr’ı istediğini, Allah’tan daima vuslatı dilediğini, artık sabrının kalmadığını ve sevgiliden merhamet beklediğini dile getirir. Sonra da sevgilinin kapısında eli bağı bir kul olmaya dahi razı olduğunu söyleyip gazeli noktalar. Süheyl’in aşk karşısındaki acizliğini anlattığı beş beyitlik gazel aşağıdadır:

Şi’r Hânden-i Melik-zâde Ez-Derd-i Nev-Bahâr

¹⁴³ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 293-294, V.43b.

Yağdı beni ‘ışkuñ odı iy serv-i revānum
İy derdüme dermān olan iy rūḥ-i revānum

Ger ḥūrī görünürse benüm ‘aynuma gelmez
İllā seni diler dün ü gün göñlüm ü cānum

3 Vaşluñı temennā kıluram dāyimā Ḥaḳ’dan
Bir dem irişem ḥurrem-i küllī bu zamānum

Fürkāt odı yağdı beni vü ḳalmadı şabrum
Esirge beni raḥm kııl iy ḥūr-i cinānum

Rāzīyam elüm bağılu ḳul olam ḳapuñuzda
Emrüne muṭī’ am döker iseñ dağı ḳanum¹⁴⁴

3.2.4.2. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)

Bu mesnevîde bulunan beş gazelden ikisi dokuz beyitten, ikisi yedi beyitten, biri altı beyitten oluşmaktadır. Gazellerin hepsi aruzun fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.4.2.1. Birinci Gazel

“Hazā Şi’r-i ‘Abdullāh ibn-i ‘Abbās Radıyallāh” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 238-244. beyitleri arasında bulunmakta ve yedi beyitten oluşmaktadır.

Mesneviye göre Kûfe halkı Yezid’den ötürü Hz. Hüseyin’e birçok mektup gönderir, şikayetlerini iletir. Hz. Hüseyin de hazırlıklarını tamamlar ve arkadaşlarıyla

¹⁴⁴ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 298-299, V. 46a-46b.

birlikte Mekke'den ayrılmak üzere yola çıkarlar. Aşağıda verdiğimiz gazel, bu olay üzerine Hz. Muhammed'in amcasının oğlu olan 'Abdullah tarafından söylenmiştir.

'Abdullah gazelde; Hüseyin'siz bir ömrün kendisi için haram olduğunu, daima ümidinin Hüseyin olduğunu söylemekte, İmam Hüseyin'siz bir ömrü istememektedir. Hüseyin'den ayrılırsa, onun yüzünü göremezse canının bedeninde duramayacağını dile getiren 'Abdullah; ayrılık ateşiyle yandığını ve emelinin kavuşma suyuna ulaşmak olduğunu söyler. Sonra onun hasretiyle kanlı gözyaşları döktüğünü, ah u figan içinde olduğunu belirterek gazeli sonlandırır. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Hazā Şi'r-i 'Abdullāh ibn-i 'Abbās Radıyallāh

Senden ayru çün bana dirlik harām

Sensin ümīdüm benüm her subh u şām

Sensiz olmasun bu 'ömrüm yâ İmām

Çün muradum sensin (iy) şahum tamam

3 Ayrılırsam ben cemālūñden senün

Tende cānım durmaz ayruk ve's-selām

Tab fūrākun odına yakdun beni

Vuslatun ābına kandur yâ kiram

İy dirīgā hasretünden kan-ıla

Göz yaşından içerem ben cām-ı cām

6 Ayrılık derdine dermān olma mı

Gayrı hasret zār u efgāna bu dem

Aramuzda çün firāk oldı bugün

Yarın anda söylene bākī kelim¹⁴⁵

3.2.4.2.2. İkinci Gazel

“Şi’r-i Müslim İbn-i ‘Akīl” başlığını taşıyan ve Maktel-i Hüseyin’deki hasret konulu gazel, eserin 460-468. beyitleri arasında olup dokuz beyitten oluşmaktadır.

İmam Hüseyin tarafından Kûfe’ye gönderilen Müslim, burada halkı örgütlemeye çalışmış; fakat Kûfe halkının ihaneti neticesinde saklanmak zorunda kalmıştır. Saklandığı kişilerin evlerinin aranıp yağmalanması üzerine Müslim, aşağıda verdiğimiz gazeli söylemiştir.

Bu şiirde Müslim, oğullarına seslenerek ayrılmak zorunda olduklarını söylemekle şiire başlamaktadır. Bu durumdan üzüntü duyduğunu dile getiren Müslim; Hariciler yüzünden içine düştüğü ayrılığın mecburi olduğunu, zor durumda bulunduklarını ifade eder. Haricilerin amaçlarının onların canlarını almak olduğunu söyler ve Allah’tan yardım ister. Çocuklarına gitmek zorunda olduğunu belirten Hüseyin’in amca oğlu Müslim, kavuşmanın mümkün olabileceğini söylemektedir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi’r-i Müslim İbn-i ‘Akīl

Eytdi oğlancıklarum eylen helāl

Gerçi bize ayrılık oldu vebāl

Yaradılmışın zevālī var velī

Bākī oldur kim ana yokdur zevāl

3 Kuzucaklarum ne ideyim sizi

Uşda fūrkat düşdi bize bā-melāl

¹⁴⁵ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 72-74.

Bu Havâricler elinden n'idelim
Müşkil oldu bize uşbu vâsf-ı hâl

Kasd kıldılar bizi öldürmeğe
Kurtara meğer bizi ol Zü'l-Celâl

6 Bunda imişse Emîre'l-Mü'minîn
Olmaya-y-idi bize zulm ü kîtâl

İy oğullar siz bizi unutmanuz
Uşda gitdüm yarın olısar visâl

Çün bize irdi bu fûrkat n'idelim
Yarın anda söylene bi kîl ü kâl

9 Âh u feryâd-ile Müslim ayrılır
Yüregün dağlayı ol tâci'r-ricâl¹⁴⁶

3.2.4.2.3. Üçüncü Gazel

“Şi'r-i Muhammed ve İbrâhîm İbn-i Müslim” başlığını taşıyan mesnevideki hasret, ayrılık konulu üçüncü gazel; mesnevinin 469-477. beyitleri arasında yer alır. Dokuz beyitten oluşmaktadır.

Bu gazel, Müslim'in söylediği ve yukarıda “ikinci gazel” başlığı altında verdiğimiz gazele cevap niteliği taşımakta olup şiirin adından da anlaşılacağı üzere Müslim'in oğullarının ağzından verilmiştir.

¹⁴⁶ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s.102-104.

Oğulları; ayrılıktan dolayı ah u figan ettiklerini, babalarının kendilerini böyle bir sözle Kûfe'ye getirmiş olmadığını söyleyerek garip bir halde kaldıklarını, hasret ateşiyle yandıklarını, zalimlerin onlara eziyet ettiklerini, Hariciler arasında durumlarının ne olacağını bilemediklerini ifade edip kaderde ne varsa onu yaşayacaklarını söylemektedirler. Daha sonra babalarının Hz. Ali'ye (Emire'l-Müminîn) ulaşip onu acıklı halleri hakkında haberdar etmesini dileyen Müslim'in oğulları, Hz. Hüseyin'in yetişip adalet sağlamasını temenni ederek gazeli sonlandırırlar. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şî'r-i Muhammed ve İbrâhîm İbn-i Müslim

Döndi oğlancıkları eydür hemân
Bize oldı çün bugün âh u figân

Uşbu kavı-ile mi getürdün bizi
Kim garîblıkda kodun zârî-künân

3 Hasret odı yakısardur cānumuz
Hem bize cevır ider ehl-i zālīmān

Bu Havāricler arasında bizüm
N'olısardur hālīmüz yâ Müste'ân

Ne kılalım Tengri'nün takdîrine
Geliserdür alnumuza yazılan

6 Çün Emîrû'l-Mü'minîn'e iresin
Kılasın ahvālümüz anda beyân

Eydesin kuzıcakların senün

Hâriciler içre kaldı bî-gümân

Dâdumuzu tâ ki bunlardan ala

Ol Hüseyin ibn-i ‘Alî şâh-ı cihân

9 Didi İbrâhîm Muhammed yâ ebî

Fürkat odı dağladı bu dil ü cân¹⁴⁷

3.2.4.2.4. Dördüncü Gazel

“Şî’r-i Kâsım İbn-i İmâm Hasan” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 1400-1405. beyitleri arasında yer alır ve altı beyitten oluşur.

Gazelin başlığından da anlaşılacağı üzere şiir, Hz. Hasan’ın oğlu Kasım’ın ağzından verilmiştir. Mesneviye göre Kasım, daha çocuk sayılacak bir yaşta-on beş yaşında-dır. Savaş meydanında savaşmak için amcası Hz. Hüseyin’den müsaade ister. Annesi onu vazgeçirmeye çalışır. Bu gazel de o anda Kasım tarafından annesine hitaben söylenir.

Kasım, bu şiirde annesine ayrı düşeceklerini söyleyerek annesinden helallik ister. Savaşa katılıp hakkını almak ister. Rüyasında babasını gördüğünü ve babasının onu çağırdığını dile getirir. Bu yüzden annesine gitmesi ve şehadete ermesi gerektiğini söyleyen Kasım, onun ağlamamasını ve üzüntüsüz bir şekilde onu Allah’a göndermesini isteyerek gazelini bitirir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şî’r-i Kâsım İbn-i İmâm Hasan

Döndi Kâsım eydür anne kıl helâl

Gerçi bize ayrılık oldu vebâl

Çâre yokdur varmayınca ben bugün

¹⁴⁷ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 104-106.

Almayınca dādumı ez-kavm-ı zülāl

- 3 Düşde gördüm bu gice babam gelür
Bana eydür kim berü gel yâ ‘ayāl

Çekme susuzluk cefâsın anda sen
Bunda gel kim içesin âb-ı zevāl

İmdi ne çâre ki ben varsam gerek
Pes şehâdetde bulunur bu kemāl

- 6 Ağlamagıl benüm için iy ana
Tengri’ye ısmarla beni bî-melâl¹⁴⁸

3.2.4.2.5. Beşinci Gazel

“Şi’r-i İmām Hüseyin (‘aleyhi’s-selām)” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 1874-1880. beyitleri arasında yer alır ve yedi beyitten oluşur.

Gazelin başlığından da anlaşılacağı üzere şiir, Hz. Hüseyin’in ağzından verilmiştir. Hz. Hüseyin, Kerbela’da savaşmak için hamle yapacakken büyük oğlu Ali Ekber de babası ile birlikte savaşmak ister. Hüseyin’in gönlü buna razı değildir ve dertli bir şekilde aşağıdaki gazeli söyler.

Hz. Hüseyin bu gazelde, onsuz Kerbela’da ne yapacağını sorar ve onun yüzünü doyasıya görmediğini, ayrılık vaktinin gelip kavuşmanın gittiğini, belki daha sonra kavuşabileceklerini, bu dünyada kimsenin mutlu olup gülmediğini, herkesin daima ağladığını anlatır. Ancak oğlunu terk etmek istemediğini ama bu derde

¹⁴⁸ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 230-232.

dermanın olmadığını, peygamberlerin hepsinin sıkıntı çektiğini ve hepsinin zorluk gördüğünü söyleyerek gazeli bitirir. Şimdi gazele bakalım:

Şi'r-i İmām Hüseyin ('aleyhi's-selām)

Eydür iy kuzucağım eyle helāl
Senden ayru Kerbelā'da n'ola hāl

Görklü yüzünü doyunca görmedüm
Uş firāk irişdi ve gitdi visāl

3 Yavrucağım uş firāk oldu bugün
Yarın olısardur anda ittisāl

Şād olup dünyāda kimse gülmedi
Ağlamak-durur işi dāyim melāl

İy güleryüzlü kuzucağım benim
Nice terk idem seni ey hoş-hısāl

6 N'idelim bu derde dermān olmadı
Yā bu derde merhem olubdur kıtāl

Cevr-ile öldürdi peygamberi
Kamuya virdi zevāl ol Bī-zevāl¹⁴⁹

¹⁴⁹ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 296.

3.2.4.3. Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir)

Erzurumlu Darir'in bu mesnevisinde hasret, ayrılık konulu altı gazel bulunmaktadır. Bu gazellerin dördü yedi, biri sekiz ve diğer biri on iki beyitten oluşmaktadır. Hepsinde kullanılan vezin aynı olup fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün'dür.

3.2.4.3.1. Birinci Gazel

“Şi'r-i Yûsuf” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 164-170. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşan gazel, Yusuf'un ağzından verilmiştir.

Yusuf, kardeşlerine kendisini kuyuya atmamaları için yalvarır, fakat kardeşleri onu dinlemezler. Kuyuya atılan Yusuf'u Cebrail tutar ve onu Allah'ın hikmetiyle peyda olan büyük bir taşın üzerine bırakır. Yusuf ağlayarak aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde ahvalinin ne olacağını bilmeyen ve merak eden Yusuf; Allah'ın ona hasret ve ayrılık derdini nasip ettiğini, bu dünyaya doymadan öleceğini söyler ve dermanının olup olmadığını sorar. Kardeşlerinin kendisine sadık olmadıklarını, yar olmadıklarını, gülünün yeşermeyip yok olduğunu, sümbülünün ve reyhanının solduğunu dile getiren Yusuf, babasına hitap ederek onun kuzucuğunun kuyu dibinde yattığını söyleyerek sözüne son verir. Bahsi geçen şiir, aşağıdadır:

Şi'r-i Yûsuf

Eytdi babam bile ger hâlim benüm

Bu kuyuda nedür ahvâlüm benüm

İy dirigâ hasret (ü) derd-i firâk

Rûzî kıldı baña sübhânum benüm

3 Uş ölürem bu cihâna toymadın

Ola mı bu derde dermânum benüm

Baňa ağyâr oluban arturdılar

Zâr-ı hasret derd-i efgânum benüm

Yâr ola dirdüm baña kardaşlarum

Olmadılar yâr sulţānum benüm

- 6 Bitmedin şoldı gülüm oldı nihân
Sünbülüm şoldı vü reyhānum benüm

Qandadur baba qızıcağūñ senūñ

Quyu dibinde yatur cānum benüm¹⁵⁰

3.2.4.3.2. İkinci Gazel

“Şi‘r-i Yūsuf” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 277-284. beyitleri arasında yer almaktadır. Sekiz beyitten oluşan gazel, Yusuf’un ağzından verilmiştir.

Yusuf, bir süre kuyuda kaldıktan sonra kuyudan su çekmek isteyen bir kervan Yusuf’u kuyudan çıkarır. Yusuf, kabileyle yola çıkacakken bunu gören kardeşleri buna engel olur ve Yusuf’u kervancılara satarlar. Yusuf da aşağıda verdiğimiz şiirde kardeşlerinin kendisini satarak esir ettiklerini, onlara kardeş diyemediğini ama içinin, canının eridiğini, ayrılık ateşinin canını yaktığını, gaddar feleğin kendisini sevdiklerinden ayırıp fakir bıraktığını söyler ve artık babasının kutlu yüzünü bir daha görüp göremeyeceğini sorar. Hem anadan hem de babadan öksüz kaldığını dile getiren Yusuf, bundan sonra kendisine gülmenin haram, ağlamanın helal olduğunu söyleyerek şiirini bitirir. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi‘r-i Yūsuf

Beni uş kardaşlarum kıldı esîr

Elden ele şatdılar hōr u haķîr

¹⁵⁰ Leyla Karahan, **Kıssa-i Yūsuf**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 147-148, V. 5a-5b.

Söyler isem  ardaş öldürür beni
S ylemezsem nideyüm c num erir

3 Anacu um  uzıca u nı sen  
Ayırur devr n  ar -ı felek iy  ar r

Ne  ılayum f r at odı c numı
Ya dı vu lat  uyı oldu n -g z r

Sevg l  y renler mden derdile
 ar -ı  add r ayırup  ıldı fa  r

6 G riser mi gözlerüm ayruk ‘aceb
Babamu  görklü yüzini iy nez r

Anadan  ks z çalup hem atadan
U  es r ilt rler olmu am es r

Şimdiden girü ba a g lmek  ar m
A lamak oldu  el l iy dest-g r¹⁵¹

3.2.4.3.3.    nc  Gazel

      r-i Y suf ‘Aleyhi’s-Sel m’’ ba lı ını taşıyan ve mesnevinin 897-903. beyitleri arasında yer alan bu gazel, Yusuf’un ağzından verilmiştir ve yedi beyittir.

¹⁵¹ Leyla Karahan, **Kıssa-i Y suf**, s. 157-158, V. 8a.

Yusuf, zindana atılır ve Züleyha sık sık zindana gider. Yine bir gün Yusuf için zindana gelip zindancıdan Yusuf'u dövmesini (yüz ağaç vurmasını) ister. Yusuf da zindancıya vasiyette bulunur ve eğer ölürse kendisini memleketi olan Ken'an'a gömmelerini ister ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde Yusuf; hasret ateşiyle yandığını belirterek yalnızların sığınma, dayanma yeri olan Allah'a seslenir ve yalnız kaldığını dile getirir. Gözlerinden akan sel gibi yaşların gönlünün ateşini söndürmediğini, yıkmadığını, dert ile hüznlendiğini söyler ve Allah'a derdinin dermanının olup olmadığını sorar. Babasının yüzünü görmeden ölmekten korkan Yusuf, kardeşi Bünyamin'in kendisinin esir olduğu zindana gelip zindanın kendisi için makam mevki yeri olduğunu görmesini ister ve yine Rabb'ine dönerek onun kendisine bazen esirliği, bazen zindanı bazen de makam, mevki nasip ettiğini söyleyerek gazeli bitirir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Bu Şi'r-i Yūsuf 'Aleyhi's-Selām

Hasret odı yakdı cānum yā ilāh

Qorqu ile nice qalam derde vāh

Ben ġarīb (ü) yalañuz qaldum ħaķır

Yalañuz qalmışlara püşt (ü) penāh

3 Gözlerümden aķıdup seyl-i revān

Göñlüm(üñ) odını kılmadı tebāh

Ne kılayum derd ile oldum ħazīn

Ola mı dermān baña iy pādiřāh

Babamuñ yüzini görmedin bugün

Öliserem nideyüm ben bī-günāh

6 İbn-i yāmin gelse görse ħālümü

Bend-i zindân oldı baña ‘izz (ü) cāh

Nideyüm taqdîr-i rabbânî baña

Gāh esîr ü gāh zindân gāh cāh¹⁵²

3.2.4.3.4. Dördüncü Gazel

“Şi’r-i Ya’kûb ‘Aleyhi’s-Selām Be-Firāk-ı Yûsuf ‘Aleyhi’s-Selām” başlığını taşıyan ve Yusuf ‘Aleyhisselam’ın Ayrılığı için Yakub ‘Aleyhisselam’ın (Söylediği) Şiiri” anlamını taşıyan bu gazel, mesnevinin 1356-1362. beyitleri arasında bulunur. Yedi beyitten ibaret olan şiir, Yusuf’un babası Yakub’un ağzından verilmiştir.

Yusuf, Mısır’a aziz olur. Kıtık yaşadığı için Yusuf’un kardeşleri Mısır’a buğday almak için gelirler. Yusuf, onları çok iyi karşılar fakat bir dahaki gelişlerinde yanlarında kardeşleri Bünyamin’i de getirmelerini ister. Yusuf’un kardeşleri buğdayları alıp ülkelerine dönerler ve Mısır azizi Yusuf’un isteğini babalarına bildirirler. Yusuf’un ayrılık acısı ile yanmaya devam eden Yakub ise bu durum üzerine aşağıda verdiğimiz gazeli söyleyerek hasretini dile getirir.

Allah’a seslenerek Yusuf’tan ayrıldıktan sonra yerinin “hüzünler evi” olduğunu söyleyen Yakub; gönlünde artık mutluluğun kalmadığını, gönül evini kaygının mekan eylediğini, ayrılık acısıyla ağlamanın kendisine helal, kavuşmanın ise artık haram olduğunu, sürekli ağladığını, ömrünün korkusunun sona ermediğini söyler.

Şi’r-i Ya’kûb ‘Aleyhi’s-Selām Be-Firāk-ı Yûsuf ‘Aleyhi’s-Selām

Ayrılalı yûsufumdan iy kirām

Beytü’l ahzen uş baña oldı maķām

Şāzılığum gitdi gönlümden benüm

¹⁵² Leyla Karahan, *Kıssa-i Yûsuf*, s. 211-212, V. 23b.

Gönlüm evin tutdı kayğu ber-devām

- 3 Fırkatıla ağlamak oldu helāl
Vuşlatına gönlüm oldu hem harām

Uş ciger kanıyla göz yaşını
Kāğıd üzre nakş kıldum der-selām

Dirliğümüñ ayına irdi hilāl
‘Ömrümüñ şemmine irmedi bekām

- 6 Kocacuğa sen şefā’āt eylegil
İy şehen-şāh-ı ‘azīz-i biñ-nām

Ben kızıcağımı yavı kılmışam
Virbidüm birin saña hem iy hümām¹⁵³

3.2.4.3.5. Beşinci Gazel

“Şi’r-i İbn-i Yāmin Be-Fırkat-i Yūsuf ‘Aleyhi’s-Selām” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 1404-1410. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşan gazel, Yusuf’un kardeşi Bünyamin’in ağzından verilmiştir.

Yusuf’un kardeşleri yanlarına Bünyamin’i de alarak ikinci defa Mısır’a giderler. Yusuf, onlar için sofru kurdurur ve aynı anadan doğanların aynı sofrada oturmalarını ister. Bunun üzerine Bünyamin bir sofrada tek başına oturur ve aşağıda verdiğimiz, kardeşi Yusuf’tan ayrılmış olmanın verdiği hüznü anlatan şiiri söyler. Bu şiirde ağlayan ve yalnız kaldığını dile getiren Bünyamin, eğer kardeşi olsaydı şimdi

¹⁵³ Leyla Karahan, *Kıssa-i Yūsuf*, s. 251, V. 34b-35a.

tek başına kalmayacağını, sevdiğinden ayrıldığını ve dert elinden sıkıntı, cefa çektiğini; gaddar feleğin iki kardeşi ayırıp birbirine yar etmediğini ve derdine derman olmadığını söyler.

Mesnevi sahibi Darir, bu gazelde “darir” kelimesini tevriyeli bir şekilde hem mahlası hem de “gözsüz, kör” sözcüğünün karşılığı olarak kullanır. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi‘r-i İbn-i Yâmin Be-Fürkât-i Yûsuf ‘Aleyhi’s-Selâm

Ağlar eydür iy dirîğâ ben faķîr

Ne kılayum yalañuz kıaldum haķîr

Var olaydı şimdi kıardaşum benüm

Yâr olaydı kıalmayaydum ben faķîr

3 Dert elinde görürem cevır (ü) cefâ
Beni yârumdan ayırdı nâ-güzîr

Çarķ-ı ğaddâr aldı anı yâr olmadı

Yârı yârından ayırdı çarķ-ı bi‘r

İbn-i yâmin kıaldı bunda yalañuz

Ger olaydı şimdi şâh yûsuf emîr

6 Nideyüm derdime dermân olmadı
Bulamadum yûsufumı ben Darîr

Kime virür hasret (ü) dūd-ı firâķ

Kimseneye ‘izzet irür bir serîr¹⁵⁴

3.2.4.3.6. *Altıncı Gazel*

“Şi‘r-i Ya‘küb” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 1754-1765. beyitleri arasında bulunur. On iki beyitten oluşan gazel, Yakub’un ağzından verilmiştir. Yusuf’un kardeşleri, Bünyamin’i alabilmek için üçüncü kez Mısır’a giderler ve Bünyamin’in tahtta oturduğunu görürler. Mısır azizinin Yusuf olduğunu anlarlar. Yusuf, bir haberciyle babasının kendisine verdiği ve kolunda sakladığı inciye ona nişan olarak gönderir, babasının gözlerine sürüp gözlerinin açılması için ise gömleğini Yehuda ile babasına yollar. Babası emanetlere erişip Mısır azizinin, kaybettiği oğlu Yusuf olduğunu öğrenince aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. “Nerede benim canım, gönlümü mutlu eden han’ım nerede” diyen Yakub, canının hasret ateşiyle yandığını söyler ve Allah’ın Yusuf’u, kendisine vermesini ister. Pervane gibi yandığını, artık sabrının kalmadığını dile getirir ve Yusuf’a kavuşmayı isteyerek Allah’a “Dileğimi kabul et” der. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi‘r-i Ya‘küb

Didi kıanı iy benüm cānum benüm

Gönlümü şād eyleyen hānum (benüm)

Cānumı hasret odına yakmışam

Vire anı baña sübhānum benüm

3 ‘Āşıkam yanaram (uş) pervāne-vār

Gele zühre burcına māhum (benüm)

Nideyüm şabra qarārum kalmadı

¹⁵⁴ Leyla Karahan, *Kıssa-i Yûsuf*, s. 255-256, V. 36a.

Didi āh kim toġsun (ol) ūāhum (benüm)

Nite kim virdüñ bize cennetde ħūr
Vir bi-ħaķķ (ın) baña rızvānum benüm

- 6 Gözüme gösterdüñ uşda gömlegi
Gösterdi vir yūsufı cānum benüm

Benden ayırdı sulţān anı
Mıŝır içinde ħüb-ı ken ‘ānum (benüm)

Nice ola bir görem anuñ yüzini
Gele mi karşıma sulţānum benüm

- 9 İnşā’ allāh olmayavuz nā-murād
Yūsufumı vire sübhānum (benüm)

Ĥāmidü’ d-dīn şi’r āġāz eyledi
Tā ki raĥmet kıla ĥannānum (benüm)

Mu‘cizāt kânı iy yūsuf-ı ŝafā
Vir anı baña olur ĥānum (benüm)

- 12 Didi ya ‘ķüb dilegümi ķıl ķabül
Beŝre virgil at deve mālum (benüm)¹⁵⁵

¹⁵⁵ Leyla Karahan, **Kıssa-i Yūsuf**, s. 286-287, V.44b.

3.2.4.4. Destân-ı Varka vü Gülşah (Yusufl)

Bu mesnevide ayrılık, veda, hasret konulu yedi gazel bulunmaktadır. Gazeller fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde yazılmıştır.

3.2.4.4.1. *Birinci Gazel*

Mesnevideki veda konulu ilk gazel, eserin 379-387. beyitleri arasında yer alır. Dokuz beyitten oluşur. Gazelin özel bir başlığı bulunmamakta olup gazelde “-ım benim” redifi kullanılmıştır.

Benî 'Amr'ın elinden kurtulan Varka ile Gülşah kendi memleketlerine dönerler. Gülşah'ın babası Hilal, yarım kalan düğünü tamamlamak ister, fakat Hilal'in karısı bu işe razı olmaz. Varka'nın babası savaşta esir düşmüştür ve Varka öksüz kalmıştır. Hilal'in eşi, Gülşah'ın değerini getirme şartıyla düğünü kabul etmektedir. Varka bunu yerine getirebilmek için Yemen şahı olan dayısı Selim Şah'a gidecektir. Gitmeden önce Varka ve Gülşah parmaklarındaki yüzükleri değiştirirler ve Varka, aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Burada Gülşah'a hitap ederek onu gül bahçesine, dilini bülbüle, yüzünü güle benzeten Varka; Gülşah'sız bir bağı istememektedir. Ayrılık derdinin درمانının ona kavuşmak olduğunu dile getiren Varka; henüz ondan ayrılmamışken bile bütün vücudunun eridiğini, ondan ayrıyken ağlamalarının yeri ve göğü süslediğini, tekrar görene kadar sağ salim kalmasını temenni ettiğini söyleyerek gazeli sonlandırmaktadır. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Varķa eydür ey gülistānım benim

İy gözi maħmūr mestānım benim

İy dili bülbül yüzi gül kendüzi

Şehd sözü şekkersitānım benüm

3 Ben niderem bağçeyi bāğı dahı

Görklü yüzün bāğı bostānum benüm

ılmayam hergiz glistna nazr

İy kksı gl- reyhnım benüm

İy firk-ı derdime vaşlı dev

Senden artu var mı dermnım benim

6 Görklü yüzün g'ib olmadın henüz

Eridi kll tenüm cnum benüm

Tarı bilür bizedr yeri ggi

Senden ayrı zr efgnım benim

Nideyim ayru görmem mi ey 'aceb

Görklü yüzün çeşm-i girynum benim

9 Yine görünce şğ esen alıuz

İy güzeller şhı sultnum benm¹⁵⁶

3.2.4.4.2. İkinci Gazel

Mesnevide yer alan hasret, ayrılık, veda konulu ikinci gazel, özel bir başık taşımayıp mesnevinin 394-402. beyitleri arasında yer alır. Dokuz beyitten oluşan ve Glşh'ın ağızından verilen bu gazel, yukarıda "birinci gazel" başığı altında verdiğimiz gazele cevap niteliği taşımaktadır.

¹⁵⁶ Senay Koçak, Türkan zel; "Destn-ı Varka v Glşh", Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum, 1997, s. 28, V. 83a-83b.

Varka'ya "sultanım" diye hitap eden Gülşah, Varka'nın söylediği gazelle efganının arttığını, karanlık alemin parladığını, ışıklandığını söyler ve onu karanlıkta bulunan ölümsüzlük suyuna benzetir. Ayrılığın zorunlu, elinde olmadığını dile getiren Gülşah; gözyaşlarının devamlı aktığını, hasret ateşiyle yandığını, damarda kanının kalmadığını söyler. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Eydür ol Gülşāh sulṭānum benüm

Uş yine arturduñ efgānım benüm

Gözüme kılduñ ḳarañu ālemi

Şem' cem' māh-ı tābānım benim

3 Vay baña zulmetde İskender gibi

İrmez ise āb-ı ḥayvānum benüm

Cānım anda gövde bunda cev-r-i zār

Derdi bunda anda dermānım benüm

Niyedi ki cānıma irdi firāk

Bu ācı bedbaḥt devrānım benüm

6 İy dirīga ağlamakdan diñmedi

Sā'ati bu çeşm-i giryānım benüm

Devralanda gör beni cev-r-i cefā

Bu 'aceb almaz daḥi cānım benüm

Ḥasret odı şöyle yakdı cānumı

Kim damarda ḳalmadı ḳanım benüm

- 9 Şāğ selāmet görür isem yārūmi
Şād olam gide perīşānım benüm¹⁵⁷

3.2.4.4.3. Üçüncü Gazel

Mesnevinin 724-732. beyitleri arasında yer alan bu gazel, özel bir başlık taşımamakta ve dokuz beyitten oluşmaktadır.

Varka, Gülşah ile evlenmek ister ve Gülşah'ın ağırlığınca altını alabilmek için Yemen şahı olan dayısı Selim'in yanına gider, fakat Yemen'de savaş vardır. Dayısının yanında yer alan Varka, savaşırken esir düşer ve boynu vurulmak üzere cellada teslim edilir. Sevdigine kavuşamadan öleceğini düşünen Varka, aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde önce sevgiliyi öven, güzelliğini anlatan Varka; daha sonra sevgiliye kavuşamamanın verdiği üzüntüyü anlatır. Ömrünün ekininin yaş iken, vakitsiz bir zamanda biçildiğini, ayrılık derdine düştüğünü, kabirde bile ahının kesilmeyeceğini, gözlerinden yaş değil kanın geldiğini dile getirir ve istediğinin sadece Gülşah olduğunu söyleyerek şiirini bitirir. Şiir, aşağıdadır:

Ol kamu ḥubb-ı Ḥıten māh-ı rū-yı Çin
Cümle ḥüsnüñ ḥarmanında dāne-çin

Ḥüsnüñe ḥayrān olur bunlar kamū
İy bunlardan seni lāṭif nāzenin

- 3 Yā nigārın uş dün bu çarḥ-ı dün
Bağladı ben 'āşık-ı miskine kīn

'Ömrümün ekini yaş iken henüz

¹⁵⁷ Senay Koçak, Türkan Özel; "Destân-ı Varka vü Gülşah", s. 29, V. 83b-84a.

Uş biçer oldu olmadın vaqt-ı biçin

İy dirîğa hasret ü derd-i firâk
Ben ğarîbe bî-naşîb oldu hemin

6 Kıabr içinde diñmeye âhım benim
Zâr ile doldurayım sînem için

Gözlerümden yâş yerine kıan aķar
İreyim tâ hasretâ ilâ yevmi-i din

Ol zeman ki sin içinde tıurayım
Eyder miki Yârabbü'l-â'lemin

9 Olmasun ansuz baña hûri cenân
İllâ Gülşâh'ı dilerem senden hemin¹⁵⁸

3.2.4.4. Dördüncü Gazel

Mesnevinin 1016-1023 beyitleri arasında yer alan bu gazel, özel bir başlık taşımamakta ve sekiz beyitten oluşmaktadır.

Varka dayısı Selim Şah'ın yanında Yemen'de iken Melik Muhsin görmeden, anlatılanlardan Gülşah'a âşık olur ve onu ister. Gülşah'ın babası Hilal, başta bir kızın iki kişiye verilemeyeceğini söylese de daha sonra Gülşah'ın annesinin baskılarıyla durumu kabul eder ve Gülşah'ı Melik Muhsin'e verirler. Gülşah, çaresiz kalınca parmağındaki yüzüğü çıkarır ve sırdaşı olan bir kıza verir. Varka dönünce ona

¹⁵⁸ Senay Koçak, Türkan Özel; “Destân-ı Varka vü Gülşah”, s. 52-53, V. 95b-96a.

durumu anlatmasını ve yüzüğü vermesini tembih eder, ardından da aşağıda verdiğimiz ayrılık, hasret gazelini söyler.

Gülşah bu şiirde ayrılık derdiyle tükendiğini, yıkıldığını, günlerinin ağlamakla geçtiğini, kara bahtının kendisini bir türlü güldürmediğini, bahtının kendisini bazen bir kafire esir ettiğini bazen de yarinden ayırıp bir şahın zulmüne mahkum ettiğini söyler ve bu alemin hazinesini istemediğini dile getirir. Allah'tan Varka'ya kavuşmayı dileyen Gülşah; ona kavuşmayı değerli, itibarlı olmaya tercih eder. Onsuz gelen canı da dünyayı da Güneş'i de Ay'ı da istemediğini söyleyen Gülşah, bu dünyayı onunla dilediğini söyler ve Allah'tan ondan başka kimseyi kendisine yar etmemesini diler.

Ol nigāruñ ider iy kı̇adır ilah
Bu firākuñ derdine oldum tebāh

Zār ile geçer günü bu ben miskinüñ
Bir sevindirmedi beni bahtı siyāh

3 Vāy bu ömrüm bu perīşān ile vāy
Ah bu baht-ı siyāh elinden āh

Gāh esīr eyler beni bir kāfir bī din
Gāh yārimden ırar zūlm ile şāh

Ben niderem cümle ālem gencini
Ger ānuñ olmaz ise tāt u külāh

6 Yā ilahi Varķa vaşlın vir baña
Olmasun bir laķza ömrüm izz ü cāh

Olmasun ansuz bana cān u cihān

Olmasun ansuz baña ħurşīd-i māh

Ben anuñla dilerem bu ālemi

Kimse-i yār etmegil sen yā ilah¹⁵⁹

3.2.4.4.5. *Beşinci Gazel*

Mesnevinin 1437-1449. beyitleri arasında bulunan bu gazel, on üç beyitlidir ve özel bir başlık taşımamaktadır.

Başından çeşitli vakalar geçen Varka, Melik Muhsin'in sarayında bulunan Gülşah'a ulaşır. Melik Muhsin, daha önce Gülşah ile evlenmek istemiş, fakat Gülşah istemeyince onu kız kardeşi yerine koymuştur. Bu sebeple Varka'nın gelişine Gülşah gibi sevinmiştir. Fakat Varka bir süreden sonra Melik Muhsin'in sarayında kalmak istemez. Melik Muhsin ve Gülşah onu kalmaya ikna edemezler. Bu şiir, Varka'nın saraydan ayrılmaya kesin karar vermesi üzerine Varka'nın ağzından verilmiştir.

Şair sevgilisine seslenerek vuslatın artık ayrılığa değiştirildiğini, Gülşah'ın atalarının sözünde durmayarak onu başkasına verdiklerini, şahın (Melik Muhsin'in) onun elinden tuttuğunu, fakat kendisinin yetim olduğunu söyler. Daha sonra sevgiliyi parlak bir aya benzeterek onun şad, kendisinin ise kederden üzgün olduğunu ama bunun dert olmadığını söyler ve sevgilisinden helallik ister. Sevgilisi (Gülşah) de şaire seslenerek Hz. Adem zamanından beri helal olmayan görüşmenin haram kılındığını, başkalarıyla sohbetin kendine haram olduğunu, dünyada da ahirette de helalinin sevgilisinin kendisi olduğunu söyler ve ayrılık elinden acı çektiğini bildirir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Varka eydür imdi iy sâhib cemāl

Pes firāka değşürildi uş vişāl

¹⁵⁹ Senay Koçak, Türkan Özel; “Destân-ı Varka vü Gülşah”, s. 73-74, V. 105b.

Cümle maḥluḳuñ zevāli var Velī
Bir ẓararda oldur oña yoḳ zevāl

- 3 Ger diri olsa benüm atam hümām
Zulm ide miydi bize atañ hilāl

Nideyim ahde vefā kılmadılar
Ben gelincek bunları aldadı māl

Şimdi leh aşşı şāh elim dutduğı
Çünkü ben olmuşumdur yetīm pāymāl

- 6 Sen cihānda şād ayā bedri münir
Gam degül ben gussadan olsam melāl

İlden ile zāru zār olduğıñ
İy vefālı yār baña eyle ḥelāl

Didi Gülşāh imdi iy şāhib-cemāl
Gerçi bunlar bize oldular vebāl

- 9 Tanrı bilür bir kılnı virmeyen
Ger virülirse baña dünyaca māl

Bu ciḥanda hāliyādur bir kişi
Adem oğlından beni ıuımaı ḥarām

Senden gayri yâr baña şoḥbet ḥarām
Âḥiret de dünyāda sensiñ helāl

12 İy diriğa hecr elinden nideyim
Ben zaife saḥt dü süvār oldı ḥāl

Çāre nedür sen gelince yā emîr
Tā ki hicrân oldı baña mûnis ḥayā¹⁶⁰

3.2.4.4.6. Altıncı Gazel

Mesnevinin 1476-1484. beyitleri arasında yer alan bu gazel, özel bir başlık taşımamakta ve dokuz beyitten oluşmaktadır.

Gülşah'ın Şam'a gittiğini öğrenen Varka, onun ardından Şam'a gider ve onu Melik Muhsin'in sarayında bulur. Melik Muhsin; Varka'nın kim olduğunu öğrenir ve Varka ile Gülşah arasındaki saf, temiz aşka saygı duyar. Varka, Melik Muhsin'in iyilikleri altında ezildiği için gitmek ister. Gülşah ve Melik Muhsin, Varka'yı kararından vazgeçiremezler. Yola düşen Varka, aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Varka; bu şiirde ayrılık acısıyla, hasretle her gün öldüğünü dile getirir ve her gün ölmektense bir kere ölmeyi tercih eder ve Allah'a canını alması için yalvarır. Sevdiğine kavuşamadığını, kavuşmanın baki olmadığını söyleyen Varka; yaşamayı istememektedir. Sürekli ağlayan aşık, Gülşah'sız bir gece gündüzü istememektedir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Zârı kıılır eydür iy perverdigar
Çokdur imdi girü cevri rüzgâr

Günde binler kez ölince bir kez öleyim

¹⁶⁰ Senay Koçak, Türkan Özel; “Destân-ı Varka vü Gülşah”, s. 103-104, V. 119b-120a.

Beter oldu bin ölümden intizâr

- 3 Çünkü yârüm vaşlı bâki olmadı
Olmasun bu ömrü bâki pâydâr

Bu firâk içinde bugün cânım al
Ol güne mevķûf olsun vaşl-ı yâr

Ne kılayım ne gönül ârâm ider
Ne iki gözüm yaşı kıılır karar

- 6 Ansuz olmasun benüm iki gözüm
Ansuz olmasun baña leyl ü nehâr

Bu yazı içinde yârab bari hoş
Sineme gele döne ol nâzük nigâr

Bir gün ol İsâ nefes eyyâm ile
Ger kıılursa sînem üzre hoş güzâr

- 9 Duram eydem yâ nigârum kandasın
Çok firâķuñ yakdı beni gel zînhâr¹⁶¹

3.2.4.4.7. Yedinci Gazel

Mesnevinin 1540-1549. beyitleri arasında yer alan bu gazel, özel bir başlık taşımamakta ve on beyitten oluşmaktadır.

¹⁶¹ Senay Koçak, Türkan Özel; “Destân-ı Varka vü Gülşah”, s. 106-107, V. 121a-121b.

Gülşah'ın hasretiyle her gün ölen Varka, ölmek için Allah'a dua eder ve duası kabul olur. Varka'nın öldüğü haberini alan Gülşah, Melik Muhsin'den izin alarak Varka'nın mezarına gider ve mezarının başında aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Gülşah; bu gazelde âşıklık yolunda Varka'nın kendisini geçtiğini, onun aşk yolunda öldüğünü ve bu yolda nam sahibi olduğunu söyler. Ayrıca bu dünyada Varka'ya kavuşamadığını, bir an bile mutlu olamadığını, hatta küçükken Varka'ya bağlandığını, onu sevdiğini dile getirir ve Varka'dan sonra bu dünyada kalmak istemez. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Didi kim iy âşık-ı pāk itikād
Bu işde olduñ senbenden üstād

Aşk yolunda sen mi kıyduñ cāna sen
Çünkü sen baş oynaduñ iy hoş nihād

3 Aşkumuñ yolunda cān bağısladuñ
'Aşk içinde koyduñ imdi ulu ad

İy dirīga ben vücuda gilicek
Nāmzād imiş bāna ad olan yād

Virmedi ben âşıkı bīçāreye
Vaşlına doyunca bu dünya murād

6 Devr-i cevrinüñ elinden el āmān
Hecr-i rencinuñ elinden dād ü dād

Olmadı arām bir dem bu dünyada

Olmadum bu guşsa dan bir lahza şād

İy küçücükden mūnis idüöm ben saña

Ƙılmadılar mı bir beşikde nāmüzād

- 9 Maşlaḥat mıdır beni bunda ƙoyan
Sen gidesin ƙılmayasın beni yād

Yād ƙişi yanında ƙoyup gitme beni

Ey bilişim benden aḥir olma yād¹⁶²

3.2.4.5. Mihr ü Vefa (Ümmi İsa)

İkili bir aşk mesnevisi olan Mihr ü Vefa’da hasret, ayrılık, veda konusunda yazılan bir gazel bulunmaktadır. Bu gazel de mesnevinin erkek kahramanı olan Vefa’nın ağzından verilmiştir.

Mihr’den ayrı düşen Vefa, sevgilisini bulmak için yollara düşer ve on bir ay boyunca seyyahlık eder. Yolda gördüğü herkese Mihr’i sorar. Bu şiir de mesnevinin Vefa’nın Mihr’i aradığını anlatan bölümünde Vefa’nın ağzından verilmiştir. Mesnevide bir şiire yer verileceği “İşğ-bâzluḡ ḡam degül ḡâş u ‘âma /Vefâ eydür Türkçe bir firâḡ-nâme”¹⁶³ beytiyle belirtilmiştir.

Mesnevinin 358-371. beyitleri arasında yer alan, “Şi’r-i Vefâ der Vaşf-ı Ḥâl” başlığını taşıyan ve fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılan bu gazel, on dört beyitten oluşmaktadır.

¹⁶² Senay Koçak, Türkan Özel; “Destân-ı Varka vü Gülşah”, s. 111, V. 123a-123b.

¹⁶³ Sevim Yılmaz Önder, **Ümmi ‘İsâ’nın Mihr ü Vefâ Mesnevisi**, Ofis 2005 Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 193, b. 357.

Vefa; bu şiirde o vefalı sevgilinin nerede olduğunu sorar ve ondan ayrı düştüğünü, bu sebeple de ağladığını söyleyip bu zor işe tedavinin ne olduğunu sorar. Herkese Mihr'i sorduğunu, sürekli bülbül gibi sevgilinin övgüsünü yaptığını dile getiren Vefa; klasik edebiyatın diliyle sevgilinin boyunu, tenini, yüzünü, ağzını, nefesini, kaşını, yanağını vs.sini över. Kendisini Mecnun'a ve Ferhad'a, sevgiliyi Leyla'ya ve Şirin'e benzeten âşık; Ceyhun ırmağı gibi gözünden sürekli yaşlar aktığını, gönlünün tutsak olduğunu söyler. Aklının gittiğini, anlama yetisinin ve canının yok olduğunu, sevgilinin gittiğini söyler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Vefā der Vaşf-ı Hāl

İy 'aceb ol sevgülü yārum xanı
Ol benüm yār-ı vefā-dārum xanı

Hizmetinden ayru düşdüm ağlaram
İşbu müşkil işe tımārım xanı

3 Her kime uğrarsam soraram haber
Şındı nāmūs şişesi, 'ārum xanı

Mekr idüpdür şimdi rüzigār baña
Def' iderdi zülf-i mekkārum xanı

Medhini ider dilüm bülbül gibi
Cilve urşa karşı gülzārum xanı

6 Kıldı elif kaddümi dāl eyledi
Teni sīmīn, boyı serv yārum xanı

Ol yüzi güneş ü hem alnı kamer
Tab'ı mevzûn, bahtı bîdârum kıanı

Ağızı gonca, nefesi misk ü 'anber
Sözi şîrîn, lebi sükkârum kıanı

9 Dişler incü, yarî âb-ı hayât
Kaşı fitne, gözi 'ayyârum kıanı

Beñi fülful, yañağı gül yaprağı
Şacı zulmet, yüzi envârum kıanı

Mecnûn oldum bulımadum Leylî'yi
Ferhâd oldum ol şîrînkârum kıanı,

12 Gözlerüm yaşı akar ceyhûn gibi
Dil zebûn oldu dil-ârâmum kıanı

Gitdi 'aqlum, gitdi fehmüm, gitdi cân
Gitdi ma'sûk, şabr u qarârum kıanı

Eytdi, vefâger olursa rûzigâr
Göstereyidüm ki eş'ârum kıanı¹⁶⁴

¹⁶⁴ Sevim Yılmaz Önder, **Ümmî 'İsâ'nın Mîhr ü Vefâ Mesnevisi**, s. 193-196.

3.2.4.6. Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)

Bu mesnevide hasret, ayrılık, veda konusunu işleyen ayrı vezinlerde altı gazel vardır.

3.2.4.6.1. Birinci Gazel

“Şi’r Hānden –i Ferahşād Ez-Firāk-ı Dōst” başlığını taşıyan ve mesnevideki hasret konulu şiirlerin ilkini teşkil eden bu gazel, mesnevinin 2553-2559. beyitleri arasında yer almakta olup yedi beyitten oluşmaktadır. Mesnevinin erkek kahramanlarından Ferahşad’ın ağzından verilen bu gazel, aruzun mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

Hurşid’i görmeden ona âşık olan ve Azad ile birlikte onun için yollara düşüp Cem-abad’a gelen Ferahşad, bir yalan uydurup rüyasında Hızır’ı gördüğünü ve onun kendilerini Cem-abad’a yönlendirdiğini, orada kalmalarını söylediğini dile getirir. Cem-abad’daki türbe görevlisi bunu Hurşid’e ulaştırır ve Hurşid de Ferahşad’ı görmeden ona âşık olur.

İki âşığın haberleşmeleri Ferahşad’ın yardımcısı Azad ile Hurşid’in dayesi sayesinde gerçekleşir. Ferahşad, yazdığı bir şiiri daye aracılığıyla Hurşid’e ulaştırır. Aşağıda verdiğimiz bu şiirde Ferahşad, Hurşid’e duyduğu özlemi dile getirmiştir. Ayrılık acısı çektiğini söyleyen Ferahşad, kavuşmayı istemekte, feleğin kendi gönlünü esir ettiğini, sıkıntı ve cefa çektiğini, dünyada çaresinin olmadığını ve çaresiz kaldığını, yarsız kalmaktan daha beter bir şey olmadığını, insanların ona sabret; tahammül et dediklerini ama bunun elinden gelmediğini, çok âşık olduğunu dile getirir. Ümitli olduğunu söyleyen âşık, Allah’tan sevgiliye kavuşmayı, ona kavuşmadan, ondan mahrum bir şekilde ölmeyi dilemektedir.

Şi’r Hānden –i Ferahşād Ez-Firāk-ı Dōst

Yâ Rab nice nice baña bu hecr ü intizār

Bu hecr ü intizāra ‘aceb yok mıdur kenār

Andan berü ki gönlüm esİR eyledi felek

Cevr ü cefâ mı kıldı ki kılmadı rûzgâr

- 3 Yokdur cihânda çârem ü bî-çâre kalmışam
Derdüm kemâle yitdi devâ eyle zinhâr

Bundan beter dahı n'ola kim yüregümde uş
Vardur hezâr yara vü yokdur yanumda yâr

Dirler ki baht yâr ola şabr u tehammül it
Şabr idedüm velî degül elümde ihtiyâr

- 6 Ser-geşteyem ğarîbem ü hayrân u 'âşıkam
Bunlar dükeli sehl idi rahm eylese nigâr

Rûzî kıl i Çalap ki şehümün vişâline
Maħrûm gitmeyem diyü geldüm ümid-vâr¹⁶⁵

3.2.4.6.2. İkinci Gazel

“Şi'r-i Hurşid” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 2861-2869. beyitleri arasında yer almakta olup dokuz beyitten oluşur. Mesnevinin kadın kahramanlarından Hurşid'in ağzından verilen gazel, mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün vezniyle yazılmıştır.

Hurşid ile Ferahşad arasında şiirli mektuplaşmalar olur. Hurşid, bir gün dayesiyle dertleşirken ona içinde bulunduğu durumu anlatır, kavuşmak istediğini dile getirir. Daha sonra da aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu şiirde hasretini dile getirdiğini gördüğümüz Hurşid; dünyayı istemediğini, istediği şeyin canı olan

¹⁶⁵ Hüseyin Ayan, **Hurşid-nâme**, s. 223-224.

Ferahşad olduğunu, bir şaha benzettiği Ferahşad'ın kendi gönlünde taht kurduğunu, kendisinin adalet sahibi olan o sultana kavuşmak istediğini dile getirir. Kendisini Belkıs'a ve Züleyha'ya benzeten kahraman, Ferahşad'ı da Süleyman'a ve Yûsuf'a benzetir; kendisine Mısır azizinin değil Ken'an sevgilisinin gerekli olduğunu söyler. "Eğer gülşen isem bülbülüm nerde, bülbül isem gülistan gereklidir" diyen Hurşid, neden İskender gibi zulmette gezdiğini sorgular; kendisinin Hızır olduğunu söyler ve ölümsüzlük suyunu ister. Daha sonra "Hurşid isem felekten geçtim" diyerek kendisine misafirinin yani Ferahşad'ın lazım olduğunu söyler. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi'r-i Hurşid

Cihânı kıo baña cānum gerekdür
N'iderem küfri imānum gerekdür

Qurıldı gönlüm içre taht-ı şāhī
Baña 'adl issi sulţanum gerekdür

3 Benüm devrümde Belķis-i zemāne
Var i Hüdühüd Süleymānum gerekdür

Zelīhāyam bu gün Mışruñ 'Azīzi
Gerekmez hūb-ı Ken'ānum gerekdür

Göyindüm ḥasret ü hicrān elinden
Boyandum derde dermānum gerekdür

6 'Azīzem gevherem gevher-şināsem
Ḥaķīķat baḥr-ı 'Ummānum gerekdür

Eger ben gülşen isem kanı bülbul
Çü bülbulven gülistānum gerekdür

Neçün gezem Sikender bigi zulmet
Benem Hızır āb-ı hayvānum gerekdür

- 9 Eger Hurşid isem geçdüm felekden
Baña bundağı mihmānum gerekdür¹⁶⁶

3.2.4.6.3. Üçüncü Gazel

“Şi’r-Hvānden-i Feraḥşād” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 3357-3363. beyitleri arasında yer almakta olup yedi beyitten meydana gelmiştir. Feraḥşād’ın ağzından verilen gazel, mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün vezniyle yazılmıştır.

Hasret çeken iki sevgili, daye ve Azad’ın yardımıyla buluşurlar. Feraḥşād, Hurşid’in sarayına gizlice sokulur. İşret meclisi kurulur. Feraḥşād, halinden memnun olarak kavuşmanın mutluluğuyla aşağıda verdiğimiz şiiri söyler. Gazelde dost hakkından bahseder, ayrılık derdine sevgiliden başka ilaç olmadığını söyler. Kaygıyı bir denize benzeten Feraḥşād, bu denizde Hurşid’in aşkının kendisi için bir gemi olduğunu dile getirir ve sevgiliye kavuştuğu için Allaha’a şükreder. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi’r-Hvānden-i Feraḥşād

Be-ḥaḳḳı-ı dōst budur Kadr ü hem budur Mi’rāc
Ki yār yār ile ḥalvetde eyleye kenkāc

Şeref dükelisi dil-ber durur ki der-ber ola
Başum içün ki degül gülşen ü cinān muḥtāc

¹⁶⁶ Hüseyin Ayan, **Hurşid-nāme**, s. 235-236.

3 Gönül murâdı Hâķun lutf-ı fażlıdur yohsa
Muradı kimse bu ‘âlemde kimse itmez istihrâc

Firâķ derdine dil-berden özge var mı devâ
Hezâr ‘İsî vü Meryem bulı bilürse ‘İlâc

Senün keremlerün irürdi beni bu lutfâ
Nite ki ka’be şavâfına azmışı huccâc¹⁶⁷

3.2.4.6.4. Dördüncü Gazel

“Şi’r-Hânden-i Feraķşâd” başlığını taşıyan ve Feraķşad’ın ağzından verilen bu gazel, mesnevinin 6089-6097. beyitleri arasında yer alır. Dokuz beyitten oluşan gazel, mef’ûlü mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Feraķşad, Hurşid ile evlenebilmek için Mağrib sultanının oğlu olduğunu kanıtlamak zorundadır. Bunun için de babasının hazinesinde bulunan iki şeb-cerâğ’dan birini alıp getirmek durumundadır. Aşağıda verdiğimiz gazel, Feraķşad’ın ağzından bu hadise için iki sevgili vedalaşırken verilmiştir.

Feraķşad; gazelde gam ortağı, yoldaşı olarak tarif ettiği sevgilisine hitap ederek esen kalmasını istemektedir. Çaresiz olarak eğer kendisi sözünde gevşeklik gösterirse Hurşid’den sözüne sadık kalmasını isteyen erkek kahramanımız, ayrılık olup da kendisi sonbahar (gibi) olursa ilkbaharı süsleyen sevgilinin esen kalmasını dilemektedir. Sevgiliyle birleşmenin gerçekleştiğini, daha sonra ayrılıkla yine darmadağın olduğunu belirtir ve sevgilinin sonsuza kadar esen kalmasını tekrar dileyerek gazeli sonlandırır. Gazel aşağıdadır:

Şi’r-Hânden-i Feraķşâd

¹⁶⁷ Hüseyin Ayan, **Hurşid-nâme**, s. 255.

Gitdüm bu gün i nigār esen al
İ mūnis-i am-gūsār esen al

Ben ‘ahdüme süst isem be-nā-ār
Sen avlūne üstüvār esen al

3 Ben ahr ile asta-dil gidersem
Sen luf ile ād-hezār esen al

Fürat görine azān olursam
İ revna-ı nev bahār esen al

Mekrūn bu cihānı yıdı yadı
İ fitne-i rūzgār eser al

6 Çün gelmedi al-ı dōst sa ol
Çün almadı val-ı yār esen al

Cem’ olmu iken cemālūn ile
Oldum yine tār ü mār esen al

Sen āh ile ād iken Feraād
ıldı sefer itiyār esen al

9 Hicrūn çü helāk idiser anı

İ cān ebed ol i yār esen al¹⁶⁸

3.2.4.6.5. Beşinci Gazel

“Şi’r Hānden-i Sultān-ı Mağrib Der-Vaqt-ı Vefāt-Kerden” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 6920-6932. beyitleri arasında yer alır. On üç beyitten oluşan gazel, fe’ülün fe’ülün fe’ülün fe’ül vezniyle yazılmış olup Ferahşad’ın babasının ağzından verilmiştir.

Ferahşad, şeb-cerâğ’ı alıp kalın olarak İran’a götürüp Hurşid ile evlenmeyi dilemektedir, fakat Ferahşad’ın babası buna engel olmak için oğlunu zindana attırır. Aradan zaman geçip hastalanan şah, oğlunu yanına çağırır ve onu hükümdar ilan ederek aşağıda verdiğimiz gazeli söyler ve ruhunu teslim eder.

Aziz ömrünün bitmek üzere olduğunu dile getiren hükümdar; ömrü, esen bir rüzgara benzetir ve giderken ne bir yolun ne de bir izin kalmadığını söyler. Gönlü bir hücreye benzetir ve bu hücreyi temiz tutamadığını, saçının sakalının beyazladığını, bu anda artık bedeninin elinden bir şey gelmediğini, sevabının az günahının ise deniz kadar çok olduğunu, ömür naktini verip vebal aldığını ancak pahalı mı ucuz mu olduğunu bilemediğini söyleyen hükümdar, hakkını herkese helal eder ve onlardan da haklarını helal etmelerini ister. Bahsi geçen şiir, aşağıdadır:

Şi’r Hānden-i Sultān-ı Mağrib Der-Vaqt-ı Vefāt-Kerden

Didi i dirīgā bu ‘ömr-i ‘azīz

Eser yıl bigidür ne siz ü ne biz

Bu gelmekde bārī ne il ar ne boy

Bu gitmekde hergiz ne yol var ne iz

3 Dirīgā ki inşāf cārūsiy-ıla

¹⁶⁸ Hüseyin Ayan, *Hurşid-nāme*, s. 359.

Göñül hücresin kılamadum temîz

Sizüñçün diñüz siz ne hâcet i ben
Benümçün direm ben ne hâcet ki siz

Karardı göñül ü kızardı bu göz
Ağardı şağal u sarardı beñiz

6 Ne gelsün bu demde elinden tenüñ
Çü deprenmege dirmeye kol u diz

Ne var biñse yüz umarum ki siz
Meger kıla kısmet yādime sekiz

Veger ni ‘amel ‘āleminden hōd uş
Şevābum kurudur günāhum deñiz

9 Fesāda kavî ü şalāha za’îf
Hayırda aruğ u vebâlde semiz

Yile vardı ‘ömr ü mülk ü ne māl
Oda düşdi cānum ne oğul ne kız

Ne gelmek ne gitmek zihî haşr ü neşr
Ne yatmağ ne tırmağ zihî restehîz

12 ‘Ömür naqdini virdüm aldum vebāl

‘Aceb bilsem ucuz mıdur yoksa kız

Halâl eyledüm her çi bed-kerdeyi

Halâl eyleñüz her çi kerdem çi siz¹⁶⁹

3.2.4.6.6. *Altıncı Gazel*

“Şi’r-i Feraḥşād” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 7405-7414. beyitleri arasındadır ve on beyittir. Feraḥşād’ın ağzından verilmiş olup mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Hurşid’e kavuşamadığı için hasret çeken Feraḥşād, bu ayrılıkla hiçbir zaman ne gönlün ne de ruhun rahat olamadığını, gözüne uyku girmediğini, sevgilinin gönül hastalığının derdini bilmediğini, günlerinin hasret ile geçtiğini, derdini şiirle yazmaya kalksa bunu kalemin kaldıramayıp yanacağını, cefa okuyla ölürse kanının helal olduğunu, bu dünyanın haram olduğunu söyler. Âşık; derdini sevgiliye arz etmekte ve derdinin devasının kavuşmak olduğunu, fakat sevgilinin kuru bir selamını istittiğini söyleyerek gazeli sonlandırmaktadır. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi’r-i Feraḥşād

Beni görün ki firâkiyle her seher tâ şām

Ne rūh rāḥat olur u ne dil kıılır ārām

Gice gözüme çü uyḥu gelür ögüme düşer

Bu nükte kim ‘acebā “li’l-muḥibbi keyfe yenām”

3 Bular ki yār ile vuşlat bulup durur ne bilür

Ki tâ ne resme geçer ḥasret ile bu eyyām

¹⁶⁹ Hüseyin Ayan, *Hurşid-nâme*, s. 390.

Ḥabīb derdini bilmez meger ki ḥasta-i dil
Esir ḥālını añlar ki olsa beste-i dām

Açar olur isem esrārumı kınar ıqlīm
Yazar olur isem eş'ārımı yanar aqlām

6 Cefā olıñdan ger cānumı yaçanur isem
Ḥalāl kıanum aña vü baña bu dünya ḥarām

Ḥikāyet durur uşbu şikāyetüm şanemā
Tazarru ehline aḥvālüm iderem i'lām

Yıl esdüğince maḥabbet tozıdısar küllī
Şol aradan ki olur cüz' cüz' bu endām

9 Ne 'ūd olur 'acebā bu Feraḥşāduñ cigeri
Ki tütüğünce tolar müşk ü 'anber ile meşām

Devāsı derdümün āḥır vişāl-i dil-berdür
Nice nice işidem nükteyle kıuru selām¹⁷⁰

3.2.4.7. Feraḥ-nāme (Kemaloğlu)

Bu mesnevide ayrılık, hasret, veda konusunu işleyen bir gazel vardır. “Şi'r-i Goften Şamed Berāy Vaṭan-ı Ḥōd” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 2636-2642. beyitleri arasında bulunur. Gazel, yedi beyitliktir ve mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

¹⁷⁰ Hüseyin Ayan, **Hurşîd-nāme**, s. 409.

Kumkumaları bulmak için uzun zaman vatanlarından uzak kalan Magrib sultanı ve rehber olarak yanlarında bulunan Şeyh Abdüssamed, birçok maceradan sonra yurtlarına dönerler. Vatanlarına yaklaşıncı Şeyh Abdüssamed, aşağıda verdiğimiz gazeli söyleyerek yurduna olan özlemini dile getirir. Kendi ilinin nurla dolu olduğunu söyler ve dünyayı bedene, kendi yurdunu cana benzetir. Gurbet zehrini içenlerin yurtlarını görünce ona tiryaki olacaklarını söyler. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi'r-i Goften Şamed Berāy Vaṭan-ı Hūd

Nūrı bu ilüñ dutar cihānı

‘Alem ten ola meger bu cānı

Yad ildeki yūsufuñ habarından

Qurduñ bu arada yig ziyānı

3 Bu ilde feraḥ ki cāna düşdi

Biñde biri ayruḫ ilde ḫanı

Ḳuşlar bize merḫabā iderler

Söylemege līki yok lisānı

Bu ṭağ u dere biliş görünür

Zīrā belürür ilüñ nişānı

6 Ğurbet ağısın içen gişiler

Tiryāk ola görine mekānı

Yurdından ırılsa er şogılur

Süñükde ilik şamarda şanı¹⁷¹

3.2.4.8. İskender-nâme (Ahmedî)

Bu mesnevide ayrılık, hasret, veda konusunda yazılan iki gazel bulunmaktadır. Gazellerin ikisi de aynı vezinde olup aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

3.2.4.8.1. *Birinci Gazel*

Mesnevinin 1659-1665. beyitleri arasında bulunan gazel, yedi beyitlidir. Özel bir başlığı olmayan şiir, Gülşah'ın ağzından verilmiştir. İskender, Zeresb'in kızı Gülşah'a âşık olur. Birbirlerine mektuplar, gazeller yazarlar. Aşağıda verdiğimiz gazel, İskender'in mektubunda yer alan bir gazele karşılık Gülşah'ın yazdığı gazeldir. Gülşah, bu gazelde önce klasik edebiyatın sıfatlarıyla sevgiliyi över ve ona olan hasretinden söz eder. Onun hasretiyle yandığını ve kavuşmazsa öleceğini söyleyen Gülşah, sevgilinin kendisini reddetmemesini ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

K'iy nigar-ı gül 'ızar u serv-i kıdd

Rıbut-i gönce-dehân ü lâle kıdd

'İşkîñuñ derdin dilerem şerh idem

Nidelüm dökünmez itdügümce 'ad

3 Şevkümi yüzüñ cemâlin görmege

¹⁷¹ Hüseyin Ayan, **Hurşîd-nâme**, s. 254.

Nice ideyim vaşf içün yok aña had

İRte gice elhamdü'lillāh ü şüflini

Okıram çün kul hüve-Allāhu aḥad

Furḳatunuñ ḥurḳatında giceler

Hızerdür cānuma Allah'uş-şamed

- 6 Hicrūñ ḳahrıla alur cānumı
Vaşluñuñ mihrinden irmezse meded
- Baḥt bigi kapuña yüz sürmeye
Gelmişem ümidle itme bini red¹⁷²

3.2.4.8.2. İkinci Gazel

Mesnevinin 1813-1819. beyitleri arasında bulunan gazel, İskender'in ağzından verilmiştir. Gazel yedi beyitten oluşmaktadır.

İskender, bu gazelde Zeresb'in kızı Gülşah'a seslenir. Onun yüzünü gül bahçesine benzetir. Klasik edebiyatın mazmunları ile sevgilinin güzelliğini dile getirir. Onu kendisinin ilacı, derdinin dermanı olarak görür. Ayrılık hasretinin ateşinden yandığını söyler ve sevgiliyi ölümsüzlük suyuna benzetir. Ondan ayrıken sıkıntıya düştüğünü ve sevgilinin ona nerede olduğunu bile sormadığını söyleyerek bu durumdan yakınır. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

İy yüzi tāze gülistān ḳandasın

Gözi nergis zülfi reyḥān ḳandasın

¹⁷² Hasan Akçay, "Ahmedî'nin İskender-nâme'si", Harran Üniversitesi, SBE Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 1999, s. 48.

Dişleri lu'lu-yi lâlâ kıânısın
Tuğağı la'l-i bedahşân kıandasın

- 3 İy kamu zaımuma merhem kıanısın
Vey kamu derdüme dermân kıandasın

Furķatuññ hasretinden teşne-dil
Yânaram iy âb-ı hayvân kıandasın

Senden ayru düşdi cânım miñnete
Kıandasın iy rāhat-i cân kıandasın

- 6 Zülfüne kıaydoldum bir gün baña
Dimedün kim iy perişân kıandasın

Bunca müddetdür gülistândan ırak
Âhir iy mürğ-i seher-ğan kıandasın¹⁷³

3.2.4.9. Işk-nâme (Mehmed)

Bu mesnevide ayrılık, veda, hasret konusunu işleyen yedi gazel vardır. Gazellerin vezinleri birbirlerinden farklıdır.

¹⁷³ Hasan Akçay, “Ahmedî'nin İskender-nâme'si”, s. 53.

3.2.4.9.1. Birinci Gazel

Mesnevinin 1381-1887. beyitleri arasında yer alıp yedi beyitten oluşan bu gazel, “Hümā Şi’ri” başlığını taşır. Mefâ’ilün fe’ûlün mefâ’ilün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Mesnevinin kadın kahramanı olan Hümā, rüyasında Ferruh’u görüp ona âşık olur. Ferruh ise Hümā’nın sürekli gittiği bir kilisenin tavanına nakkaş olan bir arkadaşından kendi resmini yapmasını ister. Hürrem, Ferruh’un resmini kilise tavanına yapar ve Hümā, kiliseye gittiğinde bu resmi görür ve hasreti daha da artar. Resmi yapanın huzuruna getirilmesini ister. Hürrem, kadın kılığına girip Hümā’nın huzuruna çıkar ve Ferruh hakkında Hümā’ya bilgi verir. Bunun üzerine Hümā, aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Bu şiirde kalbinin ayrılıkla doluyken nasıl durabileceğini dile getiren Hümā; ayrılık derdiyle gözüne uyku girmediğini, gecelerin ve günlerin figan ile geçtiğini söyler. Şevk ile vücudunun eridiğini, ne oturacak ne de ayağa kalkacak halinin kalmadığını söyleyen ve sevgiliden ayrı düşenin ömrünü hesaplayıp “Hakikati görerek ömrünün helal mı haram mı olduğunu görsün”, diyen Hümā; su içinde tane görüp tuzağı göremediğini dile getirerek Ferruh’u rüyada gördüğünü kastetmek ister ve şiirini bitirir. Bahsi geçen şiir, aşağıdadır:

Hümā Şi’ri

Göñül firāk ile nite dutabile ārām

Hemīşe fikr ile çün ben segirdem ü aram

Gözümde uyku kıomadı ol ay yüzün şevki

Ki nāle ile geçer dün figān ile eyyām

3 Ne yüz idi ki bāna yüze yüz görindi ‘aceb

Ne yeng idi ki getürdi bu hışm ile peygām

Eridi şevk ile külli vücūdumuñ şekli
Tenümde kalmadı tākat kılam ku'ūd ü kıyām

Yārından ayru kılan 'ömrini helāle hisāb
Ḥaḳīkat(e) naẓar itsün göre helāl ü ḥarām

6 Vişāli Ka'be'si yolu küşāde olsa bu gün
Şitāb idüp varadum bile bağlayup iḥrām

Hümā şu dāneyi gördi düşünde su içre
Ki od köz ile gözine görünmedi hīç dām¹⁷⁴

3.2.4.9.2. İkinci Gazel

Mesnevinin 2662-2668. beyitleri arasında yer alıp yedi beyitten oluşan bu gazel, aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle yazılmıştır.

Ferruh ile Hüma, Hürrem ve Parsa aracılığıyla görüşürler. Bir gün sarayın bekçisi bunları görür ve Ferruh, yanında taşıdığı ok ile saray bekçisi olan Hadım'ı öldürür. Ferruh, bu olaydan sonra Hürrem ile dertleşirken aşağıda verdiğimiz gazeli söyler ve bu gazeli Hüma'ya götürmesini ister.

“Ferruh Şi'ri” başlığını taşıyan gazel, Ferruh'un ağzından verilmiştir. Ferruh; gönlün derde, sıkıntıya düşmesine şaşılmasını; nerede dert, sıkıntı varsa sıkıntılının, hastanın başına geldiğini söyler. Kendisinin kavuşma mümkün olana kadar çabalamaya karar verdiğini; fakat çabasına rağmen kaderin kazaya dönüşeceğini söyler. Ferruh, bütün düşüncelerinin Süreyya gibi dirilmişken talihinin buna müsaade etmediğini, hepsinin toprağa düştüğünü, yani öldüğünü dile getirir. Yaraya nasihatın işe yaramadığını, sabır ipinin koptuğunu söyleyen kahraman, heves

¹⁷⁴ Sedit Yüksel, *İşk-nâme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1965, s. 94, V.53a.

rüzgarının kendisinin başına toprak, gözüne su koyduğunu, ciğerindeki ateşin coştuğunu ve ateşin havaya düştüğünü, gönlüne aşk düştüğünden beri inlediğini söyler. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Ferruḥ Şi’ri

‘Aceb degül ki gönül derd ile belāya düşer

Ki kıanda cevır ü belā olsa mübtelāya düşer

Didüm ki cehd kılam tā müyesser ola vişāl

Qader eline yapışan döner qazāya düşer

3 Dirilmiş idi Şüreyyā gibi kamu fikrüm

Velī ki tālī’üm uş tağılup Şerā’ya düşer

Dime ki yaraya öğüt yaraya iy üstād

Ki şabr ipi üzilir çü ciger yaraya düşer

Heves yili başuma koydı hāk ü gözüme su

Ciger odı cuş idüp yalını hevāya düşer

6 Bu ‘ışk sīneme sikke vuralı inilerem

Nite ki ra’d üninden cebel şadāya düşer

Bu Ferruḥ işine taqdīr ider şavāb ü şevāb

Haṭā kılan şanma ki Hıṭāy’a düşer¹⁷⁵

¹⁷⁵ Sedit Yüksel, **Işk-nâme**, s. 124-125, V. 103a-103b.

3.2.4.9.3. Üçüncü Gazel

“Hümā Şi’ri” başlığını taşıyıp Hümā tarafından söylenen ve mesnevinin 2692-2698. beyitleri arasında yer alıp yedi beyitten oluşan bu gazel, mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ilün vezniyle yazılmıştır.

Ferruh, bir gazel yazar ve bu gazeli Hümā’ya ulaştırması için Hürrem’e verir. Hürrem de bu gazeli Parsa’ya iletir. Parsa, bunu Hümā’ya verir. Hümā, Ferruh’un gazeline cavaben aynı vezin ve kafiyede bir nazire söyler ve bunu Ferruh’a ulaştırması için Parsa’ya verir. Aşağıda verdiğimiz gazel, Hümā’nın Ferruh’a nazire olarak ve cevap niteliğinde yazdığı gazeldir.

Gazel, hasret konuludur. Ayrılık, hasret derdiyle dolu olduğunu dile getiren Hümā; kavuşmanın gülünün sessiz ve yapraksız olduğundan beri gönlün bülbül gibi namesiz, sessiz oluşundan bahsederek kavuşmayı bir güle, kendisini de bülbüle benzeter. Şiir boyunca Ferruh’a olan hasretini anlatan Hümā, Ferruh’a seslenerek “Eğer bu ayrılık derdiyle ölürsem bu gece gelmenin lutfu kan parasına, diyete düşer” diyerek gazelini noktalar. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Hümā Şi’ri

Bu derd ü âh ile zārüm kaçan Haṭāy’a düşer

Ne kim şavāb ider isem kamu ḥaṭāya düşer

Vişālünün güli bī-berg ü bī-nevā olalı

Göñül ḥayāl ile bülbül gibi nevāya düşer

3 Senüñle şoḥbeti bākī bula dir idi göñül

Ve līk devr kıomaz şanusı fenāya düşer

Fiğān ü nālem ile nāle döndi çerḥ (ü) eşir

Eşer gerekse bu āşarı gör Şerā’ya düşer

Visālũññ hevesinden çü yirde āh kılam
Cigerden ol dem ile cemreler hevāya düşer

6 Cihān içinde baña farz oldise ‘ışķuñ
Göñüle mūnis ü ārām ol kifāye düşer

Hümā’yı öldürür ise firāķuñ iy Şāh’um
Bu gice gelmegũññ lūtfı ħun-behāya düşer¹⁷⁶

3.2.4.9.4. Dördüncü Gazel

“Şi’r-i Hümā” başlığını taşıyan ve mesnevinin 3573-3578. beyitleri arasında yer alıp altı beyitten oluşan gazel, mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ilün vezniyle yazılmış olup mesnevinin kadın kahramanlarından Hümā’nın ağzından verilmiştir.

Hümā, Kişmir Şahı’nın oğlu olan Alemşah’a verilir. Dügün hazırlıkları yapılır ama Hümā keder içindedir. Ferruh’a kavuşamamanın yanında Alemşah’a verildiği için de hüzün duymaktadır. Aşağıda verdiğimiz gazel, Hümā’nın bu durum içerisindeyken söylediği gazeldir.

Gazelde sevgiliye seslenen Hümā, Alemşah ile beraber göç edeceği için dertlenmekte ve kendini kulağı çekilen bir çocuğa benzetmektedir. Zamanın kendisini iki gün dahi olsun mutlu etmediğinden, güldürmediğinden yakınır. Ayrılığın karanlığına, gecesine aydınlık; gündüz isterken dünyanın, gündüzün, gecenin gözünde karardığını, anlamsızlaştığını dile getiren Hümā; ayrılığın sıkıntısından usandığını ve ne hazırlık yaptı ise hepsinin boşa çıktığını, kaybolduğunu söyler. Feleğin bir kararda durmayıp kararından caydığını söyleyen ve kendisini güle benzeten Hümā, kendi gülüne sonbahar geldiğini ve dolayısıyla yaprağını döktüğünü; çünkü bahar yaprağının yeşil çimen üzerinde yeşerdiğini söyleyerek gazelini bitirir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

¹⁷⁶ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 125-126, V. 104a-104b.

Şi'r-i Hümā

Bu dem nedim ki nedem uğradı nedim iy yār

Yarar yüregümi hicret baña seferüm yarar

Zemāne tıflı gibi gūşmāl ider her dem

İki gün itmedi hergiz zemāne ber-ḥor-dār

- 3 Fıraḳ dūnine şubḥ ister iken aḥsuzda
Ḳarañu oldı gözüme cihān ü leyl ü nehār

Benüm bu cehdüm (ü) gūşışlerüm ne aşşı ide

Ki اكينا ارس felek çeker dīvār

Firāḳı cevriye candan üşendüm (ü) uşandum

Ki ḡā'ib oldı ne kim ḳıldum ise istiḥzār

- 6 Dirīḡ devr-i felek bir ḳarāra durmadı hīç
Benümle düzmiş iken yine bozdı ‘ahd ü ḳarār

Hümā güline ḥazān irdi dökdi yapraḡını

Yeşer yeşil çemen üzre Şeh’üm çü berg-i bahār¹⁷⁷

3.2.4.9.5. Beşinci Gazel

“Şi'r-i Ferruḥ” başlığını taşıyan bu gazel, Hüma'nın yukarıda verdiğimiz gazeline cevap niteliği taşımakta olup naziredir. Mesnevinin 3573-3578. beyitleri

¹⁷⁷ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 145, V. 137b-138a.

arasında yer alan ve altı beyittten oluşan gazel, mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle yazılmıştır.

Hüma, gazelini yazar ve gazelinde Ferruh'a olan hasretini, içinde bulunduğu durumu dile getirir. Gazelini içeren mektubu Ferruh'a ulaştırmak üzere Parsa'ya verir. Parsa aracılığıyla mektubu okuyan Ferruh, cevaben aşağıda verdiğimiz gazeli yazar.

Bu gazelde zamanı gaddar olarak niteleyen Ferruh; kendisinin çok gam, sıkıntı içinde olduğunu, gözyaşlarının su gibi aktığını, ciğerinin ateş gibi yandığını, gönlünde arzu rüzgarı olduğu halde canının dertle dolu olduğunu, feleğin kendisini ağlamaklı, dertli kıldığını, tüm hikayesinin, hayatının şikayetten ibaret olduğunu ve bunu kimsenin bilmediğini, anlamadığını, sormadığını söyler. Sevgilinin yüzünü güle benzetip bu gülden uzak düştüğünden beri dünyadaki çimen servilerinin gözüne diken gibi görüldüğünü belirterek şiirini bitirir. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi'r-i Ferruh

Bu niçe guşsa vü ğamdur bu niçe derd ile zâr
Ki virdi baña bu gün bu zemâne-i ğaddâr

Gözüm suda vü ciğer odda baş toprağda
Gönülde bād-i heves cān içinde derd ile zâr

3 Benümle çerh ü felek tırfa eyledi bā-zâr
Ki aldı külli metâ'um beni qodı bā zâr

Hikāyetüm kâmusı uş şikāyet oldı benüm
Ne kimse añlar ü bilür ne kimse dahı şorar

Heves kılurdı gönül şāhini hümā şaydın
Hevādan indi vü çaylağ götürdi kıldı şikār

- 6 Yüzün gülinden ırak olalı Şeh'üm Ferruh
Cihanda serv-i çemen gözlerine oldu çü hâr¹⁷⁸

3.2.4.9.6. Altıncı Gazel

“Şi'r-i Ferruh” başlığını taşıyan ve Ferruh'un ağzından verilen gazel, mesnevinin 3707-3713. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşur ve mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle yazılmıştır.

Hüma; Alemşah'a verilir, bu yüzden Ferruh da Hüma da dert içindedirler. Hüma; Ferruh'a bir çare, fikir sunar. Alemşah'a uyup belirli bir yere kadar gitmeyi daha sonra Hürrem, Ferruh ve kendisinin bir gece kaçmasını önerir. Bu teklifi kabul eden Ferruh; içinde bulunduğu durumu, sıkıntıyı anlatan ve aşağıya aldığımız “diriğ” redifli gazeli söyler. “Yazık” diyerek gazele başlayan Ferruh; öncelikle çektiği hasreti, derdi dile getirir ve daha sonra ikbalin, kıymetin, makamın kuyuya düştüğünü, yok olduğunu söyler. Feleğin insanları suçlarına göre kınadığı halde kendisini suçsuz olmasına rağmen sürekli kınadığını söyleyen Ferruh, sevgiliden ayrılmamanın mümkün olmadığını ve aşkın tuhaf bir ateş olduğunu, şikayet edecek kimsesinin bulunmadığını ve dolayısıyla kimsenin kendisine yardım edemeyeceğini, bahtın sevgiliyi vermediğini ve bu sebeple sığınacak, dayanacak bir desteğinin olmadığını dile getirir ve eğer bu ayrılık ve dertten bir gün delirir ise sabah ve akşam yani daima sözünün “diriğ” olacağını söyler. Gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Ferruh

Dirîğ hasret ü derde dirîğ âh dirîğ

Ki çâha düşiser ikbal ü 'izz ü câh dirîğ

Ȧolımsar yine gözden bu âftâb-i murâd

¹⁷⁸ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 145-146, V. 138b.

Qara bulıda giriser bu bedr-i mäh dirîğ

- 3 Suçına göre kişiyi kınar felek lîkin
Beni müdâm kınar şöyle bî-günâh dirîğ

Ne hâtır ile vişâlinden ayrılam yâruñ
Ne cân ile anı yarın kılam ben âh dirîğ

Bu ‘ışk bir ‘aceb oddur ki kimsene qandurmaz
Ki kamu uğrayan eydür gedâ vü şâh dirîğ

- 6 Ne kimse var ki şikâyet kılam kıla baña dâd
Ne baht yarı kıılır kim bulam penâh dirîğ

Bu hier ü derd ile Ferruh delüriser bir gün
Bu olısar sözi dün gün dirîğ âh dirîğ¹⁷⁹

3.2.4.9.7. Yedinci Gazel

“Şi’r-i Hümâ” başlığını taşıyan ve mesnevinin 3724-1730. beyitleri arasında yer alıp yedi beyitten oluşan bu gazel, mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilâtün vezniyle yazılmıştır.

Ferruh’un yazdığı “dirîğ” redifli gazeli okuyan Hüma, bu gazele cevaben aşağıdaki nazire gazeli yazar. Gönlünde bir zerre dahi kararın kalmadığını, kavuşmayı beklerken yerinden ayrıldığını, güzel söylediği şeylerin gerçekleşmediğini söyleyip talihinden yakınır. Zamanın kendisine güneşini,

¹⁷⁹ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 149, 143b-144a.

merhametini göstermeyip esirgediğini, kendisinin hayalini kimsenin düste bile görmezken Âlemşah'ın kendisini aldığını söyleyerek gazelini bitirir.

Şi'r-i Hümā

Göñülde kalmadı bir zerre uş qarār dirīğ

Zemāne cevri cevāyı aña qarar dirīğ

Bu sūz ile niçe kim devre sāz-kār oldum

Olımadı baña bir lāḥza sāz-kār dirīğ

3 Yirümden ayrılısarvan vişal gözleyüben

Helāk idiser üm(m)īd ile inkisār dirīğ

Bu şar cennet idi baḥtuma söyindürdüm

Velī bu ṭālī'-i şum baña بشار dirīğ

Niçe ki sa'y-i belīğ eyledüm 'aceb düşdi

Ne devlet oldu muḳīm ü ne taḥt yār dirīğ

6 Zemāne kıldı baña mihrini dirīğ bu gün

Kim itdi bir işümi bu gün uş hezār dirīğ

Hümā ḥayālin(i) düşde kimesne görmez iken

'Ālem götürdi 'Ālemşāh ider şikār dirīğ¹⁸⁰

¹⁸⁰ Sedîd Yüksel, *Işk-nâme*, s. 149.

3.2.4.10. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)

Yusuf ve Zeliha mesnevisinde ayrılık, veda, hasret konulu dört gazel bulunmaktadır. Gazellerin hepsi aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.4.10.1. Birinci Gazel

“Şi'r-i Zelihâ Derd-i Yûsuf” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 1005-1011. beyitleri arasında yer almakta ve yedi beyitten oluşmaktadır.

Züleyha rüyasında Yusuf'u görüp âşık olur. Yemeden içmeden kesilir. Aşağıda verdiğimiz gazel, bu durum üzerine Zeliha'nın ağzından verilmiştir. Züleyha bu şiirde rüyasında görüp âşık olduğu kişinin nerede olduğunu sorar. Ona âşık olduğunu, derdinin dermanının o olduğunu, o güzel yüzünü saklamamasını söyler ve ona kavuşmak ister.

Şi'r-i Zelihâ Derd-i Yûsuf

Eydür iy düşde görinen kıandasın

Şâh-ı cihân cân u cânân kıandasın

‘Âşık oldum derlü oldum n’ideyüm

İy benüm derdüme dermân kıandasın

3 Gelgil ol görklü yüzün gizlemegil

Âşikâre cân u cihân kıandasın

Şüretün bâğında gördüm cenneti

İy hūrī-şıfat gülīstān kandasın

Şol senūñ ‘ışkuñ dīvi dutdı beni

Korķar hūrī-şıfat gülīstān kandasın

6 Uykuda geldüñ göründüñ gözüme

Dünye hūblarına sulţān kandasın

Yine bir dahı gel esirge beni

Ey yaluñuzlara mihmān kandasın¹⁸¹

3.2.4.10.2. İkinci Gazel

“Şi‘r-i Zeliḥā Derd-i Yūsuf” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 1147-1153. beyitleri arasında yer alır. Gazel, yedi beyitten oluşmaktadır.

Zeliha evlenir. Gerdek gecesi bakar ki evlendiği kişi rüyasında gördüğü kişi değildir. Bu gazeli bu durum üzerine söyler. Bu gazelde canını avlayan kişinin, âşık olduğu kişinin nerede olduğunu soran Züleyha, rüyada gördüğü kişinin gelmesini ister. Düşte sevgilinin konuştuğunu ve kendilerinin birbirlerine ait olduklarını söylediğini dile getiren Zeliha, sevgilinin ay yüzünü görmek ister.

Şi‘r-i Zeliḥā Derd-i Yūsuf

İy benüm şāh-ı enārum kandasın

İy benüm şayd-ı şikārum kandasın

¹⁸¹ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 155.

İy baña düşde görinen kızıcak
Gel benüm çeşmi humarum kandasın

3 Düşde didüñ sen benümsin ben senüñ
Vahtidür gilmeğe iy yâr kandasun

Ay yüzüñi yine göster göreyim
Maḥrûm itme iy niğarum kandasın

Ayruğa varma didüñ ıřmarladuñ
İy benüm mālum tavarum kandasın

6 Taḫatum taḫ oldı iy aşl-ı Ḥalīl
Gel göreyim kārbanum kandasın

İy Yūsuf gelgil göreyim iy Yūsuf
Seni görmeğe iverüm kandasın¹⁸²

¹⁸² Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 167-168.

3.2.4.10.3. Üçüncü Gazel

“Şi‘r-i Yūsuf ‘Aleyhi‘s-selām” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 2166-2172. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşan gazel, Hz. Yusuf’un ağzından verilmiştir.

Yusuf zindana atılır. Züleyha, Yusuf’un zindanda durumunun iyi olduğunu öğrenir. Bunun üzerine zindana gider ve zindancıya para vererek zindancının Yusuf’a yüz sopa vurmasını ister. Zindancı Zeliha’nın verdiği ağacı (sopayı) alır ve Yusuf’un yanına gider. Zeliha’nın isteğini Yusuf’a iletir. Yusuf zindancıya ricada bulunarak eğer yüz odun altında kalıp ölürse Kenan yolu üzerine konulmasını (gömülmesini) isteyerek aşağıda dediğimiz gazeli söyler.

Bu gazelde hasret ateşiyle yandığını, ayrılıkla ahlar çektiğini söyleyen Yusuf; garip ve yalnız kaldığını, gözlerinden sürekli yaş akıttığını, babasını ve kardeşi İbni Yamin’i özlediğini dile getirir, Allah’a sığınarak bu dertlerinin dermanının olup olmadığını sorar. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi‘r-i Yūsuf ‘Aleyhi‘s-selām

Hasret odı yakdı cānumı ilāh

Fırkatile nice kılam derd-i āh

Bir ġarīb yalıñuz qalmışam ħakīr

Yalıñuz qalmışlara sensin penāh

3 Gözlerümden aquban seyl aldı revān

Gönlüm evinde de qalmadı tebāh

Ne kılayım derdile qaldum ben āh

Ola mı dermân baña iy pâdişâh

Babamuñ yüzini görmedin bugün

Öliserem dideyüm ben bi-günah

6 İbn-i Yâmen gelse görse hâlümü

Bend ü zindân oldı baña ‘izz ü câh

N‘ideyüm taqđır-i rabbânî baña

Gâh zindân gâh esâret gâhi câh¹⁸³

3.2.4.10.4. Dördüncü Gazel

“Münâcât-ı Yûsuf be-dergâh-ı Hudâ” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 3686-3696. beyitleri arasında yer alır. On bir beyitten oluşmaktadır.

Yusuf, kardeşi İbn-i Yâmin’e kavuşur. Ona babasını sorar. İbn-i Yâmin; babasının Yusuf’un hasretinden yemeden içmeden kesildiğini, zayıf düştüğünü ve sabah akşam ağladığını söyler. Yusuf, kardeşine evli olup olmadığını sorar. İbn-i Yâmin evli olup üç çocuğu olduğunu ve çocuklarının adının Kurt, Kan ve Yusuf olduğunu söyler. Yusuf bu isimlere şaşırır. İbn-i Yâmin; kardeşlerinin, babalarına anlattığı yalanı anlatır. Yusuf, bunun üzerine ah çeker ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Yusuf, bu gazelde kavuşmadan yana ümidi olduğunu söyler ve Allah’a sığınır. Babasına kavuşmak, onun nurlu yüzünü görmek ister. Allah’ın günahları

¹⁸³ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 258.

affettiğini, bağışlayıcı olduğunu söyler ve ölmeden atasına kavuşmayı Allah'tan diler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Münâcât-ı Yûsuf be-dergâh-ı Hüdâ

Yûsuf eydür Tañrınıñ dergâhına

Ümîdüm var asrete irem yine

Rûzî kıla fâ'il-i muhtâr bañâ

Kim yüzümi göre ol miskîn Dîne

3 Hem irem Ya'kûb atamuñ nûrına

Beni göre kaygularından yuna

Ol kerîm ü ol rahîm ü ol 'alîm

Vire dermân ol yüregüm derdine

Kim 'inâyet Hâğdan isterise

Lâ-cerem dermân irise derdine

6 Her ki Hâğdan gâfilise bellü bil

Rahmet irmez ol kişinüñ cânına

Meded eyle iy Hüdâyâ bî-naẓîr

Bakmağıl sen kullaruñ günāhına

İrgüre Ya‘kūb atama ölmedin

Beni görüp kayğu teninden yuya

9 İy ‘aceb ol gün ola mıdı baña

Kim atamuñ bakayıdum yüzüne

‘İnāyet senden saña yalvardım

Bunları irgüresin ḥasretine

Sen cömerdsin kullara luṭfuñ delim

Luṭf u iḥsān idesin ben miskīne¹⁸⁴

3.2.4.11. Gazavat-ı Resulullah (Tursun Fakih)

“Şi’ri Goften-i Mukaffa’ Ez Ḥasret-i Duhter” başlığını taşıyan ve Mukaffa’nın, kızının esir düşmesi üzerine söylediği bu gazel; mesnevinin 489-495. beyitleri arasında yer alır. Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılan gazel, yedi beyitten oluşmaktadır.

Beni Pinhan kabilesinin başında bulunan Mukaffa, putlara tapmaktadır. Hz. Muhammed, Hz. Ali’ye yazdırdığı bir mektubu Halid b. Velid ile Mukaffa’ya ulaştırır ve onu İslam’a davet eder. Mukaffa bunu kabul etmez ve iki taraf arasında

¹⁸⁴ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 392-393.

savaş olur. Mukaffa'nın çok güçlü ve güzel olan kızı, bu savaşta esir düşer. Bunun üzerine Mukaffa, kızı için aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Önce kızının güzelliğinden bahseden baba, daha sonra onun gücünü arslan gücüne benzetir, yüzünün ışıklar saçtığını söyler. Eğer öldü ise onun canının karşılığında bin can alacağını, onun için başını feda edeceğini söyler ve ondan gözünün nuru olarak bahseder. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'ri Gofte-i Mukaffa' Ez Hasret-i Duhter

Kızım öger ki iy bedr-i temām

Dünya halkı saña olsunlar ğulām

Şūretūñ bedri kemālindeyiken

Nişe düşdi iy 'aceb tahtū'l-ġamām

3 Hasretūñden cānu gönül yakılır

Hātırūm olmaz benüm sensüz arām

İy benüm er sīnelü arşlan kızum

İy yüzi nūr u ziyā saçı zulām

Ger esir olduñsa sağ ol cānum

Öldüñise yeriñe biñ cān alam

6 Başıñiçün başumı terk eyleyem

Lāt u 'Uzza yarı kılursa bulām

Bulmazisem seni vaydur cānuma

İy gözimüñ nûrî kızum iy Hıtâm¹⁸⁵

3.2.4.12. Vefât-ı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-Selâm
(Şeyyâd Hamza)

Mesnevîdeki birinci bölüm Hz. Muhammed’in ölmesi ve bunun üzerine söylenen ağıtlardan sonra şairin duasıyla biter. Daha sonraki bölümde geçen bu şiirde Şeyyad Hamza oğlu için bu şiiri söyler.

Gazel tarzında olan bu şiir, mesnevinin 361-367. beyitleri arasında bulunmaktadır. Yedi beyitten oluşan gazel, mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır. Bu gazelde oğul derdiyle yandığını söyleyen Şeyyad Hamza bağırını, yakasını yırttığını dile getirir ve oğul ile kız acısını Allah’ın hiçbir Müslüman’a vermemesini ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Katı odlara [ben] yandum dirîgâ

Oğul derdine boyandum dirîgâ

Hâcî Muhammed[‘e] yalvarı kâldum

Bulımadum çok uzandum dirîgâ

3 Gözüm nûrî oğul cânım pâresi

Dil ü dil-bend ü bülbülüm dirîgâ

Oğul balı daduñuz damağumuñ

Ölüm ağısına yandum dirîgâ

¹⁸⁵ Numan Külekçi, **Tursun Fakih - Gazavat-ı Resulûllah**, Toker Yayınları, İstanbul 2002, s. 96-97, V. 102a.

Sevinürdüm yüzüne [kim] bakıcağ

Sizi baña kıla şandum dirîgâ

6 Müsülmân'a oğul kız acısını

Bititmegil Huzâvend'üm dirîgâ

Yaşamı yırtuban yoldum saşalum

Yire urdum bu dülbendüm dirîgâ¹⁸⁶

İncelediğimiz mesnevilerde ayrılık, veda, hasret konusunu işleyen on iki mesnevi bulunmaktadır. Bu on iki mesnevide bu konuda yazılan kırk altı gazel vardır. Hasret duyulan varlıklar anne, baba, sevgili, evlat, vatan ve Hz. Ali'dir. Bununla beraber bu konuda en çok hasret konusu edilen varlığın sevgili olduğunu görmektediriz. Kırk altı gazelin otuzu sevgili için yazılmıştır.

Süheyl ü Nev-bahâr'da ayrılık, hasret, veda konusunu işleyen beş gazel vardır. Bu beş gazelde de işlenen konu sevgiliye duyulan hasret, özlem; hasretten, ayrılıktan dolayı içinde bulunulan durumun dayanılmazlığıdır.

Maktel-i Hüseyin'de bu konuda yazılan beş gazel mevcuttur. Birinci gazel Hz. Muhammed'in amcasının oğlu 'Abdullah'ın ağzından verilmiştir. 'Abdullah bu gazelde Hz. Hüseyin'e duyduğu özlemi anlatır ve ondan ayrı kalmak istemez. İkinci gazel Hz. Hüseyin'in amcasının oğlu Müslim'in ağzından verilmiştir. Müslim şiirde çocuklarından ayrı kalmanın hasretini çektiğini, kavuşmanın belki mümkün olabileceğini söyler ve Allah'tan yardım ister. Üçüncü gazel, ikinci gazele cevap niteliğinde olup Müslim'in oğulları tarafından babalarına hitaben yazılmıştır.

¹⁸⁶ Fatma Turhal Güner, "Şeyyâd Hamza'nın Vefât-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's-selâm Adlı Mesnevisi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 58-59, V. 64b-65a.

Çocuklar şiirde garip kaldıklarını, babalarını özlediklerini, hasret içinde bulunduklarını söylerler. Dördüncü gazel, Hz. Hasan'ın büyük oğlu Kasım tarafından söylenmiştir. Kasım, şiiri annesine hitaben söyler. Savaş meydanına atılmak ister ve öleceğini bilir. Annesine veda eder ve annesinden helallik ister. Beşinci şiir Hz. Hüseyin'in ağzından verilmiştir. Hüseyin'in büyük oğlu Ali Ekber, savaş meydanına çıkmak ister. Hz. Hüseyin, oğluna ayrılık vaktinin geldiğini ve onun yüzünü doyasya göremediği söyler. Bu gazel de bir ayrılık, veda şiiridir. Bu mesnevideki beş gazelin üçü hasret, ikisi veda şiiridir.

Kıssa-i Yusuf'ta bu konuda altı gazel vardır. Bu gazellerden birinci, ikinci ve üçüncüsü Yusuf'un ağzından; dördüncü ve altıncısı Yusuf'un babası olan Yakub'un ağzından, beşincisi ise Yusuf'un kardeşi Bünyamin'in ağzından verilmiştir. Bu gazelerde işlenen konu, bu kişilerin birbirlerinden ayrı düşmeleri üzerine birbirlerine duydukları özlem, hasrettir. Birbirlerini görememelerinden, ayrılıktan ötürü duydukları üzüntü, yalnızlık duygusudur.

Destân-ı Varka vü Gülşah mesnevisinde ayrılık, hasret, veda konulu yedi gazel vardır. Gazellerden birinci ve beşincisi veda, geriye kalan beş gazel; hasret, ayrılık konusunu ele alır. Gazellerin hepsi mesnevi kahramanlarından Varka ve Gülşah tarafından söylenmiş ve ikisi arasında geçen veda ve hasret konularını içermektedir.

Mihr ü Vefa'da bu konuda söylenmiş bir gazel vardır ve bu gazel Vefa'nın ağzından verilmiş olup hasreti ele alır. Vefa; ayrılığın, hasretin etkisiyle gözlerinden yaşın eksik olmadığını, gönlün ise tutsak olduğunu söyler.

Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşîd-nâme adlı eserinde ayrılık ve hasret konusuna yer veren altı gazel vardır. Bu gazellerden dördüncüsü ve beşincisi vedayı, üçüncüsü hasretin dayanılmazlığını ve kavuşmayı, geri kalanları da hasret ve ayrılık derdini konu edinir. Veda, Ferahşad'ın şeb-cerağ'ı almak için sevgiliden ayrılmak zorunda kalması ve Ferahşad'ın babasının ölüm vaktinin gelmesi dolayısıyla gerçekleşir.

Ferah-nâme'de ayrılık, veda, hasret konulu bir gazel bulunmaktadır. Bu gazel vatana duyulan özlemi dile getirir.

İskender-nâme’de bu konuda yazılan iki gazel vardır. Gazellerin ikisi de hasret konusunu ele alır. Hasretten ötürü içinde bulunulan durumun dayanılmazlığını işler.

İşk-nâme’de bu konuda yazılan yedi gazel vardır. Gazellerin hepsi ayrılık ve hasret konusunu işler. Dört tanesi Hüma, üç tanesi Ferruh tarafından söylenmiştir. Gazeller, iki aşığın birbirlerinden ayrı ve hasret içinde kalmalarını işler.

Yusuf ve Zeliha mesnevisinde bu konuda yer alan dört gazelin ikisi Zeliha, ikisi Yusuf tarafından söylenmiştir. Zeliha’nın ağzından verilenlerde Zeliha’nın Yusuf’a duyduğu hasret konusu ele alınır. Yusuf tarafından söylenen gazelerde ise Yusuf’un babasından, kardeşinden ayrı kalması, kendini yalnız hissetmesi ve Allah’a sığınması anlatılmıştır.

Gazavat-ı Resulullah mesnevisinde bu konuda yazılan tek gazelde babanın kızından ayrı düşmesi işlenir. Mukaffa, kızının esir düşmesi üzerine önce onun güzelliğinden bahseder ve sonra ondan ayrı kaldığını, geri almak için her şeyi yapabileceğini söyler.

Vefât-ı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-selâm’da yer alan bu konudaki tek gazel Şeyyad Hamza’nın ağzından verilmiştir. Şeyyad Hamza, gazeli oğlu için söyler ve oğlunun ayrılık derdi ile yandığını dile getirip Allah’ın hiçbir Müslüman’a evlat acısını vermemesini ister.

İncelediğimiz kırk altı ayrılık, veda, hasret konulu gazeli aşağıda verdiğimiz gibi tablolayabiliriz.

Mesnevinin Adı ve Yazarı	Gazel Numarası	Hasret, Ayrılık Ve Vedanın Duyulduğu Varlık
Süheyl ü Nev-bahâr (Hoca Mesut B. Osman)	1	Sevgiden ayrılık, sevgiliye duyulan özlem
Süheyl ü Nev-bahâr (Hoca Mesut B. Osman)	2	Sevgiden ayrılık, sevgiliye duyulan özlem

Süheyl ü Nev-bahâr (Hoca Mesut B. Osman)	3	Sevgiden ayrılık, sevgiliye duyulan özlem
Süheyl ü Nev-bahâr (Hoca Mesut B. Osman)	4	Sevgiden ayrılık, sevgiliye duyulan özlem
Süheyl ü Nev-bahâr (Hoca Mesut B. Osman)	5	Sevgiden ayrılık, sevgiliye duyulan özlem
Maktel-i Hüseyin (Şadi Meddah)	1	Hiz. Muhammed'in amcasının oğlu 'Abdullah'ın Hiz. Hüseyin'e duyduğu özlem
Maktel-i Hüseyin (Şadi Meddah)	2	Babanın oğullarına özlemi
Maktel-i Hüseyin (Şadi Meddah)	3	Oğulların babalarına özlemi
Maktel-i Hüseyin (Şadi Meddah)	4	Hiz. Hasan'ın oğlunun annesine vedası
Maktel-i Hüseyin (Şadi Meddah)	5	Hiz. Ali'nin oğluyla vedası, ayrılığı
Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir)	1	Yusuf'un babasına, kardeşine özlemi
Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir)	2	Yusuf'un babasına, kardeşine özlemi
Kıssa-i Yûsuf(Erzurumlu Darir)	3	Yusuf'un babasına, kardeşine özlemi
Kıssa-i Yûsuf(Erzurumlu Darir)	4	Yakub'un oğlu Yusuf'a özlemi

Darir)		
Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir)	5	Bünyamin'in Yusuf'a özlemi
Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir)	6	Yakub'un oğlu Yusuf'a özlemi
Varka vü Gülşah (Yusuf-1 Meddah)	1	İki sevgilinin vedası
Varka vü Gülşah (Yusuf-1 Meddah)	2	İki sevgilinin vedası
Varka vü Gülşah (Yusuf-1 Meddah)	3	Sevgiliye özlem
Varka vü Gülşah (Yusuf-1 Meddah)	4	Sevgiliye özlem
Varka vü Gülşah (Yusuf-1 Meddah)	5	Sevgiliye veda
Varka vü Gülşah (Yusuf-1 Meddah)	6	Sevgiliye özlem
Varka vü Gülşah (Yusuf-1 Meddah)	7	Sevgiliye özlem
Mihr ü Vefâ (Ümmi İsa)	1	Sevgiliye özlem
Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	1	Sevgiliye özlem

Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	2	Sevgiliye özlem
Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	3	Hasretin dayanılmazlığı ve iki sevgilinin kavuşması
Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	4	İki sevgilinin vedası
Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	5	Babanın oğula vedası
Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)	6	Sevgiliye özlem
Ferah-nâme (Kemaloğlu)	1	Sevgiliye özlem
İskender-nâme (Ahmedî)	1	Sevgiliye özlem
İskender-nâme (Ahmedî)	2	Sevgiliye özlem
Işk-nâme (Mehmed)	1	Sevgiliye özlem
Işk-nâme (Mehmed)	2	Sevgiliye özlem
Işk-nâme (Mehmed)	3	Sevgiliye özlem
Işk-nâme (Mehmed)	4	Sevgiliye özlem
Işk-nâme (Mehmed)	5	Sevgiliye özlem
Işk-nâme (Mehmed)	6	Sevgiliye özlem
Işk-nâme (Mehmed)	7	Sevgiliye özlem

Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)	1	Sevgiliye özlem
Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)	2	Sevgiliye özlem
Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)	3	Yusuf'un babasına, kardeşine özlemi
Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)	4	Yusuf'un babasına, kardeşine özlemi
Gazavat-1 Resulullah (Tursun Fakih)	1	Babanın kızına hasreti
Vefât-1 Hz.Muhammed 'Aleyhisselâm (Şeyyad Hamza)	1	Babanın oğluna hasreti, ayrılık acısı

3.2.5. Şikâyet, Yakınma, Hayıflanma, Pişmanlık, Sitem Duygularını İşleyen Gazeller

Dört farklı kavram olarak verdiğimiz ve günümüzde bazen birbirlerinin yerine kullanılan şikâyet, hayıflanma, pişmanlık, sitem kavramları yakın anlamlı kelimeler olup aynı anlama gelmemektedirler. Şikâyet ya da yakınma, bir durumdan duyulan rahatsızlıktır. Sitemde de bir durumdan duyulan rahatsızlık vardır fakat bu durum kişinin kendisine söylenir. Şikâyetle ise kişi rahatsız olduğu durumu kişinin kendisine söylemez, başkalarına söyler ya da söylenir.

Hayıflanma, yapılmayan bir işten dolayı duyulan üzüntüdür. Pişmanlık ise yapılan bir işten dolayı duyulan üzüntüyü ifade eder.

Klasik edebiyatta bu kavramlar sıklıkla kullanılmıştır. Şairler felekten şikâyet etmişler, aşktan dolayı pişmanlık duymuşlar, içinde bulundukları duruma hayıflanmışlar, sevgiliye sitemde bulunmuşlardır.

İncelediğimiz mesnevilerde yakınma, hayıflanma ve pişmanlık konularının işlendiği ilk şiirler Kutadgu Bilig’de yer alır. Kutadgu Bilig’de yer alan bir kaside yakınmayı, bir kaside ise hayıflanma ve şikayet konularını ele alır.

Gazellerde ise hem sitem hem de pişmanlık ve hayıflanma konularının işlendiği ilk mesnevi Süheyl ü Nev-bâhar’dır. İlk şikayet gazeli ise Maktel-i Hüseyin’de bulunmaktadır.

3.2.5.1. Süheyl ü Nev-Bahâr (Mes’ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes’ûd)

Süheyl ü Nev-bahâr mesnevisinde bu konuda yazılan dört gazel bulunmaktadır. Gazellerden üç tanesi mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün vezni ile bir tanesi ise mef’ûlü fâ’ilâtün mef’ûlü fâ’ilâtü vezniyle yazılmıştır.

3.2.5.1.1. *Birinci Gazel*

“Şi’r Güften-i Melik-Zâde Pîş-i Nev-Bahâr” başlığını taşıyan bu gazel, yedi beyitten oluşmakta olup mesnevinin 1821-1827. beyitleri arasında yer alır. Vezni mef’ûlü fâ’ilâtün mef’ûlü fâ’ilâtün’dür. Nev-bahâr, Süheyl’e kendisine nasıl âşık olduğunu, kendisini nereden bulduğunu sorar. Süheyl de bu gece bunları konuşmayıp sadece oynayıp yiyip içelim der ve kopuz eşliğinde aşağıdaki gazeli söyler:

Şi’r Güften-i Melik-Zâde Pîş-i Nev-Bahâr

Ey rüzgâr niçe kaçd eyledüñ cānuma

Her dem suçum yoğiken şusar idüñ kıanuma

Sen beni şöyle miskîn itmiş idüñ ki ayruğ

Varıma oldum idi yurduma meskenüme

3 Geldüm aña ki hergiz gitmez idi ögümden

İrdi aña elüm kim hîç şıgmaz idi şanuma

Anı ki kıomaz idüñ yörenmege kıatına

Gör nicesi oturdı sağlıgıle yanuma

Bünyādumı dürişdüñ kim eyleyesin ören

Bekledüm oranumı uş geldüm oranuma

6 ‘Ömrüm ekinliginden ben hāşılum götürdüm

Od bırağısaduñ sen añsuzda hırmānuma

Hem key dürişdüñ idi ki ben unıdııavan

Hak virmesün yavuzlık hem yine ekinüme¹⁸⁷

3.2.5.1.2. İkinci Gazel

“Şi’r Güften-i Nev-Bahâr ve Nevha Kerden” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 2488-2494. beyitleri arasında yer alıp yedi beyitten oluşmaktadır. Vezni mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün’dür.

Süheyl ile Nev-bâhar, kaçmaya karar verirler; fakat Süheyl, Nev-bâhar’ı beklerken uyuyakalır. Bu durumdan yararlanan Sa’lûk adındaki bir zenci Süheyl’in yerine geçer ve Nev-bahâr’ı kaçıırır. Sa’lûk’tan bir şekilde kurtulan Nev-bahâr, bir

¹⁸⁷ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar* s. 317-318, V. 56b.

gazel söyler. Mesnevide bu gazelin söyleneceği “İniş inüben yoğuş ağır idi/ Bunı dir idi sağı sağır idi”¹⁸⁸ (2487. beyit) şeklinde belirtilir.

Bu gazelde Nev-bahâr’ın yaptıklarından ötürü pişman olduğunu görmekteyiz. O, aşkının başına neler getirdiği söyler. Çabalayarak bu belaya bulaştığını, susup oturanın ne talihli olduğunu söyleyerek üzüntüsünü dile getirir. Rahat balına parmak batıramadığı için muzdarip olan Nev-bahâr, zahmet arısının neşteri bağına batırdığını, narinlikle beslediği bedenini bu bela başına gelmeden önce yumuşak döşek içinde yatırdığını söyler. Köpek ürüdüğünde bile ödünün koptuğunu söyleyen Nev-bahâr, şimdi arslanlar içinde nasıl diri kalacağını sorgulamaktadır. Hem sevdiğinden hem de yurdundan ayrı alan kahramanımız, çektiği zahmetlerin yettiğini söyleyerek gazelini sonlandırır. Nev-bahâr tarafında söylenen bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r Güften-i Nev-Bahâr ve Nevha Kerden

İçümde yanan ‘ışk odı çün baş götürdi
Başuma kazâ gör ne ser-encâm getürdi

Anca çabaladum ki şataşdum bu belâya
Ne bahtlı kim uşşıyle epsem oturdi

3 Râhat balıñun nûşına barmağ banamadum
Zahmet arusu nîşteri bağruma baturdi

Tedbîr ü çevüklik ile iş bitürimedüm
Tağdîr irişüp hey dimedin gör ne bitürdi

Nâz ile nâzük bisledüğüm ten döşene taş

¹⁸⁸ Cem Dilçin, **Süheyl ü Nev-bâhar**, s. 363.

Ol kânı ki yumşak döşek içinde yaturdı

6 Aşlanlar ile tağda nite diriliserven

Ödüm şıdar idi işidürsem ki it ürdi

Yârumdan ırak düşdüm ü yirümden âvâre

Zahmet yiter âhir beni cânuma yitürdi¹⁸⁹

3.2.5.1.3. Üçüncü Gazel

“Şi’r Güften-i Nev-Bahâr Ez-Hasret-i Melik-Zâde” başlığını taşıyan bu gazel de kadın kahramanımız olan Nev-bahâr tarafından söylenmiştir. Yedi beyitten oluşan gazel, mesnevinin 2857-2863. beyitleri arasında yer alır. Gazelin yazıldığı vezin mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün’dür. Bu gazel Nev-bahâr’ın nereye gittiğini bilmeden dağda taşta yol aldığı sıralarda söylenmiştir. Gazele geçmeden önce “sağı sağdı” (2855. beyit) ibaresine yer verilmiştir.

Nev-bahâr, “Dünyada benim gibi işini bilmeyen var mıdır; namusu, utanmayı, şöhreti teptim” diyerek gazele başlamaktadır. Kimsenin yarasına merhem sürmediğini ifade eden kahraman, kendisine yardım edecek birinin de bulunmadığını söyler. Sa’luk’un kendisini sevdiğinden ayırdığını, yabancı ellere düşürdüğünü söyleyen Nev-bahâr, gazelin sonunda “Allah lutfedip sevdiğime kavuşmak için beni sağ bırakır mı” der.

Şi’r Güften-i Nev-Bahâr Ez-Hasret-i Melik-Zâde

‘Âlemde benüm bigi işin bilmez ola mı

Depdüm yire top nāmûsı vü ‘ârı vü nāmı

Urmadı benüm zahmuma hiç kimsene merhem

¹⁸⁹ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 363, V. 80b.

 Kalmadı benüm i  me kimsen   inamı

- 3  Kanımı hel l idüp iri d m idi y ra
 ri mese  a'l k  ara yüzlü  ar m 

İrd  beni y rumdan u yad yirlere d  d m
Bili  bigi bilmezven atamı v  anamı

N z ile sar ylar içine sı maz iken ben
Nice t tavan m  eler içinde ma  amı

- 6 Gönlüm ilini y  ma  u obratma -ı un u 
Her menzile ba  ba lu dutar va 'a v  n mı

Heyh t yine lu f idüben Tangrı Ta' l 
Y ruma iri mege beni diri  oya mı¹⁹⁰

3.2.5.1.4. Dördüncü Gazel

  Cev b Güften-i Nev-Bah r Be- i'r Der-H b   başlığını taşıyan gazel, Nev-bah r'ın ağzından verilmiştir. Gazel, rüyada söylenir. Nev-bah r bu gazeli, Süheyl'in   D den-i Nev-Bah r Süheyl-R  Der-H b ve  i'r Güften-i  ¹⁹¹   başlığını taşıyan gazeline karşılık söyler. Gazel, yedi beyitten oluşmakta olup mesnevinin 2908-2914. beyitleri arasında bulunmaktadır. Vezni me   l  me   l  me   l  fe' l n'd r.

Kafiye şemasına baktığımızda bu gazelin   D den-i Nev-Bah r Süheyl-R  Der-H b ve  i'r Güften-i      başlığını taşıyan gazelle benzerliği hemen kendini

¹⁹⁰ Cem Dilçin, **Süheyl   Nev-b har**, s. 389, V. 93a.

¹⁹¹ Cem Dilçin, **Süheyl   Nev-b har** , s. 391-392.

göstermektedir. O halde Nev-bahâr'ın bu gazelinin Süheyl'in söylediği gazele nazire olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim Cem Dilçin de gazelin nazire olduğunu söyler.¹⁹²

Nev-bahâr'ın bu gazelde kendini yerdiğini görmekteyiz. Yalancı olup yüze güldüğünü söyleyen kahraman, çok çirkin olup göze güzel görüldüğünü dile getirir. Er kişiye benzeyemediğini, perdeler içinde oturan kişinin kendisi olduğunu, ayakkabısına toz bile konmazken şimdi dağlarda sektiğini, ıssız yerlerde toza battığını, düşmanın düşmana kuyu kazdığı gibi sevdiği kişi için kuyu kazan dostun kendisi olduğunu suçluluk duygusu içinde dile getirmektedir.

Cevâb Güften-i Nev-Bahâr Be-Şi'r Der-Hâb

Yalancı ki ol gülici ola yüze benven

Key zişt kim ol hûb görine göze benven

Şu görmeyüben tîzcek edügin çıkarar ben

Od yanmayuban ol ki tenûra kıza benven

3 Beñzeyimeyen er kişiye kim geze taşra

Yâ perdeler içinde oturan kıza benven

Ol kimse ki başmağına yapışmaz iken toz

Tağlara tazığan u yabâna toza benven

Düşmen ne 'aceb kıazar ise düşmene kıuyu

Yârı için ol dost ki kıuyu kıaza benven

6 Kimdür ki uşañ olubanın eglene bir dem

¹⁹² Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 132.

Düzgün ki düzilmiş ola anı boza benven

Ƙondurmaz iken toz etegine yaħa yırtup

Balçılılara yatan u bulaşan toza benven¹⁹³

3.2.5.2. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)

Bu mesnevi içinde bahsi geçen konuyu işleyen altı gazel bulunmaktadır. Gazellerin tamamı aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.5.2.1. *Birinci Gazel*

“Şi'r-i 'Abdullâh ibn-i Müslim” başlığını taşıyan ve Müslim'in oğlu 'Abdullah'ın ağzından verilen bu gazel, mesnevinin 1164-1173. beyitleri arasında yer almakta olup on beyitlikdir. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

Kerbela meydanında 83 bine karşı 72 kişi olarak savaşılan Hz. Ali ve taraftarları çok zorluklar çekerler. İçecek su dahi bulamazlar. Müslim'in oğlu 'Abdullah da bu sebeple Hz. Hüseyin'den destur isteyip meydana çıkıp savaşmak, atasının ve iki kardeşinin kanının bedelini almak istediğini söyler. On sekiz yaşında olan, Rüstem ve İskender ile kıyas edilen bu kişi, meydana atılır ve birçok kişiyi öldürdükten sonra karşısına çıkmaya kimse cesaret edemez ve Abdullah da tekrar Hz. Hüseyin'in huzuruna gelerek aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Hz. Ali'ye şah-ı merdan diye hitap etmekle gazele başlayan Abdullah; su açısından sıkıntı çektiklerini, bir yudum suyu bile Haricilere vermek istemediğini, onlara kıyamete dek destan gibi söylenecek bir kötülük yapmak istediğini, artık gücünün kalmadığını söyler. Hz. Hüseyin “Seni ne yapalım” diyip de göndermek isteyince Abdullah, onu burada yalnız bırakamayacağını, onu savaşa getirdiğine pişman olduğunu, ayrılık ateşinin canını yaktığını, Hz. Hüseyin'in savaşa girmesini

¹⁹³ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar* s. 392-393, V. 94b-95a.

hatta kötü gözlerin bile onu görmesini istemediğini söyler. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi'r-i 'Abdullāh ibn-i Müslim

Eytdi yā Zeynel-beşer şāh-ı cihān
Suya bunalıdım katı yā pehlüvān

Bir içim su olsa dir yā ibn-i 'am
Bunlara virmezdim amān ben bu dem

3 Atamun kardaşlarımın kanını
Ala idüm ben bulardan bu zemān

İş kılaydım yalınız ben bunlara
Kıyāmetde söyleneydi dāsītān

N'ideyin susuz bunalıdım yā Emīn
Tākatım kalmadı yā fahr-ı cihān

6 Seyyid eydür ana kim yā pehlüvān
Ne kılayın seni ey cān-i cihān

Nice terk idem ciger-guşem seni
Bu Hāricīler elinde nā-tüvān

Keşke seni bile almayaydım
Gelmeyeydi sana bu cevri ü figān

9 Tab fūrākun odı yakdı cānumı
İy yigitler şāhı ber-nūr-ı cüvān

Girme meydāna dahı yā ibn-i ‘am
Değmesün sana yavuz göz pehlüvān¹⁹⁴

3.2.5.2.2. İkinci Gazel

“Şi’r-i Kāsım ibn-i Hasan-ı Cedd-i ‘Ālī” başlığını taşıyan ve mesnevinin 1410-1423. beyitleri arasında yer alan gazel, on dört beyitten oluşmaktadır.

Hz. Hasan’ın oğlu Kasım, şehit olanları görünce kendi de savaşmak ister. Çok küçük olduğu için annesi onun savaşa girmesini istemez, fakat Kasım rüyasında babasını gördüğünü ve kendisini çağırdığını, susuzluk cefasını çekmemesini söylediğini dile getirir ve aşağıdaki şiiri söyler.

Haricilere seslenerek onları kötü ve aşağılık sıfatlarıyla niteleyen ve onların din yolunda vefasızlıklarını söyleyen Kasım, onların gönüllerinin din aydınlığının şefkatinden yoksunluğunu belirtir ve yüzlerinde utanmanın olmadığını, Hz. Muhammed’e söz verip sözlerinde durmadıklarını, kendileri cehennemdeyken Hz. Muhammed’in onları cennete kavuşturduğunu, onun oğullarını öldürerek ehlibeyte layık olmayan bir iş ettiklerini, kendilerini susuz bıraktıklarını, Hz. Hasan’ın suçsuz yere şehit edildiğini ama dünyanın sonsuz olmadığını söyler. Onların daima cehennemde kalmasını isteyerek gazeli bitirir. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şi’r-i Kāsım ibn-i Hasan-ı Cedd-i ‘Ālī

Eydür iy kavm-i hakīr u bī-safā
Kılmadunuz dīn yolında siz vefā

Gönlünüzde yok şefkat-i mihr-i dīn

¹⁹⁴ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 198-200

Hem yüzünüzde dahı ud u hayā

- 3 Mustafā'ya 'ahdü peymān kıldunuz
Kanı kavlünüz sizün yā bī-vefā

Tamu'nun içinde kalmış idiniz
Sizi uçmağa getürdi Mustafā

Küfrünüzi dīne degşürdi sizün
Āhiri bu muydı kıldınız ana

- 6 Anun oğlancıklarını kırdunuz
Ehl-i Beyt'ine kılursız nā-sezā

Dünyāyı terk eylemişdük biz kamu
And ile getürdünüz tā Kerbelā

Sizün-ile yār olalım didünüz
Bu mıdur yār olduğunuz ey degā

- 9 Kim yidi gün oldı bize uş bugün
Virmeyüben suyu kıldınız cefā

N'eyledi size benüm atam Hasan
Āgū-y-ile kıldunuz anı hebā

Āhir ol Tengri Rasūli'nün kızı

Anesidür babamun iy bed-likā

- 12 Babamun babası değil mi ‘Alī
Hak anun hakkında didi “hel eta”

Bellüdür dünyā değüldür pāyidār
Tamu içinde kalasız dā’imā

Bize bugündür size yarın ola
Bin bunun gibi cefā yüz bin belā¹⁹⁵

3.2.5.2.3. Üçüncü Gazel

“Şi’r-i Vālide-i Kāsım ve ‘Abdullāh” başlığını taşıyıp mesnevinin 1585-1589. beyitleri arasında yer alan gazel, beş beyittir. Kasım ve Abdullah’ın annesinin ağzından verilmiştir. Anneleri, Allah’a seslenerek içinde bulundukları derdin dermanının olup olmadığını, hangi hatanın karşılığı, bedeli olarak Haricilerin kendilerini susuz bıraktıklarını sorar. Kendilerini esirgemeyen bu kişileri Allah’ın da esirgemesini istemez ve Hz. Muhammed’in yüzü suyu hürmetine bu kişilere Allah’ın rahmet etmemesini ister.

Şi’r-i Vālide-i Kāsım ve ‘Abdullāh

Miskīn anne anı gördi bī-karār
Didi ol dem ey Kerīm ü Kirdigār

Ola mı burada dermān iy ‘aceb
Kim bizim hālimiz oldu düşvār

¹⁹⁵ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 232-234.

3 Ne hatâ kılduk ola biz yâ Ganî

Uş bizi susuz kırarlar hor u zâr

Niçe kim bunlar esirgemez bizi

Bunları esirgeme iy Perverdigâr

Mustafâ'nun yüzi suyu hürmeti

Kılma rahmet bunlara Rabbi'l-kibâr¹⁹⁶

3.2.5.2.4. Dördüncü Gazel

“Şi'r-i 'Avn ibn-i 'Alî ('aleyhi's-selâm)” başlığını taşıyan ve mesnevinin 1629-1637. beyitleri arasında bulunan bu gazel, dokuz beyittir.

Avn, Hz. Ali'den destur alarak savaş meydanına çıkar ve birçok kişiyi öldürdükten sonra kimse onun karşısına çıkmaya cesaret edemez. Bunun üzerine Avn, geri döner ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Bu şiirde Avn, düşmanlara hitap ederek “Tanrı'dan zerre kadar aman bulmayın” bedduasında bulunur. Dini bu dünyaya karıştırdıklarını ve bu sebeple cehennemde olacaklarını, kendi ölürse de bunun kaygı yaratmayacağını, kendisinin babasıyla sonsuza kadar diri kalmak istediğini, bu dünyanın kimseye kalmadığı gibi onlara da kalmayacağını, kıyamet günü herkesin sırrının ortaya çıkacağını söyler ve “Makam mevki sizin, cennetin yüzünün aydınlığı bizim olsun”, der. Bu dünyanın birçok kişiyi aldattığını ve onları da aldatacağını söyler. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi'r-i 'Avn ibn-i 'Alî ('aleyhi's-selâm)

İy utanmaz 'Amr-i nahs-u bed-gümân

Bulmayasın Tengri'den zerre emân

¹⁹⁶ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 256.

Dîni dünyāya bugün harc eyledün
Âhiretde Tamu'dasın bî-gümân

- 3 Ben eğer ölür isem kaygu degül
Babam ile diri kalam cāvīdân

Kimseye kılmadı bu dünyā bekā
Size dahi kalmayısardur hemân

Çün kıyāmet günü ola āşikār
Her birinin sırrı olısar 'ayān

- 6 Sizün ola nār u katrān-ı cahīm
Bizüm ola hūrī dīdār-ı cinān

Niçeleri aldadı dünyā yakīn
Sizi dahi aldayısar bir zemān

Çün fenādan âhirete varasız
Hak buyurdi "küllü men 'aleyhā fān"

- 9 Âhiretde nice viresiz cevāb
Çün su'āl ide size fahr-i cihān¹⁹⁷

¹⁹⁷ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 262-264.

3.2.5.2.5. Beşinci Gazel

“Şi’r-i ‘Alī Ekber ibn-i İmām Hüseyin (‘aleyhi’s-selām)” başlığını taşıyan ve mesnevinin 1931-1936. beyitleri arasında yer alan gazel, altı beyitten oluşmakta olup İmam Hüseyin’in oğlu Ali Ekber’in ağzından verilmiştir.

Hız. Hüseyin, oğlunu kendi elleriyle giydirebilir ve onu öperek savaş meydanına yollar. Bu şiiri de bu esnada söyler. “Ey Allah(ım)! Zalimlerin kavminin işleri hep budur. Bizden ne dilerler (bilmeyiz)”, diyerek söze başlayan Ali Ekber, onların kendilerinin kanına susadıklarını, günahsız olan kendilerine neden kast ettiklerini bilmediklerini, bunların önceden kafir olduklarını, dedesinin önünde Müslüman olup saadet, makam mevki, itibar bulduklarını, fakat daha sonra bu kötü ve kara yüzlülerin geri dönüp münafık olduklarını, kendilerinin onlara iyilik dışında bir şey yapmadıklarını, fakat onların kendilerine azap çektirdiklerini söyleyerek gazeli sonlandırır. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r-i ‘Alī Ekber ibn-i İmām Hüseyin (‘aleyhi’s-selām)

Her dem işbu kavm-ı zālīm yâ İlāh

Ne dilerler bizden iy Rabbi’l-penāh

Kanumuza susamışlardır bizüm

Bize niçün kasd iderler bī-günāh

3 Kāfir-idi kamu bunlar ser-be-ser

Dīn u imān buldılar bī-iştibāh

Dedem öninde Müslimān oldılar

Buldılar devlet sa’ādet ‘izz ü cāh

Girü döndiler münāfık oldılar

Zihī bedbaht u şakī ü rû-siyāh

- 6 N'iyledük biz bunlara gayr-ı savāb
Nice kılurlar 'azāb iy pādişāh¹⁹⁸

3.2.5.2.6. Altıncı Gazel

“Şi'r-i Zeyne'l-Ābidīn (ibn-i) Īmām Hüseyn ibn-i 'Alī” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 3031-3052. beyitleri arasında yer alır. Yirmi iki beyitlik olup fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün vezniyle yazılmıştır. Īmām Hüseyn'in oğlu Zeyne'l-Abidin'in ağzından verilmiştir.

Hız. Hüseyn şehit edildikten sonra oğlu Zeyne'l-abidin ile Yezid arasında sözlü bir mücadele olur. Yedi yaşındaki Zeyne'l-Abidin'in sorularına cevap bulmada Yezid yetersiz kalır. Yezid onun minbere çıkıp söz söyleme istediğini kabul eder. Ertesi gün minbere çıkan müezzinler Hız. Ali hakkında yalanlar söylerler. Zeyne'l-Abidin, Yezid'in verdiği sözde durup kendisinin minbere çıkmasına izin vermesini ister, fakat Yezid sözünde durmayarak durduğu yerde konuşmasını söyler. Fakat topluluk onun minbere çıkmasına izin verilmesini ister. Bunun üzerine Zeyne'l-abidin minbere çıkar ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Zeyne'l-Abidin bu gazelde kendisinin riyasız, özü sözünün bir olduğunu, babasının Hüseyn, babasının annesinin ise Fatıma olduğunu ve babasının Kerbela'da şehit edildiğini, Hız. Muhammet'in Hız. Ali için “ İlmin kapısı” dediğini, babasının kardeşinin Hız. Hasan, dedesinin ise Hız. Muhammet olduğunu, asılları bu iken kendilerine neden eziyet edildiğini bilmediğini dile getirir. Sonra dedesinin hile ile amcasının zehirle öldürüldüğünü, Kerbela'da kendilerine eziyet edildiğini, soylarının kırıldığını, kardeşlerinin kanlarının döküldüğünü söyler ve topluluğa hitap ederek “Eğer bunların bize neler yaptıklarını, ne cezalar kıldıklarını bilseydiniz hepiniz gözyaşı döker, şehitlere bağlanırdınız,” der. Onların bütün su yollarını kapatıp atasının, amcaoğullarının, kardeşlerinin su yanında susuz kalıp şehit olduklarını dile getirip taktiri soru sorarak topluluğa bırakır. Peygamberin oğullarına bunu layık

¹⁹⁸ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyn**, s. 304.

görenlerde din ve hayanın olmadığını, baş açık ve çıplak ayaklarla develere bindirildiklerini söyler ve dedesinin asılsız olan kişilerde vefanın olmadığını söylediğini, bu kişilerde aslın olmadığını ve atalarının ibn-i Süfyân-ı dana olduğunu söyleyerek gazeli bitirir. Şimdi gazele bakalım:

Şi'r-i Zeyne'l-Ābidīn (ibn-i) Īmām Hüseyin ibn-i 'Alī

Ya cemā'at beni bilün bī-riyā

Benven ol āl-i Rasūl-i Kibriyā

Benem ol ibn-i Hüseyin-i ber-güzīn

Atam olmışdur şehīd-i Kerbelā

3 Fātīma'dur atam anası bilün

Atam atası 'Aliyyü'l-Murtazā

Ol 'Alī'dür ki Rasūl eydür idi

Şehri ben 'ilmün kapusıdur ana

Babamun kardaşı degül mi Hasan

Ulu dedem ol Muhammed Mustafā

6 Dahı ulu ceddüm İbrāhīm idi

Ol Halīlullāh şāh-ı Enbiyā

Çünkü aslumuz bulardur bī-gümān

Bize niçün kıldılar bunca cefā

Dedemi öldürdi bular mekr-ile
'Ammuma virdiler zehr-i nā-sezā

- 9 Yāhu görün Kerbelā'da n'itdiler
Ne cefālar bunlar kıldılar bize

Asl u kavmümüzü kamu kırdılar
Kamu kardaşcuklarum oldu hebā

Yā cemā'at siz eğer bileydünüz
Kim bular bize nice kıldı cezā

- 12 Kamunuz gözyaşını dökeydünüz
Tā olaydunuz şehīd-i mübtelā

Kardaşlarumla 'ammularumı bular
'Ammum oğlanlarını babam-ile

Su yolunu bağladılar ser-te-ser
Hükm kıldılar bu mel'ünler bile

- 15 Su katında kamu susuz oldılar
Şehādet buldı kamusı cem'-ile

Ya cemā'at ne kıla bu sizlere
Bu size insāf kıla mı 'adl-ile

Bir kişi Rasûl oğlanlarını
Böyle kıla anda olmaz dîn hayâ

18 Beni itdiler yesîr ü hor u zâr
Anamı hem ‘ammiyetlerim-ile

Baş açık yalın ayak bunlar bizi
Fâş u rüsvây bindürüp develere

Develer örgüci bizi sakladı
Saklamadı hem bu kavm-i bî-hayâ

21 Dedem eytdi bî-asıldan yok vefâ
Hem asîlden gelmeyiserdür hatâ

Bunların aslı dibindendür la’în
Ataları ibn-i Süfyân-ı dana¹⁹⁹

3.2.5.3. Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir)

Kıssa-i Yusuf mesnevisinde şikayet, yakınma, hayıflanma, pişmanlık, sitem konularında yazılan dört gazel bulunmaktadır. Gazellerin dördü de fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

¹⁹⁹ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 452-456.

3.2.5.3.1. Birinci Gazel

“Furkat-Nāme-i Yūsuf ‘Aleyhi’s-Selām” başlığını taşıyan ve “Yusuf ‘Aleyhiselam’ın Ayrılık Mektubu” anlamına gelen, mesnevinin 139-144. beyitleri arasında yer alan bu gazel, altı beyitten oluşmaktadır.

Yusuf, bir rüya görür ve rüyasını babasına anlatır. Rüyasında ay ve yıldızlar Yusuf’a secde etmektedir. Bu rüyayı duyan ve zaten Yusuf’u kıskanan kardeşleri onu kuyuya atmaya karar verirler. Aşağıda verdiğimiz gazel, bu olay üzerine Yusuf’un ağzından verilmiştir.

Yusuf; bu şiirde babasının naz ile beslediği, büyüttüğü kendisini bu cemaatin yani kardeşlerinin öldürmek istediklerini söyler ve “Kardeşim Bünyamin şu an burda olsaydı bunlara cevap verirdi”, der. Babasının kendi halini bilse onları helak edeceğini dile getiren Yusuf, yalnız olduğunu ve Allah’tan başka kimsenin ona yardım edemeyeceğini söyler. Bahsi geçen şiir, aşağıdadır:

Furkat-Nāme-i Yūsuf ‘Aleyhi’s-Selām

Tā ki gözinden yūsuf dökdi gül-āb

Gül yüzine saçdı āb-ı seyl-āb

Eytdi baba nāzıla besledüğün

Öldürür uşbu cemā‘at bā-şitāb

3 Kānı benüm ibn-i yāmin kardaşum

Kim vireydi bunlara bu dem cevāb

Hālümü bilseydi ol babam benüm

Gelüben bunlara kılsaydı ‘itāb

Ne kılayın ben yalañuz qalmışam

Haḳdan ola baña bunda fetḥ-i bâb

6 Saña şığındum bu dem iy dest-gîr

Uşbu ḳardaşlar baña ḳılmaz cevâb²⁰⁰

3.2.5.3.2. İkinci Gazel

“Şi‘r-i Züleyhâ” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 403-411. beyitleri arasında yer alır. Züleyha’nın ağzından verilen gazel, dokuz beyitten oluşmaktadır.

Dillere destan bir güzelliğe sahip olan Züleyha, rüyasında gördüğü Yusuf’a âşık olur ve yemekten içmekten kesilir. Annesi ve babası durumu anlatan bir mektubu Mısır azizine gönderirler. Mısır azizi Züleyha ile evlenmek ister. Hazırlıklar tamamlanır ve Züleyha Mısır azizinin sarayına götürülür. Rüyasında gördüğü kişinin Mısır azizi olmadığını anlayan Züleyha; hüznlenir, ağlar ve istemeyerek gerdeğe girer. Aşağıda verdiğimiz şiir, Züleyha’nın ağzından verilen ve Züleyha’nın bu halini anlatan şiirdir.

Bu şiirde muradına eremediğini, anne ve babasından ayrıldığını, bir ümitle geldiği sarayda ümidini kaybettiğini, vuslatı beklerken ayrılığın meydana geldiğini ve vuslata eremediğini, rüyasında gördüğü kişinin yoluna canının feda olduğunu, ondan başka herkesin kendisine ağyar yani yabancı olduğunu, dert ile yandığını söyleyerek bu derdin dermanının olup olmadığını sorar ve onun yüzünü görmek ya da onun aşkı yolunda ölmek ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi‘r-i Züleyhâ

Eytdi iy ḥallâḳ-ı ‘âlem bu ne ḥâl

Kim beni uş ḳayḡusı ḳıldı hilâl

Nideyüm çünki murâda irmedüm

²⁰⁰ Leyla Karahan, *Kıssa-i Yûsuf*, s. 145-146, V.4b-5a.

Nā-murādum almışam uş pāy-māl

- 3 Atadan anadan ayrıldum aır
Kendümi hebā vü genc(ü) keş-i māl

Bir ümīde gelmişem ben nā-ümīd
Uş kemāle irmedin buldum zevāl

Vuřlat-ı yār ola diridüm baňa
Uş firā oldu vü olmadı viřāl

- 6 Gönlüm alan çün elüme girmedi
Cānum anuñ yolına olsun elāl

Andan artu baňa yār ayār ola
Rūzī ılma ayrua (iy) zü'l-celāl

Derdile yaıldum āır ben arīb
Derde dermān ola mı iy lā-yezāl

- 9 Yā anuñ yüzini göstergil baňa
Ya anuñ 'ışında benüm cānum al²⁰¹

3.2.5.3.3. Üçüncü Gazel

“ři'r-i Yūsuf 'Aleyhi's-Selām” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 463-472. beyitleri arasında yer alır ve on beyitten oluşur. Yusuf, Mısır iline getirilir. Yusuf'un

²⁰¹ Leyla Karahan, **Kıssa-i Yūsuf**, s. 168-169, V. 11a-11b.

güzelliğini duyan Mısır halkı onu görmek için sokaklara çıkarlar. Kervan sahibi Yusuf'a elbiseler giydirerek onu satışa çıkarır. Aşağıda verdiğimiz gazel, bu durum üzerine Yusuf tarafından söylenmiştir.

Bu şiirde Allah'a hitap eden Yusuf; Allah'ın herkesin sırrını bildiğini, kendisinin çaresiz kaldığını, kardeşlerinin kendisini sattıklarını, şimdi de Mısır'da esir olduğunu, kardeşlerinin kendisini on sekiz Mısır akçesine sattıklarını, toplanan topluluğun kendisini tanımadığını, ne bahaya satılacağını bilmediğini, günlerinin dert ile geçtiğini, hasret çektiğini dile getirir ve babasına seslenerek halini görmesini ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Yūsuf 'Aleyhi's-Selām

Eytdi iy ḥallāk-ı 'ālem bir ü bar

Sensin āhir ḳamulara kirdigār

Sen bilürsin sırrımı iy pādişāh

Ḳamularuñ sırrı saña āşikār

3 Ben ğarīb ü nā-tüvānem nideyüm

Ḳalmışam bî-çāre 'āciz dil-figār

Ben faḳīri gāh şatar ḳardaşlarum

Gāh iderler mısr içinde bende-vār

Beni key ḳardaşlarum bilür idi

On sekiz mısr akçasına şatdılar

6 Bu cemā'at beni bilmez nideyüm

Ne getüriser bahām iy kirdigār

Ben yetimüñ giçdi günü derdile
Âh-ı hasret birle qalmış h̄ôr (u) zâr

İlden ile uş esîr oldum haķîr
Gâh şatarlar gâh mezâd eyler bular

9 (iy) baba kızıcağıñ (ı) azdurup
Nicesi şabr eyledüñ sen bî-ķarâr

Hâlümi gör bu ğariblıkda benüm
Kim nice oldı baña aḥvâl (ü) kâr²⁰²

3.2.5.3.4. *Dördüncü Gazel*

“Şi‘r-i Yūsuf ‘Aleyhi’s-Selām” başlığını taşıyan ve mesnevinin 758-768. beyitleri arasında bulunan gazel, on bir beyitten oluşmaktadır ve Yusuf’un ağzından verilmiştir. Züleyha, Yusuf’a âşıktır fakat Yusuf ona yüz vermez, Züleyha ondan karşılık bulamaz. Züleyha’nın yine aşkını Yusuf’a itiraf edip ondan karşılık beklediği ve Yusuf’un da reddedip odadan çıkmak istediği bir günde, Züleyha Yusuf’a engel olmak ister ve Yusuf’un gömleğini arkadan yırtar. Bu durumu gören Züleyha’nın eşi Potifar, Yusuf’u zindana attırır. Aşağıda verdiğimiz gazel, bu olay üzerine Yusuf tarafından söylenmiştir.

Bu şiirde Allah’a seslenen ve sırrını Allah’ın bildiğini söyleyen Yusuf; suçsuz olduğunu, kardeşleri tarafından satıldığını, kuyuya atıldığını, zindana düştüğünü, Mısır’da esir düşüp satıldığını, ayrılık ateşiyle canının yandığını, gözlerinden hasret ahının yaşlarının aktığını, babasının Yakub, dedelerinin İsmail ve İshak olduğunu söyler ve kendisinin zindan içinde kaldığını anlatarak gazeli bitirir.

²⁰² Leyla Karahan, *Kıssa-i Yūsuf*, s. 173-174, V. 12b-13a.

Şi'r-i Yūsuf 'Aleyhi's-Selām

Didi iy ḥallāk-ı 'ālem bir (ü) bar

Sen bilürsin sırrımı iy kirdigār

Kimseye ben kılmadum çün nā-sezā

Ne cezādur ḥabs eyā perverdigār

3 Bu benüm şūrīde-baḥtumdur baña

Her zamān olur muḥālif bī-ḳarār

Geh şatarlar beni ol ḳardaşlarum

Geh bıraḳurlar ḳuyuya ḥōr (u) zār

Gāh zindān içre zencīr ile bend

Uşda ḳaldı ḳayḡulu gönlüm şikār

6 Gāh esīr iltüp beni ibn-i doḡar

Geh şatarlar mışr içinde bende-vār

Fürḳat odı yaḳdı cānumı benüm

Āh-ı ḥasret yaşı gözümnden aḳar

Āhumı ilte benüm bād-ı şabā

Zārılıḡum bilmege yidi diyār

9 Ol ḥalīlu'llāh ki pīr-i enbiyā

Dedem oldur benüm (ol) şāh-ı kibār

Bir dedem işhāk (u) ismā‘īl biri
Babam olur benüm ol ya ‘ķūb-ı zār

Gelse babam görse benüm hālîmi
Kalmışam zindān içinde der-hisār²⁰³

3.2.5.4. Hūrşîd-nāme (Şeyhoğlu Mustafa)

Bu mesnevide sitem içerikli iki gazel bulunmaktadır. Gazeller müfte’ilün fâ’ilün müfte’ilün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.5.4.1. *Birinci Gazel*

“Şî’r-Firistāden-i Hūrşîd Feraḥşād-Rā” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 7228-7236. beyitleri arasında bulunmaktadır ve Hūrşîd’in ağzından verilmiştir.

Feraḥşād, Hūrşîd’in babasının kalın olarak istediği şeb-cerâğ’ı getirmekte geç kalınca Hūrşîd’i Behram’a verirler. Düğünün 38. gününde Feraḥşād gelir. Hūrşîd de Feraḥşād’ın geç kalmasından ötürü sitem içeren aşağıda verdiğimiz gazeli yazar.

Gazelde gönlün kanla dolup taşıdığını dile getiren Hūrşîd, Feraḥşād’ın şarapla sevgililerle saz ile vakit geçirirken kendisinin feryatlar ve figanlarla dolduğunu, kendisi kaygı ve endişedeyken onun mutlu olduğunu dile getirir. “Hani gönül verdiğin, can şehrine girdiğin” diyen Hūrşîd, Feraḥşād’ın sözünde durmağını, sözünün yalan olduğunu söyler. Bahsi geçen gazel, aşağıdadır:

Şî’r-Firistāden-i Hūrşîd Feraḥşād-Rā

İy şanem-i cāh-sitān eyle mi yār eyle mi
Taşdı gönül tōldı kan eyle mi yār eyle mi

²⁰³ Leyla Karahan, *Kıssa-i Yūsuf*, s. 199-200, V. 20a-20b.

Gönlümi ütdüklerüñ gönlüñe gitdüklerüñ
Kınadı cümle cihân eyle mi yâr eyle mi

- 3 Şol sıvuyup sinduğuñ şehliğa ışıduğuñ
Sevgüñe oldı nışân eyle mi yâr eyle mi

Seni koyasın hâzîn sen gidesin nâ-zenîn
Güye mi devr-i zemân eyle mi yâr eyle mi

Anda sen i'zâz ile yâr u mey ü sâz ile
Bunda ben âh u figân eyle mi yâr eyle mi

- 6 Bunda ben endîşede kayğu tağı mişede
Anda sen ol şâdmân eyle mi yâr eyle mi

Çanı göñül virdüğüñ cân iline girdüğüñ
N'itdi göñül n'oldı cân eyle mi yâr eyle mi

'Ahd ile girçeklenüp yâr ile gögçeklenüp
Oldı mı kavlüñ yalan eyle mi yâr eyle mi

- 9 Ya'nî ki Hürşîdi sen ol delü nemîdi sen
Virmeyesin râyegân eyle mi yâr eyle mi²⁰⁴

²⁰⁴ Hüseyin Ayan, **Hürşîd-nâme**, s. 401-402.

3.2.5.4.2. İkinci Gazel

“Şi’r Hānden-i Feraḥşād Der-Cevāb-ı Ū” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 7265-7273. beyitleri arasında yer alır. Dokuz beyitten oluşan gazel, Feraḥşād’ın ağzından verilmiştir. Hurşid’in söylediği gazelle aynı vezin ve redifte yazılan bu gazel, Hurşid’in şiirine naziredir. Hurşid’in yazdığı sitem içerikli gazele karşılık Feraḥşād da aşağıda verdiğimiz sitem içerikli gazeli söyler.

Feraḥşād; bu gazelde, Hurşid’e seslenerek aralarındaki sözün kararın nerede olduğunu, Hurşid’in başka biriyle düğün yaptığını, kendisini çok sevdiğini ama bunun ona yetmediğini, figanlarla ciğerinin kan içinde kaldığını ve sevdiğinin elinden gittiğini söyler. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Şi’r Hānden-i Feraḥşād Der-Cevāb-ı Ū

İy beni şeydā kılan sevgülü yār eyle mi
Kanı aramızdağı kavı ü qarār eyle mi

Bağruma urduñ düğün gayr ile itdüñ düğün
Yire bırağduñ bu gün gayret ü ‘ār eyle mi

3 Ben kula Mağrib tuşı sen ‘aceb mey sürişi
Dāmuña Mışruñ kuşı oldı şikār eyle mi

Çün saña kıldum taña hey neler itdüñ baña
Bunca sevüler saña itmedi kār eyle mi

Anda ben efgān ile toldı ciger kan ile
Bunda sen oğlan ile leyl ü nehār eyle mi

6 Bunca kerem vü şafā geldi kırıldı cefā

‘Avdet öñinde vefâ dimedi var eyle mi

Bunda sen uş şād-kām ‘āşık u Behrām rām

Anda beni dağ u dām eyledi zār eyle mi

Sen otur i kân-ı fıl oda yakup şehir ü il

Ben yürürem başda yıl elde ğubār eyle mi

- 9 Ben ki Feraḥşād idüm şādīye döndi yönüm
Yārum elümden benüm kıanda kaçır eyle mi²⁰⁵

3.2.5.5. Işk-nâme (Mehmed)

“Ferruḥ Şi’ri” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 1672-1678. beyitleri arasında yer alır. Mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün vezniyle yazılmıştır. Yedi beyitten oluşmakta olup Ferruḥ’un ağzından verilmiştir. Hüma’ya kavuşamamanın derdiyle yanan Ferruḥ, bu şiirde içinde bulunduğu durumdan şikayet edip yakınmaktadır. Bu sitemkar zamanın kendisini yaktığını, sessiz, suskun iken figan içinde bıraktığını, feleğin okuyla kendisini vurup aleme nişan, işaret olarak bıraktığını, kendisine binlerce eziyet ettiğini, yiyip içip gülerken kendisini ağlattığını, Hüma’nın hayalini kurarken kendisini bağlı, çaresiz bıraktığını söyleyerek gazeli bitirir. Gazel aşağıdadır:

Ferruḥ Şi’ri

Yağır bu devr-i sitem-ger yağır zemāne beni

Bırakdı epsem iken uş ‘aceb figāna beni

²⁰⁵ Hüseyin Ayan, **Hurşid-nâme**, s.403.

Felek kemânını kurdı yasadı çerh okını
Bu yir yüzinde gözetdi kılur nişâne beni

- 3 Kızâ gerek bu cihâna muhîf olaydı meger
Bırakdı kur'ayı evvel ider behâne beni

Hezâr cevri kılur mancınîk-i devr baña
Bu tañ degül midi atdı koyup şapana beni

Ticâret eylemedin 'ışk ile sizer gönül
Kim aşşıyı çüride uğrada ziyâna beni

- 6 Yiyüp içüp gülerken neyidi aňsuzda
İle gülinç ider ağlatdı bu zemâne beni

Hümâ hayâlini isterdi lûtf ile Ferruh
Ne tırfa bend ile bıraktı esbâba beni²⁰⁶

3.2.5.6. Dastan-ı Ahmet Harami

“Yalvarış” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 411-417. beyitleri arasında yer alıp yedi beyitten oluşmaktadır. Vezni mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün'dür.

Ahmet Harami, Gülendam'dan intikam almak ister. Onu kazığa bağlayıp yakmak için ormana odun toplamaya gider. Bu gazel, Gülendam'ın ağzından bu olay üzerine söylenmiştir. Zamanın kendisine ettiklerinin sebebini bilmeyen Gülendam; kendisini sıkıntı, cefa, kahr içinde bıraktığını, suçunun ne olduğunu bilmediğini, kara bağrının kan içinde kaldığını, gül guncasının açılmadan hazanın geldiğini, bu

²⁰⁶ Sedit Yüksel, **İşk-nâme**, s. 100-101, V. 64b.

dünyanın vefasının cefadan başka bir şey olmadığını söyler ve çaresiz kaldığını dile getirerek Allah’a sığınır, ondan yardım ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Yalvarış

Görün [imdi] bana nitti zeman

Elümi aldı uş atdı yabane

Nedür bunca bana cevır ü cefâlar

Meğer kim kahr için besledi âne

3 Suçum nedür, acap nitdüm, ne kıldum

Kara bağrum benüm gark oldu kâne

Henüz dahı kızıl gül goncasından

Açılmadan ne tîz döndi hazâne

Cefâyımış bu dünyanun vefâsı

Ki bin yahşî işi değmez yamane

6 Görün bu çarh-ı gerdünü ki beni

Sapana koyuben atdı yabana

İlâhi düşmiş ahvâlin bilen Hak

Sana sığındum iy Hayyi tüvane²⁰⁷

²⁰⁷ Talat Onay, **Dastan-ı Ahmet Harami**, İbrahim Horoz Basımevi, y.y. 1946, s. 42-43.

Süheyl ü Nev-bahâr'da şikayet, yakınma, hayıflanma, pişmanlık ya da sitem konusunu işleyen dört gazel vardır. Birinci gazel Süheyl tarafından söylenmiştir ve bu gazelde rüzgara, yani zamana sitem vardır. Süheyl; zamana hitap ederek zamanın kendisini vatanından ayırdığını, kanına susadığını söyler. İkinci, üçüncü ve dördüncü gazel ise Nev-bahâr'ın ağzından verilmiştir. Bu üç gazelde de ağır basan duygu pişmanlık ve hayıflanmadır. Nev-bahâr, bu gazellerde bulunduğu durumdan hoşnut değildir ve kendi eliyle bunları başına getirdiğini düşünür, pişmanlık duyar.

Maktel-i Hüseyin'de bu konuda yazılan altı gazel vardır. Birinci gazel pişmanlık ve yakınmayı ele almaktadır. Abdullah, Haricilerin kendilerine yaptıklarından yakınır ve bunları Hz. Ali'ye anlatır. Hz. Ali ise Abdullah'ı savaşa getirmedeki pişmanlığını dile getirir. İkinci gazelde Kasım, Haricilere seslenerek onlara sitemde bulunur. Onların yanlış yolda olduklarını, din yolunda vefa göstermediklerini söyler. Üçüncü gazeli söyleyen ise Kasım ve Abdullah'ın annesidir. Anne, Haricilerin yaptıklarından yakınır ve Allah'ın da aynı muameleyi onlara yapmasını, merhamet etmemesini ister. Dördüncü gazelde Hz. Ali'nin oğlu Avn, Haricilere seslenir ve onlara sitem eder. Onların da dünyaya kandıklarını fakat dünyanın onlara da kalmayacağını söyler. Beşinci gazel de yakınmayı işlemektedir. Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Ekber, bu gazelde suçsuz oldukları halde Haricilerin onlara eziyet ettiklerini, onların münafık olduklarını söyleyerek bu durumdan yakınmaktadır. Altıncı gazelde konuşan Zeyne'l Abidin'dir. Abidin, Haricilerin kendilerine yaptıklarını halka anlatır ve bu durumdan yakınır. Yani Maktel-i Hüseyin'de bulunan gazellerden iki tanesi sitem, üç tanesi yakınma, bir tanesi hem yakınma hem de pişmanlığı ele alır.

Kıssa-i Yusuf'ta bahsi geçen konuyu işleyen dört gazel bulunmaktadır. Gazellerin biri Züleyha'nın, üçü Yusuf'un ağzından verilmiştir. Züleyha'nın ağzından verilen gazel, ikinci gazeldir. Bu gazelde Züleyha, evlendiği kişinin rüyasında gördüğü kişi olmadığını anlar ve evlendiği için, Yusuf'a kavuşamadığı için pişmanlık duyar. Diğer üç gazelde Yusuf, kardeşlerinin kendisine yaptıklarından yakınır. Onların kendisini kuyuya attıklarını, yalnız kaldığını, zindana düştüğünü, babasından ve kardeşinden ayrı kaldığını söyler.

Hurşid-nâme’de bu konuda yazılan iki gazel vardır ve ikisi de sitem içeriklidir. Birinci gazelde Hurşid, sevgilisi Ferahşad’a seslenir ve kendisinin gönlü kan ağlarken Ferahşad’ın başka sevgililerle vakit geçirip mutlu olduğunu söyler. İkinci gazelde de Ferahşad, sevgilisi Hurşid’e sitem eder. Hurşid’in sözünde durmadığını, başkasıyla düğün yaptığını dile getirir.

İşk-nâme’de bu konuda yazılan tek gazel, şikayet ve yakınma içeriklidir. Ferruh, bu gazelde zamandan şikayet eder. Zamanın kendisini ahlar, figanlar içinde bıraktığını, ağlattığını, çaresiz bıraktığını, kendisine eziyet ettiğini söyler ve bu durumdan yakınır.

Dastan-ı Ahmet Harami’de bulunan yakınma içerikli gazel, mesnevinin kadın kahramanlarından Gülendam’ın ağzından verilmiştir. Gülendam gazelde zamandan yakınır. Kendisinin hiçbir suçu, günahı yokken zamanın kendisini sıkıntı, cefa içinde bıraktığını, çaresiz kıldığını ifade eder.

Genel tabloya baktığımızda şikayet, yakınma, hayıflanma, pişmanlık, sitem konularından birini ya da birkaçını işleyen altı mesnevi bulunmaktadır. Bu mesnevilerde bu konularda yazılan on sekiz gazel vardır.

Mesnevinin Adı	Gazel Numarası	Gazelin Konusu
Süheyl ü Nev-Bahâr	1	Zamana Sitem
Süheyl ü Nev-Bahâr	2	Pişmanlık, Hayıflanma
Süheyl ü Nev-Bahâr	3	Pişmanlık, Hayıflanma
Süheyl ü Nev-Bahâr	4	Pişmanlık, Hayıflanma
Maktel-i Hüseyin	1	Pişmanlık, Yakınma
Maktel-i Hüseyin	2	Haricilere Sitem
Maktel-i Hüseyin	3	Haricilerden Yakınma
Maktel-i Hüseyin	4	Haricilere Sitem
Maktel-i Hüseyin	5	Haricilerden Yakınma
Maktel-i Hüseyin	6	Haricilerden Yakınma

Kıssa-i Yusuf	1	İçinde Bulunulan Durumdan Yakınma
Kıssa-i Yusuf	2	Pişmanlık
Kıssa-i Yusuf	3	İçinde Bulunulan Durumdan Yakınma
Kıssa-i Yusuf	4	İçinde Bulunulan Durumdan Yakınma
Hurşid-Nâme	1	Sevgiliye Sitem
Hurşid-Nâme	2	Sevgiliye Sitem
Işk-nâme	1	Zamandan Şikayet, Yakınma
Dasitan-ı Ahmet Harami	1	Zamandan Şikayet, Yakınma

3.2.6. Mesneviyi Özetleyen, Açıklama Yapan Gazeller

İncelediğimiz bazı mesnevilerde mesneviyle bağlantılı olarak yazılmış şiirler vardır. Bu gazelerde bazen mesnevideki bir olay açıklanmış bazen de mesnevinin veya mesnevideki bir hadisenin kısaca özeti verilmiştir. Bu nedenle klasik tasnifte böyle bir sınıflama olmadığı halde bu gazelleri “mesneviyi açıklayan, özetleyen gazeller” başlığı altında vermeyi uygun gördük. Bu tasnife uyan ve farklı mesnevilerde yer alan dört gazel vardır.

3.2.6.1. Süheyl ü Nev-Bâhar (Mes’ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes’ûd)

“Dîden-i Nev-Bahâr Süheyl-Râ Der-Hûb ve Şî’r Güften-i Ū” başlığını taşıyan ve yedi beyitten oluşan bu gazelin vezni mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ûlün’dür. Gazel, mesnevinin 2898-2904. beyitleri arasında yer alır. Bu gazel, rüyada söylenir.

Nev-bahâr, dağda taşta dolaştığı sıralarda bir geyik avlar ve onu pişirip yer. Daha sonra da uyuyakalır. Rüyasında Süheyl’i görür ve Süheyl ona aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Bu gazelde canı olmadığı halde diri gezdiğini, sabah akşam durmadan uykusunu yenmeye çalıştığını ve yolunu şaşırdığını, sevdaya tutulup sevdiğinin ve kendisinin canından ümidini kestiğini, yanılıp kendilerine kendisinin ettiğini dile getirip cahillik ettiğini söylemektedir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Dīden-i Nev-Bahār Süheyl-Rā Der-Ḥāb ve Şi'r Güften-i Ū

Ol ten ki canı olmaya diri geze benven
Kişi ki iñen cān u cihāndan bize benven

Şol kim dün ü gün dūrişe bir laḥza içinde
Uyḥusını yeñmeye yolında aza benven

3 Ol kimse ki dağıtmağičün kendü düzenin
Bir dürlü daḥı vara vü düzen düze benven

Yoh işe olmayası sevdāya ṭolaşup
Yārından u cānından ümīzin üze benven

Yañlışlığı kendüzüme ben yañılup itdüm
Ṭoğrusını diyici gelicek söze benven

6 Bu cehl ile ben kendüme işledüğüm işi
'Aklı olan ayruğa nitesi size benven

Dün buçuğı elükdürmiş iken güneşi koyan
Gölge kıovan u yazuyı yazan bize benven²⁰⁸

²⁰⁸ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 391-392, V. 94b.

3.2.6.2. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)

Mesnevinin 2514-2522. beyitleri arasında yer alan ve dokuz beyitlik olan bu gazel, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Gazel, “Şi'r-i Kerden-i Sırr-ı Hüseyin Bâ-Ruhbân” başlığını taşımakta olup İmam Hüseyin'in ağzından verilmiştir.

Yezid'in askerleri Hz. Hüseyin'in kesik başı ve ehl-i beytin fertlerini Kufe'den Şam'a götürürken çok çok eski bir kilisenin önünden geçerler. Burada bulunan bir ruhban, başın hikmetiyle peydah olan nurları görür ve başı almak ister. Yezid'in askerleri buna izin vermeyince onlara altın vererek geri getirmek suretiyle Hz. Hüseyin'in kesik başını alıp kiliseye girer. Kesik baş, Allah'ın izniyle dile gelir ve ruhbanı aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Bu gazel, aslında Kerbala olayını dolayısıyla da mesneviyi özetleyen bir içeriğe sahiptir. Hz. Hüseyin bu şiirde dünyada çok sıkıntı çektiğini, Kerbela'da şehit olduğunu, babasının Hz. Ali, annesinin Hz. Fatıma, dedesinin Hz. Muhammet olduğunu, zulümle şehit edildiğini, susuz bırakıldığını, kendisinin başına gelenlerin kimsenin başına gelmediğini, vefasızlardan cefa gördüğünü dile getirir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Kerden-i Sırr-ı Hüseyin Bâ-Ruhbân

Eytdi dinle eydeyin ruhbân sana

Başuma gelenleri önden sona

Benven ol dünyâda çok mihnet gören

Benven âhir ol şehîd-i Kerbelâ

3 Benven ol ibn-i Rasûl-i Kirdigâr

Babam oldur kim 'Aliyyü'l-Murtazâ

Ol 'Alî'dür ki ana Perverdigâr

Kendü lutfından buyurdı “hel etâ”

Anam adı Fâtıma'dur iy 'azîz
Dedem adıdur Muhammed Mustafâ

- 6 Benem ol ma'sûm u maktûl iy ulu
Zulm-ile oldum şehîd-i mübtelâ

Cevr-ile susız beni öldürdiler
Kahr kıldılar bu zâlimler bana

Ben garîbven ben şehîd ü ben katûl
Müdde'ilerden delim gördüm belâ

- 9 Bana olan kimseneye olmadı
Bî- vefâlardan bana geldi cefâ²⁰⁹

3.2.6.3. Kıssa-i Yûsuf (Erzurumlu Darir)

“Gazel” adıyla belirtilen ve mesnevinin 1675-1683. beyitleri arasında bulunan bu gazel, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Dokuz beyittir. Kardeşleri, Mısır azizinin Yusuf olduğunu anlarlar ve yaptıklarından dolayı duydukları pişmanlığı dile getirip Yusuf'tan af dilerler. Yusuf, kardeşlerini hatalarını anladıklarından dolayı affeder ve onlar için sofra kurdurur. Kardeşleri sofraya otururlar ve ardından aşağıda verdiğimiz gazel söylenir.

Darir, bu gazelde kardeşlerin kavuşma anını Ay ile Güneş'in Ülker yıldızıyla kavuşmasına, yakınlaşmasına benzetir. Güneşin bir taht yeri sunup yıldızların hizmet ettiğini söyleyerek teşhis sanatına başvuran şair, sonraki beyitlerde de yıldızlarla

²⁰⁹ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 382-384.

alaka kurarak Hz. Yusuf'un rüyasına telmihte bulunmuştur. Sonra vuslat suyuyla ayrılık ateşinin söndüğünü, kaygının gidip mutluluğun geldiğini söyler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Ġazel

Eyle şankim ayıla gün ol zamān

Oldı ülkerle muķārın bil 'iyān

Yaşurup şundı güneş bir tahtgāh

Hızmete geldi kevākib ol zamān

3 Müşterī oldı bulara müşterī

Kethudālıkda olupdur mihribān

Yā zühāl geldi bular 'özü ez-ḥübān

Kim firāķuñuzda kaldum nā-tüvān

Geldi merriḥ eydür (iy) şāhib-ķırān

Uş ḥased günini kesdüm ben hemān

6 Zühre eydür uş ṭarab-sāz eylerem

Şādılığa urdum uş dest-i nihān

Çün bular yir yire geldiler bile

Mısr şehri-y-ile şan oldu cihân

Birbirinden nûş idüp vuşlat şuyın

Fürkat odı sönüben oldu nihân

9 Şād oluban bir yire oturdılar

Ḳayḡu gitdi şādī geldi bī-gümān²¹⁰

3.2.6.4. Vefat-ı Hazreti Muhammed Aleyhis-selam (Şeyyâd Hamza)

Mesnevinin 511-516. beyitleri arasında bulunan ve fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılan altı beyitlik bu gazel, cehennemde yanmakta olan bir ana ve babanın ağzından verilmiştir. Şeyyad Hamza'nın bu eserinde iki hikaye yer almaktadır. Aşağıda verdiğimiz gazel, ikinci hikayede geçmektedir.

Çocuklar; cennet kapısında anne ve babalarını ararlar, herkese sorarlar. Onlara anne ve babalarının cehenneme atıldığı söylenir. Bunu duyan çocuklar ağlarlar ve Hz. Muhammed'e kendilerine verilen sözü hatırlatırlar. Dünyada çekilen ayrılığın ahirette vuslata dönmesini isterler. Allah tarafından çocukların anne ve babaları bağışlanır. Çocuklar cehennemde gördükleri anne ve babalarını tanımazlar. Bu gazel, bu durum üzerine çocukların anne ve babalarının ağzından verilmiştir. Gazelde anne ve baba, çocuklarına hitap eder ve imanlarının tam olduğunu düşündüklerini ve bu konuda yanılmış olduklarını, ateş içinde kalıp kömür gibi yandıklarını, cennete gireceklerini düşünürken ateş içinde kaldıklarını söylerler ve çocuklardan kendilerini kurtarmalarını isterler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

²¹⁰ Leyla Karahan, **Kıssa-i Yûsuf**, s. 279-280, V. 42b.

İy oğullar cān içinde cānumuz
Dağı sızsüz ol tamarda kanumuz

Nār içinde kaldık işde mübtelā
Yana yana kömür ol[a] tenümüz

3 Biz imānumuzı şanurduk tamām
Bilemedük naķş-ı mış imānumuz

Şaldı bizi bu zebāniler oda
Hîç teraḥhum kılmadı sulṭānumuz

Umar-[1]duk cennet içre biz saray
Od içinde oldı bizüm cānumuz

6 Tiz çıkaruñ işburadan siz bizi
Bes hemān siz[siz] bizüm dermānumuz²¹¹

İncelediğimiz mesneviler içerisinde mesneviyi özetleyen ya da açıklama yapan gazellere yer veren dört mesnevi bulunmaktadır. Her mesnevide bu konuda yazılan birer gazel vardır.

Süheyl ü Nev-bahâr'da bu konuda yazılan gazel bir nevi mesneviyi özetler. Süheyl, bu gazelde başına gelenleri anlatır. Düzenini dağıtıp kaçtığını, yolu şaşırdığını, sevdaya tutulduğunu fakat artık ne kendisinden ne de sevdiğinden ümidi kaldığını, yanlışlar yaptığını ve cahillik ettiğini dile getirir.

²¹¹ Fatma Turhal Güner, “Şeyyâd Hamza'nın Vefât-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's-selâm Adlı Mesnevisi”, s. 71-72.

Maktel-i Hüseyin’de gazeli söyleyen Hz. Hüseyin’in kesik başıdır. Allah’ın izniyle kesik baş dile gelir ve Hz. Hüseyin’in başından geçenleri anlatır ve dolayısıyla mesnevinin kısa bir özetini verir. Kesik baş; dünyada çok sıkıntı çektiğini, susuz kaldığını, vefasızlardan cefa gördüğünü ve Kербela’da şehit edildiğini söyler.

Kıssa-i Yusuf’ta bulunan gazel, bizzat mesnevinin yazarı Darir’in ağzından verilmiştir. Yusuf, kardeşlerini affeder ve onlar için sofrayı kurdurur. Bu olayı açıklayan bir gazel de Darir tarafından mesneviye eklenir. Darir bu gazelde güneşin taht yeri sunduğunu, kurulan sofrada kardeşlere yıldızların hizmet ettiğini ve kavuşmanın gerçekleştiğini söyler ve aynı zamanda Yusuf’un gördüğü rüyaya da telmihte bulunur.

Vefat-ı Hz. Muhammed ‘Aleyhisselâm mesnevisinde bulunan gazel, cehennemde yanmakta olan bir anne ve babanın ağzından verilmiştir. Çocuklar ağlayarak anne ve babalarını ararlar. Çocuklara anne ve babalarının cehennemde yanmakta oldukları söylenir. Bunun üzerine çocuklar onları bulmak için cehenneme giderler, fakat yanmış olan anne ve babalarını tanımazlar. Anne ve baba açıklama yaparak oğullarının kendilerini tanımalarını sağlarlar.

İncelediğimiz bu dört mesnevideki iki gazel (Süheyl ü Nev-bahâr ve Maktel-i Hüseyin) mesneviyi özetler niteliktedir. İki gazel de (Kıssa-i Yusuf ve Vefat-ı Hz. Muhammed) mesnevide gerçekleşen durumlar hakkında açıklama yapmaktadır.

3.2.7. Yardım, İstek, Arzu Konusunu Ele Alan Gazeller

Her sanatta olduğu gibi edebiyat da insanın duygu ve düşüncelerinin yansıtıldığı, ele alındığı bir sanattır. İnsanların elde etmeyi arzuladıkları her şey için kullanılan istek ve başka bir kişiden meded, destek umma anlamını taşıyan yardım kavramları doğal olarak edebiyatta yer almıştır. Bazen dua şeklinde ifade edilen bazen de kişilerden beklenen istek ve yardım konusu incelediğimiz mesnevilerin hem içeriğinde hem de mesnevilerde yer alan şiirlerde karşımıza çıkmıştır.

Mesnevilerde hem yardım konusunu, hem de isteği ele alan ilk şiirler Şadi Meddah'ın yazdığı Maktel-i Hüseyin'de bulunmaktadır.

3.2.7.1. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)

Bu mesnevide yardım, istek, arzu konusunu işleyen üç gazel bulunmaktadır. Bu gazeller fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.7.1.1. *Birinci Gazel*

Mesnevinin 780-786. beyitleri arasında bulunan ve Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in ağzından verilen bu yedi beyitlik gazel, “Şi'r-i Hüseyin ibn-i 'Alî (Radiyallâhu 'anhu)” başlığını taşımaktadır.

Kûfe halkının yazdığı mektuplarda Yezid'den şikayet etmeleri üzerine savaşa hazırlanan Hz. Hüseyin ve taraftarları ihanete uğrarlar. Kûfe halkından yardım ve destek göremezler. Bu gazel, bu durum üzerine söylenmiştir. Bu şiirde Allah'a sığınan ve O'nun kendilerinin hallerini bildiğini söyleyen İmam Hüseyin, bahsi geçen kavmin kendilerine asi olduğunu, Allah'tan meded beklediklerini dile getirir. Allah'tan onları cezasız bırakmamasını ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r-i Hüseyin ibn-i 'Alî (Radiyallâhu 'anhu)

Sen bilürsin hâlümüz iy pâdişâh

Hazretüne sığınduk bî-iştibâh

Ne kılalum yâ zâlimler tâ ki biz

İy kamu 'âlemlere püşt ü penâh

3 Sen bilürsin kamu 'âlem sırrını

Sana ma'lûm kim degül bizden günâh

Bu cemâ'at 'âsî oldı çün bize

Kasd kıldılar bize iy pādişāh

Kamu kalmışlara sendendür meded

Kamulara dergehündür secdegāh

- 6 Eyle cezā bunlara sen yā Ganī
Bunları kıldı kazā baht-ı siyah²¹²

3.2.7.1.2. *İkinci Gazel*

“Şi’r-i Vālide-i Kāsım ibn-i Hasan” başlığını taşıyan ve mesnevinin 1393-1399. beyitleri arasında bulunan yedi beyitlik bu gazel, Hasan’ın oğlu olan Kasım’ın annesinin ağzından verilmiştir.

Kasım, Kerbela’da savaşmak için amcası olan İmam Hüseyin’den izin ister. Bu gazel, Kasım’ın bu isteği üzerine annesinin ağzından verilmiştir. Annesi, Kasım’a hitap ederek kendisine hürmet edip onu sıkıntı içinde bırakmamasını, ağlatmamasını, meydana girmemesini ister ve bu şekilde ona sütünü helal edeceğini söyler. “Beni yalnız bırakma” diyen anne, oğlundan kendisini ayrılık ateşiyle yakmamasını ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r-i Vālide-i Kāsım ibn-i Hasan

Anesi dir Tengri hakkı yā ‘ayāl

Hürmet eylegil beni kılma melāl

Gel esirgegil bu gözüm yaşını

Girmegil meydāna kılmagıl vebāl

- 3 İy ciger-güşem esirgegil beni

²¹² Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 146.

Ger dilerse kim kılām sūdüm helāl

Yavrıcağım yalınız koma beni

Bu garıblıkda melāmet pāyimāl

Sabr kıl kim dileyem hācet bugün

Ala tenden cānumı ol Bī-Zevāl

6 Yakmagıl fūrākın odına beni
'İzzet eyle bir dem ayırma visāl

Ne kılayım bu kara yazum benim

Ne oğul kız yarı kıldı ne helāl²¹³

3.2.7.1.3. Üçüncü Gazel

“Şi’r-i İmām Hüseyin (‘aleyhi’s-selām)” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 1792-1802. beyitleri arasında yer alır ve on bir beyitten oluşur.

Hz. Ali ve taraftarları Kerbela’da susuz kalırlar. Hz. Hüseyin’in çocukları Haricilerin su içtiklerini görünce feryad eder ve su isterler. Bu gazel, bunun üzerine Hz. Hüseyin’in ağzından verilmiştir. Bu şiirde Allah’tan başka çarelerinin olmadığını, zalimlerin kendilerinin gönül gamını artırdıklarını, alınlarına ne yazıldıysa onu yaşadıklarını ve yaşayacaklarını, eğer bugün cefa çekiyorlarsa yarın vefa ve lutuf göreceklerini, münafıkların müslüman adını taşıdıkları halde kafir olduklarını, bu dünya için o kişilerin dinden çıktıklarını, bu sebeple ne dünyayı ne de dini kazanamayacaklarını söyler ve Allah’ın onlara rahmet etmesini istemez. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

²¹³ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s.230.

Şi'r-i İmām Hüseyin ('aleyhi's-selām)

Bir kez eydür yâ İlâhel-'âlemîn
Senden artuk çâre yok-durur hemîn

Ne kılalım uşbu zâlimler bizüm
Arturupdur bize gönlümüz gamın

3 Sen meded kılğıl bize Rabbi'l-'ibād
Kim Havârieler bize bağladı kîn

Sana ma'lûm iy Kadîm-i bî-zevâl
Buncılayın kime oldu ya Mu'în

Alnumuza ne ki yazıldı bizüm
Gördük anı ve göriserüz yarın

6 Bunda bugün ger bize oldu cefâ
Lutf kıla hem vefâ anda yarın

Zehrini nûş eyleyenler dünyâda
Selsebîl ırmağına oldu emîn

İy münâfıklar Müslimân adını
İdinüben kâfir oldunuz yakîn

9 Dîni elden kodunuz dünyâ için
Bunlara ne dünyâ hâsıldur ne dîn

Kılma rahmet bunlara iy Bî-zevāl

Ne şefā'at yā şerī'a'l-müznibīn

N'ideyin bana vasiyyet Mustafā

Kılmasaydı ol imāmü'l-mürselīn²¹⁴

3.2.7.2. Ferah-nâme (Kemaoğlu)

“Şi'r” başlığını taşıyan gazel, beş beyitten oluşmakta olup mesnevinin 1153-1157. beyitleri arasında yer alır. Mesnevide önce cinlerin farklı nitelikleri anlatılır, daha sonra da cin kızlarının işlediği ve Hz. Süleyman'a sunulan bir döşekten bahsedilir. Cin kızları bir yandan döşeği işlerken bir yandan da aşağıda verdiğimiz gazeli söylemektedirler. Bu gazelde cin kızları rüzgara seslenirler ve sevgilinin ilinden esen rüzgarın kendilerinin dertlerini, belalarını götürmesini isterler. Rüzgarın sevgiliden haber getirerek derde derman olması ve dolayısıyla kendilerini mutlu etmesi istenir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r

Eya ma'sūḳ ilinden esen yıl

Belālardan kılın bizi esen yıl

Havāda bu döşek yünine irip

Niçe 'aşıkларуñ derdin kesen yıl

3 Eger uğrar-ısam eydem aña ben

Ki yārümden haber vir baña sen yıl

²¹⁴ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 284-286.

Mübârek dem demûnden bizi şâd it

Beşîr-i ‘âşıkân vecche-ḥasan yıl

Getürdügün ne gökçek kókıldur

Müferreḥsin şeherde iy esen yıl²¹⁵

3.2.7.3. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)

“Şi‘r-i Zeliḥâ Fermâyed” başlığını taşıyan ve beş beyitten oluşan bu gazel, mesnevinin 1622-1626. beyitleri arasında yer alır.

Zeliha, Yusuf’un kendisinden uzak durmasını istemez ve onunla birlikte olmak ister. İsterse kendisini Mısır’a sultan yapacağını, tahta yaraşacağını dile getirir. Yusuf ise bulunduğu yere ihanet etmeyeceğini, kendisinin sultanın kulu olduğunu söyler. Zeliha; ısrarcıdır, Yusuf’un yakınlığını bekler ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Zeliha gazelde Yusuf’un yüzünü ay’a benzetir ve kendisinden kaçmamasını, halini görüp daha fazla ona acı vermemesini, kanını dökmemesini ister. İstedığinin her daim Yusuf’u görmek olduğunu, ona gönül evinde yer verdiğini söyler ve kendisinin emeklerini suya atmamasını söyler. Gazel, aşağıdadır:

Şi‘r-i Zeliḥâ Fermâyed

İy benüm ay gibi yüzlüm kaçmağıl

Gizlû rāzumı benüm sen açmağıl

²¹⁵ Kenan Özbostancı, “Ferah-name”, s. 156.

Gör hālümü dahı esirge beni

Öldürüp kıanum yakana saçmağıl

3 Ben dilerem dā-imā seni görem

Sen beni görüp ırakdan kaçmağıl

Şāh balaban toğanumsın sen benüm

Otur elümde yābāna uçmağıl

Gönlümüñ evin maķām itdüm saña

Emeğümü külli şuya saçmağıl²¹⁶

İncelediğimiz mesnevilerde yardım, istek, arzu konusunu ele alan üç mesnevi bulunmaktadır. Bu mesnevilerde bu konuda yazılan toplamda beş gazel vardır. Bunların üçü Maktel-i Hüseyin’de, birer tanesi Ferah-nâme ve Yusuf u Zeliha’da bulunmaktadır.

Maktel-i Hüseyin’de geçen birinci gazeli söyleyen Hz. Hüseyin’dir. Hz. Hüseyin, Kufe halkının kendilerine ihanet ettiklerini söyler ve Allah’a sığınarak O’ndan yardım ister. İkinci gazel, Kasım’ın annesi tarafından söylenmiştir. Bu gazel, bir istek gazelidir. Kasım; savaş meydanına çıkmak ister, fakat annesi onun meydana çıkmamasını, kendisini sıkıntı içinde bırakmamasını, ağlatmamasını ister. Üçüncü gazelde Hz. Hüseyin, Haricilerin kendilerine zulm ettiklerini söyler ve Allah’ın onlara rahmet etmemesini arzu eder.

Ferah-nâme’de bu konuda yazılan gazelde cin kızları rüzgara seslenir ve ondan isteklerde bulunurlar. Sevgilinin ilinden esen rüzgarın kendilerini belalardan

²¹⁶ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 210.

kurtarmasını, âşıkların dertlerine derman olmasını, sevgiliden haber getirerek kendilerini mutlu etmesini isterler.

Yusuf u Zeliha’da gazeli söyleyen Zeliha’dır. Zeliha; Yusuf’a hitap ederek kendisinden kaçmamasını, halini görüp kendisine daha fazla acı çektirmemesini, ondan kaçmamasını ister.

Ele aldığımız beş gazelin bir tanesi yardım, geriye kalan dört tanesi istek, arzu konusunu işlemektedir. Yardım konusunu ele alan gazel de Maktel-i Hüseyin’de bulunmaktadır.

3.2.8. Tevekkül Konusunu Ele Alan Gazeller

Allah’a güvenmek, kaderin hükmüne razı olmak, teslim olmak anlamlarına gelen tevekkül çokça tartışılmış, hakkında farklı görüşler ileri sürülmüş bir kavramdır. Yaygın olarak bilinen tanımı ise kişinin elinden gelen çabayı gösterdikten sonra Allah’a güvenmesi, sonucu O’nun takdirine bırakmasıdır.

İnsanı rahatlatan, güven veren bir kavram olan bu kelime tasavvufta ve tasavvufi edebiyatta adından çokça söz ettirmiş, çokça işlenmiştir. İncelediğimiz mesnevilerde de bu kavramla karşılaştık.

Maktel-i Hüseyin’de tevekkülü konu alan dört gazel vardır. Bu gazellerde, Alnımıza yazılanı gördük uş/Bākisini dahi görevüz tamām, Ne gelürse Tengri’den nūş idelüm/Āgūsını misl-i şekker kand ü bāl, Ne kılalım Tengri’nün taktiri bu/Alnımıza yazılan bu idi fāl beyitleriyle tevekkül edilmiştir.

3.2.8.1. Maktel-i Hüseyin (Şeyyâd Hamza)

Maktel-i Hüseyin’de tevekkül konusunu işleyen dört gazel bulunmaktadır. Dört gazel de fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.8.1.1. Birinci Gazel

“Hazā Şi’r-i Īmām Hüseyin ibn-i ‘Aliyyü’l-Murtazā (Radiyallāhu ‘anhu)” başlığını taşıyan bu gazel, mesnevinin 245-251. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyit

olan bu gazel, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu 'Abdullah'ın söylediği gazele cevap niyetinde olup İmam Hüseyin'in ağzından verilmiştir.

'Abdullah, Mekke'den ayrılıp Kûfe'ye doğru yola çıkacak olan İmam Hüseyin'den ayrılacağı için üzgündür ve ayrılık acısı çekmektedir. Onun için bir gazel söyler. Onun söylediği gazele cevaben de Hz. Hüseyin, aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde ona neden ağladığını soran Hz. Hüseyin, Allah izin verirse ayrılığın vuslatına ereceklerini, kaderde ne yazıldıysa onun gerçekleşeceğini, verdikleri sözü tutmak durumunda olduklarını, kaygı duymayıp gülmesini istediğini söyler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Hazā Şi'r-i İmām Hüseyin ibn-i 'Aliyyü'l-Murtazā (Radiyallāhu 'anhu)

Ol dem eydür ana ol şāh-ı kiram
Bunca zārī ne içündür yā hümām

Bu fūrākın vuslatına irevüz
İrgürürse bizi ol Rabbü'l- Enām

3 Kādir oldur yazdı ol vaktin kalem
Andan artuk eksük olmaz yā kirām

Alnumuza yazılanı gördük uş
Bākisini dahı görevüz tamām

Ni'delim 'ahde vefā kılmak gerek
Çün Müselmānlar bizi kıldı imām

6 Tengri lutfından kamu hasretleri
Kavuşdura birbirine hoş-tamām

Hâtırun hoş duta hele yâ ibn-i ‘am
Kaygu görme şād olgıl sen müdām²¹⁷

3.2.8.1.2. İkinci Gazel

“Şi’r-i İmām Hüseyin (‘aleyhi’s-selām)” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 895-901. beyitleri arasında yer alır. Yedi beyitten oluşan gazel, Hz. Hüseyin’in ağzından verilmiştir.

Hz. Hüseyin, Yezid taraftarlarının amacının cana kast etmek olduğunu anlar ve yanındakilere gitmelerini söyler, kendisinin onlarla yalnız kalmasını ister ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde onlardan şikayetçi olmayacağını, bu söze Allah’ın tanık olduğunu, kıyamet günü geldiğinde kendilerine Zü’l-celâl’in tanık olduğunu, bu dünyadaki ayrılığın cennette vuslata ereceğini dile getiren İmam Hüseyin, dedesinin kendisine Kerbela’da öldüresiye bir savaşın olacağını haber verdiğini söyler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r-i İmām Hüseyin (‘aleyhi’s-selām)

İşbu söze danuk olsun Bî-zevāl
Kılmayam sizden şikāyet yâ ricāl

Çün kıyāmet günü ola āşikār
Tanuk olsun üstümüze Zü’l-celāl

3 Bile varam sizün-ile cennete
Bunda fūrkat olsa andadur visāl

Kim göriser ol Kadīm ü Lem-yezel
Ol Mukīm ü Hayy ü Kayyūm Lā-yezāl

²¹⁷ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 74.

Tā kıyāmet günü oldukda ‘ayān
Tengri dergāhında söylene bu hāl

6 Didi yārenlerüm dedem çün bana
Kerbelā’da kim olısdur kıtāl

Mustafā’nın hazretine sizleri
Dileyem Tengri’den olursa mecāl²¹⁸

3.2.8.1.3. Üçüncü Gazel

“Cevāb-ı Akribā-yı Hüseyin ibn-i ‘Alī” başlığını taşıyan ve mesnevinin 910-918. beyitleri arasında yer alan dokuz beyitlik gazel, Hz. Hüseyin’in akrabalarının ağzından Hz. Hüseyin’in yukarıda verdiğimiz 895-901. beyitleri arasında bulunan gazeline cevap olarak söylenmiştir.

Akrabaları, Hz. Hüseyin için yüz canları olsa yüzünü de feda edeceklerini, onu tek başına bırakıp gidemeyeceklerini, böyle bir şey yaptıkları takdirde ahirette Hz. Muhammet’in onlardan hesap soracağını, Allah’tan ne gelirse ona razı olduklarını, dünyadaki kavuşmayı ayrılıkla değiştirip ahiretteki kavuşmayı istediklerini dile getirip “Ey erenlerin şahı sana can feda”, derler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Cevāb-ı Akribā-yı Hüseyin ibn-i ‘Alī

Ol yārenler eydür iy tāci’r-ricāl
Danuk olsun üstümüze Bī-zevāl

Sad-hezārān cānumuz olsa bizüm

²¹⁸ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 162.

Ayağun toprağına olsun helāl

- 3 Ne gönül ile seni bunda koyup
Gidevüz cānumuz oldukda vebāl

Yāhu yarın āhiretde Mustafā
Sorar olsa ne kılısaruz su'āl

Beglik içün gelmiş-idük bunda biz
N'idelim çün doğru gelmedi bu fāl

- 6 Ne gelürse Tengri'den nūş idelüm
Āgūsını misl-i şekker kand ü bāl

Devletünde anda dirlik bulavuz
Şimdi bunda bulısaruz çün kıtāl

Dünyada vaslı firāka değşürüp
Āhiretde nice olısar vīsāl

- 9 İy erenler şāhı sana cān fidā
Baş oğul kız hānümān u milk ü māl²¹⁹

²¹⁹ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 164.

3.2.8.1.4. Dördüncü Gazel

“Şi’r-i ‘Alī Ekber bin İmām Hüseyin (‘aleyhi’s-selām)” başlığını taşıyıp mesnevinin 1881-1889. beyitleri arasında bulunan dokuz beyitlik gazel, İmam Hüseyin’in oğlu Ali Ekber’in ağzından verilmiştir.

Hız. Ali; Haricilerin onları öldüreceğini, onların; evlerini basmayı istemediğini söyler ve at üstünde ölelim der. Hız. Ali; Ali Ekber’e bir gazelle hakkını helal etmesini, ayrılık vaktinin geldiğini söyler. Ali Ekber de bunun üzerine onun gazeline cevaben aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Babasına onun da hakkını kendisine helal etmesini isteyen Ali Ekber, kendi için sıkıntı çekmemesini, üzülmemesini, Allah’ın taktirinin böyle olduğunu, bunun alinyazıları olduğunu, kendilerinin nasibinde de savaş olduğunu, kendi için ağlamamasını, bugünkü ayrılığın yarın kavuşmaya döneceğini, bu dünyanın fani, ahiretin baki olduğunu, olgunluğun şehadette bulunduğunu söyler ve babasından kendisini şehitlikten mahrum etmemesini ister. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r-i ‘Alī Ekber bin İmām Hüseyin (‘aleyhi’s-selām)

Eytdi baba sen dahi eyle helāl
Benim için hâtırun kılma melāl

Ne kılalım Tengri’nün taktiri bu
Alnumuza yazılan bu idi fāl

3 Bî-zevāl oldur Kadīm-i lem-yezel
Kâdir u Kayyūm ve Hayy u lâ-yezāl

Her birine oldı çünkim bir nasīb
Bizim için kısmet oldı bu kītāl

Çäre nedür sen bekā ol dünyāda

Ağlama benüm için kılma vebāl

- 6 Aramuzda ger bugün oldu firāk
Yarın anda bī-gümān olur visāl

Fānīdür dünyā bekā olmaz yakīn
Āhiret bākīdür ey tāci'r-ricāl

Çün cihāndan kamumuz gitmek gerek
Pes şehādetde bulunur bu kemāl

- 9 Baba beni kıl şehādetle ganī
Men' kılma tā ki ola ittisāl²²⁰

İncelediğimiz mesneviler içerisinde tevekkül konusunu ele alan dört gazel vardır. Bu dört gazelin tamamı Maktel-i Hüseyin'de yer almaktadır. Hz. Hüseyin, Kufe halkının ihanetine uğrar. Hz. Muhammed'in amcasının oğlu 'Abdullah, Hz. Hüseyin'e bir gazel yazar. Hz. Hüseyin de bu gazele karşılık tevekkül içeren cevap niteliğindeki gazelini yazar ve kaderde ne yazılıysa onun gerçekleşeceğini söyler.

İkinci gazel de Hz. Hüseyin'in ağzından verilir. Hz. Hüseyin, Yezid'in amacının can almak olduğunu anlar ve yanındakilere gitmelerini söyler. Kaderinde ölüm olduğunu, Kerbela'da şehit edileceğini ve bunu da dedesinin kendisine söylediğini ifade eder.

Üçüncü gazel, Hz. Hüseyin'in ikinci gazeline karşılık Hz. Hüseyin'in akbaları tarafından söylenir. Akrabalar, Hz. Hüseyin'i yalnız bırakmayacaklarını, canlarının ona feda olduğunu, Allah'ın takdiri ne ise onun olacağını ve Allah'tan gelen her şeye razı olduklarını söylerler.

²²⁰ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 296-298.

Dördüncü gazel, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Ekber tarafından söylenmiştir. Hz. Hüseyin, oğluna bir mektup yazarak hakkını helal etmesini ister. Oğlu buna karşılık bir gazel yazar ve babasının üzülmemesini ister; alinyazılarının, Allah'ın takdirinin böyle olduğunu söyler.

3.2.9. Dua, Beddua, Şükür Konusunu Ele Alan Gazeller

Dua; kişilerin Allah'tan istek ve dilekte bulunması, bunun için ibadet etmesidir. Beddua da bir tür duadır fakat içeriği farklıdır. Beddua; bir kişinin başına hoş olmayan, kötü durumlar gelmesi için edilen duadır. Şükür ise Allah'tan istenilen ya da istenmediği halde gerçekleşen hoş durumlar, olaylar için Allah'a teşekkür etme, minnetkar kalma durumudur.

Dolaylı veya direkt olarak bu konular hem halk hem de klasik edebiyatta işlenmiştir. Ele aldığımız mesnevilerde şükür konusuna yer veren ilk şiiri Süheyl ü Nev-bâhar'da, bedduanın yapıldığı ilk şiiri Maktel-i Hüseyin'de, şükürün yer aldığı ilk gazeli ise Şeyhoğlu'nun Hurşidnâme'sinde görüyoruz.

3.2.9.1. Süheyl ü Nev-bahâr (Mes'ûd Bin Ahmed/ Hoca Mes'ûd)

“Bâ-Hem Nişesten-i Süheyl ü Nev-Bahâr ve Şi'r Hânden” başlığını taşıyan bu gazel mesnevinin 1801-1807. beyitleri arasında yer alır. Aruzun mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün vezniyle yazılmıştır. Yedi beyitten oluşmaktadır. Gazeli söyleyen Süheyl'dir; Süheyl'den gazel söylemesini Nev-bahâr ister. Nev-bahâr; “Bu yalnız kalışımızın zevki kaybolmasın, bitmesin”, diyerek kopuzu Süheyl'in önüne koyar. Süheyl de bunun üzerine aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Diğer gazellerinde hasretten, aşkın acısından yakındığını gördüğümüz Süheyl, bu gazelde sevgilisine kavuştuğu için Allah'a şükreder. Uyuyan talihinin uyandığını söyler ve kopuz gibi inlerse bunun ayıp olmayacağını çünkü aşkın kendisine çok çektiğini söyler.

Bā-Hem Nişesten-i Süheyl ü Nev-Bahār ve Şi'r Hānden

Şükr ol Çalap'a kim baña uş yārumı virdi

Göñlümdeki maḳşūd elüme gör nice girdi

Bunun bigi furşat ki baña oldu müyesser

Hîç kimse ḥayālinde beni ola mı dirdi

3 Tāli' ki benüm uyur idi gör nice uyandı

Devlet ki iñen düşmiş idi gör nice tırdı

Bu 'ışk ki sāḳisi ḥarīf öldürücidür

Şāfī baña içürdi vü ayruḫlara dürdi

Niçeme ki añsuzda ḡarībliğa gönildim

Terk eyledüm ilümi vü şārumı vü yurdu

6 Hoşvan çü irişdüm tapuña yüzüñi gördüm

Hem göresiven yine ne kim Tangrı buyurdu

'Ayb olmaya ḳopuz bigi ger zār iñilersem

'İşkuñ eli key tutdı vü ḳulaḡımı burdı²²¹

²²¹ Cem Dilçin, *Süheyl ü Nev-bâhar*, s. 316, V. 56a.

3.2.9.2. Menâkıbü'l-Kudsiyye Fi Menâsıbü'l-Ünsiyye (Elvan Çelebi)

Elvan Çelebi'nin mesnevisinin sonunda yer alan ve “Temmetü'l-kitâb Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâkıbu'l-Ünsiyye” başlığını taşıyan bu nazım, gazel tarzında olup üç beyitliktir. Mef'ûlü fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün vezninde olan bu nazımda, Elvan Çelebi mesneviyi bitirdiği için Allah'a şükreder ve insanlara nasihatte bulunur. “Allah'ın rızasını bulanların bunu nasıl yaptığını bilmek istersen mesnevide söylenenlere kulak ver,” diyen şair; insanların inkarı ve cehaleti bırakarak mutlulukla Allah'ın rahmetine kavuşmalarını diler.

Temmetü'l-kitâb Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâkıbu'l-Ünsiyye

Hamd ol hüdâya kim temâm oldu menâkıb uş

Ehl-i haķâyık añlaya vu bile kıla hûş

Haķķuñ rızāsını nice buldı velî nebî

Bilmek dileriseñ gel ü dut bu kelâma gûş

3 İnkâr u cehli terk idüben gel şafâ-y-ıla

Tâ kim olasın ol Çalabuñ rahmetine tuş²²²

3.2.9.3. Maktel-i Hüseyin (Şâdi Meddah)

“Şi'r-i Ebî Bekr-i 'Alî Radiyallâhu 'Anhümâ Kerremallâhu Veche” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 1689-1697. beyitleri arasında bulunur. Dokuz beyitlik bu

²²² Ümit Tokatlı, “Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâme'si”, s. 225.

gazel, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde olup Hz. Ali'nin oğlu Ebubekir'in ağzından verilmiştir. Ebubekir, babası İmam Hüseyin'den savaş için meydana çıkma iznini alır ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler. Bu gazelde Yezid ve taraftarlarının nazarında Hz. Muhammed'in kıymeti olmadığını söyler ve peygamberin bunlara ne hata yapıp da bunların kendilerine bu sıkıntıyı verdiklerini sorar. Bu asi ümmetin Hz. Muhammed'in oğullarını kırdıklarını, şeytana uyduklarını, günahsızken kendilerine eziyet ettiklerini, bunun karşılığını yarın (ahirette) alacaklarını söyler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şî'r-i Ebî Bekr-i 'Alî Radiyallāhu 'Anhümā Kerremallāhu Veche

İy dirîgâ Mustafâ'nun hürmeti
Bunların katında yokdur kıymeti

Ne hatâ kıldı Muhammed bunlara
Kim kılur bunlar bize bu zecreti

- 3 Mustafâ oğlanlarını zor-ile
 Uş kırarlar gör bu 'âsî ümmeti

 Uydılar şeytâna bilmezler bizüm
 Hizmetimüzdür buların tâ'ati

 Her ki bize müdde'î oldı yakîn
 Od içinde oldı Tamu âleti
- 6 Babama Tengri buyurdı "hel etâ"
 Dedem oldı iki dünyâ rahmeti

 Bu cefâyı bize kim siz kıldunuz

Bî-günâh iken bu dem iy la'neti

Vire Hak birine size bin 'ivaz

Yarın ol mahşer güninde âfeti

9 Bize bugün size yarın ola

Kılalar dürlü cefâlar mihneti²²³

3.2.9.4. Işk-nâme (Mehmed)

Bu gazelde şükür konusunu ele alan iki gazel bulunmaktadır. İki gazel de aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle yazılmıştır.

3.2.9.4.1. *Birinci Gazel*

“Hümâ Şi'ri” başlığını taşıyan ve mesnevinin 2404-2410. beyitleri arasında bulunan bu gazel, Hümâ'nın ağzından verilmiştir. Yedi beyittir.

Hümâ ile Ferruh, sarayın bahçesinde buluşurlar. Bu gazel, bu buluşmaların birinde Hümâ'nın ağzından verilmiştir. Hümâ, Ferruh'u gördüğü o gün “kutlu” kelimesini kullanır ve Ferruh'a kavuştuğu için şükreder ve derdinin devasını bulduğunu söyler. Vuslata ermenin mutluluğunu yaşar ve bunu dile getirir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Hümâ Şi'ri

Bu niçe kutlu dün olur demî çü cennet-i nâb

Ki Qadr qadrini gördüm zi kudret-i Vehhâb

Hezâr şükr ki bu hasta cigere Haq'dan

Devâ için yine irdi laîf şekker-i nâb

²²³ Erdoğan Erbay, Selahattin Tozlu, **Maktel-i Hüseyin**, s. 270-272.

3 Zihī sa’âdet ü devlet kim oldu bu dünde
Sitâre mülkine mihmân devr ile meh-tâb

Bu ‘uqde lûtfını ‘ağd ile kim şümâr kıla
Bu vaşl devletiñ şükrini kim ide hisâb

Degül vişâl kaderden irişe zevâl
Degül binâ ki kazâdan ola harâb ü yebâb

6 Firâk şeb-peresine ne nûr kaldı ne göz
Vişâl güneşi çün kim götürdi perde hicâb
Hümâ zemâneye hoşnûd ü devre şäkirdür
Kim oldu yine müheyyâ bu gicede esbâb²²⁴

3.2.9.4.2. İkinci Gazel

“Ferruh Şi’ri” başlığını taşıyan ve mesnevinin 2413-24189. beyitleri arasında bulunan gazel, Hüma’nın yukarıda verdiğimiz 2404-2410. beyitleri arasındaki gazeline karşılık olarak söylenmiştir. Yedi beyitlik gazel, Ferruh tarafından söylenmiştir. Ferruh da Hüma gibi kavuşmaya erdiği için mutludur ve bunun için şükreder. Kavuşmayla beraber saadet kapısının açıldığını, çektiği cefaların karşılığını vefa olarak aldığını, hataların sevaba dönüştüğünü söyler. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Ferruh Şi’ri

... r şükr ki gözden götürdi hicr niķâb

²²⁴ Sedit Yüksel, *Işk-nâme*, s. 118-119.

Müyesser oldu baña bu vişâl-i ‘âli-cenâb

... ne yaptı sa’âdet kapusını nâgeh

Dağı lâîfini açdı Müfettiḥü’l-ebvâb

3 Kıla gönül olmuş idi velî minnet

Ḥayât virdi sebeb ol Müsebbibü’l-esbâb

Ṭal’at âyînesini görür ulû’l-ebşâr

Bu çehre dâ’iresinde olur ulû’l-elbâb

... ıd merkebine hoş açıldı bu meydân

Ki nüzûl kıldı sa’âdet maḳâmına aḥbâb

6 ... zar şükr ‘inâyet irişdi Allâh’dan

Vefâya döndi cefâlar ḥaṭâlar oldu şavâb

... hı feraḥ ire Ferruḥ dimâğına ḥaḳḳâ

Nigâr şi’rine şi’ri eger düşerse cevâb²²⁵

3.2.9.5. Hurşid-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)

Bu mesnevide bahsi geçen konuda yazılan iki gazel bulunmaktadır. Gazelerde kullanılan vezinler farklıdır.

²²⁵ Sedit Yüksel, **Işk-nâme**, s. 119.

3.2.9.5.1. Birinci Gazel

“Hvānden-i Muṭribān Şi’r-i Hūrşid-Rā” başlığını taşıyan gazel, dokuz beyitten oluşmakta olup mesnevinin 3335-3343. beyitleri arasında yer alır. Aruzun mefā’ilün fe’ilātün mefā’ilün fe’ilün vezniyle yazılmıştır.

Hurşid ile Ferahşad, yardımcıları aracılığıyla buluşurlar ve sohbeta başlarlar. Kavuşma gerçekleştiği için ikisi de mutludur. Hurşid, eliyle işaret ederek sazcuların saz çalmaya başlamalarını ister. Aşağıda verdiğimiz gazel, bunun üzerine sazcuların ağzından verilmiştir.

Sazcı, iki sevgilinin buluştuğu geceyi Kadir Gecesi’ne ve klasik edebiyatın mazmunlarından yararlanarak İbrahim Edhem’in dünya malından el etek çektiği güne benzetir. Kavuşma gerçekleştiği için Allah’a şükredilir ve derde dermanın verildiği söylenir. Gazel, aşağıdadır:

Hvānden-i Muṭribān Şi’r-i Hūrşid-Rā

Bu gice ẓadr gicesi midür ya ḥöd Mî’râc

Ki nice ẓadre irenler bu giceye muḥtâc

Bu gice ol gicedür kim irişmedin Edhem

Hazînesini ḥarâb itdi taḥtını tārâc

3 Bu dem daḥı şol dem durur ki şevḳından

Eliyle kendüyi ber-dâr eyledi Ḥallâc

Ḥaḳuñ ‘ināyet ü luṭfını gör ki ben ẓulına

Müyesser eyledi aylâḳ ne rüşvet ü ne ḥarâc

Hezār şükr ki sulţānumuñ vücûdıyla

Bezendi köşk ü sarāy u yaraşdı taht ile tâc

6 Birikdi ‘âşık u ma’şûk ulaşdı derde devā

Qavışdı çeşmeye teşne irişdi avına aç

Visāli naţ’ınuñ üstinde ruḥı ruḥa qoyuban

Oyunlar oynamışamdur ki denk olur leclāc

Qıyas idün bu aralıkda guşşaya ne deger

Çü almışam bu gün iy dōst şādılıqdan bâc

9 Zihī sa’ādet ü iqbāl ü baḥt Hurşidün

Beriyye zaḥmatini görmedin kılsar ḥacc²²⁶

3.2.9.5.2. İkinci Gazel

“Şi’r-Hānden-i Hurşid” başlığını taşıyan gazel, mesnevinin 6102-6110. beyitleri arasında bulunur. Hurşid’in ağzından verilen dokuz beyitlik bu şiir, mef’ûlü mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır.

Ferahşad; Hurşid ile evlenmek ister, fakat evliliğin gerçekleşmesi için Magrib ülkesinin sultanının oğlu olduğunu kanıtlamak durumundadır. Bunun için

²²⁶ Hüseyin Ayan, **Hurşid-nâme**, s. 254-255.

babasının ülkesine gidip şeb-çerağlardan birini almak zorundadır. Hurşid ile Ferahşad vedalaşırlar. Vedalaşırken iki kahraman da gazel söyler. Aşağıya aldığımız gazel, Ferahşad'ın söylediği ve mesnevinin 6089-6097. beyitleri arasında yer alan gazele cevap olarak söylenmiştir. Hurşid bu gazelde sevgilisinin selametle gidip gelmesini, yolculuğun rahat geçmesini, atının ayağına taş dahi değmemesini ister ve kendisinin onun gidişiyle karanlıkta kaldığını dile getirir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi'r-Hānden-i Hurşid

İ sevgülü yār uğuruñ olsun

İ revnağ-ı kār uğuruñ olsun

Çün girü selāmet irisersin

Şağlığ ile var uğuruñ olsun

3 Şeh-nāz kıılır ise müberka'

İ beste-nigār uğuruñ olsun

Vaşluñ sücisi çü başdan iltür

Cān oldu ħumār uğuruñ olsun

Senden baña faħr ü istikāmet

Benden sana 'ār uğuruñ olsun

6 Atuñ ayağına irmesün taş

Olduñ çü süvār uğuruñ olsun

Geldüñ beni yağmalayu gitdüñ

İ fitne Tatar uğuruñ olsun

Hicrân odı gitmedin cānuma

Uş eyledi kâr uğuruñ olsun

- 9 Çün kaldı karañulıķda Hürşîd
Ay kanda toğar uğuruñ olsun²²⁷

3.2.9.6. Yusuf ve Zeliha (Süle Fakih)

Bu mesnevide bahsi geçen konu ile ilgili beş gazel bulunmaktadır. Gazellerin hepsinde aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezni kullanılmıştır.

3.2.9.6.1. Birinci Gazel

“Şi'r-i Yūsuf Nebī Mūnācāt-ı Allāh Te'ālā” başlığını taşıyan ve altı beyitten oluşan bu gazel, mesnevinin 810-1815. beyitleri arasında yer alır.

Zeliha, Yusuf'u birlikte olmaya zorlar. Yusuf kabul etmez ve Zeliha'dan uzaklaşmak ister. Zeliha, Yusuf'u arkadan tutarken Yusuf'un gömleği yırtılır. Bu durumu Zeliha'nın eşi görür. Olaya tanık olan küçük bir bebek dile gelir ve olanları anlatır, Yusuf'un suçsuz olduğunu söyler. Şah, insanların hata yapabileceğini söyler. Züleyha ve Yusuf'a bu olayı kimseye anlatmamalarını tembihler ve oradan ayrılır. Eşinin durumu öğrenmesi üzerine korkusu kalmayan Zeliha, Yusuf'a beraberlik teklif eder. Bunun üzerine Yusuf, Zeliha'ya Allah'tan korkmasını söyler ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Bu şiirde Allah'a sığınan Yusuf; gurbet acısının ciğerini yaktığını, Allah'ın kendisine sığınanlara meded kıldığını söyler ve herkesi affeden Allah'ın günahkar olan kendisini de affetmesini ister. Ondan başka kimseden yardım gelmeyeceğini söyleyerek şiirini bitirir.

²²⁷ Hüseyin Ayan, **Hürşîd-nâme**, s. 359.

Şi'r-i Yūsuf Nebī Mūnācāt-ı Allāh Te'ālā

Didi saña şağınuram pādişāh

Tap ciğerüm yaqdı ğurbet āh āh

Saña şıĝnanlara kılduñ meded

Baña daĝı meded eyle ey ilāh

3 İy kamu yazuqlara raĥmet kılan
Beni yarlıĝa ki çok kıldum ğünāh

Vay eğer senden 'ināyet olmaya
Kim durur kim kendüzinden vara rāh

İşbu mekr odıyla yaqmaĝıl beni

İy kamu düşmişlere püşt ü penāh

6 Hātif annda Yūsufa kıldı nidā
Şabr kıl kim bulasın altun külāh²²⁸

²²⁸ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 227-228.

3.2.9.6.2. İkinci Gazel

“Münâcât-ı Yûsuf Be-dergâh-ı Bõrî Te‘âlâ” başlığını taşıyan gazel, yedi beyitten oluşur ve mesnevinin 2290-2296. beyitleri arasında yer alır.

Yusuf, zindanda iki kişinin rüyasını yorumlar ve yorumlar gerçekleşir. Rühayı görenlerden biri asılır, diğeri ise yüksek bir makama getirilir. Yusuf; yüksek makama gelen kişiye kendisini unutmamasını, halini şaha iletmesini ister, ona adeta yalvarır. Bunun üzerine Cebrail, Allah’tan haber getirir Yusuf’a ve onun günah işlediğini, Müslüman olmayan bir kişiye yalvardığını söyler. Onu kuyudan kurtaran, küçük bir bebeği dile getirip Yusuf’un masumiyetini kanıtlayan Allah’ı anmayıp da O’ndan yardım, meded istemeyip, dua etmeyip de bir kafirden yardım istediği için hata ettiğini söyler. Yusuf, pişman olur ve tövbe ederek aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Yusuf, duada bulunarak Allah’ın kendisini affetmesini, suçunu bağışlamasını ister ve tövbe ettiğini dile getirir. Allah’tan rahmetini kendisinden esirgememesini temenni eden Yusuf, kulların sürekli günah işlediğini fakat; Allah’ın bağışlamakta cömert olduğunu söyler. Gazel, aşağıdadır:

Münâcât-ı Yûsuf Be-dergâh-ı Bõrî Te‘âlâ

Didi iy ğaffâr ğafûr zü‘l- celâl

Ben za‘îf kuluña itmeğil maķâl

Tevbe kıldum şuçumı bağışlağıl

Tevbe idenlere az olur mecâl

اغفر لهم يا بصر الكرام

تبت عن نبي فلا تكثر مقال

از تجو عفو اي امروز كار

از خبري هست هم نعم السو ال

Raḥmetüñden beni maḥrûm eyleme

Ben günâhkâr kıılma melâl

6 Hâşâ senden kim saña tapan kuluñ

Ṭamu odına bular olur ḥelâl

Ḳullaruñ işi müdâm suç eylemek

Sen kerîmsin yarlığa ey bî-zevâl²²⁹

3.2.9.6.3. Üçüncü Gazel

“Münâcat-ı Yûsuf be-dergâh-ı Bârî te‘âlâ” başlığını taşıyan ve yedi beyitten oluşan bu gazel, mesnevinin 2450-2456. beyitleri arasında yer alır.

Yusuf, zindandan çardağı seyrederken bir deve ve Arap görür. Önce deve dile gelip konuşur ve Ken’an ilinden geldiklerini söyler. Yusuf, daha sonra Arap’a bileziğini hediye ederek Yakup Peygamber’e kendisinden selam götürmesini ve Yakup Peygamber’in kendisini duada unutmamasını ister. Daha sonra da aşağıda verdiğimiz gazeli söyler ve dua eder. Allah’tan derdine derman, kendisine ihsanda bulunmasını, zindandan onu kurtarmasını ister. Zindan içinde zayıf düştüğünü, canında can kalmadığını, babasına, kardeşine kavuşmak istediğini söyler. Gazel, aşağıdadır.

²²⁹ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 269.

Münâcat-1 Yûsuf be-dergâh-1 Bârî te‘âlâ

İy Çalabum derdüme dermân irür

Ben faķîre yine bir ihsân olur

İy Hudâyâ bî-şerîk ü bî-nezîr

İy ‘aţûf u iy ğafûr u ğufrân irür

3 Zindân içinde yanar ma‘zum yürek

İsmâ‘îlüm baña bir ķurân irür

Zindân içinde ķatı oldum za‘îf

Görklü emründen baña bir cân irür

Atamıla ķavm ķardaşlaruma

Benūmile bunlara fermân irür

6 Zaķm urdı cānuma ķardaşlarum

İşbu zaķmuñ merhemîn âsân irür

Ten-dürüst oldu bu cānum diñleme

Fazl kılup rūḥuma reyḥān irür²³⁰

3.2.9.6.4. Dördüncü Gazel

“Münacât-ı Ya‘kub Bārī te‘ālā” başlığını taşıyan ve yedi beyitten oluşan bu gazel, mesnevinin 4024-430. beyitleri arasında bulunur.

Yakup’un oğulları buğday almak için Mısır’a giderler. Yusuf onları güzel ağırlar, fakat İbn-i Yamin’i göndermemek için bir oyun oynar ve sultanın altın tasını İbn-i Yamin’in çuvalına koyar. İbn-i Yamin’i habse koyacağını söyleyerek Kenan’a göndermez. Yehuda da kardeşi İbn-i Yamin olmadan Kenan’a gitmeyeceğini söyler ve Mısır’da kalır. Yakup’un oğulları İbn-i Yamin ve Yehuda olmaksızın Kenan iline gelirler ve durumu babalarına anlatırlar. Yakup, ağlar ve yine oğullarının yalan söylediklerini düşünür. Daha sonra her şeyin Allah’tan geldiğinin bilincine varır ve kendisine sabrı nasihat eder ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Yakup, gazelde Allah’a dua ederek ondan ihsan ister ve kendisinden rahmetini esirgememesini diler. Gönlünün kanla dolduğunu, derdi bir iken üçe çıktığını söyler ve Allah’tan işini kolay kılmasını temenni eder. Kaygıdan eridiğini dile getirir ve Yusuf ile İbn-i Yamin’in yüzünü görmek, Allah’tan bir işaret gelmesini ister. Gazel, aşağıdadır:

Münacât-ı Ya‘kub Bārī te‘ālā

Ya‘kub eydür baña dermān eyleğil

Raḥmetünden yine iḥsān eyleğil

Sen esirge ben bu bī-çāre kulu

Ṭap yüregüm ḥūn u ḡalṭan eyleğil

²³⁰ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 283-284.

3 İlerü derdüm biridi şimdi üç
Hak Çalabum işüm âsân eyleğil

İbn-i Yâmin ile Yûsuf yüzünü
Gösterüben beni şādân eyleğil

Kaygu tonın geye geye eridüm
İşbu tondan beni ‘uryân eyleğil

6 Fâtihü‘l-ebvâbsın yâ rabbe‘l-verâ
Ol kapuya beni derbân eyleğil

Niçe niçe yakılayam derdile
Bir işâret ver ü pâyân eyleğil²³¹

3.2.9.6.5. Beşinci Gazel

“Şi‘r-i Ya‘kûb peygamber ‘aleyhi‘s-selâm” başlığını taşıyan ve dokuz beyitten oluşan gazel, mesnevinin 4505-4513. beyitleri arasında yer alır.

Yusuf, Beşir adlı bir elçiyi babası Yakup’a gönderir. Beşir, Yakup’a Yusuf’un yaşadığını ve ona bir mektup ile gömlek gönderdiğini söyler. Yakup; gömleği yüzüne, gözüne sürer ve ağlamaktan görmez olmuş olan gözlerine nur iner ve gözleri tekrar görmeye başlar. Mektubu okur ve hüznler içinde kalmış gönlü şad

²³¹ Kâzım Köktekin, “Süle Fakih’in Yusuf ve Zeliha’sı”, s. 421.

olur. Elçiye dönerek onun kim olduğunu sorar. Beşir, Yusuf'un elçisi olduğunu söyler. Yakup elçiye annesini, babasını sorar ve kölesinin oğlu olduğunu anlar. Yakup, kölenin sütü hem Yusuf'a hem de kölenin oğluna yetmediği için kölenin oğlunu satmıştır. Beşir, satılan bu çocuktur. Yakup, Beşir'in kendisini affetmesini ister ve ona çok duada bulunur, daha sonra da aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Yusuf'a kavuştuğu için mutlu olan baba; Allah'a şükreder, Allah'ın kendisini ağlarken güldürdüğünü, derdine derman nasip ettiğini söyler. Beşir'e zulüm ettiğini fakat Allah'ın adil davrandığını, zor işlerini kolay eylediğini, görmeyen gözlerini görür hale getirdiğini, derviş iken kendisini sultan kıldığını söyler ve şükürde bulunur. Gazel, aşağıdadır:

Şi'r-i Ya'küb peygamber 'aleyhi's-selām

Şükr didi baña dermān eyledün

Ağlariken girü ḥandān eyledün

Sen bilürsin derdümün dermānını

Nedenise girü andan eyledün

3 Kaykulu göñlümi iy kâdir ilāh

Raḥmetünle girü ḥandān eyledün

Sen ḥakīmsin ḥikmetiledür işün

Ḥikmetile girü fermān eyledün

Ben zulüm kıldum Beşire sen 'ādil

Baña bakmadun sen iḥsān eyledün

6 AzmıŖiken yola ġetürdüñ beni

Düşvâr işlerümi âsân eyledüñ

Görmez olmışıdı gözlerüm benüm

Nûruñ ile mâh-ı tâbân eyledüñ

Beytü'l-aḫzân evine girmişidüm

Cânuma ol evi cânân eyledüñ

9 Luṭfuñ irişdi yine ben miskîne

DervîŖiken beni sulṭan eyledüñ²³²

İncelediğimiz mesnevilerde dua, beddua ya da Ŗükür konusuna yer veren altı mesnevi bulunmaktadır. Bu mesnevilerde toplamda on iki gazel bulunmaktadır.

Süheyl ü Nev-bahâr'da gazeli söyleyen Süheyl'dir. Sevgiliye kavuşma gerçekteştiğı için Allah'a Ŗükredilir bu gazelde.

Menakıbnâme'de bulunan konuyla ilgili gazel, Elvan Çelebi tarafından söylenmiştir. Bu gazelde Elvan Çelebi eserini tamamladığı için Allah'a Ŗükreder ve insanlara nasihatta bulunur.

Maktel-i Hüseyin'de bulunan gazel, Hz. Ali'nin oğlu Ebubekir tarafından söylenmiştir. Ebubekir öncelikle suçsuz oldukları halde Haricilerin kendilerine zulm ettiklerini, cefa çektiirdiklerini söyler ve ardından onlara bedduada bulunur ve kendilerine ne ettilerse onların bin bulmasını ister.

²³² Kâzım Köktekin, "Süle Fakih'in Yusuf ve Zeliha'sı", s. 464-465.

Işk-nâme’de bu konuda yazılan iki gazel vardır. Birinci gazel Hüma’nın, ikinci gazel Ferruh’un ağzından verilmiştir. İki gazelde de işlenen konu kavuşmadan duyulan mutluluk ve bundan ötürü edilen şükürdür.

Hurşid-nâme’deki ilk gazel mutrıbanlar tarafından, ikinci gazel Hurşid tarafından söylenir. İlk gazelde konu, şükürdür. Bu gazel iki sevgilinin buluşmaları üzerine söylenmiştir ve dolayısıyla şükürü ele almaktadır. İkinci gazelde ise veda vardır. Ferahşad, şeb-çerağı almak için yola çıkmalıdır. Hurşid de ikinci gazelde Ferahşad’ın selamete gidip gelmesi, yolculuğunun rahat geçmesi için dua eder.

Yusuf ve Zeliha’da konu ile ilgili beş gazel vardır. İlk üç gazel Yusuf’un ağzından, son iki gazel Hz. Yakup’un ağzından verilmiştir. İlk dört gazel, Allah’a yakarışı, duayı ele almaktadır. Yakup tarafından söylenen son yani beşinci gazel ise şükürü ele almaktadır. Yakup, Yusuf’un sağ olduğunu öğrenir ve ona kavuşmanın mutluluğunu yaşar, Allah’a şükreder.

Ele aldığımız konuyla ilgili on iki gazelden altı tanesi şükür, bir tanesi beddua, beş tanesi ise duayı ele alır.

Mesnevinin Adı	Gazel Numarası	Konu
Süheyl ü Nev-bahâr	1	Şükür
Menâkıb-nâme	1	Şükür
Maktel-i Hüseyin	1	Beddua
Işk-nâme	1	Şükür
Işk-nâme	2	Şükür
Hurşid-nâme	1	Şükür
Hurşid-nâme	2	Dua
Yusuf ve Zeliha	1	Dua

Yusuf ve Zeliha	2	Dua
Yusuf ve Zeliha	3	Dua
Yusuf ve Zeliha	4	Dua
Yusuf ve Zeliha	5	Şükür

3.2.10. Naat Konusunu Ele Alan Gazeller

Naat, Hz. Muhammed’i konu alan eserlere verilen genel addır. Bu konu farklı nazım şekilleri ile 11. yüzyıldan itibaren edebiyatımızdaki yerini almıştır. Hatta eserlerin başına tevhid, münacat, naat gibi bölümler koymak bir gelenek haline gelmiştir. İlk naat örneği Kutadgu Bilig’de bulunmaktadır. Bunu Atabetü’l-Hakayık ve Divanü Lügati’t-Türk takip eder.

Araştırmamızdaki mesnevilerden gazel nazım şekliyle naat konusuna yer alan iki şiir vardır. Bunlardan biri Pend-i Rical’de diğeri Dastan-ı Hatun’da bulunur.

3.2.10.1. Pend-i Rical (Mürîdî)

“Şî’r-i Hebhâb Razıyallâhu ‘anhu” başlığını taşıyan ve mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün vezniyle yazılan gazel, mesnevinin 2764-2770. beyitleri arasında yer alır ve yedi beyitten oluşur. Bir kesişin oğlu olan Hebhâb, babasının bir sepet içinde sakladığı kağıdı açıp içinde kelime-i tevhid’in yazılı olduğunu görür. Hz. Muhammed’i görmeden ona âşık olur ve aşağıda verdiğimiz gazeli söyler.

Bu şiirde iki dünyanın sultanı olarak nitelediği peygambere âşık olduğunu, aşk derdi çektiğini ve derman dilediğini, daha önce onun ne adını ne de aşkını bilmediğini, şimdi onun hayalinin gönlüne nakış gibi işlendiğini, onun uğrunda kendisini bin parçaya bölseler de canının onun uğrunda helal olduğunu söyleyen Hebhâb, muradının Hz. Muhammed’in yüzünü görmek olduğunu dile getirir ve ona

hitap ederek “Ağlayıp inlemelerimi duy” diyip gazeli bitirir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Şi’r-i Hebhâb Rażıyallâhu ‘anhu

Gel iy cānum gel iy cānum Muḥammed

İki cihanda sultānum Muḥammed

Ḳuluñam derdile ‘ıŝķıla iy dost

İrişdür derde dermānım Muḥammed

3 Ne seni bilüridüm ne ḥod ‘aşķıñ

Baña bildürdi Sübhānum Muḥammed

Ḥayālũñ göñlüme naķş oldı çıķmaz

Cemālũñdür ki seyrānum Muḥammed

N’olaydı irişeydüm ḥıdmetũñe

Geçürsem anda devrānum Muḥammed

6 İderlerse senũñçün pâremi biñ

Ḥelâl olsun saña ḳanım Muḥammed

Cemālĩñdür eyâ Server murādım

İşitgil zâr u giryānum Muḥammed²³³

²³³ Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, Akademi Kitabevi, İzmir 2005, s. 436-437.

3.2.10.2. Dāstān-ı Hātun

Altı beyitten oluşan bu şiir, musammat gazel özelliği taşır ve aruzun müstef'îlün müstef'îlün müstef'îlün müstef'îlün vezniyle yazılmıştır. Hz. Muhammed'in doğduğu gece meydana gelen bazı mucizeleri anlatan bu gazel, mesnevinin konusu ile ilgili değildir. Mesnevi tamamlanıp anne hakkının büyüklüğü öğütlendikten sonra aşağıya aldığımız gazele yer verilmiştir. Bu şiir Yunus Emre'ye aittir. Bazı kelime farklılıkları olmakla beraber aşağıya verdiğimiz gazel, Yunus Emre Divanı'nın Çorum nüshasında bulunmaktadır.²³⁴

Hz. Muhammed'in dünyaya geldiği, Allah'tan vefa umanların peygambere salavat getirmeleri gerektiği söylenerek başlanan gazelde daha sonra Hz. Muhammed'in doğduğu gece meydana gelen bazı hadiselerden bahsedilir. Bahsi geçen gazel aşağıdadır:

Ya merhabā ya merhabā geldi cihāna Mustafā ilahī
Umar isen Hak'dan vefā vir salavāt Muhammed'e

Muhammed andan düşdi kâfirlerin aklı şaşdı
Kiliseler yire geçdi Muhammed doğduğu gice

3 Huri kızları geldiler Ahmed'e ikrām itdiler
Ak sūfdan kundak sardılar Muhammed doğduğu gice

Huri kızları hepsi Muhammed'dür tapusı
Açıldı Cennet kapusı Muhammed doğduğu gice

Ağlayan uşak avundı emzüren ana sevindi
Çok kâfirler dīne geldi Muhammed doğduğu gice

²³⁴ Mustafa Tatçı, **Yûnus Emre Dîvânı (Âşık Yûnus) IV**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997, s. 212.

6 Yūnus eydür hey kardaşlar rüşen oldı dağlar taşlar
Secdeye indi ağaçlar Muhammed doğduğu gice²³⁵

İncelediğimiz mesneviler içerisinde naat konusuna yer veren iki gazel bulunmaktadır. Gazellerden biri Pend-i Rical, diğeri Dastan-ı Hatun mesnevisi içinde bulunmaktadır.

Pend-i Rical’de yer alan naat konulu gazel, bir keşisin oğlu olan Hebhâb tarafından söylenmiştir. Hebhâb, babasının bir sepet içinde sakladığı ve içinde kelime-i şehadet bulunan kağıdı açar ve görmeden Hz. Muhammed’e âşık olur ve gazelde de ona kavuşma isteğini dile getirir.

Dastan-ı Hatun’da bulunan gazel, mesnevi ile alakalı olmayıp Hz. Muhammed’in doğduğu gece meydana gelen mucizevi olayları anlatır.

Gazel veya nazım nazım şekilleri konu bakımından ele alındığı takdirde Türk edebiyatında muhakkak şarap, aşk, yaranlık, kadın gibi sınırlı konuların işlenmesi söz konusu olmamaktadır. Bu konuların yanında; yukarıda geniş olarak ele alıp anlattığımız gibi edebiyatımızda çok çeşitlilik kendini göstermektedir. Bu durum daha sonraki divan şairlerimizde de görülecektir. Herhalde bunda mesneviler içinde yer alan şiirlerin büyük rolü vardır.

3.3. KİT’ALAR

Kıt’a kelimesinin asıl anlamı bir nesnenin bir kısmı, parçası demektir. Bir edebiyat terimi olarak genellikle iki veya iki beyitten uzun, matla ve mahlas beytinin bulunmadığı bir nazım biçiminin adıdır.²³⁶ Yani kıt’aların görünen en belirgin özelliği gazelde ve kasidede var olan musarra beytinin olmaması ve kıt’a sahibinin mahlasını şiirinde kullanmamasıdır. Kafiye düzeni xa, xa, xa... şeklindedir.

²³⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, **Dâstân-ı İbrâhîm Edhem Dâstân-ı Fâtıma Dâstân-ı Hâtun**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2011, s. 89-90, V. 18b-19a.

²³⁶ Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye, 3F Yayınevi**, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 73.

En az iki beyitten oluşan bu nazım şeklinin kesin ve belirli bir beyit sayısı yoktur. Kırk beyitlere kadar uzanan kıt'alar da mevcuttur. Böyle kıt'alara kıt'a-i kebîre adı verilir. Her ne kadar kıt'alarda musarra beytinin olmaması yaygın ise de musarra beytine sahip olan kıt'aların da var olduğu görülmektedir. Bu tür kıt'aları musarra beyti olmayan kıt'alardan ayırt etmek amacıyla nazım ifadesi kullanılır.

*“Nazım kelimesinin asıl anlamı dizmek, ipliğe inci dizmektir. Bir edebiyat terimi olarak vezinli kafiye söz, şiir anlamlarında kullanılır. Bunun dışında kıtanın ilk beyti kafiye olan şekline de ad olarak verilmiştir. Bu haliyle aslında nazım, kıt'anın bir çeşidi olarak değerlendirilebilir. Kafiye düzeni dışında kıtadan ayrılan yönü yoktur.”*²³⁷

Kıt'a kelimesi, sadece bir nazım şeklinin adı olarak kullanılmamıştır. Bu kelime parça anlamına geldiği için şarkı, murabba gibi nazım şekillerinin her bendine beyit ve mısra sayılarına bakılmaksızın kıta denilmiştir.²³⁸

Kıt'alar çoğunlukla rûbai ve nazım ile karıştırılır, bu nazım şekilleri birbirlerinin yerine karışık bir biçimde kullanılmıştır. Kıt'aları rûbailerden ayıran en önemli özellik, rûbailerin aruzun özel kalıplarıyla yazılmasıdır. Musarra beytine sahip olan nazımların ise gazel ve kaside nazım şekillerinden ayrılan yönü konusudur. Gazeldeki esas konu aşktır, kadehtir, sevgilidir. Kasidede medhi yapılan bir varlık söz konusudur. Kıt'anın ise konusu çok geniştir. Kıt'alarda övme, yerme, bir olaya veya yapıya tarih düşürme, tasavvufi veya felsefi bir düşünce vb. bir konu işlenebilir.

Divanlarda genellikle kıt'a-i kebîre olarak adlandırılan uzun kıt'alar, kasidelerden sonra verilirken iki beyitlik kısa kıt'alar mukatta'ât adı altında divan sonlarında yer alır.²³⁹

Kıt'aların Arap edebiyatında tamamlanmayan iki beyitlik şiir parçaları için kullanılan bir terim iken daha sonra yaygınlık kazanarak bir nazım şeklinin adı

²³⁷ Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 73-74.

²³⁸ Haluk ipekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, Birlik Yayın Kooperatifi Yayınları, Ankara, 1985, s. 63. Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, 3F Yayınevi s. 74

²³⁹ Haluk ipekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, s 63.

olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Araplar, dini günlerinde okudukları şarkıları da kıt'a nazım şekliyle söylemişlerdir. İran edebiyatında kıt'a hem gazel ve kasidenin bir parçası hem de musarra beyti olmayan nazım şeklinin adı olarak kullanılmıştır. Rûdekî (ö. 941), Nâsır-ı Hüsrev (ö. 1072/1077), Senâî (ö. 1131), Abdurrahman Camî (ö. 1492) ve İbni Yemîn (ö. 1368) kıt'a yazan şairlerdendir.²⁴⁰

Türk edebiyatında kıt'a nazım şekli çok kullanılmıştır. Şairler bu nazım şeklinin konu çeşitliliğinden ve yazılış rahatlığından istifade etmiş ve divanlarında kıt'alara çokça yer vermişlerdir. Necati (ö. 1509), Fuzûlî (ö. 1556), Emri (ö. 1575), Nev'î, Yahya (ö. 1559), Bâkî (ö. 1600), Rûhî-i Bağdâdî (ö. 1605), Nâbî (ö. 1712), Sâbit (ö. 1712), Nedim (ö. 1730), Gâlib Dede (ö. 1798-99), Enderunlu Fâzıl (ö. 1810), Enderunlu Vâsıf (ö. 1824-25), İzzet Molla (ö. 1829-30), Eşref Paşa (1894-95) kıt'a yazan önemli şairlerimizdendir.²⁴¹ Edebiyatımızda en fazla kıt'a yazan şair, Edirneli Nazmî'dir.²⁴²

İncelediğimiz 52 mesnevinin dördünde kıt'a nazım şekliyle yazılan şiirlere rastladık. Bu dört mesnevide toplamda sekiz kıt'a bulunmaktadır. En çok kıt'a içeren mesnevi, Ahmet Fakih tarafından yazılan Kitabu Evsâf-ı Mesâcidi's-Şerife'de yer alır. Bu mesnevide dört kıta bulunmaktadır. Mesnevilerde yer alan bu kıt'aları aşağıda tablo halinde veriyoruz:

Mesnevinin Adı	Müellifi	Yazılış Tarihi/Yüzyılı	İçerdiği Kıt'a Sayısı
Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's-Şerîfe	Ahmet Fakih	13. yüzyılın birinci yarısı	4
Fatıma Destanı	?	14. yüzyıl	1

²⁴⁰ Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 75.

²⁴¹ Haluk ipekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, 63-64.

²⁴² Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 76.

Vefât-ı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-Selâm	Şeyyad Hamza	14. yüzyıl	1
Pend-i Ricâl (Mürîdî)	Mürîdî	14. yüzyılın sonu 15. yüzyılın başı	2

3.3.1. Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’ş-Şerîfe (Ahmed Fakih)

3.3.1.1. Birinci Kıt’a

Mesnevinin 79-85. beyitleri arasında bulunan yedi beyitlik bu kıt’a, mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ilün veznindedir ve başlığı yoktur.

Eserinde hac yolculuğunu anlatan şair, eserinin “Fî Zikri Vaşfi Mekke Şerrefehu’llâhu Te’âlâ” başlığını taşıyan bölümünde geçen bu kıt’ada okuyucuya seslenerek Allah’ın kullarını evine (Ka’be’ye) çağırdığını, cehennem sıcağından kurtulmak için çölün sıcaklığında yanmanın daha iyi olduğunu, insan eğer hüner sahibi ise bu dünyanın (sevap) kazanç yeri olduğunu, haram işten uzak durulması gerektiğini, yarın ağlayıp sızlamanın fayda vermeyeceğini, gözyaşını akıtıp kişinin namazını kılması gerektiğini, gözyaşı damlalarının inci ile mercana dönüşeceğini öğütler ve ne zamana kadar mal biriktirileceğini sorarak bu dünyanın gelip geçiciliğini okuyucuya bildirir. Bahsi geçen kıt’a aşağıdadır:

Didi Hâk kullarına gel evüme

Güci yiten gerekdür ola fermân

Ṭamu odından âzâd olmağîçün

Berriye ıssısına nola var yan

3 Bu yolda çünkü zaḥmetler çekersin
Çu raḥmet iderise nola ğufrān

Bu dünyā kesb idecek yir durur bil
Hüner ehlindeniseñ oşda meydān

Özüñi yığ ḥarām işden hemīşe
Ki yarın kılmayasın āh u efgān

6 Gözüñden yaş akıtıgıl düz namāzın
Ki olur қатраşı dürrile mercān

Niçe cem ‘idesin dünyā metā’ın
Şanursın şöyle kalur iş bu devrān²⁴³

3.3.1.2. İkinci Kıt’a

“Faşl Fī Medḥi ‘Adesi’l-Ḥalīl ‘Aleyhi’s-Selām” başlığını taşıyan bölümde bulunan bu kıt’a, mesnevinin 235-237. beyitleri arasında olup üç beyitlidir. İç uyağa sahip olan kıt’a, hece vezniyle yazılmıştır.

Hız. İbrahim’in medhinin yapıldığı bu kıt’ada şair, insanları onun türbesine yüz sürmeye davet eder ve ondan “Halilu’llah” olarak bahseder. Canı onun yolunda feda eden şair, şiir boyunca onu över ve yaz kış fark etmeksizin onun bulunduğu mekanın bayram gibi olduğunu söyler. Bahsi geçen kıt’a aşağıdadır:

Gelün Ḥalīlu’llāha varalum türbesine yüz sürelüm
Canumuz kıurban virelüm şeyli’llah yā Halīlu’llah

²⁴³ Hasibe Mazıoğlu, **Kitābu Evsāfi Mesācidi’ş-Şerīfe**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974, s. 26, V. 5a-5b.

O peygamberler dedesi honında çıkdı ‘adesi
Allahdan durur ‘atâsı şey li’llah yâ Halîlu’llâh

- 3 ‘Adesi mercimek aşî şîfâ bulur yiyen kişi
Bayram durur yaz u kışî şey li’llah yâ Halîlu’llâh²⁴⁴

3.3.1.3. Üçüncü Kıt’a

Mesnevinin 362-379. beyitleri arasında bulunan kıt’a, on sekiz beyitlik olup 7+7 hece veznindedir. Şair bu şiirde Kudüs’de bulunan Kubbetü’s-sahra’yı betimlemektedir. Sahra taşının nerede olduğunu söylemekte, mabedin iç ve dış tasvirini yapmaktadır. Şiirde Hz. Süleyman’ın mabedine, Hz. Musa’ya, Hz. İsa’ya telmih vardır. Şair, Hz. İsa’nın (göğe çekildiği yerde) ayağının izinin olduğunu söylemekte, Ayn-ı Selvan suyundan bahsetmektedir. Bahsi geçen kıt’a aşağıdadır.

Varmaya nekes kişi çü mürdedür iş başı
O kubbe Şahra taşı Kuds-i mübârekdedür

Kudse gelen âdemi câna deger bir demi
Peygamberün kâdemi Kuds-i mübârekdedür

- 3 Akşâyile Şahrenün ok atımı bir yanı
Kamu girçekler canı Kuds-i mübârekdedür

Nâr ağacı demürden ne otdan ne kömürden
Düzmeyenler hamurdan Kuds-i mübârekdedür

²⁴⁴ Hasibe Mazıoğlu, *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’s-Şerîfe*, s. 36, V. 12b.

Ḳudsüñ öñi ḳayadur ḳapusı ḳıbleyedür
Ol ḳaya kim söyledi Ḳuds-i mübârekdedür

- 6 On iki mermer direk başları altun bezek
Biri birinden yigrek Ḳuds-i mübârekdedür

Ḳadem bir taşā başdı taş ḳopdı bile ḳalkdı
Ḳal yā mübârek didi Ḳuds-i mübârekdedür

Şahre taşı pâresi Süleymānuñ ḳubbesi
Canlaruñ mağārası Ḳuds-i mübârekdedür

- 9 Cennet ḳapusın var gör anda olur cennet-i hūr
İçi taşı ṭolu nūr Ḳuds-i mübârekdedür

Müşā çun Ṭūra çıkar baḳar Ḳudsını görür
‘Aşāsınuñ nişānı Ḳuds-i mübârekdedür

Beytü’l-laḫim kenīse ki anda doğdı ‘İsā
İraḳ degül el-kışşa Ḳuds-i mübârekdedür

- 12 Vardum ‘İsā beşigine yüzüm sürdüm işigine
Girdüm yatdum beşigine Ḳuds-i mübârekdedür

Var bir sırāt nişānı rahmet ḳapusı ya’nī
Ḳızır nebi maḳāmı Ḳuds-i mübârekdedür

Yazuk müzd terâzûsı anca şırať köprüsi
Sekiz uçmak ıpası ıuds-i mübârekdedür

- 15 ‘İsâ ıpadi Tûrda Meryem ıpabri derede
Rabî’a ıpabri anda ıuds-i mübârekdedür

ıanatlanup uçalum gel hevesden geçelüm
‘Ayn Selvandan içelüm ıuds-i mübârekdedür

İmdi Faııı sen bunı medı idesin dün günü
Yarın (ki) maıııer günü ıuds-i mübârekdedür

- 18 Söz uzanur uzatma ıudsı koyuban gitme
Muıyiddini unutma ıuds-i mübârekdedür²⁴⁵

3.3.1.4. Dördüncü Kıt’a

“Medı-i ıuds-i Mübârek” başlığını taşıyan ve mesnevinin 380-390. beyitleri arasında bulunan bu şiir, on bir beyitlik bir kıt’a olup 8+8 hece vezniyle yazılmıştır. “i cânım ıuds-i mübârek” redifiyle yazılan kıt’a, iç uyağa sahiptir.

ıair bu kıt’ada Kudüs’e vardığı, orayı gördüğü, onun hayalini kurup bu hayalini gerçekleştirdiğı için sevinmekte ve Kudüs şehrini övmektedir. Kudüs’e gelenin hayran olacağından, sağ yanının cennet, sol yanının cehennem olduğından, suyunun arııtan indiğıinden, rahmet yağmurlarının yağıp nasibi olan kişilere ulaştığından ve yakarııların göğe ulaştığından bahseder. Bahsi geçen kıt’a aıağıdadır:

²⁴⁵ Hasibe Mazıoğlu, *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’ş-Şerife*, s. 44-45, V. 19a-20b.

Medh-i uds-i Mbrek

Allah bizi göre durur rızķumuzı viri durur
Ne müşerref yire durur i cnum uds-i mbrek

Hacılar ile ķoşanduk toprak oluban dşendk
Şanma ki yolda usanduk iy cnum uds-i mbrek

3 Rm ile Şmı geçdüm ‘Arab illerne düşdüm
Şükür kim saña ķavışdum i cnum uds-i mbrek

Evvel kim Hreme girdüm baķdum şol ķubbeyi gördüm
Şükür maķşduma irdüm i cnum uds-i mbrek

Kudse gelen hayrn olur zikirleri sayvn olur
udsde günde bayrm olur i cnum uds-i mbrek

6 Haylmden geçer idñ gönlüme nur saçar idñ
Sendireyrek uçar idüm i cnum uds-i mbrek

Şağ yanı uçmak deresi bağlar bağalar arası
Gözler gerek ki gresi i cnum uds-i mbrek

Şol yanı tamu deresi gönlüm yok aña varası
İll Hremde durası i cnum uds-i mbrek

9 uds şehrinñ bir hoş huyı evden eve var bir kuyı
‘Arşdan iner anuñ şuyı i canum uds-i mbrek

Raḥmet yağmurları yağar naşīb olanlara deger
Münâcâtlar göge ağar i cānum Kuds-i mübârek

Dir idüm nice varayın ya seni kıanda göreyin

246

3.3.2. Hz. Fatıma Destanı

Hz. Fatıma Destanı adlı mesnevîde yer alan bu iki beyitlik kıt'anın kafiye örgüsü aa, ba şeklindedir ve vezni fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün'dür. Fatma, kıt'ada babasının ayrılık ateşiyle yandığını dile getirmiş; ay ve gül yüzlü, saçı reyhan gibi olan Hz. Muhammed'in nerede olduğunu sormuştur. Klasik edebiyatın özellikleriyle anılan Peygamberimizin bütün dertlere derman olduğu dile getirilmiştir.

Ḳandasın ey mäh-ı tâbân ḳandasın
Gül yüzi vü zülfi reyḥân ḳandasın

Furḳatüñ odıyla ben yandım oda
Ey ḳamu dertlere dermân ḳandasın²⁴⁷

3.3.3. Pend-i Ricâl (Mürîdî)

3.3.3.1. Birinci Kıt'a

Mürîdî'nin Pend-i Ricâl adlı mesnevisinin 2851-2855. beyitleri arasında yer alan bu kıt'a, beş beyitten oluşmaktadır. "Şi'r-i Hebhâb" başlığını taşımakta olup

²⁴⁶ Hasibe Mazıoğlu, *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's-Serîfe*, s. 45, V. 21a-21b.

²⁴⁷ Mehmet Mahfuz Söylemez, *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem Dâstân-ı Fâtıma Dâstân-ı Hâtun*, s. 360.

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznindedir. Şiir, mesnevinin "El- Meclisü's-Sâbi' 'Aşere" başlığını taşıyan on yedinci bölümünde bulunmaktadır.

Şair okuyucuya seslenerek ne derdi varsa Allah'a açmasını, çaresiz kişilere çarenin yine O'ndan olduğunu, O'nun her şeyi görüp işittiğini, hatta karanlık gecede kara karıncayı bile gördüğünü, kişinin gönlünden geçen kaygıları bildiğini hatta dahasını da bildiğini, kişinin her ne derdi varsa Allah'a yalvarmasını, ondan başka yardım edecek kişinin olmadığını söyleyip Allah'ın sıfatlarını sayarak okuyucuya öğüt vermektedir. Bahsi geçen kıt'a aşağıdadır:

Şi'r-i Hebhâb

Her ne hâl içinde olsañ yalvar ol Sübhâna kim
Kayğudan kırtara seni Ol Hâkîm ü ol Hâbîr

Çâresiz kalanlara hem çâre andandur yine
Aña ma'lumdur kamu iş ol Semî'i ü ol Başîr

3 Karañu gice içinde kara yir altındağı
Kim kara karıncayı görür yatur mı yâ yürir

Göñül içinden geçen endişeleri ol bilür
Bundan artıkdur didüğüm ol 'Azîm ü ol Kebîr

Her ne müşkülün varısa yalvarıgör sen aña
Ol tutar elüni yokdur andan artuğ dest-gîr²⁴⁸

²⁴⁸ Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, s. 447.

3.3.3.2. İkinci Kıt'a

Mesnevinin 2900-2906. beyitleri arasında bulunan ve yedi beyitten oluşan bu kıt'a, mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün vezninde olup "Şi'r-i Hebhâb" adını taşımaktadır. Bu şiir de mesnevinin "El- Meclisü's-Sâbi' 'Aşere" başlığını taşıyan on yedinci bölümünde bulunmaktadır.

İlk kıt'ada Allah'a yakarmayı öğütleyen şair bu manzumede Hz. Peygamber'e seslenmektedir. Onun aşkının ne tatlı olduğunu, yoluna can vermeye teşvik ettiğini, bir günde bin kez ölse yine de şekerden tatlı olduğunu, O'nun nurunun hürmetine âlemin O'nun nuruyla aydınlandığını, O'nun sevgisinin şaire canlar bağışladığını ve kendisine rehber olduğunu söylemektedir. Bahsi geçen kıt'a aşağıdadır:

Şi'r-i Hebhâb

Senüñ 'ışkuñ ne tatludur Ḥabībī
Ki can terkin baña telķin ķılupdur

Dinüñe girdüm İllâ seni sevmek
Baña dīnimde yeñi din ķılupdur

3 Senüñ 'aşkuñ yolında ķanlar içmek
Baña Allah niķün âyin ķılupdur

Bugün ben bilürem ķün ol İlāhım
Baña sırr içre kim ta'yin ķılupdur

Eger bir günde biñ kez öldüreler
Şekerden hem baña şīrin gelüpdür

6 Senüñ nūruñ cemālün hürmetiyķün

Ki nûruñ ‘âlemi aydın kılpdur

Senüñ sevgüñ baña canlar bağışlar

Senüñ ‘ışkuñ baña reh-ber kılpdur²⁴⁹

3.3.4. Vefât-ı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-Selâm (Şeyyâd Hamza)

Mesnevinin 357-359. beyitleri arasında bulunan ve “Velehu eyden” başlığını taşıyan üç beyitlik bu kıt’a, mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ûlün vezniyle yazılmıştır. Bu şiir, Hz. Muhammed’in ölümü anlatıldıktan sonra mesnevinin bitimine doğru verilmiştir. Şair, çok ağladığını fakat ağlamaların çare olmadığını, yiyip içtiğini gülüp oynadığını, inkar ettiğini ama fayda etmediğini söylemekte ve Allah’ın yüzünü görmeyi arzuladığını söyleyerek şiirini sonlandırmaktadır. Bahsi geçen kıt’a aşağıdadır:

Velehu eyden

Nice ki ağladum olmadı çäre

Baña bakmadı çok yalvara kıldum

Yidüm içdüm u güldüm oynadum çok

Kodum inkârı uş ikrâra kıldum

3 Bugün ben-de ve gerçi maḥrûm oldum

Yarın şallah görem [didârı] kıldum²⁵⁰

²⁴⁹ Atabey Kılıç, **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, s. 452-453.

²⁵⁰ Fatma Turhal Güner, “Şeyyâd Hamza’nın Vefât-ı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-selâm Adlı Mesnevisi”, s. 58.

3.4. TERCİ-BEND

Terci-bend, genellikle 4-10 beyit arası yazılan, en az üç bendden meydana gelen ve her beytin sonunda aynen tekrar edilen vasıta beyti bulunduran bir nazım şeklinin adıdır. Bendleri eşit sayıda olan terci-bendler yaygın olmakla beraber bendleri aynı sayıda mısradan oluşmayan terci-bendler de mevcuttur.²⁵¹

İki çeşit kafiye şeması bulunmaktadır. Ya her bendin mısraları birbiriyle kafiyeli olur ya da bendi meydana getiren beyitlerin ikinci mısraları ilk beytin kafiyesi ile kafiyeli olurlar. Yani bendler aa xa xa xa şeklinde ya da aa aa aa aa şeklinde kafiyeleşirler.

Bu nazım şeklinde bendlere hane veya terci-hâne, her bendden sonra tekrar edilen iki mısralık beyte ise vasıta beyti veya bendiyye adı verilir. Bend ve vasıta beytinin ikisine birden bend adı verildiği de görülür. Mahlas da genellikle son bendde verilir.²⁵² Terci-bend, vasıta beytinin her bendden sonra aynen tekrar edilmesiyle terki-bendden ayrılır. Vasıta beyti aynı şekilde her bendden sonra tekrar ettiği için yazılması terki-bende göre daha zordur. Çünkü bu durumda tüm bendlerde konu bütünlüğü olmalı ve bu sağlanırken de monotonluğa, tekrara düşmemeye dikkat edilmelidir.

Terci-bendlerde kaside konusu olan övgünün yanı sıra zamandan şikayet, yergi, ölüm, tasavvufi veya felsefi düşünceler gibi konular işlenebilir.

Edebiyatımızdaki terci-bend şairleri arasında Nesîmi'yi (ö. 1404?), Şeyhî'yi (ö. 1431?), Ahmed Paşa'yı (1496-97), Cem Sultan'ı (1495), Cafer Çelebi'yi (1515), Fuzûlî'yi (1556), Bakî'yi (1600), Nedim'i (1730), Şeyh Gâlib'i (1799), Ziya Paşa'yı (1880) gösterebiliriz.²⁵³

İncelediğimiz 52 mesneviden sadece bir tanesinde terci-bend nazım şekline rastladık. Şeyhoğlu tarafından yazılan Hurşîd-nâme adlı mesnevide “Tercî-Guften-i Hurşîd Der-Da’vet-i Ferahşâd” başlığını taşıyan, “Yiyelüm içelüm ‘ışret kılalum /Ki

²⁵¹ Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 189.

²⁵² Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 189.

²⁵³ Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 190.

furşat key ğanīmetdür bilelüm” vasıta beytine sahip olan ve beş bendden meydana gelen bir terci-bend yer alır.

3.4.1. Hurşîd-nâme (Şeyhoğlu Mustafa)

Mesnevinin 3749-3788. beyitleri arasında bulunan ve “Tercî-Guften-i Hurşid Der-Da’vet-i Ferahşād” başlığını taşıyan bu terci-bend, yedi mısralık beş bendden meydana gelmektedir. Vasıta beyti “Yiyelüm içelüm ‘ışret kılalum /Ki furşat key ğanīmetdür bilelüm” beytidir. Aruzun mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ûlün vezniyle söylenmiştir. Şiir, Hurşid’in ağzından verilmiştir.

Hurşid, bu şiirde Ferahşad’a seslenmektedir. Ayrılıkla üzgün olduğundan, gelişle onun harap olmuş gönlünü Bağdad gibi mamur eyleyeceğinden behsetmekte ve şimdi gelmenin, vuslata ermenin tam vakti olduğunu, onsuz gelen güneşin kendisi için karanlık olduğunu, eğer Ferahşad gelmeyecek olursa ağlama ve inlemeyle kalacağını, ağlamaktan gözyaşlarının denize döndüğünü, daha fazla sabrının kalmadığını söylemektedir. Hurşid, vuslatı arzulamaktadır. Vasıta beytinde yine Ferahşad’a seslenerek onunla yiyip içip ganimet gibi gördüğü fırsatı değerlendirmek ister. Bahsi geçen şiir aşağıdadır:

Tercî-Guften-i Hurşid Der-Da’vet-i Ferahşād

I

Gel iy vaşluñ beni şād eyleyen dost

Gel iy kayğudan āzād eyleyen dōst

Gel iy fūrkatde bu göñlüm ħarābın

Gelüp vaşlıyla Bağdād eyleyen dōst

Gel iy gicelerümden dād alan yār

Dönüp gündüzi bī-dād eyleyen dōst

Gel iy şan’atda şāğırd olmadın uş

Beni ‘ışkında ustād eyleyen dōst

Gel iy Hüsrevlîğın terk itmek ile
Gözel Şîrîni Ferhâd eyleyen dōst
Gel iy ‘ışkumda bir yâd eylemekden
Figân ü âh u feryâd eyleyen dōst
Gel iy Hürşîdi şayd iden Feraḥşâd
İçüm taşum Feraḥşâd eyleyen dōst

Yiyelüm içelüm ‘ışret kılalum
Ki furşat key ğanîmetdür bilelüm

II

Eger dinler iseñ âhum demidür
Dutarsañ şıdķ ile rāhum demidür
Bu giceye girü sağlıklar ile
İrürdi bizi Allāhum demidür
Teferrüc kılur iseñ ‘ışk mestin
Özümden yokdur āgāhum demidür
Çü baña ḥazretüñdür ‘izz ü temkîn
Eger arturasın cāhum demidür
Düzilsün göñlüm iy cānum senüñle
Bezensün taḥt u der-gāhum demidür
Güneş gözüme zulmetdür ṭapuñsuz
Yüzüñi göster iy māhum demidür
Şerāb u şem’ u Hürşîd oda ḥalvet
Demidür gel berü şāhum demidür

Yiyelüm içelüm ‘ışret kılalum

Ki furşat key ganîmetdür bilelüm

III

Barışdur müşk ile'anber bu gice
Karışdur süd ile şekker bu gice
Düzilsün lāleler berginde jāle
Süzilsün nerkis ü 'abhar bu gice
Aķıt ķandı ki cennet būstānın
Şuvarsun çeşme-i Kevser bu gice
Temām oldı ķuşūr u hūr u uçmaķ
Bize dīdāruñı göster bu gice
Bu gün gördüğümüz cevruñ hisābın
Gerek kim kılasın defter bu gice
Zihī ser-defter-i dīvān-ı maķşūl
Ki bir dil-ber ola der-ber bu gice
Kamer tūş eyle Hūrşīd evcine dek
Kadem rence kıl iy server bu gice

Yiyelüm içelüm 'ışret kılalum
Ki furşat key ganîmetdür bilelüm

IV

Ölürem nāle vü efgān içinde
Kıaluram zārī vü giryān içinde
Meded kılmaz iseñ nerkislerüñden
Gelincük bigi kıaldum kıan içinde
Güherler süzerüm ol kıan deñizden
Ki yokdur birisi yüz kān içinde

Benüm derdüm tapuñdur andan ötrü
Ki ol derdüm durur dermân içinde
Pey-â-pey gözlerüm dür dökmeginden
Ne çâbüñ bañriyem ‘ummân içinde
Îrâdet topın urursañ şaladur
Kõmışam başumı meydân içinde
Şala dur gel ki Hırşîdem maķâmuñ
Gõñülden düzmişemdür cân içinde

Yiyelüm içelüm ‘işret kılalum
Ki fırsat key ğanîmetdür bilelüm

V

Düzildi tâc u taht u kâr u bârum
Sa’âdet mûnıs oldu baht yârum
Kara atlas döşedi yollara leyl
Ki teşrîf ide luḡfindan nehârum
Girü gel ki gele kavlüñ yirine
Ki benüm kalmadı şabrum karârum
Hazân oldu vücûdum bâğı düpdüz
Yüzüñi göster iy evvel bahârum
İçür la’lîn kadeḡden hamr u bâķi
Harâb u ser-girânam yaz humârum
Çü ‘ışķuñ ihtiyar itdüm cihânda
Elüne virdüm iy yâr ihtiyârum
Gel imdi gel ki bu Hırşîdi andan
Ki aḡmer bigi kıla intizârum

Yiyelüm içelüm ‘işret kılalum
Ki fırsat key gānīmedür bilelüm²⁵⁴

3.5. MURABBA

Murabba kelimesinin asıl anlamı dörtlü, dört köşeli demektir. Bir edebiyat terimi olarak ise aynı vezinde yazılan ve dört mısralık bendlerden meydana gelen bir nazım şeklinin adıdır.²⁵⁵ Bend sayısı 3-7 arasında olmakla beraber²⁵⁶ genellikle 5-7 bend arasında yazılır.²⁵⁷

Murabbalar, halk edebiyatındaki koşmaları çağrıştırır. Türk edebiyatında çok kullanılmış bir nazım şeklidir. Genel olarak ilk dörtlük kendi arasında kafiyeleşir ve sonraki dörtlüklerin son mısraları ilk dörtlükle kafiyeleşir olur. Eğer her dörtlüğün son mısrası aynı şekilde her dörtlüğün sonunda tekrarlanıyorsa bu tür murabbalara murabba-ı mütekerriir adı verilir. Şayet dörtlüklerin son mısraları sadece kafiye açısından birbirine bağlanır ve aynı şekilde tekrar edilmezse o halde murabba murabba-ı müzdevic adını alır.

Halk edebiyatında kullanılan murabbalar, yazıldıkları aruz ölçüsüne göre farklı adlar alırlar. Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılan murabbalar divan, mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün vezniyle yazılanlar kalenderî, mefâilün mefâilün mefâilün vezniyle yazılanlar semai, feilâtün feilâtün feilâtün feilün vezniyle yazılan murabbalar ise selis adını alırlar.²⁵⁸

Murabbaların konusu çok geniştir. Övgüde, yergide, mersiyelerde, dini ve öğretici konularda, manzum mektuplarda bu nazım şekli kullanılmıştır. Konusu çok geniş ve değişik olduğu için edebiyatımızda ilk yıllardan son zamanlara kadar çok fazla tecih edilen musammatlar içinde yer almıştır. Nesîmî (ö. 1404?), Nizâmî (ö.

²⁵⁴ Hüseyin Ayan, **Hurşîd-nâme**, s. 270-272.

²⁵⁵ Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 111.

²⁵⁶ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sevinç Basımevi, Ankara, 1983, s. 212.

²⁵⁷ Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 111.

²⁵⁸ Yekta Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü, Kafiye**, s. 112.

1469-73), Hayâlî Bey (1557), Halîlî (1485), Mihri Hatun (ö. 1506), Amrî (ö. 1523), Esrar Dede (ö. 1797), Hayretî (ö. 1546-47), Taşlıcalı Yahyâ Bey (ö. 1582), Muhibbî (ö. 1566) bu alanda eser veren şairlerimizdendir.²⁵⁹

İncelediğimiz 52 mesnevi içerisinde murabba nazım şekliyle şiir barındıran iki mesnevi mevcuttur. Bunlar Dâstân-ı Fâtıma ile Dâstân-ı İbrâhîm Edhem'dir.

3.5.1. Dâstân-ı Fâtıma

Bu kısa mesnevinin birçok yazma nüshası mevcuttur. Biz çalışmamızda Mehmet Mahfuz Söylemez'in Gümüşhacıköy Beden Köyü'nde ikamet eden Merhum Durmuş Topal Baba'dan neşrettiği çalışmasını kullandık. Bu neşirde beş bendden oluşan bir murabbanın varlığını gördük. Bu şiir bazı kaynaklarda gazel olarak da değerlendirilebilmektedir.²⁶⁰ Kafiye düzenini incelediğimizde bazı aksaklıklar olmakla beraber biz bu şiiri murabba olarak değerlendirmeyi uygun gördük.

Müellifi belli olmayan bu mesnevinin içerisinde bulunan murabba, beş bendden oluşmaktadır. Murabbada "Fâtıma'ndur bu gelen" redifi kullanılmıştır. Son mısra her bendin sonunda aynen tekrarlanmadığı için bu murabba, murabba-ı müzdevicidir. Kullanılan vezin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün veznidir. Murabba, mesnevinin sonlarına doğru verilmiştir.

Öleceğini öğrenen Fatıma, çocukları ve eşi Hz. Ali ile vedalaşır. Onun ölümü üzerine Hz. Ali, aşağıda verdiğimiz murabbayı söyler. Burada Fatıma'nın yaşadıklarını, çektiği sıkıntıları anlatır. Onun fakirlik sıkıntısıyla büyüdüğünü, el değirmeniyle arpa öğütüp un yaptığını, alçakgönüllü olduğunu, Hz. Muhammed'in ayrılık acısından sararıp solduğunu, ölümü arzu ettiğini söyler. Bahsi geçen murabba aşağıdadır:

Ol yama eski geyen Fâtıma'ndur bu gelen

Ol yalıncaklığa döyen Fâtıma'ndur bu gelen

²⁵⁹ Haluk ipekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, s. 112.

²⁶⁰ Perihan Ölker, "Hz. Fatıma Destanı", <http://Sefad.Selcuk.Edu.Tr/Sefad/Article/View/668/600>, 20.04.2016, s. 354.

El değirmenini çeküp Arpayı un eyleyen
Cevr-i fakrile büyüyen Fâtıma'ndur bu gelen

Boynını öne koyup kendülerin alçak dutan
Ol yüce kadrini bilen Fâtıma'ndur bu gelen
Hasret-i derdin sarardup benzini
Hecrin odunu cânına koyan Fâtıma'ndur bu gelen

Vuslatın canı gönülden teşevvuk eyleyen
Gurbet eyyâmına döyen Fâtıma'ndur bu gelen
Her kaçan gamdan gubar irse münevver kalbine
Mahv idüp anı yoyan Fâtıma'ndur bu gelen

Şol cemâlin şem'ine pervâne olan her zamân
Hizmetine yüzler süren Fâtıma'ndur bu gelen
Gİtdüğünde bana va'd eylemişdin yâ Resûl
Sabır idüp ol güne güyen Fâtıma'ndur bu gelen

Mevtini ilme'l-yakîn idup yaragın eyleyen
Ol yetimlerin döke koyan Fâtıma'ndur bu gelen
İntizârlar çeküben ârzû kılurdun [sen] bunu
Müjdelik imdi dur uyan Fâtıma'ndur bu gelen²⁶¹

²⁶¹ Mehmet Mahfuz Söylemez, **Dâstân-ı İbrâhîm Edhem Dâstân-ı Fâtıma Dâstân-ı Hâtun**, Türkiye Diyanet Vakfı , Ankara 2011, s. 66-69.

3.5.2. Dāstān-ı İbrāhīm Edhem

Müellifi belli olmayan bu mesnevide yer alan yedi beyitlik bu murabba 4+4 hece vezniyle yazılmıştır. Şiirin özel bir başlığı bulunmamaktadır. “Odun çeken babacuğum” mısrası her bendin sonunda aynen tekrarlandığı için bu murabba, murabba-ı mütekerrirdir.

İbrahim Edhem’in hayatını ve başından geçen efsanevi olayları ele alan bu mesnevideki şiir, İbrahim Edhem’in oğlunun ağzından verilmiştir. Şiirin konusu, aslında mesnevinin özeti gibidir. Oğlu bu şiirde babasına hitap ederek onun tahtı ve tacı, malı mülkü Horasan’da bırakarak on sekiz yıl boyunca Mekke’de odun taşıdığını, babasının Allah’ın ibretine bakarak annesini hasret içinde bıraktığını, kendisini iki aylık iken bırakarak ava gittiğini söyleyip kendisini öksüz ve yetim bıraktığını, Allah’ın emrine boyun eğip odun çektiğini söyler. Bahsi geçen murabba aşağıdadır:

Tācı tahtı Horasan’da
Mālı mülkü koyup anda
On sekiz yıl gelüp bunda
Odun çeken babacuğum

Hakk’ın ibretine bakup
Anamı hasrete yakup
Kolcuğazına ip takup
Odun çeken babacuğum

Beni iki aylık koyup
Kalkup ava gidem diyüp
Gelüp derviş donun giyüp
Odun çeken babacuğum

Anamun hasretine bak
Senin için kılur firāk
Gelüp bunda yalın ayak
Odun çeken babacuğum

Çıkup Mekke'nin iline
Asāsın almış eline
Sokup baltasın biline
Odun çeken babacuğum

Malı milki terkin urup
Beni öksüz yetim koyup
Hak emrine boyun virüp
Odun çeken babacuğum

Hakk'ın ibretini görüp
Kalkup bu yollara girüp
Hak emrine mutî' olup
Odun çeken babacuğum²⁶²

²⁶² Mehmet Mahfuz Söylemez, *Dâstân-ı İbrâhîm Edhem Dâstân-ı Fâtıma Dâstân-ı Hâtun*, s. 50.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KRONOLOJİK AÇIDAN VE İÇERİK BAKIMINDAN NAZIM ŞEKİLLERİNİN DURUMU VE TASNİFİ

4.1. KRONOLOJİK AÇIDAN NAZIM ŞEKİLLERİNİN DURUMU

Mesnevi dışında herhangi bir nazım şekliyle yazılmış şiir bulunan 25 mesnevinin biri 11. yüzyıla, yine bir tanesi 13. yüzyıla aittir. Geriye kalan 23 mesnevinin tamamı 14. yüzyıla aittir. Bu 23 mesnevinin 9 tanesinin yazılış tarihi belli olmamakla birlikte yüzyılı 14. yüzyıldır. Diğer 14 mesnevinin 3 tanesi 14. yüzyılın ilk yarısında, 11 tanesi ise 14. yüzyılın ikinci yarısında yazılmışlardır.

11. yüzyılda yazılan mesnevi, Türk edebiyatının birçok alanda ilk olma özelliğine sahip olan Kutadgu Bilig'tir. Bu ilk mesnevimizde üç kaside bulunmaktadır. Ayrıca eser 197 dörtlük de barındırır¹. 13. yüzyılda mesnevi dışı nazım şekli içeren tek mesnevimiz ise dini-ahlaki bir içeriğe sahip olup kutsal yerleri anlatan ve Ahmet Fakih tarafından yazılmış olan Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidi'sh-Şerîfe'dir. Bu eser, toplamda yedi şiir içerir. Bu şiirlerden üçü gazel, dördü kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır.

14. yüzyılın ilk yarısında yazılan üç mesnevi ise Garib-nâme, Süheyl ü Nev-bahâr ve Yusuf ve Zeliha'dır. Bu üç mesnevide toplam otuz yedi gazel vardır. Garib-nâme'de bir, Süheyl ü Nev-bâhar'da on beş, Yusuf u Züleyha'da (Süle Fakih) yirmi bir gazel bulunmaktadır.

14. yüzyılın ikinci yarısında yazılan on bir mesneviyi ise aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye

¹ Çalışmamızda Kutadgu Bilig'de bulunan dörtlükleri ayrıntılamaya gidilmemiştir. Bu konuda yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bkz: Rabia Betül Güner, "Kutadgu Bilig'de Dörtlükler", İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2013.

2. Maktel-i Hüseyin
3. Kıssa-i Yûsuf
4. Hüsrev ü Şîrîn
5. Destân-ı Varka vü Gülşah
6. Mihr ü Vefa
7. Hürşîd-nâme
8. Ferah-name
9. İskender-nâme
10. Işk-nâme
11. Pend-i Rical

14. yüzyılın ikinci yarısında yazılan bu 11 mesnevide toplam 156 şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin beş tanesi kaside, ikisi kıt'a, biri terci-bend, geriye kalan 148 tanesi gazel nazım şekliyle yazılmıştır.

14. yüzyılda yazılan fakat yazılış tarihi bilinmeyen 9 mesnevi ise aşağıdadır:

1. Nasihatname
2. Destan-ı Hatun
3. Fatıma Destanı
4. Dastan-ı Ahmet Harami
5. Cumhur-nâme
6. Gazavat-ı Resulullah
7. Kıssa-i Umman Cengidür
8. Vefat-ı Hazreti Muhammed Aleyhis-selam
9. Dâsitân-ı İbrahim Edhem

14. yüzyılda yazılıp yazılış tarihi bilinmeyen bu dokuz mesnevide toplam on dört şiir vardır. Bu şiirlerin onu gazel, ikisi murabba, ikisi kıt'adır.

Buna göre en çok şiire 14. yüzyılın ikinci yarısında rastladığımızı söyleyebiliriz. Şiirlerin çoğunluğu 14. yüzyılın hem birinci hem de ikinci yarısında gazel ağırlıklıdır. Diğer nazım şekilleri fazla rağbet görmemiştir. 11. ve 13. yüzyılda ise durum çok farklıdır. İlk mesnevimiz Kutadgu Bilig'de mesnevi nazım şekli

dışında kullanılan tek nazım şekli kasidedir. 13. yüzyıla gelindiğinde ise nazım şekli içeren tek mesnevimiz olan Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidi'ş-Şerîfe'de ise en çok tercih edilen nazım şekli kıt'adır. Bu eserde dört kıt'a vardır. Daha sonraki sırayı ise üç şiir ile gazel alır.

14. yüzyıla gelindiğinde mesnevilerde açık ara farkla en çok tercih edilen nazım şeklinin gazel olduğunu görürüz. Bu durum hem tarihi bilinmeyen 14. yüzyıl mesnevilerinde, hem 14. yüzyılın ilk yarısında yazılan mesnevilerde hem de 14. yüzyılın ikinci yarısında yazılan mesnevilerde aynıdır. 14. yüzyılda yazılan ve mesnevi içinde farklı bir nazım şekli bulunduran 23 mesnevide 207 şiir vardır. Bu 207 şiirin sadece on ikisi gazel değildir. Bu yüzyılda mesnevideki kaside sayısı beş, kıt'a sayısı dört, murabba sayısı iki, terci-bend sayısı bir, gazel sayısı 195'dir.

14. yüzyılın ilk yarısında taradığımız ve mesnevi dışında nazım şekli bulduğumuz 3 mesnevideki tüm şiirler gazel nazım şekliyle yazılmıştır.

14. yüzyılın ikinci yarısında taradığımız ve mesnevi dışında nazım şekli bulduğumuz 11 mesnevide yer alan 156 nazım şeklinin 148'i gazel, beşi kaside, ikisi kıt'a, biri terci-bend nazım şekliyle yazılmıştır.

Tarihi bilinmeyen 14. yüzyıl mesnevilerinden taradığımız ve mesnevi dışında nazım şekli bulduğumuz 9 mesnevide toplamda 14 şiir vardır. Bunlardan onu gazel, ikisi murabba, ikisi kıt'adır.

Buna göre 11. yüzyılda sadece kaside, 13. yüzyılda en çok kıt'a, 14. yüzyılın hem birinci hem de ikinci yarısında en çok gazel nazım şekli kullanılmıştır.

4.2. İÇERİK AÇISINDAN MESNEVİLERDEKİ NAZIM ŞEKİLLERİNİN DURUMU

Taradığımız mesnevileri ele aldıkları konu bakımından öncelikle dört başlık altında toplamayı uygun gördük. Buna göre başlangıcından 15. yüzyıla kadar taradığımız 25 mesneviyi aşk/macera mesnevileri, savaş/kahramanlık/gaza mesnevileri, ahlaki/dini/tasavvufi mesneviler ve nasihat mesnevileri olarak dört grupta toplayabiliriz:

Numara	Aşk, Macera Mesnevileri	Savaş, Kahramanlık, Gaza Mesnevileri	Ahlaki, Dini, Tasavvufi Mesneviler	Nasihat Mesnevileri
1	Süheyl ü Nev- Bahār	İskender-nâme	Kitābu Evsāfi Mesācidi’ş- Şerīfe	Kutadgu Bilig
2	Hüsrev ü Şîrîn	Cumhûr-nâme	Garib-nâme	Nasihatname
3	Destân-ı Varka vü Gülşah	Gazavat-ı Resulullah	Menākıbü’l- Kudsiyye fi- Menāsibi’l- Ünsiyye	Pend-i Rical
4	Mihr ü Vefa	Kıssa-i Umman Cengidür	Maktel-i Hüseyin	
5	Hurşîd-nâme		Kıssa-i Yûsuf	
6	İşk-nâme		Ferah-name	
7	Dastan-ı Ahmet Harami		Yusuf ve Zeliha	

8			Destan-1 Hatun	
9			Fatıma Destanı	
10			Vefat-1 Hazreti Muhammed Aleyhis-selam	
11			Dâsitan-1 İbrahim Edhem	

Ele aldığımız birinci grupta yani yedi tane olan aşk ve macera mesnevilerinde toplam 78 şiir vardır. Bu şiirlerin biri terci-bend olup geri kalan 77'si gazeldir. Aşk konulu mesnevilerde gazel dışı bir nazım şeklinin yok denecek kadar az tercih edildiğini görmekteyiz. Bu 78 şiirin 34 tanesi aşk, âşık, maşuk konuludur. Aşk konulu 34 şiirin biri terci-bend, 33 tanesi gazeldir.

78 şiirde hasret, ayrılık, veda konusunu ele alan 26 şiir vardır. Hasret konusunda yazılan tüm şiirler gazel tarzındadır.

78 şiirin sekiz tanesi şikayet, yakınma, hayıflanma, pişmanlık, sitem kategorisindedir. Bu sekiz şiirin tamamı da gazel nazım şekliyle yazılmıştır.

Mesneviyi özetleyen nitelikte olan bir şiir vardır ve o şiir de Süheyl ü Nevbahâr'da olup gazel tarzındadır.

Dua, beddua konusunda yazılan beş şiirin beşi de gazel nazım biçimiyle yazılmıştır.

Övgü konusunda yazılan üç şiir gazel nazım biçimiyle yazılmıştır.

Aşk mesnevisinde geçen şiirleri konularına ve nazım şekillerine göre aşağıdaki gibi tablolaştırabiliriz.

	Süheyl ü Nev- Bahār	Hüsrev ü Şîrîn	Destân- 1 Varka vü Gülşah	Mihr ü Vefa	Hurşîd- Nâme	Işk-Nâme	Dastan- 1 Ahmet Harami
Aşk, Âşık, Maşuk	4 Gazel		2 Gazel	2 gazel	9 gazel 1 Terci- Bend	16 Gazel	
Hasret, Ayrılık, Veda	5 Gazel		7 Gazel	1 gazel	6 Gazel	7 Gazel	
Yakınma , Şikayet, Sitem, Hayıflan ma	4 Gazel				2 Gazel	1 Gazel	1 Gazel
Mesnevi yi Özetleye n	1 Gazel						
Dua, Beddua	1 Gazel				2 Gazel	2 gazel	

Nasihat					1 Gazel		
Övgü		1 Gazel			2 Gazel		

Savaş, kahramanlık, gaza konulu taradığımız dört mesnevide toplam dokuz şiir vardır. Dokuz şiirin hepsi gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Bu dokuz gazelin dördü aşk, üçü hasret, ikisi nasihat içeriklidir:

	İskender-nâme	Cumhûr-nâme	Gazavat-ı Resulullah	Kıssa-i Umman Cengidür
Aşk, Âşık, Maşuk	4 gazel			
Hasret, Ayrılık, Veda	2 gazel		1 gazel	
Nasihat		1 gazel		1 gazel

Ahlaki, dini, tasavvufi konuda yazılan on bir mesnevide toplam 116 şiir vardır. Bu 116 şiirin 107'si gazel, ikisi murabba, altısı kıt'a, biri kaside nazım şekliyle yazılmıştır. 116 şiirin on dördü aşk, âşık, maşuk; on dokuzu hasret, ayrılık, veda; beşi mesneviyi özetleme veya açıklama; otuz yedisi övgü; onu şikayet, hayıflanma, sitem, yakınma; biri naat; on üçü nasihat; biri betimleme; beşi yardım, istek, arzu; dördü tevekkül; yedisi dua konusundadır:

	K.E. M.Ş	G.nâ me	M.nâ me	M.H	K.Y	F.nâm e	Y.Z	D.H	Fatı- ma D.	V.Hz. M.A	D.İ.E
Aşk, Âşık, Mâşık		1 gazel			8 gazel	2 gazel	3 gazel				
Hasret, Ayrılık, Veda				5 gazel	6 gazel	1 gazel	4 gazel		1 kıt'a	1 kıt'a 1 gazel	
Özetle- me, Açıkla- ma				1 gazel	1 gazel				1 murab ba	1 gazel	1 murab ba
Övgü	2 gazel 2 kıt'a		1 kaside 18 gazel	3 gazel	2 gazel	4 gazel	4 gazel			1 gazel	
Şikayet, Pişman- lık, Sitem,Ya kın-ma				6 gazel	4 gazel						
Naat								1 gazel			

Nasihat	1 gazel 1 kıt'a		2 gazel	1 gazel		4 gazel	4 gazel				
Betim- leme	1 kıt'a										
Yardım, İstek, Arzu				3 gazel		1 gazel	1 gazel				
Tevek- kül				4 gazel							
Dua, beddua			1 gazel	1 gazel			5 gazel				

Nasihat konusunu ele alan üç mesnevîde toplamda on dört şiir vardır. Bu şiirlerin beşi gazel, yedisi kasîde, ikisi kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır. On dört şiirin ikisi yakınma, pişmanlık, sitem, hayıflanma; dokuzu nasihat; biri övgü, ikisi naat konuludur.

Mesnevîlere içerik açısından baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

	Kutadgu Bilig	Nasihatname	Pend-i Rical
Şikayet, Pişmanlık, Sitem, Yakınma	2 kasîde		
Nasihat	1 kasîde	2 gazel	2 gazel, 1 kıt'a, 3 kasîde
Övgü			1 kasîde
Naat			1 gazel, 1 kıt'a

Aşk/macera mesnevîlerinde en çok tercih edilen nazım şekli gazeldir. Bu gazellerde ise en çok tercih edilen konular aşk, âşık, maşuk (34 gazel) ve hasret, ayrılık, veda (26 gazel)dır.

Ahlaki, dini, tasavvufî konuda yazılan mesnevîlerde en çok tercih edilen nazım şekli gazeldir. Bu gazellerde ise en çok işlenen konu övgü (37 gazel)dür. Övgüyü sırasıyla hasret (19 gazel) ve aşk (14 gazel) takip eder.

Savaş, kahramanlık, gaza konulu mesnevîlerde sadece gazel nazım şekli kullanılmıştır. Bu gazellerde aşk (4 gazel), hasret (3 gazel) ve nasihat (2 gazel) işlenmiştir.

Nasihat konulu mesnevîlerde en çok kasîde tercih edilmiştir. Kasidelerde de çoğunlukla nasihat konusu (8 kasîde) işlenmiştir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde mesnevinin konusu ne olursa olsun - nasihat konulu mesneviler hariç tutulursa- en çok kullanılan nazım şekli olarak karşımıza gazel çıkar. Tercih edilen konu ise farklılık gösterir. Aşk/macera ile savaş/kahramanlık/gaza konulu mesnevilerde aşk ve hasret konuları işlenmiştir. Ahlaki/dini/tasavvufi mesnevilerde övgü konusu ön plandadır. Nasihat konulu mesnevilerde ise şiirlerde nasihat konusu sıklıkla tercih edilmiştir.

SONUÇ

Mesnevilerdeki nazım şekillerini incelediğimiz bu çalışmada 52 mesnevi taradık. Bazı mesnevilerde hiç şiir yer almazken bazı mesnevilerde yirmiden fazla şiirin var olduğunu gördük. 52 mesnevide toplamda 217 şiir tespit ettik. Bu şiirlerin 8'i kaside, 198'i gazel, 8'i kıt'a, 1 tanesi terci-bend, 2'si murabba nazım şekliyle yazılmıştır. Tespit ettiğimiz bu nazım şekillerinin dışında bir nazım şekli olma özelliği taşımayan müfret beyitlerin varlığını gördük. Bu beyitleri ayrıca belirtme gereği duymadık.

11. yüzyılda kaleme alınan ve ilk mesnevimiz olan Kutadgu Bilig'den 15. yüzyıla kadar taradığımız mesnevilerin üç tanesinde kaside bulunmaktadır. Üç mesnevide toplam 8 kaside bulunmuştur. Bu kasidelerden ikisi yakınma, şikayet, hayıflanma, sitem; ikisi övgü; dört tanesi nasihat konusunu ele almaktadır.

Gazel nazım şeklini içeren ilk mesnevi Kitâbu Evsâfı Mesâcidî'si-Şerîfe'dir. Bu mesnevide üç gazel bulunmaktadır.

Taradığımız 52 mesnevinin 22'sinde gazel vardır. 22 mesnevideki toplam gazel sayısı 198'dir. Konu itibariyle baktığımızda en çok gazel aşk konusunda, en az gazel ise yardım, mesneviyi özetleme ve naat konularında yazılmıştır. 198 gazelin 37'si övgü konusunu, 19'u nasihatı; 51'i aşk, âşık, maşuk konusunu; 46'sı hasret, ayrılık, vedayı, 18'i şikayet, yakınma, hayıflanma, sitem konusunu, dördü mesneviyi özetme konusunu, beşi yardım, istek, arzu konusunu, dördü tevekkül konusunu, on ikisi duayı ve ikisi naatı işlemektedir.

Kıt'a nazım şekline sadece dört mesnevide rastladık. Bu dört mesnevide toplam sekiz kıt'a tespit ettik. Bu kıt'alardan ikisi nasihat, ikisi övgü, methiye; biri betimleme, biri Hz. Muhammed'i ve yine bir tanesi Allah aşkını ve O'nun yüzünü görmenin arzusunu, bir tanesi hasreti ele almaktadır.

52 mesneviden terci-bend nazım şekline yer veren tek eser Hurşid-nâme'dir. Bir aşk mesnevisi olan bu eserdeki terci-bend de aşk konusunu, sevgiliden uzak olmanın acısını ve vuslatın güzelliğini ele almaktadır.

Murabba içeren 2 mesnevi tespit ettik. Bu mesnevilerin ikisi de dini içeriklidir. Biri Hz. Fatıma, öteki İbrahim Edhem'i konu almaktadır. Dâstân-ı Fâtımâ adlı mesnevide yer alan murabba, Hz. Fatıma'nın çektiği sıkıntıları anlatır. Dâstân-ı İbrahim Edhem mesnevisinde bulunan murabba ise adeta mesneviyi özetleyen bir özellik gösterir. Bu murabbada İbrahim Edhem'in evini barkını, oğlunu bırakıp Mekke'ye gitmesi, odun taşınması, tüm malını ve şöhretini Allah yolunda terk etmesi konu edinilir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Hasan: “Ahmedî’nin İskender-nâme’si”, Harran Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 1999.
- Arat, Reşit Rahmeti: **Eski Türk Şiiri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Arat, Reşit Rahmeti: **Kutadgu Bilig :Yusuf Has Hacib**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul,
- Argunşah, Mustafa: **Kırdecî Ali: Kesikbaş Destanı**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Ayan, Hüseyin: **Hurşîd-nâme**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1979.
- Buluç, Sadettin, “Dasitan-ı Sultan Mahmut”, **Makaleler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Aydoğdu, Metin: “Muhyî’nin Manzum İbtida-name Tercümesi” Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2014.
- Aziz Merhan: “Abdurrezzak Destanı”, **Türkiyat Mecmuası**, C.22/Bahar, 2012.

- Çelebioğlu, Amil: **Türk Edebiyatı'nda Mesnevi (XV. Yy'a Kadar)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Çetin, İsmet: **Tursun Fakih Hayatı-Edebi Şahsiyeti- Mesnevileri**, Has-Soy Matbaacılık Basım, Ankara 2002.
- Çetin, Nihad M.: **Eski Arap Şiiri**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973.
- Çiçekler, Mustafa; Ünver, İsmail: “Mesnevi”, **DİA**, C.XXIX, Ankara, 2004, S. 320-324.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2004.
- Dilçin, Cem: **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sevinç Basımevi, Ankara, 1983.
- Dilçin, Cem: **Süheyl ü Nev-Bâhar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991.
- Durmaz, Esra, “Şeyyad Hamza'nın Ahval-i Kıyameti”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1994.

- Elçin, Şükrü: “Kırdeci Ali’nin Güvercin Destanı” , Türk Folkloru, S. 33, Nisan 1982, ss. 5-6.
- Eminoğlu, Emin: **Destân-ı Yusuf** , Iq Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Eminoğlu, Emin, **Destân-ı Yusuf**, Iq Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Erbay, Erdoğan, Tozlu, Selahattin: **Maktel-i Hüseyin**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ergin, Muharrem: **Dede Korkut Kitabı (Giriş-Metin-Faksimile)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Güner, Fatma Turhal: “Şeyyâd Hamza’nın Vefât-ı Hazret-i Muhammed ‘Aleyhi’s-Selâm Adlı Mesnevisi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Güneş, Özlem: “Fahrî’nin Husrev u Şîrîn’i (Metin Ve Tahlil), Nizâmî Ve Şeyhî’nin Eserleriyle Karşılaştırılması”, İ.Ü SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- Gürer, Rabia Betül: “Kutadgu Bilig’de Dörtlükler”, İ.Ü SBE Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

- İlaydın, Hikmet: **Türk Edebiyatında Nazım**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1964.
- İpekten, Haluk: “Gazel”, **DİA**, C. XIII, İstanbul, 1996, S. 440-442.
- İpekten, Haluk: **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, Birlik Yayın Kooperatifi Yayınları, Ankara, 1985.
- İz, Fahir: **Eski Türk Edebiyatında Nazım**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, C. I, Ankara, 1995.
- Kaçalın, Mustafa: “Kutadgu Bilig”, **DİA**, C. XXVI, Ankara, 2002, S. 478-480.
- Kanar, Mehmet: **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.
- Karahan, Leyla: **Kıssa-i Yûsuf**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Kartal, Ahmet: **Doğu’nun Uzun Hikâyesi**, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2013.

- Kartal, Ahmet: “Keramat-ı Ahi Evran Mesnevisi Üzerine”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** 2, İstanbul 2000.
- Kaya Yiğit, Bilge: “Süleyman Penâhî’nin Nasihatnamesi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Vol/Cilt:2, No/Sayı:3, 2015, ss. 114-117.
- Kılıç, Atabey: **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevisi**, Akademi Kitabevi, İzmir, 2005.
“Kırşehirli İsa’nın Dâstân-ı İbrâhim’i ve Dili”, A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 16, Erzurum, 2001, ss. 4-32.
- Koçak, Senay: “Destân-ı Varka vü Gülşah”, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum, 1997.
- Köktekin, Kâzım: “Süle Fakih’in Yusuf Ve Zelih”’sı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı A.B.D Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1994.
- Köktekin, Kazım: “Ahmedi Dai’nin Camasbname Tercümesi ve Dili”, A.Ü Üniversitesi, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.13, 1999, ss. 27-48.
- Külekçi, Numan: **Tursun Fakih - Gazavat-ı Resulûllah**, Toker Yayınları, İstanbul 2002.

- Kültüral, Zuhâl: “İzzettinoğlu’nun Tavus Hikayesi”, **İÜ TDE Dergisi**, S. 31, İstanbul, 2004, ss.187-203.
- Levend, Agah Sırrı: “Âşık Paşa’nın Bilinmeyen İki Mesnevisi: Fakr-nâme ve Vâsıf-ı Hal”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, TTK Basımevi, Ankara, 1953, ss. 205-253.
- Mahdum, Abid Nazar: “Kutadgu Bilig’de Vezin Ve Kafiye Kullanımı Üzerine”, **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib Ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri (26-27 Ekim 2009)**, Ankara, 20011, ss. 379-390.
- Mansuroğlu, Mecdut: **Sultan Veled’in Türkçe Manzumeleri**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1958.
- Mansuroğlu, Mecdut, **Sultan Veled’in Türkçe Manzumeleri**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1958.
- Mazıoğlu, Hasibe: **Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’s-Şerîfe**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974.
- Naci, Muallim: **İstılâhât-ı Edebiyye**, haz. Yekta Saraç, Risale Basın-Yayın, İstanbul, 1996.

- Onay, Talat **Dastan-ı Ahmet Harami**, İbrahim Horoz Basımevi, 1946
- Özbostancı, Kenan: **Ferah-name**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.
- Ölken, Perihan “Hz. Fatıma Destanı”,
<http://sefad.selcuk.edu.tr/sefad/article/view/668/600>,
20.04.2016, s. 354.
- Pala, İskender: Hüseyin Elmalı, Mehmet Vanlıoğlu, “Kaside”, **DİA**, C.XXIV, İstanbul, 2001.
- Saraç, M.A. Yekta: **Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye**, 3F Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- Sertkaya, Osman “Eski Türk Şiirinin Kaynaklarına Toplu Bir Bakış”, **Türk Fikri: Dili**, C. 51, S. 409, 1986, ss. 43-80.
- Sevük, İsmail Habib: **Edebiyat Bilgileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942.
- Sivri, Murat: “Zaifî Çelebi’nin Cem’ül Hakayık Mesnevisi” , Niğde Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2010.
- Söylemez, Mehmet **Dastan-ı Fatıma, Dastan-ı Hatun Dastan-ı İbrahim Mahfuz: Edhem**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.

Tatçı, Mustafa:

Mansur-Name (Niyazi), Meb, İstanbul, 1994.

Yûnus Emre Dîvânı (Âşık Yûnus) IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997.

Tekin, Şinasi:

“Uygur Edebiyatının Meseleleri”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Yıl: II, S.1-2, Ankara, 1965, ss.26-67.

Tekin, Talat:

11. Yüzyıl Türk Şiiri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Tekin, Talat:

“İslam Öncesi Türk Şiiri”, **Türk Dili**, C. 51, S.409, 1986, ss. 3-42.

Tokath, Ümit:

“Elvan Çelebi’nin Menâkıb-Nâme’si”, İ.Ü SBE Doktora Tezi, İstanbul, 1984.

Tulum, Mertol:

Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu’l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme, Deniz Kitabevi, İstanbul, 2000.

ÜNLÜ, Yücel:

“Divanlarda Kısa Mesneviler”, Gazi Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Weyso, Muhammed: “Davud’un Kıssa-i Temim-dari Adlı Mesnevisi”, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2015.

Yavuz, Kemal: **Garib-nâme**, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2000.

Yavuz, Kemal: **Gülşehri’nin Mantıku’t-tayr’ı**, Sfn Yayıncılık, Ankara, 2007

Yavuz, Kemal: **Hâcib Böyle Dedi**, Mostar, İstanbul, 2012.

Yavuz, Kemal: “Yusuf Has Hacib Ve Kutadgu Bilig”, **İ.Ü Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi**, C. 37, S. 137-180, İstanbul, 2009.

Yazıcı, Neslihan: “Dursun Fakı’nın Cumhûr-nâme Adlı Eserinin Metni ve İncelemesi”, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Yılmaz Önder: **Ümmî İsâ’nın Mihr ü Vefâ Mesnevisi**, Ofis 2005 Yayınevi, İstanbul, 2013.

Yüksel, Sedit: **Işk-nâme**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Yiğit, Bilge Kaya, “Süleyman Penâhî’nin Nasihatnamesi”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 2, S. 3, Ankara, 2015.

Zariç, Mahfuz:

“Geyik Destanı (Dastan-ı Geyik)”, Ebu Zerr Ve Kardeşlik
Eğitimi, Heceöykü, S. 63, Ankara, 2014, ss.144-153.

